

BÁNSZKI ISTVÁN

A
BESSENYEI
KÖR'
TÖRTÉNETE

BESSENYEI GYÖRGY

Nyíregyháza
1909

BÁNSZKI ISTVÁN

A
SZABOLCSVÁRMEGYEI
BESSENYEI GYÖRGY
MŰVELŐDÉSI KÖR
TÖRTÉNETE

1898 - 1949

*„Társas ígra vagyunk teremtvé,
az istenek a boldogságunkat
egymásba helyezték.”*
Bessenyei György

Katona Bélának

barátsággal:

89. v. r.

1989

Nyíregyháza

1989

ELŐSZÓ

1867-et követően viszonylag gyorsan és nagy lendülettel - bár nem minden megtorpanás nélkül - hazánkban is kiépült a modern kultúra intézmény-rendszere. Az oktatási intézmények fejlődéséhez hamar felzárkóztak a jórészt ugyancsak központilag szervezett és irányított közgyűjtemények, kutatóintézetek is. A bővülő társadalmi igényekre jellemző, hogy nem várva állami kezdeményezésre, a társadalom egyes csoportjai maguk teremtették meg a művelődés újabb kereteiül szolgáló szervezeteket.

Gyorsuló ütemben jöttek létre az országos hatókörű tudományos és szakmai egyesületek, egyaránt tömörítve az adott terület szakembereit és az érdeklődő közönséget is. Időben kicsit késve, de a centrumhoz hasonlóan játszódott le a fejlődés az ország egyes régióiban is. Létrejöttek a helyi viszonyokra méretezett és a helyi igényeknek megfelelő intézmények és egyesületek, tükrözve a spontánul megjelenő és egyre szélesedő művelődési igényeket.

A helyi jellegű kulturális egyesületek országszerte a kiegyezést követően jelennek meg, de számuk és jelentőségük csak a 90-es években nő meg, tevékenységük ekkor vesz nagyobb lendületet, összhangban a szélesedő polgárosodással, ösztönözve a millennium fényeitől.

Ennek az országos folyamatnak a részeként született meg városunk félévszázadig tevékenykedő kulturális egyesülete, a Bessenyei-Kör, későbbi nevén Bessenyei Társaság. A Kör célja - a "Bessenyei-kultusz" ápolásán túl, a művészetek, tudományok művelése, a közművelődési tevékenység ápolása, jól illeszkedik a hasonló egyesületek céljaihoz. Bár sem a Kör, sem annak céljai és tevékenysége nem tekinthető országosan egyedülállóknak, városunk történetében kiemelkedő szerepe van.

A helyi erőknek ez az összefogása teremtette meg a polgárosodó kultúra egyik fontos helyi keretét, növelve a lehetőségét annak, hogy Magyarország polgárosodásának, korszerűsö-

désének ne csak szenvedő, de erejének megfelelő mértékben egyre aktívabb részese lehessen a város. Nemcsak a művelődési keretek megteremtése érdemel elismerést, de az elődöknek az a meg-megújuló erőfeszítése is, amellyel ezeket a kereteket művelődési tartalmakkal töltik ki, és amellyel a történelmünk változásaihoz igyekeznek alkalmazkodni.

A Kör, illetve Társaság tevékenységének, a város fejlődésében betöltött jelentőségének elismerése, hogy közel 40 év után hasonló elnevezésű és célú egyesület alakult, hosszú szünet után folytatva az elődök munkáját.

Az elismerés és egyben a folytatás jele a Kör történetének bemutatása, hozzájárulás a város történetének mélyebb feltárásához, részletesebb megismeréséhez.

Csabai Lászlóné

Nyíregyháza Város Tanácsának
elnöke

I. A SZELLEMI ÖRÖKSÉG VÁLLALÁSA

A Szabolcsvármegyei Bessenyei György Művelődési Kör mintegy félévszázados irodalmi, művészeti és közművelődési tevékenysége Nyíregyháza és a megye szellemi életének szerves része, a régió 1945 előtti korszakának művelődéstörténete.

A Kör a milleniumi eszmék országos kisugárzásának idején, a vidéki értelmiségi erők megszerveződésének, illetve a szórakozásra-művelődésre vágyó városi közönség kialakulásának eredményeként 1898. január 21-én alakult Nyíregyházán, működési alapszabályát a belügyminiszter április 25-én hagyta jóvá. 1940. szeptember 27-től Bessenyei Társaság néven folytatta munkáját. Tevékenysége, szervezeti élete 1949. december 20-án, az utolsó közgyűléssel szűnt meg. Az ekkor hozott ún. önfelosztató határozatot a hivatalos szervek 1951. január 13-án erősítették meg.

Történelmi események felidézése során a "múlt" és a "jelen", a "rég" és a "mai" kifejezések csak időbeli különbségre utalnak, nem tekinthetők tehát érték kategóriáknak, s nem képezhetik sem politikai, sem esztétikai minősítések alapját. Még a közeli történelmi múlt is csak olyan szemlélettel közeledhetünk, mint ahogy az idő nézi az órákat, a perceket.

A Szabolcsvármegyei Bessenyei György Művelődési Kör immár 38 éve megszűnt létezni, tehát történelmi jelenségnek tekintendő. S jóllehet közvetlenül Nyíregyháza múltjához, kulturális és szellemi örökségéhez tartozik, ugyanakkor az országban működő irodalmi társaságokkal, vidéki közművelődési egyletekkel együtt sajátos, regionális fejezetét jelenti a magyar irodalomnak.

Megszűnésének nem oka, csak magyarázata az a tény, hogy a kritikus történelmi helyzetben sem a Kör korabeli vezetősége, sem az illetékes állami intézmények vagy mozgalmi szervezetek nem találtak megoldást a Kör fenntartására, mint pl. a kecskeméti Katona József Társaság vezetősége. A kecskeméti egylet ugyanis 1949-ben nem oszlatta fel önmagát, hanem fuzionált az MSZBT-vel, s a "szellemi jégkorszak" elmúltával, 1954-ben ismét önállósult, s a régi elnök: **Tóth László** vezetésével folytatta mun-

kaját. E jogfolytonosság értelmében - ahogy ezt Orosz László kecskeméti főtítkár az Irodalmi Társaságok I. Országos Találkozásán, 1986. októberében Győrött kifejtette - a Társaságuk 1891-től "megszakítás nélkül" működik, s rövidesen fennállásuk 100. évfordulójának ünneplésére készülnek.

Ma már Nyíregyházán is nyilvánvaló, hogy a város és a szülőmegye lényegében vállalta és intézményei révén részben átvette a Bessenyei Kör egykori feladatát, amelynek lényegét az Alapszabály II/5. paragrafus a így fogalmazott meg: "A Kör célja: A Bessenyei-kultusz ápolása, és a Kör működési területén az irodalomnak, művészetnek, tudománynak művelése."

Az olyan városokban, ahol az egykori irodalmi kör már ismét megalakult - mint pl. Nagykőrösön - az 1925-ben létrejött, majd a II. világháború után átmenetileg megszűnt Arany János Társaság 1965-től úgy folytatja az elődök által elkezdett munkát, hogy az új alapszabály lényegében ma is ugyanazt a központi feladatot rögzíti, mint a 40 évvel ezelőtti: "A célok tekintetében, most is első helyre került ... az Arany-kultusz ébrentartása ... és a nagykőrösi irodalomtörténet számontartása."

Nyíregyházán ezt a munkát osztott szervezeti formában: a TIT, a Népfőnt, a Főiskola, a Múzeum, a Könyvtár és egyéb intézmények alkalmi közreműködésével igyekeztek elvégezni.

A Bessenyei Kör - fennállásának 52 éve alatt - a megye és a város szellemi fejlődésében, társadalmi és kulturális életében meghatározó, jóllehet színvonalban váltakozó, minőségben gyakran egyenetlen tevékenységet fejtett ki. Ez az ellentmondásos jelleg az oka, hogy a félévszázados működés nem ítélnél meg globálisan. Az 52 év ugyanis csak időben volt viszonylag folyamatos. Az irodalmi teljesítmény, a művészetek népszerűsítése, s az olvasási kedv felkeltése, az ismeretterjesztő és népművelési tevékenység, a társasági és szervezőmunka csakúgy, mint a Kör vezetőtestülete és annak politikai orientációja, a taglétszám és a rendezvények látogatottsága időszakonként ugyancsak különböző volt.

A történelmi események tudományos vizsgálata nem végezhető el tehát olyan alapállásból, amely egy több évtizeden át tartó folyamatot annak tört része alapján kívánná minősíteni. A történelemben a forradalmi csúcsok mellett a megmaradást biztosító erőknek is szerepük van. Éppúgy hiba lenne tehát a félévszázados létezés és tevékenység egészét értékes és minden vonatkozásban folytatható örökségként elfogadni, mint káros és folytathatatlan hagyományként teljességében elutasítani. Elfogultság lenne ezt a Művelődési Kört - csak azért, mert felvállalta és a maga módján és lehetsé-

geihez képest ápolta Bessenyei irodalmi hagyatékát, és mert ezen a vidéken az egyetlen olyan intézmény volt, amely folyamatosan inspirálta, megmozgatta a város - olykor a megye - gyakran szunnyadozó művészeti-szellemi életét, mert könyveket és folyóiratot jelentetett meg, s nem egy alkalommal ténylegesen bekapcsolta ezt a perifériális kisvárost az ország kulturális áramkörébe - egyértelműen magasztalni. Ám ugyanakkor, csak azért, mert bizonyos időszakokban egyfajta arisztokratikus elzárkózás - korabeli megfogalmazásban: "exkluzívitás" - jellemezte, mert nagyszabású terveit, önként vállalt feladatait sokszor csak hiányosan teljesítette, és mert nem mindig tudta magát kivonni a változó korok változó politikai ráhatásai alól, s működésének utolsó periódusában a magyar társadalom és irodalom egészére egyaránt ható szellemi áramlatok befolyása alá került, mert nem tudta tevékenységi körét a szélesebb társadalmi rétegekre is kiterjeszteni, hiba lenne egyértelműen elmarasztalni, s az elmúlt rendszerek értelmiségi passziójának minősítve létezését egyszerűen nem tudomásul venni.

A Kör névadójának, Bessenyei György bölcsezt-költőnek világnézete a felvilágosodás eszméinek jegyében alakult ki. Embereszménye ennek megfelelően - ahogy a Bécsben szerkesztett folyóiratának címe is jelzi - "Az előítélet nélküli ember" volt, aki kizárólag a közjó érdekei alapján ítéli meg a dolgok minőségét. Gyakorlatban pedig a ráció és a tolerancia elvei szerint kívánja a társadalmi átalakulást és szellemi fejlődést elősegíteni. Ezek az elvek a mai tudományos kutatásban sem nélkülözhetők. Manapság ugyanis hazánkban csakúgy, mint szerte Európában a nemzeti történelem tanulságainak értelmezése és a kulturális örökséghez való viszony - ahogy ez **Huszár Tibor**: Nemzetlét - nemzettudat - értelmiség című, 1984-ben kiadott munkájában is olvasható - "szellemi életünk egyik legérzékenyebb kérdésévé vált", vagyis jelen társadalmi tudatunk szerves alkotóelemévé lépett elő.

E helyi Művelődési Kör tevékenységét azonban a ma élő nyíregyháziak közül még az idősebb korosztályok is gyakorlatilag csak a II. világháború idején, tehát a 40-es években ismerhették. Az újabb nemzedékek pedig alig tudnak valamit a létezéséről, hiszen az iskolai anyagból és a helyi kiadványokból nem sok tájékoztatást kaphattak. Illő és szükséges tehát ezt a szellemi előtörténetet - minden feltárható részletével együtt - tárgyyszerűen és preconcepciók nélkül megismerni és a szülőföld-tudat részévé tenni. Ebből a feladatból következik, hogy a nagy egész, vagyis az országos folyamatok részeként minden régióknak el kell végeznie múltfeltáró vizsgálatait, hogy

kijelölje saját helyét, és elődei szellemi tevékenységének eredményeiből és hibáiból saját kulturális életének jobbítása érdekében tanulságokat is vonjon le.

Nyilvánvaló, hogy legközvetlenebbül a könyv, az írott anyag képezhet hidat múlt és jövő között, ezért kell mielőbb letörölni a port a múlt - levéltárakban szunnyadó - írott forrásairól, feltárni a város első szellemi mozdulatairól tudósítást hordozó kiadványok: újságok és monográfiák, jegyzőkönyvek és ügyviteli levelek, folyóiratok, könyvek, sőt egykori rádióadások vonatkozó anyagát, hogy a városnak ez a jelentős művelődéstörténeti korszaka - mint egyben a tényleges urbanizációs fejlődés részese és tanúja - folyamatában és részleteiben egyaránt a források hitelével tárulkozzék fel a mai városlakó előtt.

Tudatában vagyunk annak, hogy e dokumentumok forrásértéke különböző. Köztudott, hogy korabeli hírlapi tudósítások jellemzője olykor a túlzó, lokálpatrióta szemlélet és a dagályos, pátozzsal teli stílus. Abban az esetben tehát, amikor a Kör történetére vonatkozóan nem áll rendelkezésünkre más forrás, mint a hírlapi cikkek, ezek felfokozott megállapításait, illúziót keltő jelzőit a szükséges szelekcióval, illetve magyarázattal vesszük át szövegünkbe.

A Bessenyei Kör fennállása során a magyar történelem sorsfordulóinak függvényeként számos társadalmi átalakulást, államforma változást élt át. Az Osztrák-Magyar Monarchia idején született, ispirációkat a millennium szellemétől kapott, az 1905-6-os kormányzati válság eredményeként mondott le első elnöke, az első világháború törte meg fejlődése lendületét, és szétszóródott a forradalmak idején. Új vezető-garnitúrával indulva vett részt a Horthy-korszak kultúrpolitikai elképzeléseinek megvalósításában, majd a második világháború eseményei megbontották sorait, s vezetőségének egy része elhagyta a várost. Az 1945-öt követő történelmi periódusban - ismét új vezetéssel - megpróbálta a demokratikus nyitást, ám a "fordulat éve" után - anyagi és erkölcsi támogatás híján - válságos helyzetbe került, s a már jelzett okok miatt feloszlatta önmagát.

A Kör tevékenységének minősítése során nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy a Kör vezető-irányító garnitúrája meglehetősen gyakran - egyes történelmi korszakokon belül is - változott, a nagy társadalmi sorsfordulók után pedig olykor a teljes vezetőség kicserélődött. Az első elnök, **Feilitzsch Berchtold** főispán például az 1905/6-os kormányzati válság miatt kényszerült lemondásra.

Az egyik legjelentősebb főtitkárnak, **Popini Albertnak**, viszont a Tanácsköztársaság idején kifejtett tevékenysége miatt kellett távoznia a városból. A 30-as években pedig **Mikecz Üdön** sajtófőnöki kinevezése miatt vált meg az elnökségtől.

A Kör tevékenységének színvonala, politikai tartalma és művészi értéke minden történelmi szakaszban elsősorban attól függött, hogy mennyire lelkes, hozzáértő és ambiciózus értelmiségi gárda kezében volt a vezetés. Ez a felismerés kap hangot, a Bessenyei Körrel csak érintőlegesen foglalkozó, korábbi művelődés- illetve várostörténeti kiadványokban is. **Katona Béla** szerint "a tulajdonképpeni munkát, legtöbbször még az irányítás munkáját is lelkes tanárok és más értelmiségiek végezték" - olvasható a Fejezetek Nyíregyháza művelődéstörténetéből (Nyíregyháza 1973) című kötetben. **Hársfalvi Péter**: Az önkormányzat Nyíregyházán a XVIII-XIX. században (Budapest, 1982) könyve pedig így ír erről a kérdésről: "A nyíregyházi irodalmi élet fellendülése mögött sokkal inkább a város egyetlen színvonalas gimnáziumának (Év. Főgimnázium) tanári karát, és néhány - részben a városi képviselőtestületben is helyet foglaló - orvost, ügyvédet, s más függetlenebb polgári értelmiségi pályán elhelyezkedő személyt kell keresnünk."

A Kör története bizonyítja, hogy egy-egy tehetséges főtitkár irányítása alatt a művészi és közművelődési munka fellendült - ekkor beszélünk a Kör virágzó szakaszairól -, mások idején viszont csak formális munka folyt, ezek voltak a Kör szürke periódusai. A Kör történetének részletes feltárásából az is egyértelműen kiderül, hogy szerencsés időszakokban néhány nagy egyéniség nemcsak lendületet, de stílust is tudott adni az egyleti munkának. Az eredményeket produkáló vezetők sohasem a megyei főispán-elnökök soraiból kerültek ki. Az értékes vezető személyiségeket minden esetben a város értelmisége állította a Kör élére. Többnyire titkári, illetve főtitkári poszton, de nem egy esetben az egyes szakosztályok élén végeztek olyan tevékenységet, amely magával ragadta a város érdeklődő közönségét is. Amíg a megye és város magas tisztségeket viselő elnökei, díszelnökei inkább csak reprezentáltak, nevüket, rangjukat és a hivatal támogatását adták a Kör működéséhez, addig a város létszámban és öntudatban egyre erősödő, liberális, majd népi szellemű értelmiségéből szinte minden időszakban akadt olyan újságíró, törvényszéki bírósági orvos, néprajzkutató vagy éppen gimnáziumi tanár, aki ezt a munkát komolyan vette, helyesen értelmezett lokálpatrióta hivatásának tekintette. Ez a magatartás: a város és az ügy iránti elkötelezettség az eredmények alapvető magyarázata.

Ilyen meghatározó egyéniség volt pl. a század első két évtizedében a Kör főtitkára, **Popini Albert** tanár, író és műfordító; vagy az ismeretterjesztő, majd az irodalmi szakosztály vezetője, **Vietórisz József** költőtanár. A második nagy korszak értelmiségi vezetői **Klekner Károly** orvos és **Kardos István** városi kultúratanácsos volt. A Kör szellemi irányítását a 30-as években **Spányi Géza** orvos, majd **Belohorszky Ferenc** tanár és szerkesztő vették át. Az utolsó periódusban pedig **Merényi Oszkár** tanár és **Szalontai Barnabás**, akkor megyei tisztviselő (később a Báthory Múzeum igazgatója) próbálkoztak a Kör életben tartásával, a Bessenyei bicentenárium megrendezésével.

Az elnöki tisztséget - a Kör-alapító **Feilitzsch** főispán bukása után (aki kivételesen nem szabolcsi volt: a Bácskából, Torontál vármegye főjegyzői posztjáról helyezték ide 1897-ben) - többnyire a nagynevű megyei nemesi családok tagjai töltötték be. A **Vay**, a **Mikecz** és **Kállay** családok nevei jelzik ezt a tényt. Néhány kivétel azonban előfordult. Ilyen volt pl. **Geduly Henrik** evangélikus püspök és várostörténetíró, de mellette a társelnök akkor is a főispán, **Újfalusy Dezső** volt. A városigazgatás megerősödésének nyilvánvaló jele, hogy a főispán-elnököket a 30-as évektől a polgármester-elnökök váltják fel, így előbb **Bencs Kálmán**, majd **Szohor Pál** kerül a Kör élére.

A múlt - Goethe bölcs megítélése szerint - "kényes dolog". Olykor egyetlen ténye képes felforrósítani a jelent: Nyíregyházának ma több mint 110 ezer lakosa és 3 főiskolája van, ám még ma sincs önálló irodalmi-művészeti folyóirata. Félévszázaddal ezelőtt, a 40 ezres kisvárosban a Bessenyei Kör - Szabolcsi Szemle címmel - rendszeresen kiadott ilyen folyóiratot. S a Kör ambiciózus vezetőinek köszönhető többek között az is, hogy a város közönsége személyesen megismerhette a kor legrangosabb művészeit **Bartóktól** kezdve **Móriczon**, **Kosztolányin**, a Kisfaludy Társaság előadóján és külföldi művészekén át **Jászai Mariig** és **Rózsasági Kálmánig**.

A múlt itt él a jelenben és törődést követel magának. Jelenkori társadalmunk nem is zárkózik el az elődök által vállalt értékek gondozásától. Ezt az alábbi példák is bizonyítják.

Ismeretes, hogy 1899-ben Nyíregyháza város közönsége közadakozásból állíttatta fel Bessenyei szobrát. Ezt, a Nyíregyháza egyik jellegzetességének tekinthető **Kallós Ede**-szobrot, amelyről már legendák születtek a városlakók ajkán, azóta is minden évben megkoszorúzzák, s a Városi Tanács - 1986 őszén - végeztette el a szobor restaurálását s környezetének modernizálását.

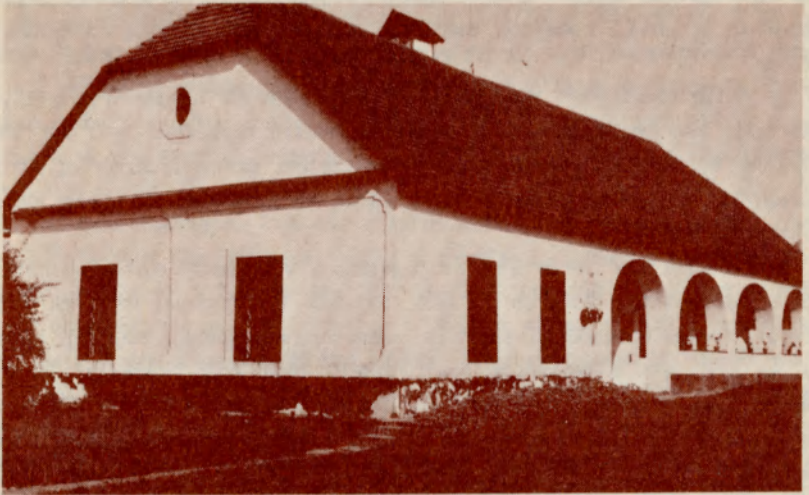
1913-ban a Bessenyei Kör helyezett emléktáblát a bölcsészköltő tiszaberceli szülőházának falára, amelyen **Vietórisz József** ünnapi verse hirdeti "Szabolcs daliája" tettének nagyságát, s 70 év múlva, 1983-ban pedig a Szabolcs-Szatmár megyei Múzeumok Igazgatósága újította fel eredeti szépségében ezt a házat, s **Korcsog András** államtitkár adta át újra a közművelődésnek.

Az is közismert tény, hogy 1940-ben a Bessenyei Kör kezdeményezte és valósította meg Bessenyei hamvainak Nyíregyházára hozatalát, s a sír fölé 1982-ben Nyíregyháza Városi Tanácsa készíttetett **Ráthonyi Józseffel** süttői márványból síremléket, s azt a város akkori tanácselnöke, **Gyuricsku Kálmán** avatta fel.

A Bessenyei Kör vette újra programjába a városiak egykori álmát: a kultúrpalota felépítését és tervezte többször is Bessenyei műveinek a kiadását. Ezeket az elképzeléseket is jelen korunk valósítja meg. Így például az 1972 óta a Bessenyei nevet viselő Tanárképző Főiskola 1978-ban **Némedi Lajos** debreceni egyetemi tanár és **Margócsy József** főigazgató összefogásával jelentette meg a 200 éve kiadatlan Tolerantia című Bessenyei esszégyűjteményt.

A jelen tehát törődik a múlttal, vállalja és gondozza a szellemi örökséget.

Ahogy a kaposváriak Berzsényi Társasága, vagy a sátoraljaújhelyiek Kazinczy Társasága jelen korunkban (1985) találta meg a hagyományörzés terepén azokat a sajátos feladatokat, amelyeket más intézmények eddig egyáltalán nem, vagy csak mellékesen tudtak elvégezni, úgy a Nyíregyházán 1987-ben megalakult Bessenyei György Irodalmi és Művelődési Társaság is bizonyára képes lesz - összefogva a hagyományápolásra és értékmegőrzésre vállalkozó erőket - ösztönző szerepet betölteni Nyíregyháza és a megye szellemi életében.

A tiszaberceli Bessenyei szülőház

II. AZ EGYLETALAKÍTÁS ANYAGI ÉS SZELLEMI ELŐKÉSZÍTÉSE (1752–1897)

Nyíregyháza lakosságának szellemi igénye: az irodalom és a művészetek iránti érdeklődése, újságolvasási és zenehallgatási vágya - a 19. század második felében bekövetkező erőteljes városfejlődés természetes következményeként - egy **közművelődési egyesület** létrehozásában öltött testet.

A várostörténeti monográfiákból, tanulmányokból ismeretes, hogy ez a már tényleges urbanizációnak nevezhető fejlődési szakaszt mintegy évszázados előkészület, gazdasági alapozás, politikai és társadalmi felerősödés, a polgári jogokért, a városi önkormányzatért folyó küzdelem előzte meg.

Az újkori Nyíregyháza kialakulása

A város újkori története 1753-ban, az újratelepítéssel kezdődik. Ez a dátum mai Nyíregyháza alapítási évének tekinthető. (Az a tény viszont, hogy Bessenyei György is ez időtájt, 1747-ben született, természetesen semmiféle kapcsolatba nem hozható a város és a filozófus-író szellemi hagyatéka között később kialakuló viszonyal. Az időpontok közelsége a véletlen műve. A kapcsolat létrejöttében - másfél évszázad múlva - csak Bessenyei születési helye - Bercel már akkor is Szabolcs vármegyéhez tartozott - játszott szerepet.)

Az 1753-as Károlyi-féle telepítési szerződések alapján lett Nyíregyháza ún. "magánföldesúri mezőváros", 2443 lakossal. A betelepítéstől számított 33 év múlva - 1786-ban - már áll a **J. Aprilis** tervei alapján készült evangélikus nagytemplom, majd felépül az első városháza is (1793). Ezek az épületek: a templom és a városháza nyilvánvaló jelei annak a szándéknak, hogy ez a városteremtő nép ezen a tájon tartósan kíván berendezkedni.

A 19. század első évtizedeiben - s ez már a magyar társadalomtörténetnek is jelentős része - Nyíregyháza két fokozatban (1804, 1824) végrehajtja az örökváltságot, szabaddá teszi magát földesuraitól. Akkori fejlődése betetőzéseként 1837-ben királyi privilégiumot kap és "szabadalmas mezőváros" rangra emelkedik.

E munkának nem célja a fenti történelmi periódus bővebb bemutatása.

A földesúri terhek alóli szabadulás történetével **Cservényák László**: Nyíregyháza örökváltása, (Nyíregyháza, 1969) a városi önkormányzatért folytatott küzdelem fázisaival pedig **Hársfalvi Péter** idézett könyve foglalkozik tudományos részletességgel. Ez az áttekintés csupán arra szolgál, hogy világossá tegye: Nyíregyháza 1753-tól kezdődően a várossá fejlődésnek első sorban a nélkülözhetetlen jogi alapjait rakta le, anyagi és közösségi lehetőségeit teremtette meg, ezzel mintegy kialakította az előfeltételeit annak az ipari-kereskedelmi-forgalmi és intézményi, majd kulturális fejlődésnek, amely a városban 1858-tól ténylegesen megindul.

A fejlődés indító mozzanata az a történelmi fontosságú esemény, amikor is a város bekapcsolódik az ország vasúti hálózatába. 1858-ban ugyanis Debrecen és Miskolc felé egyaránt kiépülnek a sínpárok, s ennek eredményeképpen Nyíregyháza a körzet forgalmi centruma lesz. A város fejlődése érezhetően felgyorsul. Egy év múlva már működik a postahivatal, majd a távirda, s 1862-ben olyan Terménycsarnokot szerveznek, amely a táj vonzaskörzetében meghatározó pénzügyi szerepet kap. A fellendülő kereskedelem szükségszerűen és egyidejűleg meghozza az első bankot, a Nyíregyházi Takarékpénztár Egyesületét.

A gazdasági mozgás arra figyelmezteti a város vezetőségét, hogy az oktatás ügyével is törődnie kell. Ennek eredménye, hogy az 1806-ban alapított ún. professzori iskolát a város 1861-től algimnáziummá fejleszti. A városiasodás folyamatát jelzi az 1866-ban létrehozott meteorológiai állomás, az anyagi gyarapodás tényét a Sóstón felépülő ún. Svájci-lak. A közlekedési-kereskedelmi és intézményi fejlődés maga után vonja a jogi problémák helyi intézésének igényét, így kerül Nyíregyházára egy "országos" igazságügyi szervezet: a törvényszék. Hogy a városlakók mennyire tisztában voltak egy ilyen intézmény idetelepítésének fontosságával és városfejlesztési előnyeivel, arról **Margócsy József**: Utcák, terek, emléktáblák című könyvének I. kötetében (Nyíregyháza, 1984) olvashatunk részleteket. "Saját házában" húzódozott összebb a tisztviselőkar, hogy helyet biztosítson az igazságügyieknek. A városnak ekkor már csaknem 22 ezer lakosa van, s a kedvezően alakított körülmények most már egyértelműen lehetővé tették, hogy Nyíregyháza polgárságának régi terve valóra váljék: 1876-ban, tehát mintegy 120 évvel az újratelepülés és alig 20 évvel a vasút megjelenése után Nyíregyháza megyeszékhely lett. Ez a közigazgatási változás ha nem is látványos, de újabb folyamatos fejlődés kiindulópontja volt. A nagyállói "megyeiek" beköltözése a városba bizonyos mértékig

módosította a lakosság összetételét is. Ez akkor is tény, ha az első időkben a nagykállói vármegyeháza "elszegényedett urai" - ahogy Krúdy látta őket közletről - nem gyakoroltak minden téren kedvező befolyást a város polgári életvitelére. Két magatartás- és életforma került így egymás mellé: a paraszti jellegű, de tehetős őslakosság és a nemesi szemléletű, de elszegényedett megyei hivatalnokok csoportja. A városiasodás szempontjából az a lényeges, hogy ez a keveredés nélküli egymás mellett élés nem töri meg a fejlődés lendületét, sőt az anyagi természetű gazdagodás mellett ez idő tájt kerül előtérbe a szellemi élet "felpezsdítésének" igénye is.

A sajtó szerepe az egyletalakításban

A városban ugyanis már a kiegyezés évében, tehát 1867-ben előállították a Dobay-féle nyomdában az első hetilapot **Nyír** címmel. Ez később **Tiszavidék** néven szerepelt 1872-ig. Ezután még néhány újabb rövid életű lap, mint pl. a **Nyíri Közlöny**, a **Szabolcsi Lapok** és a **Sürgöny** szolgálta a városiakok szellemi érdeklődésének kielégítését. A megyeszékhellyé lett Nyíregyházának azonban egy tartósabb és nívósabb hetilapra volt szüksége. Ezt az igényt elégítette ki a nyíregyházi **Jóba**-nyomda által kiadott **Nyírvidék** című "vegyes tartalmú hetilap", amely 1880-tól megszakítás nélkül - 1917-től már napilapként - 1944-ig Nyíregyháza vezető hírlapja volt. Néhány év múlva a városban már újabb nyomda kezdte el működését. Így a **Piringer** Nyomdából került ki 1885-ben a **Szabolcsi Szabadsajtó** című hetilap, melynek irodalomtörténeti érdekessége, hogy itt közölték először - 1892-ben - az akkor 14 éves **Krúdy Gyula** első írását. A Nyíregyházán kibontakozó hírlapi életéről, a korabeli sajtó történetéről rövid összefoglalás olvasható a már idézett, **Katona Béla** által írt kiadványban.

A nyomdák és az újságok növekvő száma jelzi tehát, hogy a városban egyre több az újságíró és az újságolvasó. A kisvárosi életformában a Nyírvidék csaknem ezres példányszáma már jelentős közvéleményformáló tényezőnek tekinthető. A hírlapok pedig kiváló nyilvános fórumok, ahol hangot lehet adni olyan törekvéseknek, amelyek a város szellemi életét kívánják megmozgatni - a korabeli cikkek szóhasználata szerint: "felpezsdíteni". Egyre többen úgy érzik, hogy a gazdasági fejlődést, az anyagi megerősödést ezeddig nem követte a szellemi, kulturális emelkedés. Ez a felismerés egyre türelmetlenebb formában jelenik meg az újságok hasábjain. A Nyírvidék 1884/51. számában olvashatjuk azt a szerkesztőségi cikket,

amely nagyon határozottan támogatja **Vas Mihály** református lelkésznek azt a korábbi javaslatát, hogy ti. a városban "közös erővel" létre kellene hozni egy "kitűnő vidéki lapot". (A szerző itt nyilván irodalmi folyóiratra gondol.) A szerkesztőségi cikk úgy látja, hogy a felvetés "Nyíregyháza és a nemes megye értelmiségénél kellő visszhangra talált", hiszen a városban már sokféle szórakozási lehetőség van, ideje tehát már egy színvonalas, irodalmi-művészi igényeket felkeltő és kielégítő művelődési fórumot is létrehozni. A szerző azonban nem elégszik meg az igény hangoztatásával, módszert is javasol. Az a meggyőződése, hogy a jelenlegi kulturális elmaradottságot - amit jellemzően "szellemi pangásnak" minősít - csak úgy lehet felszámolni, ha a vidéki magyar városok példáját követve Nyíregyházán is alakulna egy **művelődési kör**, amelynek célja - a hírlapíró megfogalmazása szerint - a "szépművészetek gyakorlása által a kedélyeket nemesíteni, a romlástól megvédeni, szóval művelődni".

A korabeli források ismeretében ezt a cikket lehet a Bessenyei Kör elvi "alapító-oklevelének" tekintenünk. Igaz ugyan, hogy a szerző itt még csak általánosságban fogalmaz: "a Kör bármely címet viselhet" - tehát sem Bessenyei nevét (és senki másét) nem veti fel, mégis, amit előterjeszt, az már akaratlanul is a Bessenyei által elképzelt hazafiúi: irodalmi-művelődési Kör gondolatát idézi. A cikk további, a Kör szervezeti kérdéseivel foglalkozó részében tett javaslatok ugyanis - mint pl.: "a Kör tagjai egyaránt férfiak és nők is legyenek", vagy: "a Kör minden tagja kötelezi magát évenként egy-két munkát beadni... s az elbírált munkák közöttessenek..." - szándéktalanul is Bessenyeinek az **Egy magyar társaság** iránt való **jámbor szándék** című munkájában kifejtett elképzeléseire emlékeztetnek. A szerző azt is jól látja, hogy vannak már a városban a szép-irodalomnak és a művészeteknek olyan pártfogói és szakemberei: "hivatalnokok, lelkészek, tanárok", akiket tehetségük feljogosít arra, hogy a kör élére álljanak, hogy vezetésükkel "közös erővel, válllvetve ápolgassák irodalmunk elgyomosodott kertjét, ápolják és nemesítsék a szívet". A hang hiteles, a pátoasz a kor stílusához illő, a szándék őszinte.

A gondolat tehát megfogalmazódott, mert néhány lelkes lokálpatrióta úgy érezte, hogy a művelődési kör alapításának Nyíregyházán is eljött az ideje. Az időpont ismeretében (1884) azonban azt kell mondanunk, hogy a cikk szerzői - az itt helyén való kifejezéssel élve - elképzeléseikben megelőzték korukat. Ha ugyanis egy ilyen fórum létrehozására irányuló szándékuk művelődési kör formájában már ekkor testet ölt, olyan nagy

hagyományú és a nyíregyházi városfejlődés előtt mindig példaként és húzóerőként álló városokat előzték volna meg ezen a téren, mint pl. Debrecen, ahol is csak hat évvel később, 1890-ben alakult meg a Csokonai Kör, vagy Szeged, ahol a Dugonics Kört 1892-ben hozták létre. A gondolat-felvetéstől azonban Nyíregyházán hosszú út vezetett a megvalósulásig. A város írói ambíciókkal rendelkező alkotóinak egyelőre meg kellett elégednie azzal a lehetőséggel, amelyet a Nyírvidék hasábjai nyújtottak publikációs hajlamaik kielésére.

A város szellemi bázisának bővülése

E nagy cél eléréséhez ugyanis a város polgári rétegének további erősödésére, kultúrigények felkeltésének újabb ösztönzésére volt szükség. Mindezt a város gazdasági és közigazgatási fejlődése változatlanul elősegítette. Számos fontos esemény is jelzi az urbanizáció további erősödését. Nyíregyháza "rendezett tanácsú várossá" válik, az eddigi algimnázium főgimnáziummá alakul, s elkészülnek olyan fontos létesítmények, mint a városi gőzfürdő, a Júlia gőzmalom, és a honvéd huszárlaktanya, majd a közös huszárok laktanyája. A városnak nem kis anyagi áldozatába került ugyan a kaszárnyák felépítése, de már akkor is nyilvánvaló volt, hogy a városfejlődés érdekében jó vállalkozói érzékkel hozták meg döntésüket. Az akkori képviselőtestület így érvelt: a kaszárnyák és egész lovasezredek nyíregyházi jelenléte "az ipar és kereskedelemre fog emelően hatni, s a városi ingatlanok értékét is fokozni fogja". A város lakosságának társadalmi összetétele a megyei hivatalnok-réteg után most egy tisztikari csoporttal bővült ugyan, ám e számarányában elenyésző kis réteg (alig száz fő!) szinte semmi befolyást nem gyakorolt a város szellemi életére. A tisztek elzárkózottan a maguk életét élték, egy részük még nem is tudott magyarul.

Lényeges hatása van viszont a város kereskedelmi életének fellendítésében az 1848-tól folyamatosan ideköltöző zsidóságnak. Létszámuk - Hársfalvi Péter könyvének a Statisztikai Közleményeket idéző adatai szerint - a század végére eléri a 3000 főt, s az a város lakosságának mintegy 10%-a. Nagyrésztük - írja a szerző - "gyorsan asszimilálódott, s jelentősen befolyásolta a város polgári-liberális gondolkodását és szellemiségét". Többen dolgoztak közülük értelmiségi: ügyvédi, orvosi pályán is, néhányan a város közéletében is vezető szerepet játszottak.

A fenti rétegek, vagyis a városban élő dzsentroid megyei hivatalnokok, az állami szolgálatban álló tisztikar és a polgári-liberális zsidóság jelenléte, illetve tevékenysége, anélkül, hogy feloldotta volna a város öslakosságának egységét, feltételezhetően befolyásolta, serkentette annak gazdasági és szellemi ambícióit.

Ekkor már nemcsak a Kisvárda-Ungvár, de a Mátészalka-Szatmárnémeti felé vezető vasútvonal is kiépül, tovább erősítve a város "forgalmi központ" jellegét. A fejlődő vasúti kereskedelem jele az 1887-ben részvénytársasági szervezésben létrehozott Termény és Áruraktár. A társasági élet igénye pedig a sport területén is egyletet hoz létre: megalakul a város első sportköre, a Nyíregyházi Torna és Vívó Egylet (NYTVE).

Nyíregyháza és Bessenyei „találkozása”

Az 1884-es egylet-alapítási gondolatfelvetés után a városi értelmiség újabb vágya fogalmazódik meg. **Kovács István** törvényszéki bíró javasolja 1889-ben, hogy állítsák fel a városban Bessenyei György szobrát. Ismeretes, hogy a gondolatfelvetéstől még egy évtizedet kell várni a megvalósulásra. Szinte ugyanabban az időben a város közművelődésében eddig is meghatározó szerepet betöltő főgimnázium ifjúsági önképzőköre, az iskola új épületének felavatásával egyidőben felveszi Bessenyei György nevét. A névválasztás gondolata itt minden bizonnyal **Porubszky Páltól**, az önképzőkör akkori tanárelnökétől ered. Az eseményről a főgimnázium 1888-89-es Évkönyve számol be. **Porubszky Pál** később a Bessenyei Kör irodalmi szakosztályának vezetőjeként is tevékeny szerepet játszik a város szellemi életében. Bessenyei György neve azonban mégsem a fenti események kapcsán vetődik fel először Nyíregyházával kapcsolatban. Sokkal inkább feltételezhető, hogy Budapesten tanuló egyetemisták Szabolcsvármegyei Körében ötlik fel a "Bessenyei mint szimbólum" gondolata. Ezt a hipotézist erősíti az a tény, hogy 1889-ben, amikor **Vietórisz József** lesz az elnökük, határozottan támogatják, sőt sürgetik a Bessenyei-emlékmű Nyíregyházán való felállításának gondolatát.

A művelődési kör létrehozására felszólító 1884-es, még általános jellegű javaslat utáni években kerül tehát Bessenyei neve a köztudatba. Nyilvánvaló, hogy **Vietórisz József**, **Kovács István** és **Porubszky Pál** irányították a figyelmet arra a megyében született, a magyar irodalomban vezető szerepet betöltő szellemi öre, akinek neve joggal szimbolizálja a felvilá-

gosodott múlt és a liberális nemzeti jelen kapcsolatát, akinek eszméi: nyelvi és művelődési programja, magyarság-tudata és európaisága egyaránt hiteles fedezetet és ösztönző erőt jelenthetnek egy Nyíregyházán működő közművelődési egyesület számára. A gimnázium ifjúsági önképzőköre már elkezdte a Bessenyeihez kapcsolódó hagyomány ápolását, a Bessenyei-szoboralapra is megindult az egész városra, a megyére, sőt a Budapesten működő Szabolcsmegyei Körre is kiterjedő gyűjtés. Bessenyei neve így már mintegy jó évtizeddel a Kör tényleges megalakulása előtt bekerült a köztudatba, hiszen a város legfontosabb oktatási intézménye, és egy szellemi befolyással rendelkező vezető értelmiségi csoport is vállalta ezt az örökséget. E tények arra mutatnak, hogy a város értelmisége ez időtől kezdve nemcsak névben, de az emléképolás gyakorlatában is elkezdte Bessenyei és Nyíregyháza szellemi kapcsolatának kiépítését.

A 90-es évek első felében Nyíregyháza igen jelentős közigazgatási, közoktatási és kultúrintézmények építésébe kezd. 1891-ben elkészül **Barzó Mihály** kivitelezésében a Törvényszék, a Sóstói úton felépül az első villa, majd **Alpár Ignác** nagy korszaka következik. Elsőként a vármegye-háza, majd az evangélikus központi elemi iskola, a kőszínház és végül 1895-ben a Korona szálló hirdeti Alpár tehetségét és Nyíregyháza városiasodását. A következő évben pedig már áll a görögkatolikus templom és a polgári leányiskola. És ez már a nagy nemzeti évforduló: a millennium éve. Ennek ösztönző hatása döntő tényezőnek bizonyul. A nagyarányú, tempós építkezés és a város szellemi vezetőinek mozdulása nagyon is összefügg az ezeréves államiságát ünneplő magyarság országos hangulatával. Ebben a légkörben sok városlakó és néhány megyei földbirtokos is úgy érzi, hogy neki is részt kell vállalni a város kultúréletének fellendítésében.

A Bessenyei-szobor akció

Egyre szélesebb társadalmi körökre terjed ki a Bessenyei-szobor iránti érdeklődés. A helyi hírlap, a Nyírvidék, folyamatosan beszámol a gyűjtés eseményeiről, a szoboralap anyagi gyarapodásáról. Az akció összefogására és a gyűjtés ütemének fokozására bizottságot hoznak létre. A város egyes pontjain nyilvános perselyeket is felállítanak a magukat megnevezni nem akaró adakozók részére. Ugyanakkor nagyszabású majális rendeznek a Sóstón, s ennek bevételét is a szoboralapra fizetik be. Számos alkotó értelmiségi is felajánlja munkáját, illetve annak értékét e célra. Tudomá-

sunk van arról, hogy pl. **Nagy Sándor** zeneszerző, a szabolcsi zenekar volt karnagya, a Bessenyei-majálisra mazurkát komponál. **Sipos János** újságíró pedig - 1891-ben - a nyíregyházi **Piringer**-nyomdában megjelenteti az Emlékezés a múltra című, "eredeti elbeszéléseket" tartalmazó novellás kötetét, s ennek tiszta jövedelmét szintén a Bessenyei-szobor javára ajánlja fel. Erre a nemes célra kötetének Előszavában nyíltan fel is hívja a város "művelt közösségének" figyelmét. Hogy egy ilyen nyilvános kultúrakció során hány példány fogyott el **Sipos János** könyvéből - amelynek elbeszélései a szabolcsi táj múltjáról, s az itt élő emberekről szólnak - nincs adatunk. Azt viszont tudjuk a Nyírvidék kimutatásaiból, hogy a megyei földesurak közül pl. **Bessenyei László** gávai birtokos 1000 Ft-ot ajánlott fel. Ez igen jelentős adomány volt, hiszen ugyanekkor más megyei vezetők 10-20 Ft-os befizetésekkel szerepelnek ezen a listán. Az akció a megyehatárokon túlra is kiterjed. A Magyar Tudományos Akadémia tagjai 200 Ft-os adományt küldtek.

Amikor a szoboralapra befolyt összeg 1895-re eléri a 15.000 Ft-ot, a Szabolcs vármegye törvényhatósága meghirdeti a szoborpályázatot. A modellek a millennium évében kerülnek elbírálásra. A nagy nevekből álló szakzsűrinek 16 pályamű közül kell választania. A **Lotz Károly** - **Benczúr Gyula** - **Fadrusz János** - **Stróbl Alajos** - **Lechner Ödön** alkotta bírálóbizottság, a város megbízottaival együtt hosszas mérlegelés után **Kallós Ede**: "Szobor-terv" jeligés pályaművét fogadta el. A szobrot - majd 1899-ben - Nyíregyházán, a vármegyháza előtti téren állítják fel.

Nyíregyháza a millennium éveiben

Az ezeréves államiság ünnepi hangulata az egész országot áthatja. Természetesen Nyíregyházán is rendezvények sora jelzi az együtt-ünnepelést. A gimnáziumi ifjúság emlékfákat ültet, zászlókat készít. Az országos ünnep napján éjfélkor megkondulnak a város harangjai. A városi képviselőtestület kinyilvánítja, hogy a város lakosságának "megmagyarosodása" megtörtént, így most már - **Mikecz János** alispáni rendeletének szövegét idézve - "a nemzeti nyelv a maga kizárólagos jogaival érvényesülhet." Azt is megállapítják, hogy a város iskolái azt a feladatukat, hogy a tót ajkú gyerekeket megtanítsák a magyar nyelvre, teljesen megvalósították. Az évforduló emlékére Nyíregyháza központjában a református templom előtti téren felállítják az ún. millenniumi emlékoszlopot. A március 15-i

ünnepségen **Vietórisz József** személyesen olvassa fel a Szabadság fája című versét. Gondolatai híven kifejezik a kor hangulatát. Ennek érzékeltetésére idézem egy strófáját:

"Magyarok reménye, bércek királynője,
Tavasznak virága, szabadságnak fája,
Ezer esztendőnek büszke vértanúja
Oltárodhoz jöttünk megszületni újra."

Vietórisz Józsefnek, aki mint említettük, a Bessenyei Körben később igen jelentős szerepet játszott, ebben az évben jelent meg az első verseskötete Giuseppe költeményei címmel. Ugyancsak ekkor adta ki a Jóba-nyomda a **Geduly Henrik** által írt Nyíregyháza az ezredik évben című kötetét, amely a millenniumi év "örömszájában" gondolja át "ezer esztendő bűját, örömet, gondjait és küzdelmeit egy oly város történetében, mint aminő Nyíregyháza". **Geduly Henrik** ekkor a főgimnázium vallástanára, és a Kaszinó-egylet választmányi tagja, másfél évtized múlva, püspök korában, a Bessenyei Kör elnöki tisztét fogja betölteni. Könyve a város "erkölcsi és anyagi támogatásával" jelent meg, az ünnepi évre való tekintettel szinte néhány hónap alatt. A város "támogatása" egyértelműen jelzi, hogy Nyíregyházát érdeklí a múltja - mert már van ilyen -, s ez nem kis büszkeséggel tölti el a város lakóit, a "lelkes, hazafias polgárságot", akinek a szerző a művét ajánlja. A kötetnek "A megye a városban" című fejezete Szabolcsvármegye híres szülöttjei sorában elsőként említi Bessenyei György nevét, s részletesen ismerteti a város eddig elért irodalmi-kulturális eredményeit. **Geduly Henrik** azonban a hiányosságokat is jól látja. Az ünnepi hangulatban is arra figyelmeztet, hogy a közművelődés és a művészetek ápolása területén a városnak még igen sok tennivalója van.

Vietórisz József és **Geduly Henrik** irodalmi, történelmi alkotásai is tanúsítják, hogy Nyíregyházán már készen áll egy olyan értelmiségi csoport, amely ismeri a város kultúr helyzetét, s épp ezért látja szükségesnek a rég óhajtott művelődési egyesület létrehozását, s abban hajlandó vezető szerepet vállalni. A város pedig kész a művelődés támogatására. A Kör megalakítása annál is inkább indokolt, mert az irodalom mellett a többi művészeti ágban is történnének kezdeményezések. A gimnáziumban rendszeresen ifjúsági hangversenyeket tartanak, a város közönsége vendégművészek dal-estjét, a Korona Szálló nagytermében **Dankó Pista** nótáit hallgathatja.

A színház ügyét viszont fel kellene karolni. Anyagi és szervezési gondjai vannak. Hiába az új kőszínház-épület, fűtési és ruhatári problé-

mák gátolják működését. De 1896 nyarán, **Csóka Sándor** társulata már tartósabb sikert ér el, igaz, **Jászai Marit** is vendégszerepelteti.

A városi közönség kultúrigényét bizonyítják a megalakuló, vagy a már folyamatosan működő rétegegyletek is, mint például az iparosifjak önképző egylete, a Kereskedőifjak dalárdája, vagy a nyíregyházi Dalegylet és a Polgári Olvasókör.

Nyíregyházán az irodalom, a zene és a színház iránti érdeklődés mellett a tudományos élet első jelei is felfedezhetők. Ezen a területen **Jósa András** tevékenysége emelkedik ki. Őstörténeti és régészeti kutatásai mellett részt vállal a megyei közéletben is. Később, a Bessenyei Körben a tudományos ismeretterjesztében végez rendszeres, kimagasló munkát.

Lukács Ödön-alapítvány

Az értelmiségi réteg folyamatos erősödése, a szellemi és tudományos produktumok növekvő száma, a személyi és tárgyi feltételek érezhető gazdagodása mellett azonban veszteség is érte ez évben a várost: eltemették **Lukács Ödön** református lelkészt, a Szabolcs című lap szerkesztőjét, aki immár 10 éve, elsőként írta meg a városról szóló alapművét: a Nyíregyháza szabad kiváltságos város története című munkáját (Budapest 1886-87). A megye vezetősége is fontosnak tartotta ezt az alkotást. Még ez évben **Lukács Ödön** emlékére alapítványt hoztak létre.

A millennium éve, amely a felfokozott politikai-hazafias hangulatban a magyarság történelmi múltjának és jelenkori vezetőszeropének kiemelésével a nagy politikus elődökre és szellemi ösökre is ráirányította a figyelmet, kedvező lehetőséget teremtett Nyíregyházán is arra, hogy a kor ideológiaiájának központi gondolatát: a magyarság-eszmét hivatalból képviselő megyei vezetés és a város szellemi életét felpezsdíteni óhajtó liberális értelmiség érdekei találkozzanak.

Sajátos, mert a korábban vázolt érdekellentétek dacára az állami- és várospolitikai számára egyaránt megfelelő és kedvező helyzet alakul ki, amikor is maga a kormány sugallja, a megye tehát kezdeményezi, a város pedig egyetértően fogadja a Bessenyei nevet viselő művelődési kör megalakításának gondolatát.

A megye és a város rivalizálása

Az egylet-alakítás terén kialakult egyetértés azonban nem szüntette meg a megyei és városi vezetés között folyamatosan meglévő, sőt olykor felerősödő ellentétet. A város ismételt kísérleteket tett önkormányzata megerősítésére: az önálló törvényhatósági jog elnyerésére. Ez ügyben - úgy vélték - meg tudják szerezni báró **Bánffy Dezső** miniszterelnök támogatását is.

A város önállósági törekvéseit a társadalmi és személyi okok mellett elsősorban anyagi, pénzügyi érvek motiválják. A város képviselőtestülete joggal érzi, hogy saját erejéből sokat tett az urbanizáció érdekében: iskolákat, fürdőt, színházat, szállodát, fontos közigazgatási célú intézményeket épített, megteremtette a városi közvilágítást (elsők között az országban) stb. S az anyagi fejlődéssel együtt megerősödött a város értelmisége is. A korabeli statisztika a városban már csaknem félezer diplomást tart nyilván. Az eredmények tehát indokolják a város kérését. Mindezek ellenére azonban ezt a közigazgatási csatát a város nem tudja megnyerni. A vármegyei szervezet még elég erős ahhoz, hogy a város kérelmének elutasítását - jogos kifogásokat és jogtalan érveket egyaránt felhasználva - a kormánynál kieszközölje. A város kérelmének ügyét így a kormány egyszerűen leveszi a napirendről.

Mindebből következik, hogy a megyei hatalom és a városi erők régen folyó és 1876-tól, a megyeszékhellyé válás óta felerősödő harca ellentmondásos hatást gyakorol a kultúra, a szellemi élet kibontakozására. Az "úri" vármegye és a "polgári" város szembenállásának ugyanis nemcsak közigazgatási és pénzügyi kihatásai vannak, de megosztja a város lakosságát mint közönséget is. Ez a belső, társadalmi megosztottság a Kör munkáját is a kezdetektől fogva jellemzi.

A város és a vármegye szembenállása meglehetősen soká elhúzódik. Még az 1910-ben megjelent, **Evva István** által szerkesztett Szabolcsvármegye Alamanachja is így ír a témáról: "Még fokozottabbá, talán dacosabbá tette (a polgárság) liberális felfogáshoz való ragaszkodását a megyével való folytonos súrlódás. Hiába, a megye még mindig a régi nemesi rendnek és a hagyományos felfogásnak a működési tere. Más itt a levegő, más itt a gondolkodás, mások itt az emberek. Az ő szórakozásaik különállók, azokban városi polgár részt nem vehet." Nem túlzás tehát kimondani, hogy a Kör megalakulásának történelmi pillanata is ellentmondások találkozási pontja volt.

A megalakulás előkészületei 1897-ben kezdődnek el. A kezdeményező tehát a vármegyei vezetés. **Feilitzsch Berchtold** főispán - aki mint említettük nem a szabolcsi nemesség soraiból került a vármegye élére - nyilvánvalóan állami feladatot teljesítendő hívta össze a vármegyeiháza kistermébe október 31-ére az **előkészítő értekezlet** résztvevőit. Ugyanakkor azonban a törekvés népszerűsítésére a helyi lapban is sorozatban jelentek meg a megalakulás szükségességét propagáló írások. "Erőtéljes mozgalomról" adnak hírt, amely "életerős szervezetben" egyesíti a város lakosságát. A kezdeményezést "nagy fontosságú lépésnek" nevezik, amely lehetőséget teremt majd arra, hogy a város "sivár, szétbomlott, színtelen társadalmi élete ... nemesebb irányba" haladjon. A sajtó, amely ezelőtt tizenhárom évvel, 1884-ben először vetette fel a közművelődési egyesület létrehozásának igényét, most is, változatlan határozottsággal foglal állást az ügy mellett. Érzékelteti a "sivár, szétbomlott" társadalmi állapotot, hogy ezzel is "hangsúlyozza az összefogás, az egyesülés fontosságát".

A Bessenyei Kör megalakulásának közvetlen előzményei

Az **előkészítő értekezlet** sikeres volt. Sokan gyűltek össze, és "egyhangú lelkesedéssel" mondták ki az egyesület megalakításának szükségességét. Az értekezlet jegyzőjévé újságíró: **Prock Gyula** ügyvédet, a Nyíregyháza című lap szerkesztőjét választották meg. Létrehozták az ún. alapszabály-szerkesztő bizottságot is. Ennek elnöke **Martinyi József**, az evangélikus főgimnázium igazgatója lett. Tagjai sorában ott találjuk **Meskó László** országgyűlési képviselőt, városi ügyészt, **Kovács István** törvényszéki bírót, akitől a Bessenyei-szobor felállításának gondolata származott, **Bartók Jenő** református lelkészt, több filozófiai és közoktatási munka szerzőjét. **Májerszky Béla** városi főjegyzőt és **Vietórisz József** gimnáziumi tanárt, költőt és műfordítót, akit később a Kisfaludy Társaság is tagjai közé választott.

Ha végigtekintünk ezen a névsoron, első látásra nyilvánvaló, hogy a bizottságban a város polgári értelmisége kapott vezetőserepet, ügyész, bíró, lelkész és tanár foglalkozású egyének szerkesztik tehát a Kör alapszabályát. Mintákat az országban már működő, hasonló céllal alakult művelődési egyesületektől kaptak, ezek beszerzésében a főispáni hivatal is közreműködött.

A közvélemény - a sajtó cikkei szerint - már nagyon várta egy olyan egyesület megalakulását, ahol az irodalmi felolvasásokon, a zenei estéken, a "kedélyes összejöveteleken" természetesen majd a nők is részt vehetnek.

A szervezés első aktusaként a kezdeményező főispán a következő felhívást bocsátotta ki: "Vármegyénk és Nyíregyháza város társadalma nem rendelkezik azzal a szervezettel, amely a magyar nemzeti szellemnek ápolása, közművelődési és egyéb kiváló fontossággal bíró feladatai sikeres megoldásai érdekében erőt egyesítené. Ezen általánosan érezhető hiányon van hivatva segíteni a vármegye és a Nyíregyháza város társadalmának a közművelődési kívánalmai iránt fogékonysággal bíró értelmiségből, Nyíregyháza székhellyel megalakítandó "Bessenyei Kör", amely a hazai irodalom, tudomány és művészet ismertetésén, s általában a közművelődésnek nemzeti szellemben való fejlesztésén kívül hatáskörébe veendi a magyarság ügyét hathatósan támogatni ott, ahol vármegyénk néprajzi viszonyai ezt a társadalomtól követelik."

A főispáni üzenet szövege és hangsúlyai tökéletes összhangban vannak a Monarchia korabeli magyar bel- és nemzetiségpolitika alapelveivel. Hazánk történelmében ezt a korszakot az 1895-ben miniszterelnökké kinevezett báró **Bánffy Dezső** neve és politikája határozta meg. Ismeretes, milyen erélyesen lépett fel a tömegmozgalmak és a nemzetiségi akciókkal szemben egyaránt. Ekkor ítélték el **Szántó Kovács Jánost** és 26 társát, s oszlatták fel a földmunkásköröket. A kormány többségét manipulált választásokon erősítették meg. A bányász- és aratósztrájkok ellen bevetették a csendőrséget. A Nyírségben a **Várkonyi-féle Független Szocialista Párt** által támogatott földosztó mozgalmat is elfojtották. Nyíregyházán pedig - még az előző főispán, **Kállay András** sürgetésére - maga a polgármester adott ki olyan felhívást, hogy nemcsak a hivatali ügyintézés során, de a családi körben is magyarul beszéljenek a szlovák származású nyíregyházi őslakosok. Az új főispánt szoros rokonai szálak fűzték a kormányhoz. **Feilitzsch Berchtold** ugyanis **Bánffy** miniszterelnök veje volt.

Az ország akkori politikai légkörében teljesen érthető, hogy a főispáni egyület alapító felhívásban ilyen kitételek szerepeljenek: "... a magyar nemzeti szellem ápolása"; vagy "a magyarság ügyének hathatós támogatása". A magyarosítás a kormány egyik alapvető törekvése, az aktuális ideológia jellemző formulája volt.

A felhívás következő része a Kör tevékenységformáiról tájékoztat.

A Bessenyei Kor feladata: "... irodalmi és népszerű modorban tartandó tudományos felolvasásokkal, valamint tagjainak régészeti és művészeti ágak művelése végett csoportokba osztása által a társadalmi élet élénkségét értékes módon emelni".

Jóllehet a fogalmazás meglehetősen nyakatekert, elrettentő hivatali zsargon, a lényeg azért érthető. Mint ahogy afelől sem hagy kétséget, hogy tudatában van annak: a célok megvalósulásának sikere a nagyközönség lelkesedésétől és rokonszenvétől függ majd.

Eddig tart tehát a szellemi felkészülés, a Bessenyei Kör megalakulásának előkészítő korszaka, s itt kezdődik a Kör tényleges története.

Nyíregyháza szellemi erői, akiket ma egyszerűen lokálpatriótának nevezhetünk, az 1884-ben a város kultúréletének megpezsztítése érdekében felvetett gondolatot - sok külső érdekellentétet és belső ellenérzést legyőzve - közösségi igényként másfél évtizeden át ébren tartották. S amikor a hivatalos állami szervek kezdeményezték és lehetővé tették, a város értelmisége készen állt annak megvalósítására.

III. AZ ALAKULÓ KÖZGYŰLÉS ÉS AZ ALAPSZABÁLY (1989)

Egyletalakítás: közösségteremtés!?

A magyar társadalmi életnek abban a századvégi szakaszában, amikor Nyíregyházán főispáni értekezletet kellett összehívni a vármegyében fellépő szocialista mozgalmak megfékezése ügyében, és belügyi rendelet tette kötelességévé a törvényhatóságoknak, hogy a szocialista izgatókat a "legélesebb figyelemmel" kísérjék, amikor a polgári pártok körében sem volt egyetértés, s a közpénzeket egyesek saját céljaikra használták: ebben a légkörben a város közösségi szellemének erősítése szempontjából az állami és városi vezetés egyaránt fontos lépésnek tekintette a művelődési egylet megalakulása érdekében kibontakozó szellemi tevékenységet.

A folyamat első lépéseként az előkészítő értekezleten megválasztották az alapszabály-szerkesztőbizottságot. Ennek tagjai komolyan vették társadalmi megbízatásukat, s nemcsak a főispáni felkérés miatt, hanem mivel a Köralakítás ügyét maguk is ambicionálták. Tanulmányozva a már működő hasonló jellegű vidéki művelődési egyletek alapszabályait, a bizottság néhány munkaértekezlet után, a tervezetet 1898. januárjában megvitatásra terjesztette elő. Az érdeklődésre jellemző, hogy a vármegyeháza nagyterme zsúfolásig megtelt - a hírlapi tudósítók szerint -, "akárcsak egy restaurációs vármegyei közgyűlés alkalmával". Az értekezletet a vármegye hivatalos vezetője: Feilitzsch főispán nyitotta meg, az alapszabály-tervezetet pedig Prok Gyula ügyvéd, az ideiglenes jegyző mutatta be.

Az előterjesztést hosszabb vita követte. A főispánon kívül Kovács István, Halasi János, Porubszky Pál, Jósa András, Sütő József, Martinyi József, Mikecz János, Kállay Rudolf és Haas Mór mondták el véleményüket.

Az értekezlet jegyzőkönyve a források közt nem található, így az újságcikk összefoglaló megállapítását idézzük: "Az értekezlet általánosságban és részleteiben elfogadta az alapszabály-tervezetet."

A következő teendő a tisztikar és a választmány megalakítása volt. Az értekezletről szóló tudósítás is "örvendetes jelenségként" értékeli azt a tényt, hogy a résztvevők soraiban a nyíregyházi gazdaközönségnek

képviselői is ott voltak. A cikkíró azt reméli, hogy "végre valahára be lesznek vonhatók a nyíregyházi jómódú gazdák is abba, hogy közművelődési célokért ők is anyagi áldozatot hozzanak, amittől eddig teljesen távol tartották magukat, átengedvén e nagy adó egész terhét az intelligenciának." A gondolat mélyén kettős érdek húzódik meg. Nyilván a közvélemény hangjaként a hírlapíró szükségesnek tartja a gazdák anyagi hozzájárulását, ám ugyanakkor valóban szívesen látná, ha ez a most megalakuló egyesület a város minden rétegét tömörítené, nehogy éppen az őslakosságot jelentő gazdatársadalom maradjon távol e társadalmi-közösségi művelődési fórumtól. A hírlapírói remény azonban illúzióknak minősült: a tanyán élő gazdák nem kapcsolódtak be a Kör munkájába.

Az alakuló közgyűlés 1898. január 21-én kimondja a Kör létrejöttét, amelynek hivatalos neve: Szabolcsvármegyei Bessenyei György Művelődési Kör. A jelenlevők között most a megyebeli értelmiség is nagy számban képviselteti magát. A megalakulás eseményét hírül adó tudósítások egyszerre félnek és reménykednek. Félelmük oka az, hogy a város "társaságbeli embereinek igényeihez mérve szinte túlhajtott dolognak" érzik itt, Nyíregyházán ezt a nagyszabású irodalmi és közművelődési kört. Hangot adnak annak az ellentétnek, amely a város lakóit mint közönséget is megoszthatja. A felismerés tényleges hely- és állapotismeretről tanúskodik, s a fogalmazás is rendkívül határozott: "Legalább is száz meghúzott és színezett életvonal választja szét az embereket, akik együvé tartoznak - olvassuk a cikkben -, és a választó vonalakat jelző és magyarázó nünaszok külön-külön is mind élesebbek és határoltabbak, mint az egyenlősége annak a kapcsolatnak, hogy egyggyé kellene összeállítani ezt a társaságot."

A fenti megállapítás azt jelzi, hogy a városi lakosság egymás mellett élő rétegeiből Nyíregyházán még nem alakult ki egységes városi társadalom, hiszen a várossá alakulás történelmi időszaka során egy lakóhelyre került embercsoportok még nem jelentenek közösséget. Az alapítók elképzelése szerint viszont éppen egy ilyen rétegeküzi társadalmi művelődési egyesület lehetne alkalmas fórum arra, hogy elősegítse a városlakók közeledését, egységesülését. A korabeli tudósító is ettől várja a "választó vonalakat" megszűnését, hiszen az a vágyálma, hogy "eggyé kellene összeállítani ezt a társaságot". A Bessenyei Kör vezetősége úgy érzi, hogy a városközösség kialakításában is szerepet kell vállalnia, tehát nemcsak közművelődési feladatok várnak rá. Nyíregyháza városának éppen ezért a művelődési és szórakozá-

si lehetőségek megteremtésén túl társadalmi és erkölcsi próbatétele is ennek a körnek a létrehozása.

Az első tisztikar, a Feilitzsch-korszak

Az alakuló közgyűlés résztvevői tele vannak bizakodással. A másfélév-tizedes szellemi küzdelem betetőzésének érzik a Kör megalakítását. 1898. január 21-ét ünnepnek tekintik a város kultúrtörténetében.

A vármegyeháza nagytermének lelkes hangulatú közönsége előtt **Jósa András** főorvos javaslatára a Kör elnökévé "egyhangúlag" **Feilitzsch Berchtold** vármegyei főispánt választják meg. Ez a döntés nyilvánvaló: eddigi munkája és a megyei politikai hatalmi állapotok természetes következménye. **Feilitzsch** főispán ugyanis nemcsak hivatalos személyként támogatta a köralapítás gondolatát, de egyéni presztizsből is sokat tett az ügyért. Említettük, hogy ő a megyében "idegen" és új ember volt, főispáni kinevezését még alig több mint fél éve, 1897. április 18-án írta alá Bécsben **Ferenc József** császár. **Feilitzsch** báró tehát nem az egykori nagyállói vármegyeháza embere, nem kötik ide családi kapcsolatok, s ez a helyzet bizonyos függetlenséget, szabadabb kezdeményezési lehetőséget jelent számára. Megnyilatkozásaiból az derül ki, hogy kellő fontosságot tulajdonított a Kör létezésének, mivel az megfelelt az állami érdekeknek, s egyben a vármegye tekintélyét is növelte.

A Kör megalakulását a városfejlődésben mindig is követendő modellt jelentő Debrecen városának Csokonai Köre táviratban üdvözölte. A főispán címére érkező táviratot "testvéregyleti hazafias üdvözlettel" **Komlóssy Arthur**, a Csokonai Kör alelnöke írta alá.

Feilitzsch báró természetesen első helyen szerepel az ún. alapítógok sorában is. Ahhoz, hogy valaki ilyen tag legyen, jelentős összeget, 100 koronát kellett letennie. Rajta kívül mindössze hatan szerepelnek ezen a listán.

Az egyhangú elnökválasztást a szavazólapokkal történő vezetőségválasztás követte. A Kör különböző szakterületeinek irányítására három alelnököt választottak. **Kovács István** törvényszéki bírót - aki annak idején a Bessenyei-szobor felállítását javasolta -, **Martinyi József** főgimnáziumi igazgatót - aki az alapszabály-szerkesztőbizottság vezetője volt -, és **Pongrácz Jenőt**, a debreceni ügyészségről nemrég neveztek ki Nyíregyházára királyi főügyésszé. A közvetlen vezetőségben tehát megfelelő arány-

ban jutott szerephez a városi értelmiség. Nyilvánvaló, hogy a többi poszt-ra is gyakorlatilag ebből a rétegből választottak tisztségviselőket. A főtitkár **Bartók Jenő** református lelkész, ügyész **Halasi János** ügyvéd, pénztáros **Okolicsányi Géza** pénzügy-igazgató, jegyző **Prok Gyula** szerkesztő, könyvtáros **Kovách Győző** lett. A választmányi tagok neveit a Nyírvidék az alábbi sorrendben közli:

Kállay Rudolf, Gencsy Albert, Vay Péter, Jármly Miklós, Vay Tibor, Mezőssy Béla, Dessewffy Dénes, Kállay András, Szalánczy Mikecz János, Megyesy Géza, Bencs László, Meskó László, Jósa András, Papp György, Ferlicska Kálmán, Somogyi Gyula, Haas Mór, Bleuer Lajos, Lázár Kálmán, Leffler Sámuel, Újfalussy Béla, Vietórisz József, Porubszky Pál, Kovách Elek, Elek Emil és Járossy Sándor.

A választmányi tagság foglalkozását tekintve azt látjuk, hogy a városi értelmiség - orvosok, tanárok, ügyvédek - mellett a vezetőségben névlegesen jelen van a nyíregyházi és a vidéki földbirtokosság is, ők azonban a tényleges szellemi munkában sohasem vettek részt.

Az elnökségi és a választmányi tagokkal együtt a megalakuláskor a Körnek 258 tagja volt. Az első változás igen hamar bekövetkezett. Két héten belül lemondott a főtitkár, **Bartók Jenő**. Kiválásának oka nem ismeretes. Helyét **Prok Gyula** vette át, az új jegyző pedig **Szesztay Zoltán** lett.

Az Alapszabály általános és sajátos jegyei

A Kör által felterjesztett működési alapszabályt a Belügyminisztérium 1898. április 25-én jóváhagyta. A Bessenyei Kör immár hivatalosan, bejegyzett társadalmi egyletként elkezdhetette tényleges tevékenységét.

Az Alapszabály elvi megállapításai, amelyek a Kör célját, feladatait és törekvéseit deklarálják, s a megvalósításhoz vezető eszközökről és módszerekről intézkednek, szervesen illeszkednek a századvégi magyar társadalom céljaihoz, művelődéspolitikai szemléletéhez. Az Alapszabály külön is meghatározza a Kör célját és fő törekvését. E szerint a Kör célja:

"A Bessenyei-kultusz ápolása és ennek megfelelően a Kör működési területén az irodalomnak, művészetnek, tudománynak művelése."

A Kör fő törekvése:

"A városok és falvak népe közművelődési tevékenységének ébrentartása, olcsó könyvek és folyóiratok által az olvasási vágy fokozás és teljes kielégítése. Üsztönzés családi könyvtárak létesítésére s nem utolsósorban

közös kultúrtevékenységen keresztül egybefogni a falvak és városok népét."

Ez a célmeghatározás az ország művelődési köreinek Alapszabályaira általában jellemző. Eltérés csak a választott névadó személyének tekintetében van. Ennek bizonyítására, és a Bessenyei Kör Alapszabályának minősítésére iktatjuk ide az 1891-től működő kecskeméti **Katona József Kör**, és az 1902-ben alakult Zemplén vármegyei **Kazinczy Kör** alapszabályainak vonatkozó részleteit. A **Katona József Kör** így határozta meg célját:

"Az általános nemzeti közművelődés szemeltartása mellett társadalmi egyesülés, főleg a városi közművelődés előmozdítására és fejlesztésére; a hazai irodalom és tudományok pártolása és népszerűsítése; a művészetek ápolására és gyámolítására; Kecskemét város történetében akár itt születésüknél, akár működésüknél fogva helyet érdemlő férfiak és nők emlékének felelevenítésére és ébrentartására; valamint általában a társadalmi élet emelésére és a magyarosodást előmozdító hazai egyesületek támogatására."

A **Kazinczy Kör** célkitűzése pedig:

"A hazai irodalom pártolása, ismertetése, terjesztése Zemplén vármegye területén; a közművelődésnek nemzeti szellemben való előmozdítása."

E három alapszabály szövegének lényege azonos: a nemzeti és a helyi irodalom terén egyaránt pártoló és népszerűsítő feladatokat tűznek maguk elé. A kecskeméti és a nyíregyházi kör azonban az irodalom mellett a művészetek és a tudományok művelését és terjesztését is felvállalja, s alapszabályuk konkrétan tartalmazza a városban, illetve a "működési területen" született, vagy itt dolgozó szellemi elődök emlékének gondozását. A **Katona József Kör** célkitűzése a "városi közművelődés" fejlesztése mellett a "magyarosítást előmozdító hazai egyesületek támogatását" is programba veszi. A **Bessenyei Kör** pedig - s ez a vonás hiányzik a másik két alapszabályból - az általános célok mellett konkrét törekvéseket is megfogalmaz, amikor az "olvasási vágy fokozását", vagy a "családi könyvtárak létesítésének ösztönzését" is felveszi az alapszabály célkitűzései közé.

Az összehasonlítás megerősíti a tényt: A **Bessenyei Kör** munkaterve önmagában véve és a kor színvonalán - s mai szemmel nézve úgyszintén - értékes és korszerű. Rokonszenves vonása, hogy működésében ismételten "a városok és falvak népére" számít.

Nyitott szemlélettel, szélesre tárt keretek között kíván tehát tevékenykedni. A közművelődési gyakorlata is konkrét célokra irányul, hiszen - mint már említettük - az "olvasási vágy" fokozásáról, "családi könyvtárak" létesítéséről beszél, s "olcsó könyveket és folyóiratokat" kíván kiadni.

Mindezzel az az alapvető célja, hogy a kultúra eszközeivel "egybefogja" vagyis előbb közönséggé, majd közösségé formálja a város lakóit.

A tárgyszerűen fogalmazott célokat a Bessenyei Kör szakosított formában: speciális szakosztályi keretekben kívánja megvalósítani. A szakosztályok a közgyűlés által jóváhagyott ügyrend szerint dolgoznak. A programot az adott szakosztály elnöke, tehát szakember tervezi meg. Az Alapszabály külön cikkelyben részletesen rögzíti a módokat is, amelyek révén a Kör törekvései gyakorlatilag megvalósulhatnak. Ezt a munkát nyolc konkrét tevékenységi forma közé szervezi:

- a., folyóiratok, napilapok kiadása,
- b., füzetek, könyvek kiadása,
- c., kulturális előadások tartása,
- d., a Szabolcsi Bessenyei Hét keretén belül könyvnap, faluversenyek, népi tánc és színjátszó versenyek, kiállítások rendezése,
- e., népfőiskolák,
- f., könyvtárak alakítása,
- i., népszínházak létesítése és fenntartása,
- j., államilag engedélyezett zeneiskola átvétele és fenntartása."

A Kör a fenti feladatok terén, illetve a Bessenyei-kultusz ápolásában kiemelkedő munkát végző tagjai részére kitüntetést is kilátásba helyez. Az ilyen magas szintű tevékenységet ún. Bessenyei emléklappal jutalmazza.

Az Alapszabály összehasonlító minősítése

Az Alapszabály által rögzített tevékenységi formákat azért emeltem ki különösen is, mert részletes áttekintésük - szinte követelően - néhány tanulság kimondására készítenek. A feladatokat - már első olvasásra is - a sokat akarás és a mindent vállalás jellemzi. Ha meggondoljuk, hogy Nyíregyháza ebben az időben, tehát az 1898-as években még mindig csak kisváros, lakóinak száma - jóllehet az utolsó 30 év alatt másfélszeresére emelkedett - még mindig csak 31.875 fő; templomi szertartásaik magyarnyelvűségéért még hírlapi vitát kell indítani; iskoláik meglehetősen zsúfoltak, s ha meg is vannak a kultúrintézményei, színház, gőzfürdő, stb., ezek látogatottsága és színvonala még sok kívánni valót hagy maga után; réteg-egyletek kultúrtevékenységét az operett, a népszínmű és a dilettantizmus jellemzi; a városszépítési tervekre igen kevés az anyagi fedezet, a közönség adakozókedve a sikeres Bessenyei-szobor akció után megcsappan, stb.,

nem véletlen tehát, hogy egy korabeli újságíró így összegzi a társadalmi állapotokat: "a szegénység nagy lent, és a gőgös nemtoródomság nagy fent."

Ez jellemzi a társadalom szociális állapotát és a közművelődés helyzetét a múlt század utolsó éveiben Nyíregyházán. Hozzátehetjük azonban, hogy ebben az időben - Nagyvárad kivételével - egyetlen vidéki város sem állt jobban. Ehhez képest - vagyis az adott kultúr-milióban - a Bessenyei Kör akcióprogramja a lehetséges megítélési szempontok szerint **igényesnek** és **túlméretezettnek** egyaránt minősíthető. Igényesnek, mivel az irodalmi-, művészi- és tudományos élet minden területén jelentős fejlődést ír elő, s gazdája: szervezője és fenntartója kíván lenni minden vonatkozó törekvésnek. Ám ugyanakkor túlzónak is felfogható, éppen az elképzelések és a lehetőségek közötti ellentmondások miatt. A program alkotóiról az is ép'oly joggal állítható, hogy illúziókat kergettek, mint az, hogy tele voltak ambícióval, lelkesedéssel. A realistábbak pedig nyilván úgy gondolták, hogy az alapszabálynak hosszú távra kell programot adni. Így a tevékenységi formák bizonyos részének megvalósítását - mint pl: a c. és d. pontban foglaltakat - azonnal elkezdhették, míg a többi feladat megoldására csak folyamatosan került volna sor. Az a. pontban jelzett folyóirat kiadása például csak 36 év múlva - 1934-ben - valósult meg. Az alapszabály célrendszerének érdekéért tudható be az a tény is, hogy szemben a Feilitzsch-féle előzetes felhívás szövegével, itt sem az alaptörekvések, sem a részfeladatok között nem szerepel kifejezetten a "magyarosítás" szükségességére vagy a "magyar nemzeti szellem ápolására" utaló kitétel. Feltételezhető, hogy ez az alapszabálykészítő bizottság liberális polgári szemléletének érvényre jutását jelenti a hivatalos állami ideológia elveivel szemben.

Az alapcélokhoz vezető tevékenységi formák és eszközök reális avagy illuzórikus voltának minősítése előtt lássuk ismét a két másik művelődési kör vonatkozó adatait.

A **Katona József Kör** 5 pontban rögzíti a "cél elérésének eszközeit".

- a. irodalmi és tudományos munkálkodás, felolvasások tartása;
- b. jutalmak kitűzése irodalmi munkálatokra;
- c. Katona József születése évfordulójának évenkénti megünneplése;
- d. Társasestélyek, hangversenyek, műkedvelői előadások és kirándulások rendezése;
- e. a kör működését feltüntető évkönyv kiadása, melynek terjedelmét és tartalmát a választmány által kiküldött szerkesztőbizottság állapítja meg.

A **Kazinczy Kör** pedig a fentiekben idézett céljai "elérése végett" 8 tevékenységi formát jelöl meg:

- a., helyiségében a társas összejövetelnek és szellemfejlesztő eszmecsere nének tért nyit;
- b., folyóiratokat, könyveket és művészeti termékeket tagjai önképző használatára meghozat;
- c., felolvasásokat, zene-, szavalati estélyeket, műkedvelői színelőadásokat rendez a műtárgyak kiállítására vállalkozik;
- d., más hason irányú társulatokkal érintkezésbe lép;
- e., művészek és műkedvelők fölléptét s működését közvetíti;
- f., nemes irányú szellemi vállalatokat pártol, előmozdít;
- g., irodalmi pályázatokat nyit és irodalmi ünnepélyeket tart;
- h., évkönyvet ad ki."

Az összehasonlítás ismét sok egyezést, s kevés eltérést mutat. Egyértelműen közös vonás a "felolvasások tartása", a "kiállítások, műkedvelő előadások rendezése", a kör névadója emlékének ápolása. Néhány ponton azonban nyilvánvaló az eltérés. Míg a kecskeméti és sátoraljaújhelyi egyesület rendszeres "évkönyv" kiadását, addig a nyíregyházi "folyóiratok, napilapok, könyvek" megjelentetését tervezi. Anélkül, hogy megkérdőjeleznék a Besse nyei Kör szándékának fontosságát, mégis azt kell mondanunk, hogy az évkönyv kiadás tervezésének elmulasztásával igen nagy hibát követtek el. Azt tapasztaljuk ugyanis, hogy az évkönyv - ma, amikor a források felkutatásán fáradozik az utókor - rendkívül fontos dokumentum bármelyik egykori művelődési kör történetének összeállításában. A nagykovácsi Arany János Társaság pl., amely 1925-ben **Dezso Kázmér** polgármester ösztönzésére alakult, a felszabadulás előtt 18 évkönyvet adott ki, így a Társaság előtörténete ezek alapján nyilván könnyebben rekonstruálható.

Egy másik lényeges különbség viszont kétségtelenül a nyíregyházi egyesület eszköztárának gazdagabb, nyitottabb voltát jelzi. Egyedül itt találunk olyan általános, a közművelődést széles körre terjesztő terveket, mint például "népiskolák, könyvtárak kialakítása", "népszínházak létesítése és fenntartása", sőt "államilag engedélyezett zeneiskola átvétele és fenntartása".

Az összehasonlító adatok ismeretéből csak olyan következtetést vonhatunk le, amely elutasít minden fajta végletes megítélést, és a serkentő igényesség, vagy a beképzelt sokatalkarás szélső kategóriái helyett azt mondja ki, hogy ez a program - hiányosságaival és erényeivel együtt - mintegy

potenciális lehetőséget biztosított a munkához, folyamatos és magas szintű tevékenységre ösztönözte a Kör tagjait.

Arra a kérdésre pedig, hogy mindebből mi valósult meg, illetve maradt el, és a működés során mindez milyen tartalmat és formát kapott, és a gyakorlatban mennyiben maradt hű elképzeléseihez a vezetés, illetve tért el a maga által alkotott szabályoktól, a Kör története adja meg a választ.

A város 1898-as Kör-alakító polgárai egyrészt nyilvánvalóan telítve voltak az ezeréves fennállás tényétől inspirált magyarság-eszmével, másrészt már megcsapta őket a változtatás, a szellemi pezsgés lehetőségének, a polgári-liberális elvek megvalósulásának szele. És az is bizonyos, hogy munkált bennük egyfajta önmegvalósítási-öntevékenységi vágy is. A mintegy két és félszáz nyíregyházi lokálpatriota, aki ekkor a Kör tagja lett, a néhány tucat aktív vezetővel együtt nyilván nagy reményeket fűzött a Kör munkájához. Az alakuló közgyűlés ünnepi hangulata után a tagság java bizakodva kezdte el a nagy kísérletet, s megpróbált a századforduló idején - egy vidéki kisvárosban - irodalmi-művészeti életet teremteni.

Kallós Ede: Bessenyei (1899)

IV. LENDÜLETES KEZDET BESSENYEI-SZOBOR AVATÁSSAL (1899-1901)

Az Alapszabály hivatalos jóváhagyása után a Besenyei Kör tagsága két szakosztályba szerveződik. Megalakítják az **irodalmi**, és összevontan a **zenei-színészeti** szakválasztmányokat. Mindkét szakosztály 10-10 választmányi tag irányításával kezdi el munkáját.

Az irodalmi szakosztály elnöke **Járossy Sándor** lett, tagjai: **Dömötör György**, **Elek Emil**, **Halasi János**, **Hoffmann Mór**, **Mezőssy Béla**, **Mikecz Dezső**, **Moravszky Ferenc**, **Prok Gyula** és **Vietórisz József** voltak.

A zenészet-színészeti szakosztályt pedig: **Ferlicska Kálmán** elnök, **Feilitzsch Berchtold**, **Jósa András**, **Grnák Üdön**, **Kálnay Zoltán**, **Konthy Gyula**, **Munczhardt József**, **Okolicsányi Géza**, **Pop György** és **Trajtler Soma** választmányi tagok irányították.

Ez a kezdő felállás számszerűen ugyancsak arányos, jóllehet az egyes tagok szakmai érdeklődése szempontjából nem éppen a legmegfelelőbb. Mindkét szakosztályban vannak ugyanis olyan személyek, akik inkább csak a műkedvelő lelkesedés és a hivatali pozíció s nem a szakmai felkészültség okán kerültek be a választmányba. Ám ha e kettős keret nem is ad lehetőséget minden tudományág és művészeti csoport tevékenységére, a szakemberek megtalálják a város érdekét szolgáló hasznos működési területeket. Ezt igazolja **Jósa András** orvos-régész példája, aki - emellett, hogy a zenészet-színészeti szakosztály tagja - érdeklődési körének megfelelően a megyei régészeti múzeum megnyitását készíti elő. Ugyancsak e szakosztályban dolgozik az a **Munzhardt József** mérnök, aki korábban a szabolcsi földvár ásatási munkálataiban is részt vett, vagy **Konthy Gyula** városi főorvos, aki szintén a Jósa-család baráti köréhez tartozott.

Az első közgyűlés

A Kör első, alakulás utáni közgyűlésére 1898. július 23-án került sor.

A közgyűlés - a szakosztályok munkájának megindítása mellett - kijelölte a Kör első jelentős, mert társadalmi méretű, nemcsak a város közönségére, de az ország odafigyelésére is számító célfeleadatát. Meg kellett szervez-

niük a Bessenyei-szobor avatási ünnepségét, összeállítani irodalmi és művészeti programját.

Fontosnak tartjuk jelezni, hogy a szobor-akció megindítása idején a Bessenyei Kör mint intézmény még nem létezett, de nyilvánvaló, hogy azok a személyek, akik ezt az akciót megindították, most már a Bessenyei Kör soraiban található. A korabeli nyíregyházi közönség előtt köztudott, hogy az a **Kovács István**, aki a Bessenyei-szobor felállításának gondolatát felvetette 1889-ben, a Bessenyei Kör létrehozásának is fáradhatatlan harcosa volt. És ugyanez elmondható másokról is (**Prok Gyula**, **Porubszky Pál**, **Vie-tórisz József**, stb.) A közvélemény elismeri a Bessenyei Kör jogát arra, hogy nem a Kör által kezdeményezett és gyakorlatilag a város közönsége által finanszírozott akciónak most az élére álljon, s szervezője legyen a szoboravatási ünnepségeknek.

Az avatás időpontját 1899. május 9-re tűzték ki. A Kör munkája ezzel egy országos érdeklődést kiváltó és a város közönségét is megmozgató értelmes cél érdekében kezdődött el.

1898. szeptemberében ülésezett mindkét szakosztály, s folyamatos, előkészítő munkaprogramot dolgozott ki, az alábbiak szerint:

- Decemberben nyilvános műsoros est szervezése, meghívott fővárosi művészek fellépésével.

- Januártól áprilisig havonta ún. "házi-estek" rendezése. Ezek az estélyek azt a célt szolgálták, hogy műkedvelő színi előadások, felolvasások, zene- és dalestek változatos műsoraival toborozzák, szoktatják a közönséget a Kör rendezvényeihez. Jelentős esemény volt ezek sorában pl. az **Ábrányi házaspár** vendégszereplése. A költő verseiből olvasott fel, felesége pedig operaszólkát adott elő. Sikerrel szerepelt az egyik estélyen **Békei Józsa** hegedűművész, a helyiek közül pedig **Leffler Sámuel**, **Pop György** és **Jósa András**. A házi estélyek színhelye a Korona Szálló nagyterme volt. Az összejövetelek célját a hírlapi tudósító így határozza meg: ez a "legtermészetesebb módja a helybeli társadalmi életben mutatkozó és meg lehetős kirívó ellentétek kiegyenlítésére irányuló nemes törekvéseknek". A város lakóinak társadalmi tagozódása tehát még most is eleven és érzékeny probléma.

- Ódapályázat hirdetése. A díjnyertes mű bemutatását a szoboravató ünnepségre tervezik. A pályadíjra jelentős összeget irányoznak elő.

- Jutalomalap létesítése a szabolcsi tanítók közül azok számára, akik a magyar nyelv tanításában legjobb eredményeket érik el.

Megjegyzendő, hogy a javaslat **Feilitzsch** főispántól származik, így háttérben nyilvánvalóan a korabeli nagy-politika érdeke húzódik meg.

A március 12-i igazgatói választmányi ülésen elhatározták, hogy a rendezvények látogatását a főgimnázium VII-VIII. osztályos tanulói részére is engedélyezik, a tanári kar jóváhagyásával. A határozat célja nyilván az, hogy az ifjúságot mintegy előkészítsék a Bessenyei Kör tagságára. A gimnazisták részvételének számarányairól azonban nem szólnak a tudósítások.

A Bessenyei-szobor avatása

Ilyen tevékenységek végzése közepette érkezett el 1899. május 9-e. Az eddigi előkészítő munka színvonala, az ügy érdekében kifejtett propaganda eredményes volt. Az avatás napját Szabolcsvármegye rendes tavaszi törvényhatósági közgyűlésének idejére tették, így a városi érdeklődők mellett a megyei tisztségviselők részvétele is lehetővé vált.

A vármegyházán kezdődő közgyűlés megnyitó ünnepi beszédét **Feilitzsch Berchtold** tartotta, aki egyszemélyben a vármegye főispánja és a Bessenyei Kör elnöke. Beszédében kiemelte: "Szülő vármegyéje meghajolva (Bessenyei) szellemi nagysága és hazafias érzése előtt, szobrot emelt nagy fiának, ércbe öntve érdemeit a múlt dicsőítésére, a jelen és jövő buzdítására."

Kallós Ede Bessenyei-szobrát a terveknek megfelelően a megyeháza előtti parkban állította fel. A leleplezési ünnepség délelőtt 10 órakor kezdődött, zuhogó esőben. Ez azonban nem zavarta sem a szónokokat, sem a közönséget. Maga a tény - egy köztéri szobor felállítása - nyilván jelentős eseménye a fiatal városnak. A nyíregyháziak Bessenyei-szobrában egy kicsit saját magukat, áldozatkészségüket és a nemzeti hagyomány iránti tiszteletük kifejeződését is ünnepelték. Az avatás programja is méltó volt az eseményhez. A helyi közönségen kívül a magyar irodalmi és művészi élet számos intézménye is képviseltette magát.

A műsor az alábbiak szerint rekonstruálható. A városi Egyesült Dalárda megnyitó énekszámát után két avatóbeszéd hangzott el. Egy a megye, egy pedig a Bessenyei Kör részéről. Az előbbi **Mikecz János** alispán, az utóbbi **Leffler Sámuel** gimnáziumi tanár tartotta. Ez a fajta kettős szereposztás még sokáig jellemző lesz Nyíregyháza kultúréletére, a Bessenyei Kör rendezvényeire.

A **Mikecz**-beszéd részletesen ismertette a szobor-akció történetét,

felvázolva a tíz évvel ezelőtt elhatározott terv megvalósulásának körülményeit. A város közönségének adakozási készségét - ahogy erre a tényre már utaltunk - valóban a millenniumi év országos hazafias hangulata befolyásolta kedvezően, vagyis csak az utolsó évek lendülete tette lehetővé, hogy a szoboravatásra most sor kerüljön.

A **Leffler**-beszéd Bessenyei életútját és írói munkásságát méltatta. Kiemelte azt a fordulatot, amely az ifjú Bessenyei életében a bécsi testőrség jelentett, majd arról szólt, milyen hatásokra "ébredt fel" a tespedésből a testőr, s vált magyar nyelvű íróvá. Az ünnepi szónok ezután a berceli családi légkör jelentőségét hangsúlyozta: "Az anyai szeretet istenfélelmet, tiszta erkölcsi elveket, szülői iránti engedelmességet ültetett fogékony szívébe." A bölcsész-költő irodalmi és művelődéspolitikai tevékenységének rövid méltatása után pedig a szónok a város közönségét arra a felelősségre figyelmeztette, amely e hagyományvállalással reá hárult: "Kegyelettel tekintetek: az ércszoborra fel, mert az, kinek porhüvelyét ábrázolja, egy nehéz korszakban eszmélt fel, tanult és dolgozott, műveltségét nem rejté fősvényen el, hanem örökül hagyta reátok...".

A hatásosan előadott szónoklat után az ódapályázat nyertese, **Sajó Sándor** olvasta fel művét. Versének címe: Bessenyei. Jeligióje: A magyarságért.

A pályázatra egyébként meglepően sok alkotás érkezett, szám szerint harminckettő. Ez a szám több jelenségre is rávilágít. Mindenekelőtt arra, hogy Bessenyei alakját, életművét a magyar közvélemény már elfogadta, személyében a nemzetté válásunk egyik meghatározó szimbólumát látta. A pályázók nagy száma azonban - az ország minden részéből érkeztek művek - azt is jelzi, hogy a millenniumi nemzeti-hazafias hangulat még továbbreag, s az ódapályázat most jó alkalom ennek kifejezésére. S végül azt is nyilvánvalóvá teszi, hogy hazánkban abban az időben is voltak fűzfapoéták, hiszen a beérkezett versek zöme műkedvelő alkotásnak tekinthető. **Sajó Sándor** (1868-1933) ekkor még ifjú magyar-latin szakos tanár volt, költészete a Petőfi-Arany népnemzeti irányt követte. Trianon után lett magyar irrendentizmus egyik vezéralakja.

A szoboravatáson bemutatott ódája - amelynek jutalma lo darab 20 frankos arany volt - a magyar nyelvért küzdő Bessenyei alakját állítja középpontba. Néhány sor ennek szemléltetésére:

"Édes magyar nyelven zengjen róla ének
Ki e nyelvért küzdött, erről álmódott:
Zengő magyar szóra sírjában is éled
S szíve e szoborban újra földobog!"

A vers további része az öntudatra ébredt magyar ifjúságról, majd Bessenyei közművelődési programjáról szól: "Nincs erő, boldogság csak a műveltségben, / s nincs igaz műveltség, csak ha nemzeti!" A 13 nyolcsoros strófa természetesen párhuzamot von Bessenyei és a jelen kor között, mivel úgy véli, hogy a költők feladata mindkét korban egyaránt a magyarság-ébresztés volt.

Az ódában nyilvánvalóak az epigonizmus tartalmi jelei is. **Arany János**: Széchenyi emlékezete című versének gondolatait például ebben a változatban olvashatjuk:

"De ki lelke kincsét adta a hazának,
Nem csak addig él, míg múltó napja tart:
Szelleme az idők szellemébe árad,
És az utódokban arat diadalt!"

A **Sajó**-vers egyetlen sora azonban túléli korát: a "Szabolcs daliája, Bihar remetéje" sort ugyanis átveszi az 1913-as ódapályázat díjnyertes alkotása, s így a bercei szülőház falán lévő márványtáblán a **Vietórisz**-versben ez ma is olvasható, ebben a variációban: "Tiéd az úttörés minden árnya-fénye, Szabolcs daliája, Bihar remetéje."

A szoboravatás befejező aktusaként a koszorúk elhelyezésére került sor. A Magyar Tudományos Akadémia nevében az a **Beöthy Zsolt** rótta le kegyeletét, akinek maradandó érdemei voltak Bessenyei irodalomtörténeti helyének, jelentőségének meghatározásában. A fővárosi intézmények közül koszorúztak még a Kisfaludy Társaság és a Magyar Nemzeti Múzeum küldöttei is. **Beöthy Zsolt** rövid beszédet is mondott. Egyik jellemző megállapítását idézem: "A Bessenyei álmodta magyar társadalom, az ő nagy lelkének ideálja szerint, bizonyára még nem valósult meg. A "nyugati műveltség" miénk is immár, de még nem gyúrtuk át, hogy egészen magyar, hogy nemzeti legyen."

A helyi intézmények koszorúit a vármegye, a város, a Főgimnázium, a Kaszinó és a Bessenyei Kör küldöttségei helyezték el a szobor talapzatára.

A „Régiségi múzeum” megnyitása

Az ünnepségsorozatnak még egy fontos, a városfejlődés szempontjából is említésre méltó eseménye volt. **Jósa András** és az 1868 óta fennálló Szabolcs megyei Régészeti Egylet munkájának eredményeként megnyitották a város ún. "régiségi" múzeumát. Ettől kezdve van otthona a megyei múzeumnak.

A múzeum megnyitásával egyidőben jelent meg a **Jósa András** által összeállított 70 oldalas katalógus: A Szabolcs megyei Múzeum ős- és középkori tárgyainak ismertetése címmel. Ennek révén vált országos hírűvé a nyírségi gyűjtemény. A Régészeti Egylet mintegy harminc éves gyűjtőmunkája nem volt hiábavaló: ettől kezdve a nyíregyházi múzeumot az ország legjelesebb vidéki intézményei között tartják számon. A múzeum ma természetesen **Jósa András** nevét viseli.

A múzeum megnyitásának és a Bessenyei-szobor felavatásának eseményét **Jósa Andrásnak**, a Bessenyei Kör választmányi tagjának személye kapcsolta össze, s tette máig emlékezetessé.

1899. május 9-e tehát a város kultúrtörténetének jelentős napja volt, amelyet színvonalas ünnepi estély, színházi díszelőadás zárt le. Itt hangzott el - többek között - **Benedek János** (1863-1926) szabolcsi születésű debreceni ügyvéd és lapszerkesztő Bessenyei szobra című verse, **Fáy Flóra** színésznő előadásában. A Nyírvidék tudósítója szerint "óriási hatással." A vers alkalmi jellegű, a kor epigon költészetének közepes darabja, amelyet zömmel a konzervatív nép-nemzeti líra jegyei, a hazafias sztereotípiák és a kötelező pátoz töltenek meg. A vers tehát a "honszeretet lángzó tüze", a "rabigába vert nemzet", az "évezredes múlt ünnepe", és a költő példájából sugárzó legszebb erény: a "honfikötelesség" kifejezések elemeiből építkezik.

A Bessenyei életművére vonatkozó két sorát idézzük:

"Mit véghez ő vitt: új honalkotás,
Áldás fakadt munkája szent nyomában..."

Az ilyen hangulatú versek - amelyek nyilvánvalóan az 1870-es években hivatalos irodalomná merevedett nép-nemzeti irányzatnak századvégi halvány utórezgései, s általában hazafias témákhoz és jelentős eseményekhez kapcsolódtak - a korban mindig nagy közönségsikert értek el. A kor magyar lírája ebben az időben általában mélyponton van, s bár **Ady** már éppen **Benedek János** Debrecen című lapjánál dolgozik, az "új hangokra" még várni kell.

A Bessenyei-szobor avatásának ünnepségsorozatán az eddig említetteken kívül résztvettek még: **Lipik Elek**, a kultuszminisztérium megbízottja, **Kallós Ede**, a szobor alkotója, a Magyar Királyi Testőrség, a Petőfi Társaság, a Sárospataki Akadémia, a Debreceni Főiskola, a Pesti Hírlap, a Napló, az Országos Képzőművészeti Társulat, valamint a szomszédos Zemplén és Szatmár vármegyék képviselői. Az országos érdeklődést kiváltó esemény a Bessenyei Kör történetében kétszeresen is fontos tényező: nemcsak méltó lezárása a Bessenyei hagyományápolás első szakaszának, de ugyanakkor kellő önbizalmat adó nyitánya is a 20. század első éveiben következő újabb fejlődésnek.

De az évnek még nincs vége. Június 25-én újra összeül a Kör vezetősége, hogy maga is értékelje eddigi munkáját. Az összegző jelentést a Kör főtitkára: **Prok Gyula** terjeszti elő. A beszámoló rendkívül lelkiismeretes és odafigyelő munka. A főtitkár nem sajnálta a fáradságot: szinte eseményről-eseményre haladva értékeli a tevékenységet, s közben részletesen kitért a szakosztályok és az egyes tagok munkájára is. Jelentése magabiztosságot sugárzó megállapítással zárul: "A Kör tanúságot tett arról, miként lehet a vármegye közönségét nemes célok iránti szeretetben, ragaszkodásban egyesíteni".

Az év során még néhány műsoros estélyt is rendeztek, és kijelölték az újabb feladatokat, ezek között elsősorban a színházi élet fellendítését.

A Bessenyei-szoboravatás éve a Kör tagjainak szilveszteri mulatságával zárult.

Az első irodalmi és színházi akciók

Az évszázad utolsó éve - 1900 - alig hozott változást a magyar politikai életben. Folytatódtak a korábbi problémák: a kormány újabb rendeletekkel próbált gátat vetni a "népbolondítók", vagyis a szociális követeléseket hangoztatók befolyásának. Változatlanul hivatalos feladat volt a magyar nyelv használatának propagálása. A magyar görög katolikusok mozgalma például küldöttségileg kérte a pápától a "magyar egyházi nyelv" bevezetésének engedélyezését. És tovább folyt a névmagyarosítási gyakorlat. A helyi sajtó ezekről is részletesen tudósított.

A város fejlődési üteme is meglassult. Ebben az évben nem volt jelentős nagyberuházás. Tervbe vették viszont az idegenforgalom fellendítését, s ezért a Sóstón nyaralótelepet kívántak létesíteni, s elkezdődtek az új római katolikus templom tervezési munkálatai is.

A Bessenyei Kör azonban - az év folyamán - három jelentősnek nevezhető rendezvénnyel gazdagítja a város kulturéletét. Az első - február 17-én - egy ún. finn estély. Ezzel a Kör bekapcsolódik abba az országos rendezvénysorozatba, amely a **Budenz-Hunfalvy** által bizonyított magyar-finnugor rokonságot népszerűsítette. A finn est gazdag programjában irodalmi és történelmi előadások is helyet kaptak. Többek között ismét fővárosi előadó, **Beöthy Zsolt** tartott előadást a finn történelem eseményeiről.

A másik fontos akció a színház ügyének felkarolása. A színházi előadások látogatottságát az erőteljesebb reklámozáson kívül azzal is elősegítették, hogy a Kör tagjai számára kedvezményes jegyeket adtak ki. Ez a tény nem lebecsülendő, hiszen a Kör tagjainak a létszáma - az induló 258-ról - ez évre a pártoló tagokkal együtt már 393 főre emelkedett. Mivel a városnak csak önálló színházépülete volt, de nem rendelkezett saját társulattal, így a környező városok együttese és budapesti társulatok rendeztek itt előadásokat. A Nemzeti Színház például **Csiky Gergely** Nagymama című darabjával vendégszerepelt. Az előadáson nagy sikert aratott **Fábián Kornélia** színésznő, aki a városban született. Bemutatásra került **Kisfaludy Károly** Csalódások című vígjátéka is. A színházi élet színvonala azonban ennek ellenére hullámzó maradt, még mindig nem alakult ki az a törzsközönység, amelyre minden előadáson számítani lehetett volna.

Az év további eseményei - amelyek a város érdeklődését felkeltik - az irodalmi rendezvények. Ilyen például a Petőfi halálának 50. évfordulójára való emlékezés, az április 17-i Modern irodalmi est, és a december elsején tartott Vörösmarty-emlékműsor.

Tervek Bessenyei összes műveinek kiadására

Ami pedig a Kör belső életét, szervezeti és fejlesztési terveit illeti, arról most is a legmagasabb fórum: a közgyűlés határoz. A június 16-i ülésen **Prok Gyula** főtítkárr új javaslatokat terjesztett elő.

Ezek közül a legfontosabb annak elhatározása, hogy el kell kezdeni Bessenyei György összes műveinek az összegyűjtését és kiadását. 1900-ban ez ugyancsak nagyszabású, ambicionáló feladat. A terv kifejezetten az Alapszabályban sem szerepel, s mindenképpen merésznek tűnik.

A város művelődéstörténetének ismeretében tudjuk, hogy ez a munka Nyíregyházán csak jóval később, 1931-ben - és nem a Kör égisze alatt - kezdő-

dik el. Ekkor adja ki a **Belohorszky Ferenc** által irányított gimnáziumi ifjúság a Bessenyei Kisebb Költeményei című kötetet. A Kör által elképzelt Összes Művek kiadásának nagy terve ugyanis minden szempontból: anyagi és szellemi téren egyaránt meghaladta a Bessenyei Kör erejét. Ám a tény tárgyilagos megítéléséhez az is hozzátartozik, hogy ezt a munkát a jelenkori társadalmunk is éppen hogy elkezdte.

Az előterjesztés másik gondolata azt hangsúlyozta, hogy a Kör munkájában nagyobb szerepet kell kapnia a műveltség terjesztésének. Ennek érdekében az eddigi két szakosztályt további kettővel bővítik, vagyis ezután irodalmi, nyelvi, zenei és színművészeti választmányok működnek. A tényleges bővítést valójában csak a nyelvi szakosztály létrehozása jelentette, de a Kör életében nyilvánvalóan jobb működési feltételeket teremtett a zenei és színészeti osztályok szétválasztása is. A nyelvi szakosztály alapfeladata természetesen a nemzeti szellem ápolása és a magyar nyelv terjesztése lett.

Mivel a választmányi tagok közül **Elek Emil** és **Haas Mór** is meghalt, helyükre új vezetőket választottak. Így került a választmányba **Balla Jenő** városi tanácsnok és az a **Popini Albert** gimnáziumi tanár, aki néhány év múlva meghatározó egyénisége, főtitkára lesz a Körnek. Ezen kívül még egy jelentős személyi változásra került sor. **Prok Gyula** átadta a főtitkári tisztséget **Martinyi Józsefnek**, ő maga az igazgatóválasztmány tagja lett.

A Kör hivatalos működésének első három évről megállapítható, hogy minden téren e lendület és a lelkesedés jellemezte. A tények mutatják, hogy volt Nyíregyházán ekkor egy jó félszáz ember, aki szívesen áldozott időt és tehetséget arra, hogy a városnak művelődési egylete legyen. És többnyire akadt néhány száz városlakó, aki megjelenésével lehetővé tette, hogy az irodalmi, zenei és színházi esteknek legyen közönsége. Mindez azt bizonyítja, hogy a városban kezdenek kialakulni a kultúralet csírái.

3. MÁRCS 18. ÉMLÉKTÁBLA AZ 1767-8. ÉRZETMŰVÖZ
BESSENYEI GYÖRGY
3. PANDUR HADERŐT IRODALOM ISMÁRTÓKAT - ÉRZEK LANGELKŐ PRÓFÉTÁJA
MAGYAR FUNKTA-KOVÁCSIBAN 1811. FEBR. 26-ÁN.
HALÁLA SZÁZADOS ÉVRENDŐSÉGENN ÉRLEKKEZÉSENE DOKUMENTÁLT
ÉST A HELYSÉGI MUSEUM-ÉRZÉK BESSENYEI-KÖR.

1. Isten az országunk haragosa,
innen indult az új honfoglalás.
De az országunk az országunk az új honfoglalás.
De az országunk az országunk az új honfoglalás.
De az országunk az országunk az új honfoglalás.
De az országunk az országunk az új honfoglalás.
De az országunk az országunk az új honfoglalás.
De az országunk az országunk az új honfoglalás.

Emléktábla a Bessenyei házon (1913)

V. A BESSENYEI KÖR FÉNYKORA (1901–1919)

Társadalmi, nemzetiségi és nyelvi problémák

A 20. század első évei változások közeledését jelezték a magyar társadalom életében. A Szabadelvű Párt vezette kormány problémái: a nemzeti kérdés megoldatlansága, a konzervatív politika tehetetlensége, és a szocialista eszmék terjedése prolongálódtak, s a Házon belül egyre nagyobb feszültségeket okoztak. A nyomasztó anyagi gondokon a kormány látszatintézkedésekkel próbált segíteni: elrendelték például a segélypénztárak felállítását. Ennek hatása észlelhető Szabolcs vármegyében is, Nyíregyházán tervbe veszik a "cselédügy rendezését". Számtalan hírlapi cikk foglalkozik az ügygel.

A nagypolitika gondjainak beszüremlése mellett a városnak megvannak a sajátos problémái. Ezek egyike például a nemzetiségi nyelvű istentiszteletek kérdése. A hírlap hasábjain vitát is indítanak erről. **Paulik János** lelkész az evangélikus egyház istentiszteleteinek nagyobb mértékű magyar nyelvűsége mellett érvel. A helyi zsinagógában folyó német nyelvű liturgia ellen viszont több hírlapi cikk lép fel határozottan. Az egyik tudósító szerint "szégyen és botrány" 1901-ben a német nyelv ilyen kultusza.

A másik probléma, amely hangot kap a helyi sajtóban, a néptanítók anyagi helyzetének tarthatatlansága. A cikkíró itt is határozottan fogalmaz: "Ne kicsinyeljük a néptanítók működését, inkább ismerjük el, hogy anyagi ellátásuk nincs arányban a tanítói működés fontosságával".

A társadalmi bajok megoldására tett kísérletek mellett azonban a város eddigi fejlődésének összegzésére is sor kerül. Nyíregyháza városa ugyanis ebben az évben ünnepli megyeszékhellyé válásának 25. évfordulóját (1876–1901). Joggal állapíthatták meg, hogy az elmúlt negyedszázad fejlődési üteméért nem kell a városnak szégyenkeznie. A város vezetősége megteremtette a folyamatos urbanizáció alapfeltételeit, felépített fontos kommunális, közoktatási és kulturális intézményeket, s éppen a jubileumi évben jött létre a telefonösszeköttetés is Nyíregyháza és a főváros között.

A város egyetlen művelődési egylete, a Bessenyei Kör pedig – az adott

kisvárosi keretek között, a lakosság csoportellentéteitől hátráltatva - próbálja összefogni a város értelmiségét, szereplési alkalmakat teremtve szerzői és alkotó tevékenységre egyaránt. A Kör tagságához tartozó írók közül többen is rendszeresen publikálnak. **Vietórisz József** és **Czóbel Minka** mellett - akiknek neve már országosan ismert - meg kell említenünk **Szabó Lajos** nyíregyházi banktisztviselőt, aki a Nyírvidékben Páfrány álnéven számos közéleti cikket írt, de versei, novellái is közkedveltek voltak. **Pröhle Vilmos** tanár színes útleírását - A Beszkidektől az Uralig címmel - folytatásokban közölte a helyi sajtó.

Ám ha még szélesebb körben mérjük is fel a helyi alkotókat - hiszen jónéhány nevet fel lehetne itt sorakoztatni -, az már bizonyosnak tűnik, hogy a korabeli magyar irodalom "felszíni tespedtségét" nem az itt publikáló írók-költők fogják feloldani. A Nyíregyházán született **Krúdy Gyula** ekkor már Nagyváradon van, a megye másik nagy író-születője: **Móricz Zsigmond**, aki ekkortájt 22 éves, már Budapesten dolgozik.

Újabb szakosztályok (színészeti, nyelvi) alakulása

A Kör a század első évében újra szervezési kérdésekkel kénytelen foglalkozni. A választmányok terén újabb változtatást hajtanak végre. Most az irodalmi és zenei szakosztályok összevonására kerül sor **Porubszky Pál** elnöksége alatt. A változásoknak nemcsak személyi okai vannak. Közrejátszik azokban az útkeresés, a megfelelő keretek kialakításának vágya is. Az új szakosztályban olyan új nevek is szerepelnek, mint például **Paulik János**, **Pröhle Vilmos** és **Popini Albert**, hogy csak a legaktívabbakat emeljük ki. A választmány jegyzője pedig **Szabó Lajos** lett.

A most már önálló színészeti szakosztály élére **Ferlicska Kálmánt** újraválasztották. A tagság összetételében itt nem történt jelentős változás.

Az új, a magyar nyelvi szakosztály elnöke **Kovács István** lett. A választmány tagjai pedig: **Bencs László**, **Bleuer Lajos**, **Flegmann Jenő**, **Kállay Rudolf**, **Martinyi József**, **Paulik János**, **Somogyi Gyula** és **Sütő József**. A jegyzői tisztet **Kovács Elek** töltötte be. Foglalkozásukat tekintve volt a csoportban gimnáziumi tanár, lelkész, földbirtokos és királyi közjegyző is.

A Kör - a változások ellenére - változatlanul alapfeladatának tekinti a város szellemi életének irányítását és a városlakó társadalmi rétegek összefogását.

A Nyírvidék cikkírója még csak feltételezi, hogy a Kör a jövőben valóban betölti azt a feladatát, amit a város elvár tőle: "... a Kör új vezetősége sokat enged reményleni, pár hónap alatt majd elvállik, hogy megtalálja-e a közönség szívéhez az utat, és kezébe veheti-e - amire hivatva van - a vezető szerepet".

Az 1901-es Bessenyei-émlékünnep

A bizonyításra ez évben igen jó lehetőség kínálkozik. Bessenyei György halálának 90. évfordulójára emlékezve nagyszabású műsoros-estélyt terveznek december 7-re. Az előkészületeket népszerűsítő kampány kíséri. Az új vezetőség közönség előtti vizsgája ez az alkalom. Szinte presztizs-kérdést csinálnak az ügyből. A sajtóban is folyamatos a hírverés. Már a november 24-i számban így írnak: "Óhajtjuk, hogy ez a terminus - tehát a december 7-i estély - új időknek, jobb időknek legyen határa. Ennek a darab hazának, melyet a Tisza Ungtól-Beregától a Hajdúságig bekanyarít, váljék központjává a Bessenyei Kör."

A cikkíró nem fukarkodik a nagy szavakkal, így lesz a Körből a "haladásért és magyarságért dobogó szív", amelyen "eszmék árja" lüktet át a közönséghez. Az lenne kívánatos - folytatja a cikk - ha a Körön belül "egy érzés" uralkodna, amilyen egykor Bessenyei, a "tollforgató gárdista szívében lán-golt". És ezek után - 1901-ben - újra a város szellemi életének kritikáját, az évtizedes újságírói felszólítások ismétléseit olvashatjuk: "Legyen pezsgőbb a közélet, legyen nemesebb a közszellem, legyen erősebb a kapocs a város és a környék között, legyen frissebb a sajtó, legyen magyarabb a magyarságunk" - sorolja és összegzi a cikkíró az igényeket, majd hozzáteszi: "ezt a sok óhajtást a Bessenyei Körnek kell megvalósítani".

A feladatok sora tehát leltárba vétetett, a lecke fel van adva a Bessenyei Körnek. Úgy tűnik, a város érdeklődő közönsége fokozott izgalommal várja az eseményt. A készülődés kölcsönös. Az érdeklődők a belépőjegyet elővételtben szétkapkodják, és a színház "minden zuga megtelik díszes közönséggel".

A bemutatkozók is gondosan készülnek, hogy a "hazafiságnak, a haladásnak és a szépnek" olyan ünnepét teremtsék meg, amilyenben Nyíregyházának "még nem volt része". Az est jelentőségét emelendő a Kör két vezetője: **Moravszky Ferenc** és **Popini Albert** Debrecenbe utaznak, s felkérik **Komjáthy Jánost** és társulatát a vendégszereplésre. (Ismeretes, hogy Nyíregyházának

ekkor még nincs saját társulata.) A debreceniek természetesen nem zárkóznak el a meghívás elől.

A Bessenyei-est főrendezője **Geduly Henrik**.

December 7-én tehát együtt a város művelt közönsége, sőt prominens vendégek is jelen vannak. **Feilitzsch** főispán, a Kör elnöke, kitüntető figyelemmel vezeti páholyába a debreceni királyi tábla tanácselnökét, **Bessenyei Széll Farkast**, a Bessenyei-család története című könyv szerzőjét. Debrecenből más személyiségek is érkeztek. Így például **Gulyás István**, a tiszadobi születésű (1867-1941) irodalomtörténész és tanár, aki 1893-ban **Móricz Zsigmond**nak is osztályfőnöke volt. A debreceni küldöttség tagja még **Oláh Károly** városi tanácsnok, **Szöllösi Béla** és **Andrikó Béla** is. A szomszéd város és a Csokonai Kör képviselőinek jelenléte Nyíregyháza fiatal művelődési egyletének erkölcsi támogatást jelent.

A helyi Körnek ugyanis valóban sok akadályt kellett legyőznie, hogy ezt az emlékünnepet tisztességesen meg tudja rendezni. Az eseményt kommentáló újságíró szerint a város kultúréletének még mindig az a legfőbb baja, hogy a nyíregyháziak nem tudják, mi a Kör célja és hivatása. Sokan úgy vélik, hogy a Kör nem más, mint egy "híúság legyezgetésére alakult konzorcium, vagy szereplési viszketegséget csillapító vállalat". Egyesek attól tartanak, hogy a Kör az egyébként is "éretlen társadalmi egységet" tovább fogja bontani. Volt tehát ellendrukker, és volt félreértés, vagy a cikkíró szavaival: "tudatlanság és indolencia" ezen a téren. Nyilván ez az ellenállás is ösztönözte és készítette bizonyításra azt a "maroknyi csoportot", amely a Bessenyei-estélyt megrendezte.

A színházban táblás-ház volt, csak éppen a közönségről nem lehetett kezdetben tudni, vajon a kíváncsiság vagy az igaz érdeklődés gyűjtötte őket össze. Az ünnepi műsor legnagyobb érdomét éppen azért abban látja a cikkíró, hogy a közönséget "egygyé tette", mivel a hazaszeretet "közös nagy érzése" közösséggé kovácsolta őket.

A műsor - az időt és helyet figyelembe véve - igen színvonalas volt. Elegáns palotással kezdődött, melyet a neves debreceni táncitanár, **Alföldy Károly** tanított be. **Geduly Henrik** előadása is nagyhatású volt, mert - a tudósítók szerint - "bátor és liberális" szellemű felfogásban ismertette meg Bessenyeit és korát a közönséggel: "A szó merész volt és igaz, úgy hullott a hallgatóság közé, mint tiszta búza a fekete földbe. Jelentőségre ez volt az est kimagasló része." A "fehér selyemuszályos debreceni primadonna", **Komlóssy Emma** is nagy sikert aratott a Cserebogár, sárga

cserebogárral. Rádásként Csokonai ódát énekelt. Ezután újra **Alföldy** mes-ter rokokó-jelmezes táncosai - a nyíregyházi familiák ifjú műkedvelő tagjai, köztük **Csázik József**, az ifjú gimnazista - "bűvölték el a közönséget". Gavottot és menüettet adtak elő látványos jelmezeikben. Az irodalom sem maradt ki a műsorból: **Vietórisz József** saját versét, a Bihari remete című alkalmi ódáját adta elő. A szép múltat emlegető és szebb jövőért epedő "gyönyörű óda" szövegét a lap teljes terjedelemben közli. Néhány jellemző sorát idézem: (Bessenyei újragondolja életét.)

Ó hiszen, ha mindjárt újból kezdhethném el,
Akkor se végezném nyugodalmas véggel!

.....
Szembeszállnék újra minden sötéttséggel,
Megküzdenék újra minden ellenséggel.

.....
Ó, én ifjúságom száz ragyogó álma:
Megértetek-e majd itthon valahára?"

A vers hangulata és stílusa a kor hagyományos, a közönség által is megszokott lírájának sajátosságait követi. Nyilvánvaló szándéka az, hogy Bessenyei nagy tettének népszerűsítése révén a közönség önismeretét erősítse, a nemzet iránti áldozatkészségét erősítse.

Ezután újra **Komlóssy Emma** "édes magyar nótái" váltottak ki "szünni nem akaró, frenetikus tetszés-zajt". Az énekszámokat **Benczy Gyula** legjobb primása: **Sáray Elemér** kísérte "kifogástalanul". Befejezésül újra palotás: a táncosok "magyar viganóban, pruszlikban, gyöngyös pártában", illetve "díszmagyarban, sárga csizmában, sarkantyúsan". A tudósító szerint ez a tánc volt az ünnep "piece de resistance"-a, vagyis a kiemelkedő darabja, mivel visszavarázsolta a nézőt a régi szép múltba, amikor még az udvarházak nagyszobáiban az ilyen "szabad mozgású magyar tánc", a palotás járta. Manapság, "az immoralis boston korában" - fűzi hozzá saját véleményét a hírlapíró - ez a tánc már "különlegesség. Bár elfoglalná helyét a báltermekben, kiszorítva a petyhüdt körtáncokat". A nagy sikerű Bessenyei estélyt a Korona dísztermében a szereplők tiszteletére rendezett bál zárta.

Az ünnepségről szóló tudósítás Páfrány aláírással jelent meg a Nyírvidekben, vagyis **Szabó Lajos**, a Bessenyei Kör irodalmi választmányának jegyzője írta. Belső ember tehát, aki elsősorban méltat és népszerűsít. Stílusfordulatainak túlzásait leszámítva mégis úgy tűnik, talán nem is tévedett, amikor összegzésként ezt az 1901. december 7-i Bessenyei-ünnepet

Nyíregyháza szellemi életében olyan sorsfordulónak nevezte, amely eloszlatva a város szellemi életét eddig fojtogató "sötét ködöt", nyitánya lehet a régen óhajtott szellemi fellendülésnek, s a Bessenyei Kört a fénykora felé vezeti.

A **Szabó Lajos** által megjósolt, s a régen óhajtott "szellemi fellendülés" kora valóban bekövetkezett. Lehetőséget nyújtott ehhez az az alapozás, amit szervező és népszerűsítő munka terén a Bessenyei Kör eddig elvégzett.

A Popini-korszak

A fellendülés azonban mégis egy szerencsés személyi változásnak köszönhető. Ez idő tájt kapcsolódott be a Kör munkájába az a **Popini Albert** (1864-1930), akinek tehetsége és szervezőképessége új stílust hozott Nyíregyházára. Előéletéről csak annyit, hogy olasz eredetű családból származott, s Nyíregyházára kerülése előtt különböző egyházi, piarista iskolákban tanított. Világnézeti okok miatt azonban szakított a szerzetesrenddel, megnősült és a nyíregyházi evangélikus főgimnázium tanára lett. Néhány évi ismerkedés után már aktív szerepet vállalt a város művelődési egyletében. Előbb a Bessenyei Kör pénztárosa, majd elnöke, 1900-tól a főtíkára lett. Vezetésével, a főgimnázium tanári karának és a helyi lapok szerkesztőinek segítségével a Körben jó csapatmunka alakult ki. Megismerték egymás képességeit, tudták, mit várhatnak a közönségtől. Mindennek következménye a tudatos programtervezés, a célszerű propaganda és az eredményes szervezőmunka. Megértették, hogy csak magas színvonalú és változatos műsorokkal lehet a közönséget tartósan a Kör rendezvényeihez kapcsolni.

A különösen fellendülő zenei élet, a hangverseny-sorozatok mellett tehát olykor közéleti témákkal színesítették a programot. Az 1902. februári estélyen például a "tréfás énekek" mellett a női emancipációról tartottak - közönség-szavazással élénkített - előadást, illetve vitát, amelyet **Geduly Henrik** vezetett. A Korona Szálló nagytermében csaknem félezeren voltak jelen, s a 483 leadott szavazatból - igen jellemzően a kor vonatkozó szemléletére - csak 158-an szavaztak az emancipáció jogossága mellett, a többség, 325 szavazó hallani sem akart a dologról. Ez utóbbiak álláspontját az egyik vitázó így foglalta össze: "A nő legyen jó feleség, jó gazdasszony és jó anya." Nem túlzás tehát azt következtetni ebből az ered-

ményből, hogy Nyíregyháza közönségének álláspontja e kérdésben teljesen megegyezett a korabeli Magyarországon ekkor uralkodó felfogással, vagyis ugyancsak konzervatív volt. Az ilyen rendezvényről - és ez a tény a Bessenyei Kör szervezési sikerét jelzi - a tudósító szóhasználatával élve a közönség "derülten távozott".

Egy következő estélyen - s ezek szinte havonta követték egymást - a Szabolcs megyei zenei- és énekviszonyok a 19. században címmel rendeztek fővárosi művészek: **Ábrányi Kornél**, **Bibor Olga**, **Lindh Marcella**, **Füredy Sándor** közreműködésével előadást, majd a jelenkori társadalmi helyzettel foglalkoztak.

A Kör programjában továbbra is fontos helyet kapott a színházi élet támogatása. Most **Makó Lajos** társulatát hívták meg Nyíregyházára, s kedvezményes bérletakciót szerveztek. A Bessenyei Kör elnöke maga írt ösztönző cikket "Járjunk színházba!" címmel a helyi sajtóban.

A korábbi gyakorlatnak megfelelően megünnepeltek minden jelentős évfordulót, így például 1902-ben **Kossuth Lajos** születésének centenáriumát.

Természetesen nem került le a napirendről a "magyar nyelv és a magyar nemzeti szellem ápolásának" kérdése sem. E célra egyes tagok önként 100 koronát bocsátottak a nyelvi szakosztály rendelkezésére. A sajtó ezután is szívesen adott helyet minden Bessenyeivel kapcsolatos közlésnek, legyen az társasági hír, vagy szózhagyomány.

A Kör estélyeinek programját most már tehát rendszeresen változatos tematikával, mai kifejezéssel élve: esztrádműsoroként szervezték. Az 1902. november 23-i műsorban például **Maróthy Margit**, a Nemzeti Színház művésznője verseket adott elő, **Ráthonyi Ákos**, a Magyar Színház művésze ugyanakkor kuplékat énekelt, **Popini Albert** pedig zongorázott. A korabeli tudósító úgy látja, hogy ezekkel a műsorokkal a Bessenyei Kör "rászolgál a közönség szeretetére". Kezd méltó lenni a programjához, amelyben azt ígérte, hogy propagálója lesz "a szépnek és a nemesnek".

Hogy ezek a megjegyzések nemcsak újságírói frázisok, azt a műsorok látogatottságának adatai igazolhatják. Van olyan rendezvény, amelyre a jegyeket előre szétkapkodják. Ilyen műsor például a párbajról rendezett vi-taest. A téma olyan nagy érdeklődést vált ki, hogy a vitát követően **Trajtler Soma** cikket jelentet meg a Nyírvidéken: Reflexiók a Bessenyei Kör párbajvitájáról címmel, amelyben "a társadalom egészséges vérkeringésének" óhaját hangoztatja a "szükséges rossznak" nevezett párbajjal szemben.

A Kör rendezvényei - a hangversenyek, a havonta kétszer tartott ún. "házi estek" - folyamatos társasági életről tanúskodnak. Ezek tételes felsorolásától - elsősorban terjedelmi okok miatt - el kell tekintenünk. Olykor azonban az is előfordul, hogy egy-egy zenei esten kevesen jelennek meg. Ilyen esetben a Kör vezetői a sajtóban rögtön hangot adnak elégedetlenségüknek. Igyekeznek megértetni a város közönségével, hogy mindenkinek kötelessége "a társadalomért valamilyen áldozatot hozni". De elemző módon keresik a dolog magyarázatát is. Egy 1903. február 5-i cikk a városi kultúrélet hiányosságainak kettős okára mutat rá. Az egyik okot a városlakó polgárok "közönyösségében" látja, a másikat pedig a dzsentrik magatartására vezeti vissza. A hírlapíró úgy érzi, hogy a "pártviszállyok" és a "társadalmi ziláltság" akadályozzák még most is a Bessenyei Kör munkáját. Még ugyanebben a hónapban újabb cikk elemzi a Kör tevékenységét. Ennek szerzője **Szabó Lajos**, aki ismételten hangsúlyozza: "Nagy szükség van arra, hogy egymást ismerni és egymást becsülni tanuljunk." Az egész évi működés mérlegét **Geduly Henrik** vonja meg. Beszámolóját az október 18-i szám közli. Ennek lényegét, illetve jellemző mondatait idézzük: "... Minden hajlékba be kellene költöztetni a nemzeti múlt ... ismeretét, hőseink kultuszát. A józan gondolkodásmód, a munkás élet és a becsület-érzés ápolására minden eszközt igénybe kell vennünk... Mindaz, ami magyar: dalt, táncot, zenét fel kell karolni."

Geduly Henrik összegzése és célkitűzése általános érvényű és sorrendje is hibátlan. Kiindulópont a "nemzeti" ismeret, ezt követi az erkölcsi érzelmek kialakítása, majd a művészetek pártolása zárja a sort. Ezek az elvek nyilvánvalóan jellemzők a 20. század első éveiben a magyar társadalom művészetszemléletére, de egyben azt is jelzik, hogy a Bessenyei Kör ennek komplex igénynek a teljesítésére törekszik. Kérdés azonban, hogy egy megyei-városi művelődési egyesület egyáltalán magára vállalhat-e ilyen minőségű feladatot? Az 1904. június 19-i közgyűlés azt is kinyilvánítja, hogy a Kör "a társadalomra igazi átokként nehezedő osztálykülönbségek jelenségeinek letörésén" fáradozik. A törekvés helyességét tagadja majd 1938-as tanulmányában **Horthy István**, amikor azt állítja:

"... ez nem a Bessenyei Körre tartozik!" Utólag és távlatból nézve ma sem ítékelhetünk másként. Ám egy fokkal mégis több megértést kell tanúsítanunk a kultúra 1904-es nyíregyházi képviselőinek hivatástudata iránt. Egyesületük ugyanis a megyében az egyetlen olyan szervezet volt, amely felépítése, tagjainak beosztása és képzettsége, a városban betöltött szerepe

okán úgy érezhette, hogy neki a "mindent", a teljességet kell vállalnia, s nem elégedhet meg részfeladatok teljesítésével.

A "nemzeti-erkölcsi-esztétikai" igény együttes feladattudata azonban nagy súllyal nehezedett a Kör hivatásból dolgozó vezetői vállára. Ebből az önként elfogadott, de társadalmilag megvalósíthatatlan igény paradoxonából eredeztethető a Kör számtalan erénye és minden hibája. Küszködtek a feladat nagyságával, ám megnyilatkozásaikból az derül ki, hogy hittek abban, hogy munkájukkal hozzájárulhatnak a több ellentétes társadalmi rétegből összetevődő Nyíregyháza városlakóinak egységesítéséhez. Ezt az elképzelést szolgálta nyilván az a tevékenység is, amely során a nyelvi szakosztály hivatalosan is kézbe vette a városban az "idegen családnevek" magyarosításának ügyét.

A Bleuer-alapítvány

Időközben - az 1904. június 19-i Nyírvidék számol be az eseményről - megszületik a Bessenyei Kör első alapítványa. A Kör egyik vezetőségi tagja: **Bleuer Lajos** és neje - elhunyt kislányuk emlékére - "**Bleuer Rózsa** pályadíj-alapítványt" létesített. Ennek kamatait a Kör által kiírt irodalmi pályázatok nyerteseinek jutalmazására fordítják.

A Kör estélyein fellépő művészek, előadók közül néhány jelentősebb név: **Vasquez Molina**, **Mosshammer Román**, **Lindh Elza**, **Szerény Zoltán**, **Vietórisz József**, **Halasi Margit**, **Anthes György**, **Jászai Mari**, **Rózsahegyi Kálmán**, **Ligeti Júlia**, **Kleinecke Rudolf**, **Herczeg Ferenc**.

Az irodalom és a zene iránti igények kielégítése mellett nem hanyagolták el a képzőművészetek propagálását sem. Fontos esemény volt pl. az 1905. szeptember 15-i, a Nemzeti Szalon által a fővárosi és a helyi alkotók munkáiból közösen rendezett kiállítás a vármegyeháza dísztermében. Az ünnepély a Bessenyei-szobor megkoszorúzásával kezdődött - **Déry Béla** mondott beszédet - és a "Nemzeti érzés a művészetben" című előadással zárult. A kiállított képeket a közönség részletfizetésre is vásárolhatta. Sőt, a Kör is vett két festményt, s ezeket a tagok között kisorsolta.

Nem kell nagy fantázia annak elképzeléséhez, hogy milyen óriási munkával járt egy-egy rendezvény tisztességes megszervezése. A felkérések, az időpontok egyeztetése, a program, az ellátás, a honoráriumok stb. elrendezése nem kis feladatot rótt a Kör vezetőségére. A művészeket nemcsak el kellett látni, de ki is kellett fizetni. Ritka kivételnek tekinthető

Kerner István, a Filharmóniai Társaság elnökének gesztusa - ezért is jegyezzük fel - aki "nemzeti önzetlenségből" lemondott a honoráriumról. A zenészeknek pedig - a korabeli szokásoknak megfelelően - a Kör tagjai adtak szállást.

Az első elnökváltás

A nyíregyházi kulturális események sorát és a Bessenyei Kör szervezeti életét 1906-ban egy országos jelentőségű válság szakította meg egy időre. A Szabadelvű Párt bukása és a kormányzati válság ugyanis Szabolcs vármegyében is éreztette hatását: a megye főispánja, a Kör elnöke, **Feilitzsch Berchtold** is lemondott. A Kör alapításában szerzett érdemeit és a nyolc évi (1898-1906) tényleges tevékenységét az "örökös elnök" címmel honorálták.

Utóda **Vay Gábor** lett mindkét poszton. Egy 1906. szeptember 30-i cikk szerint ugyanis az ő "kötelessége a Kör élére állni, hiszen a társadalmi élet irányítása is az ő feladata." A megye vezetése és a Bessenyei Kör irányítása tehát - a korra jellemző módon - ekkor még azonos, egy személyt illető feladat.

A szervezeti változás azonban nem jelentette a munka lendületének elakadását. A tényleges szervezőmunka irányítását most már egyértelműen a főtitkárrá választott **Popini Albert** vette át.

Még az elnökváltás évében újra színvonalas hangversenyre kerül sor: **Dohnányi Ernő** lép fel a nyíregyházi közönség előtt, **Márkus Emilia**, a Nemzeti Színház tagjának társaságában. Műsoruk nagy sikert arat, ám ugyanakkor élénk vitát is kavart. E vitában hangzik el először az a vád, miszerint a Kör rendezvényei túlságosan magas színvonalúak, mivel a közönség nagy része nem érti azokat. A probléma így exponálódik: "luxus vagy kultúrunka", "exkluzívitás" vagy tömegkapcsolatok". Egyesek úgy látják, hogy ezek a rendezvények "félelmetesen imponálóak", s a közönség úgy álmélkodik az előadásokon, mint a "Kolumbuszékát bámuló bennszülöttek". A bírálat végül is így összegezzhető: A Kör ahelyett, hogy "apostola" lenne a kultúrának, inkább csak "elegáns reprezentátora".

A Kör történetében ez az első eset, amire csak azt mondhatjuk, hogy megítélése nézőpont kérdése. **Elvy Tamás** 1907. február 3-i cikkének állításait - miszerint a Kör minden szellemi és anyagi erejét a társadalom "egy részének" szolgálatába állítja, így a "szellemi épülésből" ki-

maradnak a kevésbé tehető városiak - a többséget képviselő közösségi igény teszi jogossá; a hangversenyek magas színvonalát, a külföldi előadóművészek fellépését pedig a provincializmus és a dilettantizmus veszélyét elkerülni kívánó művészi igényesség igazolja. **Popini** főtitkár a színvonal tartása mellett foglal állást. Ezt írja: "Ha a Kör elfordulna a külföldi művészet elől, Bessenyeihez lenne hűtlen, hiszen az ő kívánsága az volt, hogy "legyen a magyar művelődés mind európaibb."

A szabadlyceális szakosztály indulása: a Vietórisz-program

A vitát a korabeli társadalmi helyzetben nem lehet eldönteni. A Bessenyei Kör vezetősége azonban a hírlapíró véleményét figyelmeztetésnek fogja fel. A következmények ugyanis azt jelzik, hogy a Kör - bár továbbra sem enged a művészi színvonalból - új ablakot nyit, vagyis szélesebbre tárja a Kör tevékenységi körét. Ennek a felismerésnek igen fontos eredménye az 1907. március 19-i közgyűlési határozat. **Popini Albert** javaslatára megszervezik az ún. "szabadlyceális" szakosztályt, amely tudományismertető és művészet-népszerűsítő előadássorozatot kíván indítani.

A főtitkár e kérdésben az eperjesi **Széchenyi Kör** ilyen irányú tevékenységét állította példaként a tagság elé. Ennek a Körnek ekkor 1200 tagja volt és 12 korona tagdíjat fizettek. **Popini** jól látta, hogy az ismeretterjesztés nagy és fontos feladatát a nyíregyháziak is csak újabb anyagi áldozatok árán tudják tisztességesen megvalósítani. Ennek érdekében sikerült elérnie, hogy az eddigi 5 helyett 8 korona legyen a tagdíj. Ám ugyanakkor ő személyesen is szép példát mutatott: 300 koronás főtitkári tiszteletdíját ajánlotta fel az új szakosztály felállítására.

A szabadlyceálisok első elnöke is jelentős személy: **Vietórisz József** lett. Az igazgatóválasztmányba **Flegmann Jenő** és **Schlichter Gyula** kerültek.

Az új szakosztály felállítása rendkívül jelentős esemény. A Kör életében demokratikus nyitást és közösségi megújulást jelent. Új energiákat szabadít fel, új közösséget vonz és új előadókat állít munkába. Jóllehet egyesek kifogásolják az idegen hangzású elnevezést, s szívesebben vennék, ha egyszerűen "ismeretterjesztő" szakosztálynak neveznék, ám ez csak formai kérdés. A szabadlyceálisok tevékenységük lényegét tekintve valóban ismeretterjesztők voltak - s talán nem sértő egyik intézményre sem ha azt mondjuk -, ők kezdték el azt a munkát, amit ma a TIT végez.

A szabadlyceum programtervét **Vietórisz József** készítette el. 1908. no-

vember 15-én megjelent tanulmányának bevezető részében megállapítja, hogy a Bessenyei Kör "eddig is igyekezett eleget tenni azon kötelességének, hogy az általános műveltséget emelje, hiszen népszerű tudományos előadásai, s különösen sikerült, élvezetes művésztjei nem csupán szórakoztató, hanem egyszersmind tanulságos hatással is voltak társadalmunk művelt osztályára, de nem lehetett közömbös előtte az az igény sem, melynek ily közművelődési egyesülettel szemben a nagyközönség szélesebb rétegeiben is föl kell ébrednie. Ha ez az igény, ez a szükséglet magától nem támadna, a mi feladatunk, hogy múlhatatlanul fölébresszük."

Íme: a **Vietórisz-állásfoglalás** mintegy igazolja a Kör tudatos szándékát. Felismerik, hogy kezdeményező szerepet kell vállalniuk, hogy a "nagyközönség szélesebb rétegeiben" felébresszék a művelődés iránti igényt. A szerző úgy látja, hogy "országos érdekek" teszik e lépést szükségessé, hiszen a kor a "legszentebb polgári jognak nagyirányú kiterjesztését" tűzte napirendre.

Az ismeretek által megszerezhető "tisztultabb világfelfogást" kell biztosítani azok számára, akik az iskolában ezt nem tudták megkapni, vagy időközben elfelejtették. "A társadalom rendje épp úgy nem tűrheti meg az analfabétákat, mint a célzatosan félrevezetett tömegeket." Ezért kíván a Kör lehetőséget teremteni "minden jelentkezőnek az írás-olvasás elsajátítására", és az ismeretek további megszerzésére minden felnőtt számára, "társadalmi állásra való tekintet nélkül".

Ez a demokratikus szellemű szakosztályi program tehát eleve kizárja a "szellemi luxus" vagy az "exkluzivitás" veszélyeit, s a társadalmi kulturális szükségletek legalapvetőbb feladataira összpontosít. Az analfabétizmus felszámolása, a középfokú tudományos ismeretek terjesztése mellett azonban nem mond le arról sem, hogy a "művelt közönség" irodalmi igényeit fokozottabb mértékben kielégítse. Az első két célt a "lelkes tanítóink" és az "irodalmunk méltatói" segítségével tervezi elérni, a harmadik feladat színvonalas megoldásához azonban - így látja **Vietórisz József** - az szükséges, hogy az előadók közt "tanár, jogtudós, orvos, gazda" egyaránt kapjon helyet, a hallgatók pedig ne csak az értelmiségi, hanem a kereskedő, iparos és földművelő rétegekből is verbuválódjanak.

Ami a szabadlyceális előadások jellegét illeti, azt a tervezet így határozza meg: "alapjában tudományos, feldolgozásban népszerű, közlésében vonzó" legyen, használja fel a tudomány legújabb eredményeit, alkalmazza a "szemléltető eszközök gazdag tárházát". Ezt az 1908-as feladatmeghatározást egy mai TIT előadó is elfogadhatónak találhatja.

Az egyes tanfolyamok célját abban látja a tervezet, hogy egy-egy témáról "lehetőleg összefüggő egészet" adjon, s benne "a gyakorlati szempont kellő módon érvényesüljön".

Vietórisz József nemcsak az alapelveket és a módszert tervezi meg, de kidolgozza az egyes tanfolyamok programját is, előadókra és óraszámokra lebontva, és tisztázza a tanfolyamok szervezeti és anyagi körülményeit is. Úgy látja, hogy a felmerülő elvi és pénzügyi akadályokat a Bessenyei Kör tagságának áldozatkészsége el tudja hárítani. A "harmadik akadály a közöny volna", amit azonban - úgy véli - "következetes és kitartó munkával" fel tudnak oldani. A tervezet befejező része bizakodó: "ha minden tényező megteszi a maga kötelességét", akkor megvalósul a célkitűzés: "a sötétség eloszlatása, és a társadalmi ellentétek kiegyenlítődése".

A szabadlyceális szakosztály felállítása tehát ténylegesen új lehetőségeket teremtett arra, hogy a Bessenyei Kör szélesebb társadalmi rétegeket is bevonjon művelődési munkájába, s egyben szorosabb kapcsolatot teremtsen a debreceni, kolozsvári és budapesti egyetemek nemcsak humán, de természettudományos felkészültségű előadóival is. Így a szabadlyceális programok színvonalára felnőtt a hangversenyek mellé.

Vietórisz József mellett - mint említettem - **Popini Alberté** az érdem, hogy ez a szakosztály nemcsak papíron létezett, de tényleges és eredményes munkát is végzett. A főtítkárr jó gyakorlati érzékkel rendelkezett, tudta, hogy a nagy tervek valóra váltásához a szellemi erő mellé anyagiak is szükségeltetnek. E téren ugyanis a Kör sohasem bővelkedett. A megye és a város együttes támogatása sem volt elegendő az elképzelések teljesítésére. Jelzi aényt, hogy a 4.000 koronás szabadlyceális alaphoz a hivatalos támogatásból mindössze 800 koronát tudtak szerezni, a többit a Kör tagsága teremtette elő.

Popini Albert a szervező-irányító főtítkári munkája mellett rendszeresen közölt cikkeket, tanulmányokat is a Nyírvidékben. Ezek közül kiemelkedik az 1910-ben megjelentetett: A szabadkőművesség és a nagyközönség című írása, amelyben hitet tesz az intézmény mellett, s a szabadkőműves szövetség törvényeinek bemutatásával akarja eloszlatni a félreértéseket, s visszautasítani a rágalmakat. E törvények első pontját idézi: "... a szövetség a felvilágosodás terjesztésére, a humanizmus megőrzésére, ápolására alakult." **Popini** értelmezi is a törvényt, külön kiemeli a hazaszeretet fontosságát a szövetség tagjainak tevékenységében, majd felsorolja, kik küzdöt-

tek az első sorokban a haza szabadságáért. Íme a névsor: Bessenyei György, Báróczy Sándor, Kazinczy Ferenc, Kossuth Lajos. Popini Albert egyetértően idézi Kossuthot, aki úgy látta, hogy a szabadkőművesség a "polgári szabadság" létrejöttéért munkálkodik, és csak szabad országban virágozhat.

Mivel a témát nem merítette ki, újabb cikkben: Szabadkőművesség, vallás és haza című írásában folytatja az intézmény elveinek további ismertetését, és történeti áttekintést is ad a szabadkőművesség eddigi útjáról. Tanulmányának befejező mondata nagyon határozott: "Az igazságot meg lehet tagadni, szószólóit vérpadra lehet hurcolni, mint Martinovicot, golyó elé lehet állítani, mint Ferrert, de az igazságot magát megsemmisíteni nem lehet soha." A szabadkőművesség korabeli elterjedését jelzi egyébként az a tény is, hogy Nyíregyházán - a mai Benczúr téren - megépül a szabadkőműves páholy székháza. Szimbólumainak egy része ma is látható az épület homlokzatán.

Popini Albert - tisztjének megfelelően - a Bessenyei Kör működését is gyakran reflektorfénybe állítja, elemzően mutat rá a tevékenység problémáira, és reálisan értékeli eredményeit. Egy 1912. december 29-én megjelent cikkében például megállapítja, hogy a Kör immár 10 éve "új csapásra lépett, s irodalmi előadásokkal egybekötött nagyszabású művészeszettek" rendez. Ez az indítás - véleménye szerint - "váratlan nagy sikerrel járt, sőt országos hírnevet" is szerzett a Bessenyei Körnek. Ezt bizonyítja, hogy többek közt "Miskolc, Debrecen, Ungvár és Kolozsvár is sietett tájékozódást szerezni és utánozni a Kör munkásságát." Popini visszautasítja azt a kritikai megjegyzést, amely a Kört - éppen széleskörű érdeklődése miatt - "nemzetközi társaságnak" nevezi, s ismételten hitet tesz az európai magyarság és a magyar európaiság elve mellett.

Ez a Kör - hangsúlyozza a főtítkár - "zajtalanul, de fáradságot nem ismerő buzgalommal" gyűjtötte össze a szabadlyceum felállításához szükséges anyagi erőt. Az áldozatok nagyságát mutatja, hogy a Lyceumnak ma már - vetítógépekben és diafilmekben - 8000 koronányi vagyona van. De a tagdíjakból fedezték más területek kiadásait is. Ebből rendelték meg a Bessenyei szülőháza helyezendő márvány emléktáblát, s ebből fizették a Nemzeti Szalon - az emlékünnepe során rendezendő - tárlatának költségeit is. A főtítkár jelentős eredményként értékeli azt a tényt, hogy a szabadlyceum szervezete jól működik, s "e nemes intézmény eljutott odáig, hogy ma lelkes tanítók járják a Kör két vándorgépével a tanyák szegény népét, terjesztve a felvilágosodást és a magyarságot".

Aki ezt a tevékenységet - teszi hozzá a főtitkár - gúny tárgyává teszi - hiszen kritizálni könnyebb, mint dolgozni -, az nem érti meg a Lyceum jelentőségét. A cikk szellemes csattanóval zárul. Ez is jelzi, hogy a főtitkár nemcsak jó szervező és lelkes szakember, de egyben felkészült vitázó is, aki a Kör érdekeit, valós eredményeit a közvélemény előtt is meg tudja védeni.

Az 1913-as év ismét jelentős eseményt hoz a Kör történetében. A főtitkár javaslatára már az előző években elkezdték a Bessenyei-emléktábla anyagi fedezetének előteremtését. Néhány költséges rendezvényt is lemondtak, hogy a szükséges összeg mielőbb összegyűljön. Hiszen, ha történelmi eseményhez akartak kapcsolódni, így is késtek már két évet; Bessenyei halálának századik évfordulója 1911-ben volt. Az emléktábla így csak 1913 őszén került a tiszaberceli szülőház falára, de az emlék-ünnep méltó volt az eseményhez.

Az előkészületekből - **Popini Albert** mellett az új elnök - **Geduly Henrik**: is kiveszi részét. Az előző elnökök: **Vay Gábor** (1906-10), majd **Vay Tibor** (1910-11) lemondása következtében a Kör eddigi történetében most először nem főispán, hanem evangélikus püspök lett az elnök, aki - mint már jeleztük - helytörténeti kutatással is foglalkozott, s a Kör életében eddig is jelentős szerepet játszott. Elnöksége alatt (1911-1920) nemcsak a Kör, de a város irányításában és a közművelődés fejlesztésében is komoly érdemeket szerzett. A városban ő is idegennek tekinthető, hiszen Bécsben született (1866), Selmecbányán és Pozsonyban szerzett teológiai képesítést, majd Zólyomban lelkészkedett. Csak 1891-ben került Nyíregyházára, de öt év múlva már kiadta a Nyíregyháza az ezredik évben című munkáját. Hivatali tevékenysége során nagy lendülettel valósította meg a tanyasi iskolák építésének programját és modern középiskolává fejlesztette a fiúgimnáziumot, sőt 1917-ben megalapította az önálló evangélikus leánygimnáziumot is, amely - halála után - 1937-től az ő nevét viselte.

Gedulyt az elnöki munkában **Balla Jenő**, **Kállay Rudolf** és **Leffler Sámuel** alelnökök segítették. A Kör anyagi helyzete azonban változatlanul gyenge volt. Erre utalnak az 1913. februárban Ungváron a Gyöngyösi Kör meghívására tartott vendégszereplés eseményei. Az ungvári bevételi deficitet az elnöknek a saját fizetéséből kellett fedeznie.

A tiszaberceli emléktábla-avatás

A Bessenyei-ház emléktábla avatását azonban megfelelő anyagi felkészüléssel, országos erők bevonásával nagyvonalúan rendezték meg. Az ünnepi beszédet maga az elnök tartotta. A teljes szöveg a Nyírvidék 1913. szeptember 28-i számában olvasható. Az elnök az emléktábla avatást "hazafias ünnep"-nek nevezte. Ezen a fővárosi és a vidéki irodalmi egyesületek is képviseltették magukat. **Geduly** kiváló előadó és nagyhatású szónok volt. Beszéde iskolapéldája lehetne a korabeli magyar nemzeti és vallásos szellemű szónoklatoknak. Bessenyei jelentőségét az idegen környezet hatásos rajzával emeli ki. Reformernek és reformátornak nevezi, aki "törhetetlen erkölcsi bátorsággal" dolgozott nemzetmentő céljaiért. Az elnök ki nyilvánítja, hogy a Kör "izzó magyar lelkesedéssel" kívánja folytatni Bessenyei munkáját, amit a haza, a nyelv és a művelődés érdekében elkezdett.

Az emléktáblán Bessenyei életrajzi adatai és **Vietórisz József** - egyik sora kapcsán már korábban is említett - nyolc soros epigrammája olvasható. Ennek idézem a befejező részét:

"Műveltségünkhöz, mit száz vihar hányt-vetett,
Te hordtad az első faragott köveket;
Tied az úttörés minden árnya, fénye,
Szabolcs daliája, Bihar remetéje."

Tiszabercel közönsége nevében **Korocz József** református lelkész vette át az emléktáblát, mivel ekkor a Bessenyei-ház a helybeli református egyház tulajdonában állt, s közművelődési célokat szolgált.

Korocz József beszédének szemlélete és stílusa méltó válasz a **Geduly**-szónoklatra. Ígéri, hogy a község lakói nemcsak az emléktábla őrzését fogják "szent kötelességüknek" tartani, de Bessenyei eszméinek ápolását is.

Az ünnepi beszédek elhangzása után - szokás szerint - a koszorúk elhelyezése következett. Az első koszorút a vallás- és közoktatásügyi miniszter képviseletében **Wilt György** tanfelügyelő helyezte el rövid beszéd kíséretében. A Tudományos Akadémia és a Kisfaludy Társaság nevében **Császár Elemér** hangsúlyozta, hogy az Akadémia eszméjét Bessenyei György vetette fel, tervét ő dolgozta ki. A Nemzeti Szalon részéről **Déry Béla** koszorúzott. A debreceni Csokonai Kör főtitkára, **Kardos Albert** kiemelte, hogy a két szomszédos irodalmi Kör a "legszívesebb testvéri együttérzésben van", ahogy Bessenyei és Csokonai "lángszellemei" is egymást erősítették.

Az eperjesi Széchenyi Kör nevében **Gömöry János** főgimnáziumi igazgató mondott beszédet, midőn "az ország e határszéli városából hozott fenyőkoszorút" elhelyezte az "akácvirágos Nyírség" szülöttének emléktáblájánál.

A sárospataki főiskola koszorúját **Rácz Lajos**, Szabolcs vármegyéjét **Mikecz Dezső** alispán, Nyíregyháza város virágait pedig **Balla Jenő** városi tanácsos, a Kör alelnöke helyezte el. Koszorúzott még a nyíregyházi főgimnázium nevében ifj. **Mikecz Dezső** VIII. o. tanuló, a nyíregyházi Szabolcs-páholy részéről **Járossy Sándor** és a Bessenyi Kör képviselőjében **Popini Albert** főtítkár. Az utolsó koszorút Bercel község nevében **Héthy Gyula** főjegyző helyezte el.

Ezek után hangzott el a **Bleuer Róza** alapítvány alapján kiírt Bessenyei ódapályázat nyertesének: **Vidor Marcelnek** Bessenyei estéje című verse. A mű a kor divatja szerinti, a szokásos nemzeti és erkölcsi szólamokkal feldúsított alkalmi óda, amely legfeljebb méretei miatt - 200 sor - érdemel figyelmet.

A Bessenyei-emléktábla avatásának berceli eseményei a Szózat eléneklésével zárultak. A program ezután Nyíregyházán folytatódott, ahol is megnyitották a Nemzeti Szalon tárlatát: 11 festőművész 300 alkotását láthatta a közönség. Este pedig a Korona Szálló nagytermében ún. művészestélyt rendeztek, ahol **Vietórisz József** tartott előadást Bessenyei életművéről, **Leffler Béla** pedig a Bessenyeiről szóló karcolatát olvasta fel.

A fenti tények ismeretében megállapítható, hogy ez a Bessenyei-nap jól szervezett, programban gazdag és tartalmában is elismerésre méltó esemény volt a Bessenyei Kör történetében. A korabeli közlekedési lehetőségekkel egy berceli különvonatos "kiszállás", egy tárlat és egy művészt megrendezése, a pesti és vidéki vendégek és küldöttségek meghívása, fogadása, elhelyezése stb. és a rendezvények finanszírozása mind azt mutatják, hogy a Bessenyei Körben megvolt az ambíció és a képesség egy országos figyelemmel kísért kultúrprogram sikeres megvalósítására.

A szabadlyceális programok fellendülése

Az országos figyelmet keltő irodalmi és a színvonalas zenei események mellett ugyanakkor változatlan lendülettel működött az ismeretterjesztő, vagyis a szabadlyceális szakosztály. Kínálata rendkívül változatos volt. Néhány előadáscím közlésével próbálom ezt igazolni:

Szalay Sándor (tanár): A modern elektromosság; **Geduly Henrik** (püspök): A Biblia; **Prohle Vilmos** (tanár): A mai Japán; **Vigh Bertalan** (debreceni gépészmérnök): Optikai csalódások; **Leffler Béla** (tanár): A magyar szobrászat; **Jablonovszky József** (gazdász): A szőlőmoly; **Cholnoky Jenő** (egyetemi tanár): Az Egyesült Államok, Kína; **Spányi Géza** (főorvos): A gyermek fejlődése; **Radó Endre** (tanár): A déli sark felfedezése; **Kovács Géza** (tanár): Az evolúció problémája; **Kovács Gábor** (debreceni jogakadémiai tanár): Mi, a szociológia?; **Báthory Ferenc** (nagyváradai gimn. tanár): A lappok földje; **Thoroczkay Gyula** (bíró): A fiatalok bűnözők megmentését célzó társadalmi tevékenység. Gyűjtésünk egyetlen év - 1913 - anyagából való. A felsorolásból kiderül, hogy a szakosztály vezetői tudatosan törekedtek arra, hogy a tudományok és művészetek sokszínűségét, a természet- és társadalomtudomány legújabb eredményeit egyaránt szerepeltessék a szabadlyceális programban. Egy pénzügyi kimutatásból azt is tudjuk, hogy a szakosztály kiadásai egy-egy éven belül olykor jelentősen meghaladták a bevételeket - nem mindig tudtak tehát önfenntartó gazdálkodást folytatni -, de a Kör - más keretektől - minden esetben előteremtette a vendégelőadók honoráriumát és a folyamatos működés anyagi fedezetét.

Ez a lendület jellemzi a szabadlyceális szakosztály további működését, egészen az I. világháború kitöréséig. Új előadók és újabb témák kerülnek a közönség elé. Ezek közül - elsősorban a korabeli társadalmi mentalitás jellemzésére - emelünk néhányat. 1914. januárjában került sor **Leffler Béla** tanár Svédországról szóló előadására. Az érdeklődés olyan nagy volt, hogy a főgimnázium díszterme kicsinek bizonyult. A hírlapi tudósítás meg is jegyzi: "mennyire szükség van már az annyira óhajtott kultúrpalotára". Az előadó vetített képeket is használt, amelyek a svéd kultúra fejlettségét tanúsították. Ezek láttán a nyíregyházi közönségben joggal támadt fel "a vágy, hogy nálunk is hasonló kultúrviszonyok legyenek". Az újságíró, aki beszámol az előadásról, itt rögtön hozzáteszi: "Ehhez persze az lenne szükséges, hogy ne merítse ki minden erőnket a nagyhatalmak emésztő militarizmusa, s ne fenyegetsen léten-nyomon a háború rémsége, amire sajnos már csak geográfiai fekvésünk miatt is számíthatunk..." Az előjelek valóban erre mutatnak, hiszen 1913. júniusában már a második Balkán-háború tört ki, s a háborús feszültség állandósult a térségben. Nem csoda tehát, ha 1914. januárjában már a Nyírvidék hírlapírója is világosan látja - többek között - a kulturális elmaradottságunk hazai és nemzetközi okait.

A Bessenyei Kör történetéhez tartozik az a tény is, hogy a szabadlyce-

ális szakosztálynak Nagykállóban is működött egy szekciója, ahol - pl. 1914. január 22-én - a Pannónia Szálló nagytermében Az állatvilág és az ember, illetve Lélektani alapfogalmak címmel hangzottak el ismeretterjesztő előadások. Ezek meghallgatása, akárcsak a nyíregyházi rendezvények többsége, ingyenes volt, a Kör a tagdíjakból fedezte a költségeket.

Kiemelésre méltó a szakosztály előadásai közül még a **Glücklich Vilmán**ak a feminizmusról szóló sorozata, amelyet a tudósító, a téma fontosságának elismerése mellett azonban bírálóatban is részesít; mondván: észre kell venni, hogy "a gazdasági fejlődés bénító tényezői és a munkanélküliség okai a nagytőke és a nagybirtok". Ha a nők az iparban akarnak elhelyezkedni, az csak a munkanélküliséget fogja növelni. A nők inkább úgy segíthetik a magyar ipart, ha magyar árut vásárolnak. Ime: egy vidéki ismeretterjesztő előadás nyomán felszínre kerülnek a korabeli Magyarország legégetőbb politikai és gazdasági problémái. S mindez a Bessenyei Kör kezdeményező-készségének, az új és országos problémák iránti érdeklődésének köszönhető. Megállapításomat erősíti **Murányi László** ügyvédnek a kivándorlásról tartott előadása, amely során a nagyszámú közönség - a tudósító szerint - "megdöbbentő adatokat" hallhatott: - az utóbbi tíz évben 130 ezer magyar vándorolt ki; Amerikában már másfélmillió magyar él; a kivándorlók többsége 20-40 év közötti férfi, s ezek 70%-a agrárproletár. Az előadó megnevezte a kivándorlás legfőbb okát is: "az ország szerencsétlen birtokelosztása, a nagybirtok túlsúlya". A hírlapíró csak azt kifogásolja, hogy az előadó nem magyarázta meg eléggé, hogy miért a latifundiumok környékéről vándorolnak ki a legtöbben.

A néhány kiemelt téma: - a svéd kultúréret, a nők egyenjogúsága, a kivándorlás - jelzi, hogy a szabadlyceális szakosztály nem zárkózott el az aktuális politikai, társadalmi problémák megvitatása elől sem. Az előadások mindig táblás házakat vonzottak, s az előadók véleményét a legtöbb esetben hírlapi cikk ismerteti. Így a témáról az újságolvasók széles tábora is tudomást szerezhetett.

Ez idő tájt kapcsolódik be az ismeretterjesztő munkába két jeles - ekkor még fiatal - helybeli szakember: **Schábert Ármin** tanár, aki majd a 30-as években a szakosztály elnöke lesz, és **Spányi Géza** orvos, aki 1931-től a Bessenyei Kör főtitkári posztjára kerül. Mindketten a természettudományos vonalat erősítik. **Schábert Ármin** ekkor a **Szomjas Gusztáv** által tartott, a madarak életéről szóló előadást ismerteti a Nyírvidekben, **Spányi Géza** pedig több előadást is tart: Művészet és orvostudomány címmel, s ezzel érdemi ki

a "finom ízlésű esztéta és éles megfigyelésű orvos" dicsérő jelzőket. Továbbra is változatlan munkakedvvel tevékenykedik **Vietórisz József** is, aki 1914. márciusában pl. Az építőművészet hazánkban címmel tart vetített képes előadást, majd mint szakosztályi elnök részletes tanulmányban foglalja össze a szabadlyceálisok akkori eredményeit. 1914. április 19-i beszámolójából idézem:

"A szabad Lyceumnak nagy közönsége lett, s ez elősegíti az ismeretterjesztés nagy céljának megvalósítását. E cél az általános nemzeti műveltség, hazánk versenyképességének elengedhetetlen feltétele, s boldogulásának egyik leghatásosabb eszköze. A szabadoktatás Európa szerte nagy eredményeket ért el. Hazánkban még csak tízesztendő múltja van szervezésének, így a kezdet kezdetén vagyunk".

A szakosztály tudós és tudatos vezetője azzal is tisztában van, hogy a siker titka "a közönség igényeinek figyelembevétele és kielégítése..." A tervezett előadásokat nagy többségükben megtartották. Ezek tematikai megoszlása a következő:

társadalmi téma	30%
irodalmi téma	26%
művészeti téma	26%
földrajzi téma	18%

Ez az arány - **Vietórisz József** megállapítása szerint - megfelelő, így a következő években is ehhez igazodnak. Az előadások több mint 70%-a esetében vetített képeket is felhasználtak, s az adott korban ez igen jelentős eredmény.

A jelentés már a jövőt is megtervezi. Szándékuk, hogy az ismeretterjesztés körét tovább szélesítik és munkásgimnáziumot létesítenek.

Az I. világháború hatása a Kör életére

A szép terveket a történelmi események híúsították meg. A háború réme - amiről pár hónappal ezelőtt még csak hírlapírók cikkeztek - valóság lett, s nyilvánvalóan bénítólag hatott a Bessenyei Kör mindenfajta tevékenységére. Ezekből a hónapokból tehát kevés hírünk van. A július 28-i hadüzenetet követő háborús események Nyíregyházán is háttérbe szorították a művelődés ügyét. Csak október 18-án adnak hírt a források arról, hogy a Bessenyei Önképzőkör ifjúsága megemlékezett egy éve elhunyt elnöktanáráról: **Porubszky Pálról** (1855-1913). Ő volt az, aki Nyíregyházán először (1888), választotta

Bessenyei Györgyöt a főgimnázium önképzőköre névadójául, s 1901-től megszákítás nélkül, haláláig magas színvonalon vezette a Bessenyei Kör irodalmi szakosztályát. De ott volt már az alapító értekezleten is, részt vett az alapszabályt kidolgozó bizottságban, 1894-től szerkesztette a Nyíregyházi Hírlapot. Ő volt **Krúdy Gyula** irodalomtanára és felfedezője, egyszóval a rozsnýói születésű, kolozsvári egyetemet végzett tanár, aki 1887-ben került Nyíregyházára, hűséges és tevékeny polgára lett a városnak. 26 évi munkásságára, tanári, irodalmi, egyeslet-szervezői, szakosztályvezetői és kiváló előadói tevékenységére méltán emlékezett tehát a Bessenyei Önképzőkör ifjúsága.

Az 1915. március 20-i Nyírvidék jelenti, hogy a Szabad Lyceum ebben az évben "háborús akadályoztatás miatt" csak most kezdi el működését. Az előadó **Cholnoky Jenő** kolozsvári egyetemi tanár, ám a tematika a megváltozott körülményekhez igazodik: a nyugati, illetve keleti háborús színtereket mutatja be, s jellemzően, az 1 koronás belépődíj összegét "hadisegélyezésre" fordítják. A vármegyeháza díszterme mindkét előadásán "zsúfolásig megtelt". **Cholnoky** nemcsak történelmi, de "geológiai szempontból" is elemezte a szembenálló felek háborús okait, s vetített képekkel illusztrálta a nagyhatalmi fővárosok, elsősorban Berlin és London életét.

A háború ténye úrrá lett a lelkeken, így a következő szabadlyceális előadások témái is ezzel voltak kapcsolatosak. **Gerevich Tibor** egyetemi tanár pl. A háború és a művészet címmel tartott előadást. Első mondatát idézem: "A művészet a békés fejlődés eredménye, a háború szélvészfént söpörheti el nagyszerű alkotásait". Az előadásról szóló tudósítás alapján azt is mondhatnám, hogy **Gerevich** csak előadása címében használta a háború szót, tulajdonképpeni témája a világ kimagasló építészeti alkotásainak bemutatása volt. **Kozák István** főgimnáziumi tanár Székely Bertalanról, a magyar történelmi festészet kiváló mesteréről tart előadást, de **Pröhle Vilmos** és **Schárbert Ármin** kifejezetten az I. világháború történelmi előzményeiről és harctéri eseményeiről tájékoztatja hallgatóikat.

Geduly Henrik mellé társelnöki tisztséget szerveznek. A posztra - a régebbi gyakorlatnak megfelelően - a vármegyei főispán: **Újfalussy Dezső** kerül.

Az 1915. június 20-i közgyűlésen több fontos határozatot hoztak. Megszüntetik az eddig is csak formálisan működő színészeti szakosztályt, és eltörlik a titkári tiszteletdíjakat. A választmányi tagok számát 40 főről 50 főre növelik. A **Bleuer Róza** alapítvány 2000 korona összegű tőkéjét - az alapító hozzájárulásával - hadikölcsönbe fektetik, s kamatait a helybeli

vöröskereszt javára ajánlják fel. Ugyancsak a vöröskereszt kapta a szabadlyceális előadásokból befolyt tiszta jövedelmet is. Említettük, hogy a korábbi ingyenes előadásokat - a minősítéstől függően - a háborús évektől kezdve 20 vagy 50 filléres, illetve 1 koronás belépőjegyekkel lehetett látogatni. A szakosztály élén egyébként személyi változás is történt: lemondott **Vietórisz József** elnök, aki a kezdetektől - 1907 - szervezte és irányította, magas szintre emelte a szabadlyceálisokat. Lemondása azonban nem jelentette azt, hogy megvált volna a Körtől. A következő tisztújításon már a Kör alelnöki posztján találjuk. Az ismeretterjesztő szakosztály élére pedig **Járossy Sándor** kerül.

A szabadlyceális előadások tematikáját egyre inkább a háború ténye befolyásolja. Néhány cím az 1915. novemberében összeállított program-tervezetből:

Glücklich Vilma: A nő és a háború; **Kovács Gábor:** A háború közgazdasági okai; **Cholnoky Jenő:** Törökország és a balkáni hadszíntér; **Vág Sándor:** Voltaire és a háború; **Kende Zsigmond:** Mivel küzdötte le a tudomány a háború járványait?; **Vietórisz József:** A háborús költészetről; **Leffler Béla:** A háborús Berlin; stb.

A háború tehát egyértelműen hatalmába kerítette az ismeretterjesztést is, még akkor is, ha az előadások egy része nem a tényleges, a most folyó háborúról szólt. Nyilvánvaló, hogy a hazánkban a fenti tematika eluralkodása az I. világháború első évében nem csak a Szabolcsvármegyei Bessenyei Körre jellemző. Ez annál is inkább így lehet, mivel az Országos Szabadoktatási Tanács - egy 1915. februári leirata szerint - tíz, háborúval kapcsolatos előadást külön anyagi támogatásban részesített.

Az új politikai szituáció következménye az 1915. november 30-án bejelentett alapszabály-módosítás is. A tisztújítás után az új vezetőség így alakult: társelnökök: **Geduly Henrik** püspök és **Újfalussy Dezső** főispán. Alelnökök: **Balla Jenő** és **Vietórisz József**. Főtitkár: **Popini Albert**. Segédtitkár: **Vietórisz István**.

Az év utolsó hónapjában sor kerül egy műsoros-est megrendezésére is. A Korona Szálló dísztermében - a rokkant katonák javára - újra színvonalas műsort láthat a közönség. **Vietórisz József** verse nyitja az estet, majd **Jan Kubelik** hegedűszólója következik és Schubert-dalokat énekel **Spányi Borbála**. A "nemes célra való tekintettel" **Jan Kubelik** nem fogad el honoráriumot, és a közönség közül pedig igen sokan "felülfizetnek".

Az ismeretterjesztésben a háborús tematika mellett azonban tovább élnek

a tudományos vagy művészeti tárgykörben mozgó előadások is. **Cholnoky Jenő** például - 1916. márciusában - a Magyar földgáz feltárásának lehetőségeiről és a Balaton hasznosításáról beszél. A Korona Szálló dísztermében pedig - ismét rokkant katonák segélyezésére - nagyszabású műsoros-estet rendeztek **B. Sándor Erzsi** és **Steiner Ferenc** operaénekesek, valamint **Kosztolányi Dezső** részvételével. A műsorban Erkel, Rossini, Handel, Wagner és Donizetti áriák hangzottal el, **Kosztolányi** pedig verseiből adott elő. Az utóbbiról így ír a tudósító: "... a költő szerény és kedves, mint szép versei." **Horthy István** krónikája ezt a rendezvényt tartja a régi nagy esték "utolsó fellobbanásának".

Nem mehetünk el szó nélkül a műsort ismertető cikk egy megjegyzése mellett. A közönség - írja a tudósító - az előadóművészekén kívül - lelkesen tapsolta a "sokat gáncsolt, de folyton sikereket produkáló **Popini Albertet**. Ő a világ legjobb főtítkára". **Popiniről** név szerint az utóbbi évek híryananyagában viszonylag keveset találunk. De a háttérben mindig ő a kezdeményező és a főszervező. Támadások, mint a közéletben vezető szerepet játszó főtítkárt, nyilván érik. Erre utal a "sokat gáncsolt" kifejezés. Ám hívei és támogatói egyelőre még erősebbek ellenfeleinél. A személye körüli harc majd csak néhány év múlva robban ki.

Ugyancsak "civil" és békés, tudományos témájú **Spányi Géza** főorvos 1916. április 9-i ismeretterjesztő előadása, amelyben az Anya és csecsemővédelem helyzetéről szól. A Nyíregyházára gyakran látogató **Cholnoky Jenőn** és az ismert helyi előadókon kívül - **Vietórisz, Popini, Spányi, Leffler** - új nevek is feltűnnek az ismeretterjesztésben. Ilyen pl. **Madzsar József** fővárosi könyvtárigazgató, **Ágoston Péter** nagyváradi jogakadémiai tanár és **Jászi Oszkár**. Figyelemre méltó, hogy ezek mind a polgári radikálisok soraiból kerülnek ki. A helyi előadók sorait **Schárbert Ámin, Szalay Sándor** és **Péter Károly** - valamennyien az ev. főgimnázium tanárai - erősítik.

A következő években már kifejezetten irodalmi jellegű műsorokat is láthatott a közönség. 1917. januárjában **Vészi Margit** író nő tartott előadást, illetve élménybeszámolót Nyíregyházán. Az író nő ugyanis - a tudósító szerint - "a háború 30 hónapja alatt bejárta a semleges államokat, és felkereste a különböző frontokon harcoló katonákat." Élményeit irodalmi stílusban, de kedélyesen - "mintha a legújabb divatról csevegne" - idézte fel, nagy sikerrel.

A Kör ismét bekapcsolódik egy országos jellegű megmozdulásba. Amikor a Petőfi Társaság akciót szervez **Gyóni Géza** hamvainak hazahozatalára, több

vidéki városban is irodalmi esteket rendeznek. A Nyírvidék hasábjain **Paál Jób** méltatja az esemény jelentőségét: "A Bessenyei Kör bevonása Nyíregyháza irodalmi életének megbecsülését jelenti".

A szabadlyceum is meghirdeti új évadjának programját. Ebből egyértelműen kitűnik, hogy a "háborús témák" korszaka lejárt. Maga a tervezet jelzi, hogy olyan nagyfontosságú kérdéseket kíván műsorára tűzni, amelyek "a háború utáni Magyarországot" is foglalkoztatni fogják. **Láng Nándor** debreceni egyetemi tanár az antik művészet remekeiről szóló előadása már érezhetően háborúellenes hangulatú. A jelenlegi "romboló kultúrával" az antik, építő kultúrát állítja szembe. **Medveczky Károly** debreceni főreáliskolai tanár Finnországról és a magyar- finn rokoni kapcsolatokról beszél, **Kovács Gábor** debreceni tanár *Vér és kenyér* című előadása pedig már a háború utáni közgazdasági elveket fejtegeti. A háborús veszteségekről közölt számadatai pedig a szükségszerű politikai realitásra hívják fel a figyelmet. **Láng Nándor** az európai építőművészet történetéről, **Schárbert Ármin** a vulkánok működéséről, **Péter Károly** a havasok világáról tart - többek között - sikeres előadást.

A művészeti estek sorát most - 1918. márciusában - **Burián Károly** tenorista fellépése folytatja, aki Wagner operaáriákat ad elő. Teljesítményét - a Diogenes aláírású cikk - így méltatja: "Mintha óriási érckalapáccsal megrendített kőtömbök indultak volna meg ítéletidők harsogó viharában, úgy hatott Burián éneke".

Jelentős előadást tartott 1918. áprilisában a szintén polgári radikális **Supka Géza**, a Nemzeti Múzeum műtörténésze: *Gyűjtés és Múzeum* címmel, melynek során azt hangsúlyozta, hogy "azért mélyedt bele a tudományokba, hogy belevigye a haladást". A szociológiai sorozat évadzáró előadását **Hoffmann Mórtól** hallhatta a közönség. Szóba került a kibékíthetetlen tőkés-munkás ellentét, a proletáriátus harca a militarizmus ellen és más hasonló aktuális politikai kérdés is.

A háborús időszak utolsó hónapjaiban még két jelentős zenei eseményre került sor. Az elsőt **Nyíregyházi Ervin** zongoraművész lépett fel a Bessenyei Kör közönsége előtt. Talán nem is meglepő 1918. április végén, hogy a hangverseny tiszta bevételét a nyíregyházi 14-es és 15-ös huszárezredek harcoló alakulatainak "élelmezésére" fordítják. Diogenes - vagyis **Vertse K. Andor** - most is felsőfokon méltatja a művész játékát: "ujjai nyomán valóságos énekhangok bugyogtak elő a zongora hangszekrényéből". A másik hangverseny főszereplője **Dohnányi Ernő**, akinek szeptember 17-i sikeres fellépése - a történelmi események felgyorsulása miatt - valóban a Bessenyei Kör első nagy korszakának utolsó nagy zenei rendezvénye lett.

Az ismeretterjesztő előadások azonban a polgári forradalom időszakában is folytatódtak. A szabadlyceum új tervezetet is készít. **Leffler Béla** a szakosztály új elnöke bejelenti, hogy "a Lyceum, amely a forradalom okozta társadalmi mozgalmak következtében működésében akadályozva volt, ez idényben újra megkezdi tevékenységét".

Így kerül sor - 1919. január 16-án - **Spányi Géza** előadására, amelyen az élet-halál kérdéséről, az élet mesterséges fenntartásának orvosi lehetőségeiről van szó. A közönség nagy érdeklődéssel kísérte a "tudomány szépségéről" szóló előadást. **Garay Kálmán** nyíregyházi ügyvéd pedig a kor alapkérdéseiről: a szocializmus, a radikalizmus, a képviselőválasztás és a földbirtokreform problémáiról beszél. 1919. március 6-án kerül sor a nagy korszak utolsó ismeretterjesztő irodalmi előadására. **Moór Elemér** mutatja be Ady Endre költészetét, illetve az Ady-életmű körül kialakult irodalmi vitát. Az előadó egyértelműen Ady pártján áll, és kijelenti, hogy a régi gondokozásmóddal nem lehet megérteni Ady új költői jelzési módját. Ady szavainak "forgalmi értékük és érzelmi velejárójuk" van - jegyzi fel az előadás lényegét a Nyírvidek tudósítója.

Eddig tart a Bessenyei Kör első nagy korszaka. A Kör életében ezután "történelmi szünet" következik. Nyíregyházán is a politikai események veszik át a főszerepet. A rövid ideig tartó Tanácsköztársaság, majd az április 29-én kezdődő román megszállás idején egy művelődési egyesület működésének nyilvánvalóan nincs lehetősége.

A fénykor értékelése

A két évtizedes tevékenység összegző áttekintése azt mutatja, hogy Nyíregyháza és a vármegye kultúréletében a Bessenyei Kör meghatározó és irányító szerepet játszott. Kezdeményezett és maradandó eredményeket ért el a Bessenyei-hagyományápolás terén, lehetőséget teremtett arra, hogy a város közönsége a kor jelentős magyar íróit, operaénekeseit zenekarait, külföldi előadóművészeit megismerhesse, pályázatok kiírásával támogatta a helyi irodalmárok alkotókedvét, s felbecsülehetetlen munkát végzett a társadalom- és természettudományok népszerűsítése, a tudományos ismeretterjesztés területén. Erre az időszakra esik a nyíregyházi Bessenyei-szobor és a tiszaberceli Bessenyei-emléktábla felavatása, Petőfi, Vörösmarty, Tompa évfordulók megünneplése, **Jászai Mari**, **Márkus Emilia**, **Bazilidesz Mária**, **Hubay Jenő**, **Dohnányi Ernő**

- hogy csak a legnevesebbeket említsük - nyíregyházi vendégszereplése, Császár Elemér, Beöthy Zsolt irodalomtörténészek látogatása, Herczeg Ferenc, Vészi Margit és Kosztolányi Dezső felolvasó-estéi, a Nemzeti Szalon tárlatainak megrendezése, amelyeken többek között Szinyei Merse Pál, Glatz Oszkár és Benczúr Gyula képeit láthatta a közönség, és a több mint száz ismeretterjesztő előadás, rendkívül gazdag témakörben, neves vendég-tanárok és helyi szakemberek közreműködésével.

A Kör kiállta a kezdő egyletek előtt tornyosuló próbákat, színvonal terén és pénzügyi vonatkozásban. Elkerülte a provincializmus és a dilettantizmus buktatóit. Volt ereje az adott időben megújulni, és új szakosztályok indításával szélesebb közönséget bevonni hatáskörébe. Az alapítástól eltelt két évtized során tehát a városi értelmiség munkája, az anyagi áldozatokat is vállaló tagság és a tehetséges vezetőség révén a Bessenyei Kör nyilvánvalóan hozzájárult Nyíregyháza szellemi fejlődésének és kulturális urbanizációjának meggyorsításához.

VI. ÚJJÁSZERVEZŐDÉS A FORRADALMAK UTÁN (1920-1925)

A forradalmak és a Tanácsköztársaság idején - amely Nyíregyházán március 21-től április 29-ig, a román megszállásig tartott - és a Horthy-rezsim első hónapjai alatt a Bessenyei Kör gyakorlatilag szüneteltette tevékenységét. A politikai események gyors változásai, az ország területi egységének felbomlása, s az ezt követő új, agresszív ideológiák kialakulása, és nem utolsósorban a Kör vezetésében bekövetkezett személyi veszteségek - mindenekelőtt **Popini Albert** főtítkár kiválása - eredményezték, hogy a Kör csak igen lassan talált örmagára.

Újjáalakuló közgyűlésére 1920. augusztusában került sor. A városban addig már jónéhány kisebb politikai-kulturális egyesület - mint pl. a Turáni Kör, a Székely Szövetség, a Bethlen Gábor Kör, a Területvédő Liga, stb. - kezdte meg működését. Ezek nyilvánvalóan könnyebben alkalmazkodtak az új szellemi környezethez, egyesek éppen ebből nőttek ki. A Zenekedvelők Egyesülete már hangversenyt is szervezett, s a Bessenyei Kör azonban még nehezen mozdult.

A Popini-ügy

Az újjászerveződés késésének számtalan - akár politikai vagy ideológiai - okát fel lehetne sorakoztatni. Valódi magyarázata azonban egyetlen körülményre vezethető vissza. Ez pedig a **Popini Albert** ellen indított fegyelmi vizsgálat és annak következménye: a főtítkár távozása Nyíregyházáról.

Az 1920. augusztusi újjáalakuló közgyűlésen még **Geduly Henrik** elnököl. Immár tizedik éve tölti be ezt a posztot. 1911-től sok szép akciót rendeztek **Popini Albert**tel együtt. Most, hogy a főtítkár kivált a Körből és elhagyta Nyíregyházát, **Geduly** azt indítványozza, hogy a Kör szavazzon köszönetet **Popini** eddigi munkájáért. A közgyűlés azonban nem támogatja az elnöki előterjesztést, s a korábban "legjobb főtítkárnak" nevezett **Popini** távozását egyszerűen tudomásul veszi. A közgyűlés jegyzőkönyvéből nem derülnek ki részletek. Így a téma véleményezését **Horthy István** 1938-as krónikájából idézem: "Akármí volt a bűne ennek a Kör mindenkori legmunkásabb, legodaadóbb és legtöbb áldozatot hozott tisztviselőjének, bizonyos, hogy pótolhatatlan úrt

hagyott maga után, és hogy a Kört az ő távozásával érte ezideig a legnagyobb veszteség. Példátlan ügyszeretete, fáradságot nem ismerő odaadása, párját ritkító áldozatkészsége olyan apostolává avatták őt a Szabolcs megyei köznevelődésnek, amit minden súlyos megtévelyedése mellett sem lett volna szabad megköszönetlenül hagyni."

Hogy mi volt a "súlyos megtévelyedés", amely miatt a főtitkár ellen fegyelmi eljárás indult, arról a Tiszavidéki ág. hitv. ev. egyházmegyei törvénysek 159/1919. számú vádindítványa, illetve az 1920. július 16-án Debrecenben megtartott nyilvános tárgyalás ítélete tájékoztat. Ennek ismertetése előtt azonban két dolgot tisztázni kell. Az egyik az a tény, hogy **Popini Albert**, amikor az 1919. május 11-i levelében lemondott gimnáziumi igazgatói állásáról, ő maga kérte "ügyének" fegyelmi kivizsgálását. Minden bizonnyal az ön-fegyelmi kérés nélkül is sor került volna a hivatalos vádindítványra, Popini tette azonban fényt vet egyéniségének céltudatosságára. Magatartásának jellemzőire **Szabó Géza** cikke mutat rá nagyon határozottan a Szabolcs-Szatmári Szemle 1985/4. számában. A másik dolog, amit előzetesen figyelembe kell venni, az a tény, hogy az eljárás nem mint a Bessenyei Kör főtitkára, hanem **Popini Albert** magánszemély ellen indult.

A vád alapját két - **Popini** által írt, az Országos Evangélikus Levéltár anyagában található - levél képezi. Az elsőt 1919. március 22-én, tehát szinte a Tanácsköztársaság kikiáltásának időpontjában - mint gimnáziumi igazgató - írta a Szociáldemokrata Párt helyi elnökségéhez. Ebben ez olvasható: "Kedves Elnök Úr! Szíves tudomására hozom, hogy a Leánygimnáziumnak egész kis tanári kara... a nagy idők szavát megértve, csatlakozik az én már régebben szíves tudomásukra hozott elhatározásomhoz, és lelkesedéssel jelenti be ezen aláírásával a szociál-demokrata pártba való belépését." A levél befejező részéből még az is kiderül, hogy hasonló elhatározásra fogja felszólítani a fiúgimnázium tanári karát is. Ennek megtörténtéről nem szólnak a források.

A másik levél a következő napon, március 23-án kelt. A címzett most is a Szociáldemokrata Párt elnöksége. Ebben a levélben **Popini** egyetértését fejezi ki, hogy az új rend bevonta a polgárőrség tagjaitól a fegyvereket, hiszen a testületnek valóban nem minden tagja volt megbízható. A maga személyét illetően azonban kivételt kér: "... az olyan magamfajta ember, aki ezt a legújabb rendet még nagyobb örömmel fogadja, mint az előbit... - (vagyis a Károlyi-érát) - talán mégis megbízható. Azért én, aki az 54 évvel november elseje óta minden éjjel, fegyverrel a vállamon, őriztem az új rendet, dacára annak, hogy ipari szakszervezethez nem tartozom, mert szellemi proletár vagyok,

fegyveres nép-őrszolgálatra, mint egyszerű közkatona, jelentkezem, hátha hasznomat tudják venni. Hiszen mi, szellemi és testi proletárok, csak úgy érthetjük meg egymást, és úgy tarthatunk össze, ha együtt őrizzük a legújabb rendet minden ólálkodó belső ellenséggel szemben."

A levélre válaszként a helyi munkástanács akkori elnöke, **Stricker Jenő** - akit **Kiss Roland** szabolcsi kormánybiztossal együtt tanúként szintén kihallgattak ez ügyben - ezt írta rá: "Nem kell, mert van fiatal erő is."

E két levél mellett volt a vádiratnak még egy elmarasztaló pontja, mely szerint **Popini Albert** "a Szabolcsvármegyében fekvő Piricse községben a munkás, katona és földműves szegények községi tanácsának választását elnöki minőségben vezette. Tehát a proletárdiktatura közegeitől megbízást fogadott el, s az akkori rendszert közreműködésével tényleg támogatta."

Az egyházmegyei törvényszék ezért őt - az egyházi alkotmány 326. c. pontja alapján - "hivatalától való elmozdításra ítéli..." és kötelezi a felmerült költségek megfizetésére.

Az ítélet kimondásakor **Popini Albert** már nem tartózkodott Nyíregyházán. A demarkációs vonalon belül lévő Debrecenben vállalt állást, ahol is a Gazdák Sütődéje nevű társulatnál lett később kenyérgyári igazgató. A Bessenyei Kör egykori főtitkára azonban nem nyugodott bele az ítéletbe. A fellebbviteli tárgyalások váltakozó eredménnyel zárultak. Az 1921. november 5-i, Miskolcon tartott II. fokú tárgyalás felmentette a "hivatalából való elmozdítás" ítélete alól, ám ezt a határozatot 1922. január 25-én Budapesten, a magyarhoni ág. hitv. ev. egyetemes egyház törvényszéke hatályon kívül helyezte. Tettének okát ekkor úgy ítélték meg, hogy ezzel "magának az új érában is pozíciót" akart biztosítani. Az ügy véglegesen csak 1929-ben zárult le. Ekkor a tiszavidéki egyházmegyei törvényszék tárgyalja - perújítás címen - az ügyet, s nyilvános tárgyaláson a hivatali elmozdítás ítéletét "feddésre" változtatja. Az indoklásban az áll, hogy **Popini** célja az volt a fegyver-kéréssel, hogy "... a polgárságot megvédelmezze,... az esetleges atrocitásokat megakadályozza..."

A tárgyaláson a Bessenyei Kör tisztségviselői: **Geduly Henrik**, **Bencs Kálmán** és **Rimaszombathy Géza** tanúként egyértelműen kiálltak **Popini** felmentése mellett. Az egyházi hivatal a nyugdíjügyét is támogatóan terjesztette fel a kultuszminisztériumhoz.

Popini Albert ekkor már súlyos beteg, és 1930-ban, 66 éves korában meghal.

Nyíregyházán tehát 1899-től 1917-ig dolgozott, s egyike volt a Kör legtevékenyebb főtitkárainak. A közgyűlés azonban, mint láttuk - alig egy hónappal

az I. fokú, elmarasztaló fegyelmi tárgyalás után -, nem szavazta meg az elnök által javasolt köszönetet.

Ezen a közgyűlésen **Geduly Henrik**nek - a Popini-kérdés lezárása után - más személyi változásokról is be kell számolnia. Elhunyt **Balla Jenő** és **Bleuer Lajos**, a Kör két tevékeny alelnöke és **Jósa András** a sokoldalú tudós, a Kör vezetőségi tagja. **Újfalussy Dezső** pedig lemondott társelnöki tisztségéről. **Leffler Béla** szakosztályvezető is megvált a Körtől, mivel hivatalos megbízásból külföldön vállalt külügyi szolgálatot. **Leffler Béla** (1887-1936) Nyíregyházán született, a Kossuth Gimnázium tanáráként már korán bekapcsolódott a Bessenyei Kör munkájába. 1919-től Svédországban, a magyar követség kultúrattaséja, s a stockholmi Magyar Társaság főtitkára lett. Műfordítóként, szerkesztőként múlhatatlan érdemeket szerzett a magyar irodalom svédországi népszerűsítésében. 1924-ben Stockholmban jelent meg pl. a Magyarország a kultúrában és a történelemben című könyve. Halálának 50. évfordulóján, a Kelet-Magyarország 1986. november 29-i számában **Nyéki Károly** A svéd kapcsolat című cikkében emlékezik meg a nemzetközi hírnevet szerzett nyíregyházi tanár-irodalmárról, a Bessenyei Kör szakosztályvezetőjéről.

Ha ezeket a változásokat számba vesszük, valóban jelentős személyi veszteségeket regisztrálhatunk. Egy társelnök, két alelnök, a főtitkár, egy vezetőségi tag és egy szakosztályvezető vált ki csaknem egyidőben a Körből, s e közgyűlésen jelentette be lemondását maga **Geduly Henrik** is. Az ő távozását is tudomásul veszik, de három év múlva díszelnökké választják. Lényegében ezzel az aktussal zárul a **Geduly-Popini** korszak, s átadja helyét egy csaknem teljesen új vezetésnek.

A régiek közül a Kör közvetlen vezetőségében csupán **Vietórisz József** alelnök marad a helyén, azt is mondhatjuk: ő képviseli a folytonosságot.

A Kör újjászervezésére így végül is csak 1921. januárjában kerül sor. A helyi sajtó nem türelmetlen. Elismeri az eddigi eredményeket, s egyetértően tudomásul veszi, hogy az átmeneti időszakban a Kör "különböző kedvezőtlen okok miatt" szüneteltette munkáját. Most jött el újra az idő - írja a január 9-i tudósítás - a Kör újjászervezésére: "... ha államéletünk lobogója félár-bocra hullt is, végső fellegvárunknak, a magyar kultúrának fenn kell lovogtatnia zászlóját."

Az alakuló közgyűlésre a városháza tanácstermében kerül sor. **Vietórisz József** mond ünnepi beszédet, s ismerteti a három szakosztály feladatait.

Ezek szerint az irodalmi szekció célja - az új körülmények között is - a magyar irodalom jelenségeinek figyelemmel kísérése, tudatosítása. A zenemű-

vészetiek feladata változatlanul "a zene kultiválása", s végül a harmadik, a szabadlyceális szakosztály pedig a "széles rétegekre ható propagatív feladatok" végzését tűzte maga elé. Az érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy az új vezetés változatlanul a "szabadlyceális" elnevezést használja, pedig most alkalma lett volna magyarosítani. Talán már hagyományörzésnek is felfogható ez az egyesek szerint "megmagyarázhatatlan ragaszkodás" a szakosztály régi nevéhez.

Íme a Kör új tisztikara:

Elnök: **Mikecz Dezső** alispán, udvari tanácsos. A Kör és a megyei vezetés összefonódása tehát újra teljes.

Főtitkár: **Klekner Károly** főorvos. Most választanak mellé először ún. ügyvezető titkárt: **Kardos István** - későbbi városi kultúratanácsos - személyében. A három szakosztály élére - a fenti sorrend szerint - **Vietórisz József**, **Bencs Kálmán** és **Adorján Ferenc** kerül.

Az elnöki székfoglalónak a kor hangulatára jellemző részletét idézem: "Mecsonkították hazánkat, de magasan fénylő géniuszát sugárzó nagy szellemeit el nem vehetik... Bessenyei is a nagy szellemek erejével él és hat a Bessenyei Körben, amelynek munkája részt vesz édes hazánk visszaszerzéséért megindult küzdelemben."

A Kardos-korszak

Ki lesz az új "motor", a szervező és megvalósító? Lesz-e új **Popini** a vezetők között? A kérdésre a Kör gyakorlati működése során rövidesen fény derül. Most az ügyvezető titkár: **Kardos István** veszi hátára a Kört, s nagy ambícióval és tiszteletre méltó ügyszeretettel mindent megtesz, hogy a művelődési kör ismét betöltse szerepét Nyíregyháza kultúréletében. Agilis munkája eredményeként már a tisztújítást követő hónapban sor kerül a Bessenyei Kör első hangversenyére. Február 24-én pedig - Bessenyei halálának napján - nagyszabású ünnepséget szerveznek, koszorúzással és irodalmi megemlékezéssel. A Kardos-program mindhárom szakosztályt mozgósítja, tehát irodalmi délutánokat, lyceális előadásokat és újabb koncerteket tervez, hogy - titkári jelentése szavait idézve - "megrendítsük városunk alvó szellemét".

Hogy ez a "szellem" ezeddig alszik, azon nem lehet csodálkozni. A történelmi változások, a politikai események visszahúzóórává tették a korábban már élénk városi közönséget. Sőt: a Körnek is mindössze 168 tagja maradt, a családtagokon kívül. Van tehát feladat, de van előttük lelkesítő cél is: elérni elődeik magas színvonalú munkáját.

Az első rendezvények sikeresek. **Vendel János** debreceni zongoraművészt méltán tapsolja a közönség. Az irodalmi esten pedig **Riedl Frigyes** az ünnepi szónok, aki Bessenyei jelentősége mellett az "Újjáébredt Bessenyei Kör" munkáját is méltatja.

Ebben a periódusban hallatja először szavát **Merényi Oszkár** - ekkor még fiatal nagykallói tanár - aki a 40-es években majd egyik vezetője lesz a Körnek. Most arról értekezik, hogy a Körnek fokozni kell a hatékonyságát, hogy a "vidéki irodalmi góc" szerepét betölthesse, s ezzel hozzájáruljon a kívánatos irodalmi decentralizáció megvalósulásához. Úgy véli, csak így lehet a főváros és a vidék közti kapcsolatot elevenné tenni.

A Bessenyei halálának 110. évfordulóján is jelentős irodalomtudós: **Papp Károly** debreceni egyetemi tanár mond beszédet. Úgy látja, hogy "ma is demonstratív feladata van a Bessenyei-ünnepségnek, kultúránk erejébe és győzelmébe vetett hitünk jut kifejezésre benne". A hírlap - az aktuális esemény kapcsán - nagy cikkben, részletes visszaemlékezést közöl az 1899-es szoboravatató ünnepség eseményeiről. Itt tehát már maga a Bessenyei Kör egykori akciója lép elő irodalmi hagyománnyá.

Az új évadra gazdag programot tervez a vezetőség. Az irodalmárok Bessenyei mellett **Endrődi Sándorra** emlékeznek, majd **Rákosi Jenő** estet és irodalmi házi matinét rendeznek. A zenei szakosztály - amely időközben magába olvasztotta a Nyíregyházi Zenekedvelők Egyesületét - Beethoven és Balázs Árpád - estet állít programjába. A szabadlyceálisok pedig a korszellem igényeinek megfelelően: - Az egységes Magyarországról és Hazánk gazdasági újjáépülésének kérdéseiről terveznek előadásokat.

Az ismeretterjesztő programok mellett fellendül a Bessenyei szellemi hagyatékával foglalkozó kommentár-irodalom is. A Nyírvidék külön Bessenyei-számban közli **Erlich Antal** és **Téger Béla** cikkeit (1921. február 27.). Az előbbi Bessenyei pedagógiai gondolatairól, az utóbbi pedig Bessenyei irodalmi aktivitásáról értekezik. Jóllehet ezek a cikkek nem jelentenek új irodalomtörténeti felfedezéseket, mégis fontosak, mert népszerűsítik Bessenyei műveit, közelebb hozzák a közönséghez az író felvilágosodott gondolatait. Nyilvánvaló, hogy az írások a kor szemléletének megfelelően aktualizálnak.

A különszám másik cikke Bessenyei életét és főbb műveit ismerteti, majd egy Credo aláírási cikk Bessenyei szobra alatt címmel így elmélkedik a magyarság mai helyzetéről: "Magyarrá kell lennünk... nyelvünkben, kultúránkban, gazdasági életünkben. És mint Bessenyei volt, egyúttal haladókká, előre törő,

Nyugat felé néző, Nyugat civilizációjába kapcsolódó új emberekké." Ebben a szellemben hirdeti meg a Bessenyei Kör a "történelmi múlt emlékeinek felkutatását", és ezen belül a Bessenyei emlékek gyűjtését. Erre kéri a nagyközönséget is. Hogy a feladat vonzóbb legyen, **Vietórisz József** cikke összefoglalja Bessenyei egyéniségének főbb jellemvonásait. Lényeges megállapításait idézem: "Bessenyei nagysága abban van, hogy felismerte elmaradottságát, tudatlanságát és pótolni kezdte azt... Minden tehetségét nemzetének emelésére fordította... Legnagyobb erénye, hogy nemzeti nyelven írt, s maga köré író-társakat toborzott."

A hírlapi népszerűsítés, vagyis a közvélemény előkészítése után került sor a Bessenyei emlékünnepe megrendezésére. A koszorúzás alkalmával hangzik el **Klekner Károly** ünnepi beszéde: Mi is hát az a nemzeti eszme címmel, majd a délutáni ülészakon **Papp Károly** tart előadást Bessenyei életéről, munkásságáról, amely az elnöki méltatáshoz hasonlóan aktualizálja az író gondolatait.

Újra színre lépnek a szabadlyceálisok is. Az új korszak első előadását **Ady Lajos** tartja az egységes Magyarországról. Ahogy az 1914-15-ös évadban domináns volt a háborús tematika, most - 1921-ben - az ún. "irredenta tudat" kialakítása kerül napirendre. **Ady Lajos** előadása - a kor hangulatának megfelelően - "hatalmas lendülettel indította meg az irredenta előadások sorozatát" - jegyzi fel a tudósító. Ez természetesen országos jelenség. A Bessenyei Kör szempontjából inkább az a lényeges, hogy egyre szorosabb kapcsolatot kezd kialakítani a debreceni egyetemmel.

Még ebben az évben irodalmi pályázatot is hirdet a Kör irodalmi szakosztálya. A korábbi: **Bleuer-féle** alapítvány - amit a háborús években hadikölcsönbe fektetett a vezetőség - természetesen elveszett, így most e célra új, saját tagsági alapot kellett létrehoznia.

Sikerrel mutatkozik be a zenei szakosztály is. Beethoven-emlékestje - az 1920. április 12-i híradás szerint - "a Kör régi fényét lobbantotta újra". Az újságban ugyanakkor **Vertse K. Andor** tollából olvashatunk Beethovenre emlékező cikket.

Felelevenítik az irodalmi matinék hagyományát is, amellyel Nyíregyháza irodalmi életét kívánják megmozgatni, kapcsolatot teremtve írók és olvasók között. A rendezvény a helyi írók-költők első városi bemutatkozásának tekinthető. A műsorban ifj. **Mikecz Dezső** és **Garay Anna** verseikkel, **Borbély Sándor** novelláival, **Téger Béla** pedig esszéjével szerepel. A kezdeményező most is az ügyvezető titkár: **Kardos István**, aki az irodalmi matiné megnyitó előadását is tartja. S ő helyezi el a koszorút a Kör nevében a pesti Jókai-szobor avatásán is.

Az irodalmi szakosztály megrendezi a tervbe vett Endrődi-estet, s előadónak **Sajó Sándort**, a Kisfaludy Társaság tagját hívja meg. A hírlapi tudósítás elismerően szól az előadásról és az Endrődi-verseket megszólaltató művészek teljesítményéről is.

A Benczúr-szoba létesítése

Az irodalom és a zene propagálása mellett a Bessenyei Kör vállalja fel - a korábbi gyakorlatot folytatva - a képzőművészeti tárlatok rendezésének gondját. Így kerül sor a Képzőművészeti Társaság részvételével a nagyszabású **Benczúr Gyula** ünnepségre és kiállításra. Harminc eredeti Benczúr-képet láthat a közönség. Az ünnepségre neves írók és kritikusok és művészek érkeznek. A Nyíregyházán létesített Benczúr-szoba részére a művész özvegye több ereklyét is küldött, így pl. **Benczúr Gyula** festőszékét. A kommentár lokálpatriota lelkesedéssel jelenti: "Nyíregyházán a művészet szent hajléka tárult fel. Városunk közönsége büszkén fogadja a halhatatlan fiának ideérkezését..."

A vendégek közül **Zala György** szobrászművész és **Beöthy Zsolt** irodalomtörténész méltatja **Benczúr Gyula** jelentőségét a magyar festészet történetében. A régi szokáshoz híven az emlékünnepe most is sóstói bankettel zárul.

Az országos figyelmet kiváltó és Nyíregyháza lakóit is fellelkesítő rendezvény hatására a Bessenyei Kör kezdeményezi Benczúr Gyula szobrának felállítását. Létrehozzák a Benczúr-bizottságot és **Zala Györgyöt** kérik fel a szobor elkészítésére. A Kör javaslatára a város képviselőtestülete utcát kíván elnevezni Benczúr Gyuláról.

A Kör tehát mozgásba lendül. Odafigyel minden olyan jelenségre, amely Nyíregyháza kulturális fejlődését szolgálja. Felhasználja az "apró" alkalmakat is. Így pl. küldöttségileg keresik fel 1921. augusztusában a Sóstón nyaraló, illetve gyógyulást kereső **Blaha Lujzát**. A nyíregyháziak örömmel olvassák a Nyírvidéken a művész nő köszönő szavairól szóló híradást: "Hálás a szabolcsi földnek, hogy visszaadta egészségét, erejét."

Az irodalmi szakosztály pedig a sikeres Endrődi-est után Dantéra emlékezik, akinek munkásságából **Vietórisz József** bevezető előadása azt a következtetést vonja le, miszerint "a nemzeti irodalomnak jogos és megdönthetetlen alapja a nemzeti nyelv". Így, a jelenlegi helyzetben a mai magyarság is ezzel küzdhet a nagy Magyarországéért.

Dante Isteni Színjátéka erőt adhat "a hazafiakat összefűző nemzeti egység gondolatának ápolására". Dante szemelvények bemutatása után **Tankó Béla** tart szabadelőadást a Dante-problémáról. Egy következő rendezvényen **Rákosi Jenő** műveit elemzik, majd **Mikecz Dezső**, **Vietórisz József**, **Galamb Sándor** és **Fehér Gábor** előadásait hallhatja a közönség. Részt vállalnak az országos Petőfi-ünnepség sorozatból is, egy irodalmi matinén pedig **Jósa Andrásról**, a Kör egykori neves és tevékeny, 1918-ban elhunyt vezetőségi tagjáról emlékeznek meg. **Kiss Lajos** előadása rajzolja meg a méltó Jósa-képet egy zseniálisan sokoldalú, haláláig égő hittel alkotót tárva a közönség elé. A matinét ismét **Kardos István** nyitja meg, **Vietórisz József** pedig bejelenti, hogy a Kör mozgalmat indít **Jósa András** síremlékének felállítására érdekében.

A Kör tehát a Bessenyei-hagyomány rendszeres ápolása mellett nem feledkezik meg Nyíregyháza egyéb tudományágakban maradándó alkotott érdemes szülöttjeiről sem. Ebben a periódusban a Benczúr-szobor és a most induló Jósa-síremlék akciók jelzik ezt a szándékot.

A Bessenyei-serlegek

Ennek a tevékenységnek a folytatása **Czóbel Minka** és **Lőrinczy György** szabolcsi születésű írók meghívása is. A fővárosban élő alkotók örömmel tesznek eleget a Kör szíves invitálásának. Részvételükkel ismét nagyszabású irodalmi ünnepséget rendeznek, s a két író a Bessenyei Kör tiszteletbeli tagjaivá választják. **Czóbel** költészetéről **Garay Anna**, **Lőrinczy** műveiről pedig **Sasi Szabó László** ír méltatást. Az előbbiből idézem: "Czóbel Minka költészete mindig egyenes úton haladó, modern útvesztőkbe sohasem tévedő magyar művészet, amelyet Bessenyei szelleme ihletett." **Sasi Szabó László** pedig így minősít: "Lőrinczy György költészete himnusza az ős magyar értékeknek, a magyar alföldnek, szülőföldjének, mesélője régi nemesi kúriáknak, vármegyéknek." Mindkét művész személyesen is felolvasták legújabb műveiből. A gondos szervezést dícséri, hogy az ünnepségre meghívják a szülőfaluk (Anarcs és Nagykálló) képviselőit is, akik köszöntik országos megbecsülést szerzett szülötteiket. Ismeretes, hogy **Czóbel Minka** a Petőfi Társaság, **Lőrinczy György** pedig a Kisfaludy Társaság tagja volt.

A két vendégművész indítványozta, hogy a Kör készíttessen egy ún. Bessenyei serleget, s e célra **Czóbel Minka** ezer koronát ajánlott fel. Az adományozást többen is követték, így rövidesen jelentős összeg gyűlt össze. Ám a Körnek mégsem kellett serleget készíttetnie. **Sasi Szabó László** ugyanis egy lelkes hangú hírlapi cikkben felhívást intézett a megye közönségéhez: "Vajon nem

volna-e vármegyénk ősrégi, nemes családjainak birtokában egy szép, öreg családi kehely... melyet boldog gazdája most, hazafias fellángolásában odaajándékozna a Bessenyei Körnek, hogy azt avassa fel Bessenyei serlegként?" A felhívás meghallgatásra talál. 1923. január 11-én **ifj. Radványi Sándor** cikke számol be a történekről: "A kótaji nemes és régi görögkatolikus egyház elhatározta, hogy egyik régi szent serlegét örömmel adja oda a Bessenyei Körnek." Erre a lehetőségre éppen a cikkíró hívta fel az egyházi vezetők: **Szemerszky János** lelkész és **Dobránszky Gyula** főgondnok figyelmét. A kelyhet budapesti ötvösök arannyal és ezüsttel vonták be, s **Vietórisz József** alábbi sorait gravírozták rá:

"Ez a serleg Bessenyei serlege,
Tiszta borral tüzes lelket tölts bele,
Úgy idézd a Bessenyei szellemét.
Műveltségért, magyarságért
Küzdjön minden nemzedék!"

A serlegavató ünnepséget 1923. május 27-én, Tiszabercelen, közvetlenül a Tisza partján, a füzesek alatti tisztáson rendezik meg. A tudósító szavaival: "A magyaros tájszépsegekben gazdag tiszaparti kép mithikus keretet ad a társas lakomának."

Mikecz Dezső, a Kör elnöke és **Vietórisz József** mondják az avatóbeszédeket. Az utóbbiból idézem: "Legyen e serlegavatás egy új küzdelem kezdete, legyen e küzdelem önfeláldozó, legyen az önfeláldozás nemzetünk feltámadásának záloga. Serlegünket a Bessenyei György szellemében kivándó szebb, dicsőségesebb, boldogabb magyar jövő eszméjére ürítem!"

A serleg-ünnepségen még további avatásokra is sor kerül. **Sasi Szabó László** felhívására ugyanis a kótajiakon kívül a tiszaberceliek is jelentkeztek, s felajánlották azt a református egyházközség birtokában lévő ezüst kelyhet, amelyet 1645-ben Bessenyei egyik őse: **Bessenyei István** és felesége **Kovács Borbála** adományoztak az egyháznak. Az értékes emléket **Korocz József** lelkész adta át **Kardos István** titkárnak. **Korocz József** az a lelkész, aki ezelőtt éppen tíz évvel - 1913-ban - Tiszabercel közönsége nevében átvette a Bessenyei-szülőház falán akkor elhelyezett emléktáblát. A mostani berceli ünnepségen ezt az ezüst kelyhet **Lőrinczy György** avatja fel, s beszédében "egy új magyar irodalmi zászlóbontásra, egy új magyar irodalmi reneszanszra" szólítja fel a magyarságot.

A Bessenyei-ünnepség alkalmából leplezik le a Paszabon élő **Hrabovszky Sámuel** "lelkes magyar áldozatkészséggel" készített és a Bessenyei Körnek ado-

mányozott festményeit: A Bessenyei arcképe, Bessenyei szülőháza és a Bessenyei-templom című alkotásokat. Az értékes Bessenyei relikviák, tehát a két serleg és a három kép hullétéről azonban a 2. világháború óta nincs tudomásunk.

A nagyszabású helyi ünnepek rendezése mellett a Körnek arra is van energiája, hogy kapcsolatokat építsen ki más városok művelődési egyleteivel. Már a Kardos-korszak kezdetén számba veszik a jól működő köröket, s ezek listáját a Nyírvidéken is leközlük. Itt találjuk többek között az aradi Kölcsey Kör, a Pozsonyi Toldy Kör, a debreceni Csokonai Kör és a szegedi Dugonics Kör nevét. Ezek képviselőit rendszeresen meg is hívják a Kör nagyobb rendezvényeire.

Változatlanul ösztönzik a Bessenyeivel foglalkozó tanulmányok, cikkek írását. Ezek megjelentetését a hírlapban biztosítják. Ilyen pl. **Valent József** gimnáziumi tanár Bessenyei szelleme és integritásunk című írása, **Fehér Gábornak** a Bessenyei ünnepeken mondott beszéde, vagy **Imre Sándor** államtitkár és **Császár Elemér** irodalomtörténész felszólalása a Kör egyik tudományos ülésén.

A Petőfi Társaság felkérésére emlékünnepeket is rendeznek, melyek ünnepi szónokai **Ferenczy Zoltán** és **Szávay Gyula**, a Társaság vezetőségi tagjai. De sikeres a Madách és az Ábrányi-emlékműsorok is.

A Kör által kiírt irodalmi pályázat iránt nagy az érdeklődés. Több mint száz író küld be pályaművet. A nyerteseket irodalmi matinén mutatják be. Ezek a matinék adnak fórumot a helyi alkotók számára első műveik bemutatására, a közönséggel való találkozásra. (Manapság hasonló funkciót tölt be az Írószövetség Szabolcsi Tagozata szervezésében működő ún. Irodalmi Presszó.) Így kerül sor **Tartallyné Stima Ilona**, **Radványi Sándor** és **Balla Ferenc** fiatal szabolcsi költők bemutatkozására. Az új generációt Kardos István ajánlja a közönség figyelmébe.

A Képzőművészeti Szakosztály indulása

A jól működő három szakosztály mellé - az országos Iparművészeti Társulat segítségével - egy negyediket is szerveznek: a képzőművészeti szakosztályt. Igen jelentős az induló taglétszáma: mintegy 60 fő, akik többsége hivatásos képzőművész. Programjában kiállítások, továbbképzési előadások és iparművészeti versenyek rendezése mellett a helyi képzőművészeti kultúra fejlesztése is szerepel. Ilyen pl. a Kiváló Iparosok támogatása, a megye területén található népművészeti motívumok összegyűjtése, stb.

A Kör vezetősége figyelemmel kíséri az országos irodalmi eseményeket is. Részvét-táviratot küld az 1922. április 20-án elhunyt **Beöthy Zsolt** családjának. A neves irodalomtörténész és Bessenyei-kutató igen sok alkalommal szerepelt Nyíregyházán a Bessenyei ünnepeken. Sóstói élményeiről verset is írt: Erdőben címmel. A vers eredeti kéziratát a Jósza András Múzeum őrzi. **Beöthy Zsolt** (1848-1922) nyíregyházi kapcsolatairól **Zámbo Ildikó** ad hírt a helyi hírlap 1986. november 29-i számában.

A Kör sikeres rendezvényei, amelyek igen nagy szolgálatot jelentenek Bessenyei gondolatainak népszerűsítésében, hatással vannak a vármegye más városainak közönségére is. Így bizonyára a Körnek is része van abban, hogy az 1922/23-as tanévtől Kisvárda gimnáziuma is Bessenyei György nevét veszi fel. Ettől kezdve a Bessenyei-hagyományok ápolásának Nyíregyháza, Tiszabercel és Nagykálló mellett Kisvárda is fontos bázisa lesz.

Az újjászerveződéstől eltelt három év eredményeit az 1923. október 27-i közgyűlés összegzi. Egy korábbi, hasonló céllal készült hírlapi cikk már előlegezi a jó minősítést. A tudósító úgy érzi, hogy "a mai lehangoló viszonyok között - s ez a megállapítása az országos és helyi társadalmi állapotokra egyaránt érvényes lehet - érdemes áttekinteni ... e kivételesen tevékeny ... közművelődési egyesületnek három évi munkásságát." S ezután következik a bizonyító felsorolás, a sikeres zenei, irodalmi és egyéb rendezvények leltára.

A közgyűlés hivatalosan is elvégzi ezt a felmérést. **Mikecz Dezső** elnöki jelentése a három év alatti "igen bő" tevékenységről szól. Különösen értékesnek minősíti az irodalmi és zenei emlékünnepeket: A Petőfi-Madách és Ábrányi műsorokat, a szabolcsi ifjú költők műveinek bemutatását és a lyceumi tudományos előadásokat.

A történeti áttekintés tényei alapján a fenti értékelést joggal egészíthetjük ki további két, jelentős eredményeket felmutató tevékenységi forma feljegyzésével. Az egyik a helyi irodalmi hagyományok ápolásának intenzív és egyre szélesebb körre kiterjedő - a módosított alapszabályban is rögzített - művelése, vagyis a Bessenyei-kultusz mellett **Benczúr Gyula** és **Jósza András** emlékének intézményes gondozása, népszerűsítése, valamint az itt élő, és a szabolcsi származású alkotók - **Czóbel Minka**, **Lőrinczy György** - bevonása a Kör munkájába.

A másik említésre méltó jelenség a Kör vezetőségének az a magatartása, amely azt bizonyítja, hogy képesek voltak állandó kapcsolatban maradni az

országos intézményekkel, a fővárosi tudományos és művészeti vezetőkkel. Az irodalmi társaságok, az Operaház, a Képzőművészeti Társaság tagjainak, művészeinek rendszeres meghívásával és jelenlétével a Bessenyei Kör rendezvényeinek nívója a kívánatos szinten maradt. Ezt a kedvező főváros-Nyíregyháza kapcsolattartást jól egészítette ki az egyes vidéki irodalmi körökkel egyre erőteljesebbé váló érintkezés.

A Bessenyei Kör e korszakbeli érdemének tekinthető még az a tény is, hogy saját kiadásában jelentette meg a város legjelentősebb költőjének, **Vietórisz Józsefnek** az *Orgonazúgás* című verseskötetét.

A közgyűlés elvégzi az esedékes tisztújítást is. Nyilván az eredményes munka következménye, hogy a vezetésben az 1921-es helyzethez képest nem történik változás, így az új évadban is a **Mikecz Dezső**, **Klekner Károly** és **Kardos István** irányítja a Kör működését. A szakosztályvezetőket is újraválasztják, így a négy szekció élén továbbra is **Vietórisz József** (irodalmi) **Bencs Kálmán** (zenei) **Spányi Géza** (szabadlyceális) és **Imre János** (képzőművészeti) elnökök állnak.

Kardos István javaslatára ismét irodalmi pályázatot írnak ki. A pályadíjak összege jelzi az ország pénzügyi helyzetének állását: a legutóbbi pályázat első díja ezer korona volt, most, 1923. októberében ez ötvenezer koronára emelkedik. A közgyűlésnek nyilvánvalóan módosítania kell a tagsági díjak összegét is. Az eddigi évi 50 koronás tagdíjat most 1000 koronában határozták meg. Nem véletlenül jegyzi fel a közgyűlésről tudósító hírlapíró: "... nagy nehézségeket okoz a drágaság".

A Kör az anyagi nehézségek ellenére is az eddigi szinten kíván működni. Továbbra is tervezik fővárosi művészek meghívását, ami az adott helyzetben nem is könnyű dolog. Bizonyára nem csak az udvariassági formula miatt jelenti **Kardos István** a közgyűlésnek, hogy **Szegheő Ernő**, zongoraművészt "sikerült megnyerni", hogy a Kör legközelebbi zeneestélyén fellépjen.

A város közönsége érdeklődéssel várja az új évadot. A tudósító szerint "általános az izgalom", az emberek kíváncsian várják, mivel rukkol elő az irodalmi szakosztály. **Vietórisz József** elnök mellé időközben igen tehetséges irodalmi titkárt választottak **Fehér Gábor** tanár személyében. S a **Vietórisz-Fehér** kettős képes kielégíteni a közönség kíváncsiságát. Az 1923. december 29-i irodalmi délután programja gazdag és igényes: **Fehér Gábor** bevezetője után **Vietórisz József** mutatja be a most megjelent verseskötetét, majd három tehetséges író: **Juhász Margit**, **Gaál István** és **Gulyás Pál** olvasnak fel műveikből. A közönség elégedett.

A képzőművészeti szakosztály is megkezdi kiállítás szervezési programját. Előbb egy "vegyes" iparművészeti tárlatot mutatnak be, amelyen egyrészt a "nyíregyházi úrhölgyek" által készített "szebbnél-szebb szőnyegek, lámpaernyők, himzések", másrészt **Joachi Ferenc** fővárosi festőművész képei láthatók. **Kiss Lajos** és felesége előkészítő munkája, vagyis, az általuk vezetett képzőművészeti tanfolyam tárgyi eredménye kellemes meglepetést kelt a látogatók körében.

A másik rendezvényük már kifejezetten országos szintű képző- és iparművészeti kiállítás, amelyen **Gádor István** hatvan kisplasztikai alkotással, **Ékes Lajos** grafikákkal, **Szigethy István** rajzsorozatával lép a közönség elé. A kiállítást **Szohor Pál** ajánlja a nyíregyháziak figyelmébe. **Szohor Pálnak** ez az első megnyilvánulása a Bessenyei Kör életében. Aktív munkája eredményeként öt év múlva ő veszi majd át **Vietórisz Józseftől** az irodalmi szakosztály vezetését, 1935-től pedig ő lesz a város polgármestere és a Bessenyei Kör elnöke.

A kiállításnak nagy sikere van. Hírlapi cikkek részletesen méltatják - dicsérik a művészek "elegáns vonalait", "diszkrét eleganciáját", és "rajztechnikáját".

A kerámia tárgyak különösen kelendők. Sok festmény is gazdára talál. A tudósító így összegez: "a nyíregyházi közönség hálával gondolhat a Bessenyei Körre, amely lehetővé tette ennek a kiállításnak a megrendezését". Az a város kívánsága, hogy minél gyakrabban rendezzenek hasonlót, mert "ízlésnevelő hatása vitathatatlan..."

A zenei élet új fellendülése

A zenei szakosztály is feltűnően tevékeny. Előbb **Koricz János** "világgjáró hegedűművész" kápráztatja el a közönséget Mozart hegedűversenyével és Paganini boszorkánytáncával. A hírlapi értékelés szerint "elsőrangú sikerrel". Majd a helyi erők is bemutatkoznak: a 12-es honvéd gyalogezred fúvósai adnak hangversenyt. 1925. februárjában kerül sor **Szegheő János** zongoraestjére, amelyen a Bessenyei Kör saját vonósenekara is fellép **Kovách Árpád** karnagy vezetésével. A közönség érdeklődése a hangverseny iránt olyan nagy - a cikkíró szerint - "mint békében volt". Ezen a kifejezésen 1925-ben nyilván az I. világháború előtti nagy hangverseny-évadot kell érteni. Magam sem tartom túlzásnak a tudósító lelkesedését. Amikor ezeket a sorokat olvassuk a Nyírvidék 1925. február 12-i számában: - "Az Alföldön szinte páratlan az a zenei érdeklődés, zeneművészeti studiumokban való elmélyedés, a zenei események

érdeklődés, zeneművészeti studiumokban való elmélyedés, a zenei események előkészítésében mutatkozó és a művészet rajongó szeretetéből fakadó lázas öröm, amely Nyíregyháza város zenei életét, zenei publikumát jellemzi" - jogosnak és igaznak kell elfogadnunk az értékelést. Ebben megerősít ugyanis az a vélemény, amelyet **Gyergyai Alberttől** hallottam 1965-ben, amikor is a neves irodalomtörténész - meghívásunkra - Nyíregyházán tartott III-előadást. Nyíregyháza kultúrelétéről folyó beszélgetésünk során szinte társadalmilag elfogadott, közismert tényként említette, hogy Nyíregyházán a 20-as évek közepén igen jelentős, országos hírű zenei élet folyt. A **Szegedi János - Kovács Árpád** hangverseny értékelése mindezt megerősíti.

Szabadlyceális témák a Trianon-trauma után

Az 1923-25-ös évek szabadlyceális előadásaira alapvetően az jellemző, hogy az előző periódus kizárólagos, a Trianon-trauma által kiváltott tematika mellett újra foglalkoznak a hagyományos esztétikai, erkölcsi, fizikai és földrajzi tárgykörből vett témákkal. Erre utal pl. **Spányi Géza**nak a szép és a rút problémájáról szóló előadása, amelynek tanulsága így összegezhető: az életet úgy kell ismerni (és elfogadni) ahogy van, a rózsza szépségével és töviseivel együtt. **Szalay Sándor** pedig az elektromosság kísérleti csodáiról tart sorozatot. Igaz ugyan, hogy az áram hőhatásának bizonyítását Magyarország régi és új határanak izzószálakkal történő bemutatásával végzi, és a két izzón világító vonal látványa - ahogy a tudósító írja - "megfogta a lelket", a módszer azonban inkább az előadó jó pszichológiai érzékére vall.

Régen és ritkán hallott a szabadlyceális közönség ún. egészségügyi felvilágosító előadást. Most ilyenre is sor kerül. **Csörsz Károly** a debreceni klinika tanársegéde a házasság és a család problémáiról beszél. 1924 decemberében a magyar házasságok boldogság-mutatói - az előadó szerint - így alakultak: 100 házasságból 14 abszolút boldog, 40 boldogtalan, a többi közömbös. Az adatokból tehát úgy tűnik, a család válsága nem ma kezdődött. **Csörsz Károly** a harmónikus, többgyermekes család fontossága mellett érvel, s magyarázatait a közönség ritka figyelemmel hallgatja.

A magyar történelmi festészet nagy alkotóit bemutató **Kozák István** rajztanár nagyszámú érdeklődőt vonz a Benczúr-Munkácsy-Zichy témájú előadására. Az ismeretterjesztők munkáját ebben az időszakban tehát a tematikai megújulás és ennek következményeként a látogatottság fokozódása jellemzi. Mindez **Spányi Géza** elnök és **Valent József** szabadlyceális titkár jó együttműködését dicséri.

A Kör változatlan lelkesedéssel veszi ki részét az országos jubileumi ünnepekből. Ebben az időszakban erre több lehetősége is van. Külön műsorokkal emlékeznek tehát Byron halálának, a Zalán futása megjelenésének és Jókai Mór születésének 100. évfordulójára. A rendezvények színvonalára a **Vietórisz-Fehér** együttes igényessége jellemző. A Jókai-centenáriumon **Czóbel Minka**, a Petőfi Társaság és a Bessenyei Kör tiszteletbeli tagja is előadást tart.

A Kör kapcsolatba lép a Láfontaine Társaság Nyíregyházán megalakuló fiókjával is, amely a világirodalom népszerűsítésén tevékenykedik. Közös rendezvényt is szerveznek.

A Bessenyei-relikviák gyűjtése

A megemlékezések mellett azonban most is központi helyet foglal el a Kör tevékenységében a Bessenyei hagyományokkal való törődés. E témában minden évben ünnepi ülést tartanak. 1924. júniusában **Kállay Miklós** főispán a szónok. Beszédében hangsúlyozza a Bessenyei névvel fémjelzett "kulturpolitikai programot, amely a magyarság és a haladás jegyében valósul meg". Az ünnepség egész napos műsorában **Vietórisz József** is bemutatja a most megjelent Senki Pál című elbeszélő költeményét, amelyet az Akadémia Nádasy-díjjal jutalmazott.

A Bessenyei-relikviák gyűjtését is folyamatos feladatnak tekintik. **Téger Béla** különösen is gondját viseli az ügynek. Az ünnepi ülésen bejelenti, hogy újabb relikviák kerültek a Kör tulajdonába: a Bessenyei-sír áthelyezések előkerült koporsószőg és egy francia nyelvű **könyv**, valamint a **Sárrét** című lap két - a Bessenyei sír 1883-as áthelyezésével foglalkozó - példánya. A 18. századi amszterdami kiadású francia könyvnek egy "Bessenyei capitain 1791" című fejezete is van. A tárgyi emlékeket még egy 1883-as eseményt hírül adó **távirat** is gazdagítja.

Mindezeket **Liptay Jenő** nyíregyházi lakos és bakonszegi földbirtokos adományozta a Körnek. Ő a relikviákat **Vass Jenő**nétől kapta, akinek férje, **Vass Jenő** berettyóújfalusi gyógyszerész, jelen volt a Bessenyei sír 1883-as kihantolásánál. **Téger Béla** azonban nemcsak a gyarapodásról számol be, de azt is a Kör tudomására hozza, hogy a sír jelenleg rendkívül elhanyagolt, senki nem törődik vele. Drámai hangon szólítja fel a hallgatóságot: "Meg kell menteni Bessenyei sírját az enyészettől!" S amikor befejezésül az utókor "hálátlanságáról" szól, gondolatban a Bessenyei Kör felelősségére is utal, hiszen

az megfélekedezett "az apostol sírjának rendben tartásáról". **Téger Béla** egy újabb cikkében arra is felhívja a figyelmet, hogy ideje lenne feljegyezni azokat a meséket, anekdotákat, amelyek szájhagyományként még élnek a Bercel környékiek emlékezetében. Ő maga is hallott a Tisza-parti füzesek alatt, pástortűz mellett meséket, a "nép lelkében hősként élő Bessenyeiről".

Felhívásának nem ismerjük hatását. De őt magát tovább inspirálja a szép feladat, s gyűjtésének eredményét később a Szabolcsi Szemlében publikálja is.

A Bessenyei Kör történetének az 1921-1925 közötti szakasza a november 6-i közgyűléssel lényegében lezárul. Ismét egy általános vezetőségváltásnak lehetünk tanúi. A **Mikecz Dezső** - **Kardos István** - **Spányi Géza** gárda a közgyűlésen bejelenti lemondását, s kiválik a vezetésből **Fehér Gábor** is. Az elnök egészségi okok, az ügyvezető titkár és a szabadlyceális szakosztály vezetője pedig "elfoglaltságuk miatt" búcsúznak a Körtől. Csak a feltételezés szintjén mondhatjuk, hogy a két utóbbi vezető esetében - akik **Vietórisz József** mellett a legtöbbet dolgoztak, szerveztek és intézkedtek - a lemondásban az egyre romló gazdasági és pénzügyi viszonyok is szerepet játszhattak. 1925-ben ugyanis a korona inflációja olyan mértékű volt, hogy a Szabolcsvármegye törvényhatósága által nyújtott segély összege már öt millióra rúgott, s a Bessenyei Kör tagsági díja pedig a két évvel ezelőtti negyvenszeresére, vagyis ezer koronáról negyvenezerre emelkedett. Ilyen körülmények között ünnepségeket rendezni, vendégelődádknak, művészeknek honoráriumot fizetni igen nagy terheket rótt éppen az ügyvezető titkárra és a szabadlyceális szakosztály vezetőjére. A hírlap is "nyomasztó gazdasági helyzetről" ír, s **Kovács Pál**, a Kör pénztárosa sincs könnyű helyzetben a Kör vagyoni mérlegének elkészítésekor.

A Kör vezetésében a folytonosságot most is **Vietórisz József** jelenléte biztosítja. A tevékenyen dolgozó vezetők közül csak ő és **Imre János**, a képzőművészeti szekció elnöke maradnak a posztjukon.

Az 1920-25-ös **Kardos**-korszakot **Horthy István** krónikája a Kör életében "másodvirágzásnak" nevezi, mivel úgy látja, hogy meghatározó okok és körülmények miatt nem érhették el a **Popini** korszak "nemzetközi viszonylatban is magas színvonalát". Véleménye szerint a művészi élet korlátozó tényezői: - "az ország borzalmas megcsonkítása, a megállás nélkül zuhanó valuta, a sok menekülés, hontalanság, halál és lehangoltság" - rendkívüli módon gátolták, nehezítették a Kör működését. Éppen a kedveztlen körülmények miatt emeli ki különösen is **Kardos István** tevékenységét.

Mai szemmel azt látjuk, hogy az ügyvezető titkár lelkesedése másokat is

magával ragadott, s a Kör ekkori munkájára éppen az a jellemző, hogy az adott szituációban bizonyítani akarta a magyar kultúra létét és életképességét, a magyar szellemiség élniakarását. Ez a bizonyítás az első években olykor erőlködéssé fajult -láthattuk ezt az irredenta-vonal hivatalos megerősödésében- ám a történelmi sokk múlásával a Kör egyre inkább rátalált saját stílusára, s ekkor már a város kultúréletének - irodalmi, zenei, képzőművészeti és tudományos téren egyaránt - tényleges szervezője, irányítója lett. Ahogy a pálma terhek alatt fejlődik, úgy nőtte ki magát az országra nehezedő ideológiai terhek alatt ez a lelkes és szakértő gárda **Kardos István** vezetésével, **Vietórisz József** meg nem szűnő tenni akarásával, **Spányi Géza** szakértelmével és **Téger Béla** Bessenyei-rajongásával. S amikor a maga ritmusában dolgozott, tevékenysége elérte a sokak által nosztalgiával emlegetett fénykor színvonalát. Zenei rendezvényei ismét országos hírnűek voltak, kapcsolataik gyümölcsözőek. S bár a helyi hagyományápolásukban több lett a romantikus elem, a szabolcsi alkotó tehetségeket fórumhoz juttatták, s így a hivatásos és az amatőr művészet arányos bemutatásával jelentősen hozzájárultak a közönség irodalmi, zenei és képzőművészeti ízlésének fejlesztéséhez.

Munkásságukat minősíti az a tény is, hogy a következő tisztikar nem lesz képes az igényes **Kardos**-színvonalat tartani, így az 1926-tal induló új periódus teljesítménye nemcsak rendezvényszámban, de - néhány szép kivételtől eltekintve - minőségben sem éri majd el ezt a szintet.

VI. ÚJJÁSZERVEZŐDÉS A FORRADALMAK UTÁN (1920-1925)

A forradalmak és a Tanácsköztársaság idején - amely Nyíregyházán március 21-től április 29-ig, a román megszállásig tartott - és a Horthy-rezsim első hónapjai alatt a Bessenyei Kör gyakorlatilag szüneteltette tevékenységét. A politikai események gyors változásai, az ország területi egységének felbomlása, s az ezt követő új, agresszív ideológiák kialakulása, és nem utolsósorban a Kör vezetésében bekövetkezett személyi veszteségek - mindenekelőtt **Popini Albert** főtítkár kiválása - eredményezték, hogy a Kör csak igen lassan talált örmagára.

Újjáalakuló közgyűlésére 1920. augusztusában került sor. A városban addig már jónéhány kisebb politikai-kulturális egyesület - mint pl. a Turáni Kör, a Székely Szövetség, a Bethlen Gábor Kör, a Területvédő Liga, stb. - kezdte meg működését. Ezek nyilvánvalóan könnyebben alkalmazkodtak az új szellemi környezethez, egyesek éppen ebből nőttek ki. A Zenekedvelők Egyesülete már hangversenyt is szervezett, s a Bessenyei Kör azonban még nehezen mozdult.

A Popini-ügy

Az újjászerveződés késésének számtalan - akár politikai vagy ideológiai - okát fel lehetne sorakoztatni. Valódi magyarázata azonban egyetlen körülményre vezethető vissza. Ez pedig a **Popini Albert** ellen indított fegyelmi vizsgálat és annak következménye: a főtítkár távozása Nyíregyházáról.

Az 1920. augusztusi újjáalakuló közgyűlésen még **Geduly Henrik** elnökölt. Immár tizedik éve tölti be ezt a posztot. 1911-től sok szép akciót rendeztek **Popini Albert**tel együtt. Most, hogy a főtítkár kivált a Körből és elhagyta Nyíregyházát, **Geduly** azt indítványozza, hogy a Kör szavazzon köszönetet **Popini** eddigi munkájáért. A közgyűlés azonban nem támogatja az elnöki előterjesztést, s a korábban "legjobb főtítkárnak" nevezett **Popini** távozását egyszerűen tudomásul veszi. A közgyűlés jegyzőkönyvéből nem derülnek ki részletek. Így a téma véleményezését **Horthy István** 1938-as krónikájából idézem: "Akármí volt a bűne ennek a Kör mindenkori legmunkásabb, legodaadóbb és legtöbb áldozatot hozott tisztviselőjének, bizonyos, hogy pótolhatatlan úrt

hagyott maga után, és hogy a Kört az ő távozásával érte ezideig a legnagyobb veszteség. Példátlan ügyszeretete, fáradságot nem ismerő odaadása, párját ritkító áldozatkészsége olyan apostolává avatták őt a Szabolcs megyei közművelődésnek, amit minden súlyos megtévelyedése mellett sem lett volna szabad megköszönetlenül hagyni."

Hogy mi volt a "súlyos megtévelyedés", amely miatt a főtitkár ellen fegyelmi eljárás indult, arról a Tiszavidéki ág. hitv. ev. egyházmegyei törvénysek 159/1919. számú vádindítványa, illetve az 1920. július 16-án Debrecenben megtartott nyilvános tárgyalás ítélete tájékoztat. Ennek ismertetése előtt azonban két dolgot tisztázni kell. Az egyik az a tény, hogy **Popini Albert**, amikor az 1919. május 11-i levelében lemondott gimnáziumi igazgatói állásáról, ő maga kérte "ügyének" fegyelmi kivizsgálását. Minden bizonnyal az ön-fegyelmi kérés nélkül is sor került volna a hivatalos vádindítványra, Popini tette azonban fényt vet egyéniségének céltudatosságára. Magatartásának jellemzőire **Szabó Géza** cikke mutat rá nagyon határozottan a Szabolcs-Szatmári Szemle 1985/4. számában. A másik dolog, amit előzetesen figyelembe kell venni, az a tény, hogy az eljárás nem mint a Bessenyei Kör főtitkára, hanem **Popini Albert** magánszemély ellen indult.

A vád alapját két - **Popini** által írt, az Országos Evangélikus Levéltár anyagában található - levél képezi. Az elsőt 1919. március 22-én, tehát szinte a Tanácsköztársaság kikiáltásának időpontjában - mint gimnáziumi igazgató - írta a Szociáldemokrata Párt helyi elnökségéhez. Ebben ez olvasható: "Kedves Elnök Úr! Szíves tudomására hozom, hogy a Leánygimnáziumnak egész kis tanári kara... a nagy idők szavát megértve, csatlakozik az én már régebben szíves tudomásukra hozott elhatározásomhoz, és lelkesedéssel jelenti be ezen aláírásával a szociál-demokrata pártba való belépését." A levél befejező részéből még az is kiderül, hogy hasonló elhatározásra fogja felszólítani a fiúgimnázium tanári karát is. Ennek megtörténtéről nem szólnak a források.

A másik levél a következő napon, március 23-án kelt. A címzett most is a Szociáldemokrata Párt elnöksége. Ebben a levélben **Popini** egyetértését fejezi ki, hogy az új rend bevonta a polgárőrség tagjaitól a fegyvereket, hiszen a testületnek valóban nem minden tagja volt megbízható. A maga személyét illetően azonban kivételt kér: "... az olyan magamfajta ember, aki ezt a legújabb rendet még nagyobb örömmel fogadja, mint az előbit... - (vagyis a Károlyi-érát) - talán mégis megbízható. Azért én, aki az 54 évemmel november elseje óta minden éjjel, fegyverrel a vállamon, őriztem az új rendet, dacára annak, hogy ipari szakszervezethez nem tartozom, mert szellemi proletár vagyok,

fegyveres nép-őrszolgálatra, mint egyszerű közkatona, jelentkezem, hátha hasznomat tudják venni. Hiszen mi, szellemi és testi proletárok, csak úgy érthetjük meg egymást, és úgy tarthatunk össze, ha együtt őrizzük a legújabb rendet minden ólálkodó belső ellenséggel szemben."

A levélre válaszként a helyi munkástanács akkori elnöke, **Stricker Jenő** - akit **Kiss Roland** szabolcsi kormánybiztossal együtt tanúként szintén kihallgattak ez ügyben - ezt írta rá: "Nem kell, mert van fiatal erő is."

E két levél mellett volt a vádiratnak még egy elmarasztaló pontja, mely szerint **Popini Albert** "a Szabolcsvármegyében fekvő Piricse községben a munkás, katona és földműves szegények községi tanácsának választását elnöki minőségben vezette. Tehát a proletárdiktatura közegeitől megbízást fogadott el, s az akkori rendszert közreműködésével tényleg támogatta."

Az egyházmegyei törvényszék ezért őt - az egyházi alkotmány 326. c. pontja alapján - "hivatalától való elmozdításra ítéli..." és kötelezi a felmerült költségek megfizetésére.

Az ítélet kimondásakor **Popini Albert** már nem tartózkodott Nyíregyházán. A demarkációs vonalon belül lévő Debrecenben vállalt állást, ahol is a Gazdák Sütődéje nevű társulatnál lett később kenyérgyári igazgató. A Bessenyei Kör egykori főtitkára azonban nem nyugodott bele az ítéletbe. A fellebbviteli tárgyalások váltakozó eredménnyel zárultak. Az 1921. november 5-i, Miskolcon tartott II. fokú tárgyalás felmentette a "hivatalából való elmozdítás" ítélete alól, ám ezt a határozatot 1922. január 25-én Budapesten, a magyarhoni ág. hitv. ev. egyetemes egyház törvényszéke hatályon kívül helyezte. Tettének okát ekkor úgy ítélték meg, hogy ezzel "magának az új érában is pozíciót" akart biztosítani. Az ügy véglegesen csak 1929-ben zárult le. Ekkor a tiszavidéki egyházmegyei törvényszék tárgyalja - perújítás címen - az ügyet, s nyilvános tárgyaláson a hivatali elmozdítás ítéletét "feddésre" változtatja. Az indoklásban az áll, hogy **Popini** célja az volt a fegyver-kéréssel, hogy "... a polgárságot megvédelmezze,... az esetleges atrocitásokat megakadályozza..."

A tárgyaláson a Bessenyei Kör tisztségviselői: **Geduly Henrik**, **Bencs Kálmán** és **Rimaszombathy Géza** tanúként egyértelműen kiálltak **Popini** felmentése mellett. Az egyházi hivatal a nyugdíjügyét is támogatóan terjesztette fel a kultuszminisztériumhoz.

Popini Albert ekkor már súlyos beteg, és 1930-ban, 66 éves korában meghal.

Nyíregyházán tehát 1899-től 1917-ig dolgozott, s egyike volt a Kör legtevékenyebb főtitkárainak. A közgyűlés azonban, mint láttuk - alig egy hónappal

az I. fokú, elmarasztaló fegyelmi tárgyalás után -, nem szavazta meg az elnök által javasolt köszönetet.

Ezen a közgyűlésen **Geduly Henrik**nek - a Popini-kérdés lezárása után - más személyi változásokról is be kell számolnia. Elhunyt **Balla Jenő** és **Bleuer Lajos**, a Kör két tevékeny alelnöke és **Jósa András** a sokoldalú tudós, a Kör vezetőségi tagja. **Újfalussy Dezső** pedig lemondott társelnöki tisztségéről. **Leffler Béla** szakosztályvezető is megvált a Körtől, mivel hivatalos megbízásból külföldön vállalt külügyi szolgálatot. **Leffler Béla** (1887-1936) Nyíregyházán született, a Kossuth Gimnázium tanáraként már korán bekapcsolódott a Bessenyei Kör munkájába. 1919-től Svédországban, a magyar követség kultúrattaséja, s a stockholmi Magyar Társaság főtitkára lett. Műfordítóként, szerkesztőként múlhatatlan érdemeket szerzett a magyar irodalom svédországi népszerűsítésében. 1924-ben Stockholmban jelent meg pl. a Magyarország a kultúrában és a történelemben című könyve. Halálának 50. évfordulóján, a Kelet-Magyarország 1986. november 29-i számában **Nyéki Károly** A svéd kapcsolat című cikkében emlékezik meg a nemzetközi hírnevet szerzett nyíregyházi tanár-irodalmárról, a Bessenyei Kör szakosztályvezetőjéről.

Ha ezeket a változásokat számba vesszük, valóban jelentős személyi veszteségeket regisztrálhatunk. Egy társelnök, két alelnök, a főtitkár, egy vezetőségi tag és egy szakosztályvezető vált ki csaknem egyidőben a Körből, s e közgyűlésen jelentette be lemondását maga **Geduly Henrik** is. Az ő távozását is tudomásul veszik, de három év múlva díszelnökké választják. Lényegében ezzel az aktussal zárul a **Geduly-Popini** korszak, s átadja helyét egy csaknem teljesen új vezetésnek.

A régiek közül a Kör közvetlen vezetőségében csupán **Vietórisz József** alelnök marad a helyén, azt is mondhatjuk: ő képviseli a folytonosságot.

A Kör újjászervezésére így végül is csak 1921. januárjában kerül sor. A helyi sajtó nem türelmetlen. Elismeri az eddigi eredményeket, s egyetértően tudomásul veszi, hogy az átmeneti időszakban a Kör "különböző kedvezőtlen okok miatt" szüneteltette munkáját. Most jött el újra az idő - írja a január 9-i tudósítás - a Kör újjászervezésére: "... ha államéletünk lobogója félár-bocra hullt is, végső fellegvárunknak, a magyar kultúrának fenn kell lovogtatnia zászlóját."

Az alakuló közgyűlésre a városháza tanácstermében kerül sor. **Vietórisz József** mond ünnepi beszédet, s ismerteti a három szakosztály feladatait.

Ezek szerint az irodalmi szekció célja - az új körülmények között is - a magyar irodalom jelenségeinek figyelemmel kísérése, tudatosítása. A zenemű-

vészetiek feladata változatlanul "a zene kultiválása", s végül a harmadik, a szabadlyceális szakosztály pedig a "széles rétegekre ható propagatív feladatok" végzését tűzte maga elé. Az érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy az új vezetés változatlanul a "szabadlyceális" elnevezést használja, pedig most alkalma lett volna magyarosítani. Talán már hagyományörzésnek is felfogható ez az egyesek szerint "megmagyarázhatatlan ragaszkodás" a szakosztály régi nevéhez.

Íme a Kör új tisztikara:

Elnök: **Mikecz Dezső** alispán, udvari tanácsos. A Kör és a megyei vezetés összefonódása tehát újra teljes.

Főtitkár: **Klekner Károly** főorvos. Most választanak mellé először ún. ügyvezető titkárt: **Kardos István** - későbbi városi kultúratanácsos - személyében. A három szakosztály élére - a fenti sorrend szerint - **Vietórisz József**, **Bencs Kálmán** és **Adorján Ferenc** kerül.

Az elnöki székfoglalónak a kor hangulatára jellemző részletét idézem: "Mecsonkították hazánkat, de magasan fénylő géniuszát sugárzó nagy szellemeit el nem vehetik... Bessenyei is a nagy szellemek erejével él és hat a Bessenyei Körben, amelynek munkája részt vesz édes hazánk visszaszerzéséért megindult küzdelemben."

A Kardos-korszak

Ki lesz az új "motor", a szervező és megvalósító? Lesz-e új **Popini** a vezetők között? A kérdésre a Kör gyakorlati működése során rövidesen fény derül. Most az ügyvezető titkár: **Kardos István** veszi hátára a Kört, s nagy ambícióval és tiszteletre méltó ügyszeretettel mindent megtesz, hogy a művelődési kör ismét betöltse szerepét Nyíregyháza kultúréletében. Agilis munkája eredményeként már a tisztújítást követő hónapban sor kerül a Bessenyei Kör első hangversenyére. Február 24-én pedig - Bessenyei halálának napján - nagyszabású ünnepséget szerveznek, koszorúzással és irodalmi megemlékezéssel. A Kardos-program mindhárom szakosztályt mozgósítja, tehát irodalmi délutánokat, lyceális előadásokat és újabb koncerteket tervez, hogy - titkári jelentése szavait idézve - "megrendítsük városunk alvó szellemét".

Hogy ez a "szellem" ezeddig alszik, azon nem lehet csodálkozni. A történelmi változások, a politikai események visszahúzóórává tették a korábban már élénk városi közönséget. Sőt: a Körnek is mindössze 168 tagja maradt, a családtagokon kívül. Van tehát feladat, de van előttük lelkesítő cél is: elérni elődeik magas színvonalú munkáját.

Az első rendezvények sikeresek. **Vendel János** debreceni zongoraművészt méltán tapsolja a közönség. Az irodalmi esten pedig **Riedl Frigyes** az ünnepi szónok, aki Bessenyei jelentősége mellett az "Újjáébredt Bessenyei Kör" munkáját is méltatja.

Ebben a periódusban hallatja először szavát **Merényi Oszkár** - ekkor még fiatal nagykallói tanár - aki a 40-es években majd egyik vezetője lesz a Körnek. Most arról értekezik, hogy a Körnek fokozni kell a hatékonyságát, hogy a "vidéki irodalmi góc" szerepét betölthesse, s ezzel hozzájáruljon a kívánatos irodalmi decentralizáció megvalósulásához. Úgy véli, csak így lehet a főváros és a vidék közti kapcsolatot elevenné tenni.

A Bessenyei halálának 110. évfordulóján is jelentős irodalomtudós: **Papp Károly** debreceni egyetemi tanár mond beszédet. Úgy látja, hogy "ma is demonstratív feladata van a Bessenyei-ünnepségnek, kultúránk erejébe és győzelmébe vetett hitünk jut kifejezésre benne". A hírlap - az aktuális esemény kapcsán - nagy cikkben, részletes visszaemlékezést közöl az 1899-es szoboravatató ünnepség eseményeiről. Itt tehát már maga a Bessenyei Kör egykori akciója lép elő irodalmi hagyománnyá.

Az új évadra gazdag programot tervez a vezetőség. Az irodalmárok Bessenyei mellett **Endrődi Sándorra** emlékeznek, majd **Rákosi Jenő** estet és irodalmi házi matinét rendeznek. A zenei szakosztály - amely időközben magába olvasztotta a Nyíregyházi Zenekedvelők Egyesületét - Beethoven és Balázs Árpád - estet állít programjába. A szabadlyceálisok pedig a korszellem igényeinek megfelelően: - Az egységes Magyarországról és Hazánk gazdasági újjáépülésének kérdéseiről terveznek előadásokat.

Az ismeretterjesztő programok mellett fellendül a Bessenyei szellemi hagyatékával foglalkozó kommentár-irodalom is. A Nyírvidék külön Bessenyei-számban közli **Erlich Antal** és **Téger Béla** cikkeit (1921. február 27.). Az előbbi Bessenyei pedagógiai gondolatairól, az utóbbi pedig Bessenyei irodalmi aktivitásáról értekezik. Jóllehet ezek a cikkek nem jelentenek új irodalomtörténeti felfedezéseket, mégis fontosak, mert népszerűsítik Bessenyei műveit, közelebb hozzák a közönséghez az író felvilágosodott gondolatait. Nyilvánvaló, hogy az írások a kor szemléletének megfelelően aktualizálnak.

A különszám másik cikke Bessenyei életét és főbb műveit ismerteti, majd egy Credo aláírási cikk Bessenyei szobra alatt címmel így elmélkedik a magyarság mai helyzetéről: "Magyarrá kell lennünk... nyelvünkben, kultúránkban, gazdasági életünkben. És mint Bessenyei volt, egyúttal haladókká, előre törő,

Nyugat felé néző, Nyugat civilizációjába kapcsolódó új emberekké." Ebben a szellemben hirdeti meg a Bessenyei Kör a "történelmi múlt emlékeinek felkutatását", és ezen belül a Bessenyei emlékek gyűjtését. Erre kéri a nagyközönséget is. Hogy a feladat vonzóbb legyen, **Vietórisz József** cikke összefoglalja Bessenyei egyéniségének főbb jellemvonásait. Lényeges megállapításait idézem: "Bessenyei nagysága abban van, hogy felismerte elmaradottságát, tudatlanságát és pótolni kezdte azt... Minden tehetségét nemzetének emelésére fordította... Legnagyobb erénye, hogy nemzeti nyelven írt, s maga köré író-társakat toborzott."

A hírlapi népszerűsítés, vagyis a közvélemény előkészítése után került sor a Bessenyei emlékünnepe megrendezésére. A koszorúzás alkalmával hangzik el **Klekner Károly** ünnepi beszéde: Mi is hát az a nemzeti eszme címmel, majd a délutáni ülészakon **Papp Károly** tart előadást Bessenyei életéről, munkásságáról, amely az elnöki méltatáshoz hasonlóan aktualizálja az író gondolatait.

Újra színre lépnek a szabadlyceálistok is. Az új korszak első előadását **Ady Lajos** tartja az egységes Magyarországról. Ahogy az 1914-15-ös évadban domináns volt a háborús tematika, most - 1921-ben - az ún. "irredenta tudat" kialakítása kerül napirendre. **Ady Lajos** előadása - a kor hangulatának megfelelően - "hatalmas lendülettel indította meg az irredenta előadások sorozatát" - jegyzi fel a tudósító. Ez természetesen országos jelenség. A Bessenyei Kör szempontjából inkább az a lényeges, hogy egyre szorosabb kapcsolatot kezd kialakítani a debreceni egyetemmel.

Még ebben az évben irodalmi pályázatot is hirdet a Kör irodalmi szakosztálya. A korábbi: **Bleuer-féle** alapítvány - amit a háborús években hadiköltöcsönbe fektetett a vezetőség - természetesen elveszett, így most e célra új, saját tagsági alapot kellett létrehoznia.

Sikerrel mutatkozik be a zenei szakosztály is. Beethoven-emlékestje - az 1920. április 12-i híradás szerint - "a Kör régi fényét lobbantotta újra". Az újságban ugyanakkor **Vertse K. Andor** tollából olvashatunk Beethovenre emlékező cikket.

Felelevenítik az irodalmi matinék hagyományát is, amellyel Nyíregyháza irodalmi életét kívánják megmozgatni, kapcsolatot teremtvé írók és olvasók között. A rendezvény a helyi írók-költők első városi bemutatkozásának tekinthető. A műsorban ifj. **Mikecz Dezső** és **Garay Anna** verseikkel, **Borbély Sándor** novelláival, **Téger Béla** pedig esszéjével szerepel. A kezdeményező most is az ügyvezető titkár: **Kardos István**, aki az irodalmi matiné megnyitó előadását is tartja. S ő helyezi el a koszorút a Kör nevében a pesti Jókai-szobor avatásán is.

Az irodalmi szakosztály megrendezi a tervbe vett Endrődi-estet, s előadónak **Sajó Sándort**, a Kisfaludy Társaság tagját hívja meg. A hírlapi tudósítás elismerően szól az előadásról és az Endrődi-verseket megszólaltató művészek teljesítményéről is.

A Benczúr-szoba létesítése

Az irodalom és a zene propagálása mellett a Bessenyei Kör vállalja fel - a korábbi gyakorlatot folytatva - a képzőművészeti tárlatok rendezésének gondját. Így kerül sor a Képzőművészeti Társaság részvételével a nagyszabású **Benczúr Gyula** ünnepségre és kiállításra. Harminc eredeti Benczúr-képet láthat a közönség. Az ünnepségre neves írók és kritikusok és művészek érkeznek. A Nyíregyházán létesített Benczúr-szoba részére a művész özvegye több ereklyét is küldött, így pl. **Benczúr Gyula** festőszékét. A kommentár lokálpatriota lelkesedéssel jelenti: "Nyíregyházán a művészet szent hajléka tárult fel. Városunk közönsége büszkén fogadja a halhatatlan fiának ideérkezését..."

A vendégek közül **Zala György** szobrászművész és **Beöthy Zsolt** irodalomtörténész méltatja **Benczúr Gyula** jelentőségét a magyar festészet történetében. A régi szokáshoz híven az emlékünnepe most is sóstói bankettel zárul.

Az országos figyelmet kiváltó és Nyíregyháza lakóit is fellelkesítő rendezvény hatására a Bessenyei Kör kezdeményezi Benczúr Gyula szobrának felállítását. Létrehozzák a Benczúr-bizottságot és **Zala Györgyöt** kérik fel a szobor elkészítésére. A Kör javaslatára a város képviselőtestülete utcát kíván elnevezni Benczúr Gyuláról.

A Kör tehát mozgásba lendül. Odafigyel minden olyan jelenségre, amely Nyíregyháza kulturális fejlődését szolgálja. Felhasználja az "apró" alkalmakat is. Így pl. küldöttségileg keresik fel 1921. augusztusában a Sóstón nyaraló, illetve gyógyulást kereső **Blaha Lujzát**. A nyíregyháziak örömmel olvassák a Nyírvidéken a művész nő köszönő szavairól szóló híradást: "Hálás a szabolcsi földnek, hogy visszaadta egészségét, erejét."

Az irodalmi szakosztály pedig a sikeres Endrődi-est után Dantéra emlékezik, akinek munkásságából **Vietórisz József** bevezető előadása azt a következtetést vonja le, miszerint "a nemzeti irodalomnak jogos és megdönthetetlen alapja a nemzeti nyelv". Így, a jelenlegi helyzetben a mai magyarság is ezzel küzdhet a nagy Magyarországiért.

Dante Isteni Színjátéka erőt adhat "a hazafiakat összefűző nemzeti egység gondolatának ápolására". Dante szemelvények bemutatása után **Tankó Béla** tart szabadelőadást a Dante-problémáról. Egy következő rendezvényen **Rákosi Jenő** műveit elemzik, majd **Mikecz Dezső**, **Vietórisz József**, **Galamb Sándor** és **Fehér Gábor** előadásait hallhatja a közönség. Részt vállalnak az országos Petőfi-ünnepség sorozatból is, egy irodalmi matinén pedig **Jósa Andrásról**, a Kör egykori neves és tevékeny, 1918-ban elhunyt vezetőségi tagjáról emlékeznek meg. **Kiss Lajos** előadása rajzolja meg a méltó Jósa-képet egy zseniálisan sokoldalú, haláláig égő hittel alkotót tárva a közönség elé. A matinét ismét **Kardos István** nyitja meg, **Vietórisz József** pedig bejelenti, hogy a Kör mozgalmat indít **Jósa András** síremlékének felállítására érdekében.

A Kör tehát a Bessenyei-hagyomány rendszeres ápolása mellett nem feledkezik meg Nyíregyháza egyéb tudományágakban maradándó alkotott érdemes szülötteiről sem. Ebben a periódusban a Benczúr-szobor és a most induló Jósa-síremlék akciók jelzik ezt a szándékot.

A Bessenyei-serlegek

Ennek a tevékenységnek a folytatása **Czóbel Minka** és **Lőrinczy György** szabolcsi születésű írók meghívása is. A fővárosban élő alkotók örömmel tesznek eleget a Kör szíves invitálásának. Részvételükkel ismét nagyszabású irodalmi ünnepséget rendeznek, s a két író a Bessenyei Kör tiszteletbeli tagjaivá választják. **Czóbel** költészetéről **Garay Anna**, **Lőrinczy** műveiről pedig **Sasi Szabó László** ír méltatást. Az előbbiből idézem: "Czóbel Minka költészete mindig egyenes úton haladó, modern útvesztőkbe sohasem tévedő magyar művészet, amelyet Bessenyei szelleme ihletett." **Sasi Szabó László** pedig így minősít: "Lőrinczy György költészete himnusza az ős magyar értékeknek, a magyar alföldnek, szülőföldjének, mesélője régi nemesi kúriáknak, vármegyéknek." Mindkét művész személyesen is felolvastatja legújabb műveiből. A gondos szervezést dícséri, hogy az ünnepségre meghívják a szülőfaluk (Anarcs és Nagykálló) képviselőit is, akik köszöntik országos megbecsülést szerzett szülötteiket. Ismeretes, hogy **Czóbel Minka** a Petőfi Társaság, **Lőrinczy György** pedig a Kisfaludy Társaság tagja volt.

A két vendégművész indítványozta, hogy a Kör készíttessen egy ún. Bessenyei serleget, s e célra **Czóbel Minka** ezer koronát ajánlott fel. Az adományozást többen is követték, így rövidesen jelentős összeg gyűlt össze. Ám a Körnek mégsem kellett serleget készíttetnie. **Sasi Szabó László** ugyanis egy lelkes hangú hírlapi cikkben felhívást intézett a megye közönségéhez: "Vajon nem

volna-e vármegyénk ősrégi, nemes családjainak birtokában egy szép, öreg családi kehely... melyet boldog gazdája most, hazafias fellángolásában odaajándékozna a Bessenyei Körnek, hogy azt avassa fel Bessenyei serlegként?" A felhívás meghallgatásra talál. 1923. január 11-én **ifj. Radványi Sándor** cikke számol be a történekről: "A kótaji nemes és régi görögkatolikus egyház elhatározta, hogy egyik régi szent serlegét örömmel adja oda a Bessenyei Körnek." Erre a lehetőségre éppen a cikkíró hívta fel az egyházi vezetők: **Szemerszky János** lelkész és **Dobránszky Gyula** főgondnok figyelmét. A kelyhet budapesti ötvösök arannyal és ezüsttel vonták be, s **Vietórisz József** alábbi sorait gravírozták rá:

"Ez a serleg Bessenyei serlege,
Tiszta borral tüzes lelket tölts bele,
Úgy idézd a Bessenyei szellemét.
Műveltségért, magyarságért
Küzdjön minden nemzedék!"

A serlegavató ünnepséget 1923. május 27-én, Tiszabercelen, közvetlenül a Tisza partján, a füzesek alatti tisztáson rendezik meg. A tudósító szavaival: "A magyaros tájszépsegekben gazdag tiszaparti kép mithikus keretet ad a társas lakomának."

Mikecz Dezső, a Kör elnöke és **Vietórisz József** mondják az avatóbeszédeket. Az utóbbiból idézem: "Legyen e serlegavatás egy új küzdelem kezdete, legyen e küzdelem önfeláldozó, legyen az önfeláldozás nemzetünk feltámadásának záloga. Serlegünket a Bessenyei György szellemében kivándó szebb, dicsőségesebb, boldogabb magyar jövő eszméjére ürítem!"

A serleg-ünnepségen még további avatásokra is sor kerül. **Sasi Szabó László** felhívására ugyanis a kótajiakon kívül a tiszaberceliek is jelentkeztek, s felajánlották azt a református egyházközség birtokában lévő ezüst kelyhet, amelyet 1645-ben Bessenyei egyik őse: **Bessenyei István** és felesége **Kovács Borbála** adományoztak az egyháznak. Az értékes emléket **Korocz József** lelkész adta át **Kardos István** titkárnak. **Korocz József** az a lelkész, aki ezelőtt éppen tíz évvel - 1913-ban - Tiszabercel közönsége nevében átvette a Bessenyei-szülőház falán akkor elhelyezett emléktáblát. A mostani berceli ünnepségen ezt az ezüst kelyhet **Lőrinczy György** avatja fel, s beszédében "egy új magyar irodalmi zászlóbontásra, egy új magyar irodalmi reneszanszra" szólítja fel a magyarságot.

A Bessenyei-ünnepség alkalmából leplezik le a Paszabon élő **Hrabovszky Sámuel** "lelkes magyar áldozatkészséggel" készített és a Bessenyei Körnek ado-

mányozott festményeit: A Bessenyei arcképe, Bessenyei szülőháza és a Bessenyei-templom című alkotásokat. Az értékes Bessenyei relikviák, tehát a két serleg és a három kép hollétéről azonban a 2. világháború óta nincs tudomásunk.

A nagyszabású helyi ünnepek rendezése mellett a Körnek arra is van energiája, hogy kapcsolatokat építsen ki más városok művelődési egyleteivel. Már a Kardos-korszak kezdetén számba veszik a jól működő köröket, s ezek listáját a Nyírvidéken is leközlük. Itt találjuk többek között az aradi Kölcsey Kör, a Pozsonyi Toldy Kör, a debreceni Csokonai Kör és a szegedi Dugonics Kör nevét. Ezek képviselőit rendszeresen meg is hívják a Kör nagyobb rendezvényeire.

Változatlanul ösztönzik a Bessenyeivel foglalkozó tanulmányok, cikkek írását. Ezek megjelentetését a hírlapban biztosítják. Ilyen pl. **Valent József** gimnáziumi tanár Bessenyei szelleme és integritásunk című írása, **Fehér Gábornak** a Bessenyei ünnepeken mondott beszéde, vagy **Imre Sándor** államtitkár és **Császár Elemér** irodalomtörténész felszólalása a Kör egyik tudományos ülésén.

A Petőfi Társaság felkérésére emlékünnepeket is rendeznek, melyek ünnepi szónokai **Ferenczy Zoltán** és **Szávay Gyula**, a Társaság vezetőségi tagjai. De sikeres a Madách és az Ábrányi-emlékműsorok is.

A Kör által kiírt irodalmi pályázat iránt nagy az érdeklődés. Több mint száz író küld be pályaművet. A nyerteseket irodalmi matinén mutatják be. Ezek a matinék adnak fórumot a helyi alkotók számára első műveik bemutatására, a közönséggel való találkozásra. (Manapság hasonló funkciót tölt be az Írószövetség Szabolcsi Tagozata szervezésében működő ún. Irodalmi Presszó.) Így kerül sor **Tartallyné Stima Ilona**, **Radványi Sándor** és **Balla Ferenc** fiatal szabolcsi költők bemutatkozására. Az új generációt Kardos István ajánlja a közönség figyelmébe.

A Képzőművészeti Szakosztály indulása

A jól működő három szakosztály mellé - az országos Iparművészeti Társulat segítségével - egy negyediket is szerveznek: a képzőművészeti szakosztályt. Igen jelentős az induló taglétszáma: mintegy 60 fő, akik többsége hivatásos képzőművész. Programjában kiállítások, továbbképzési előadások és iparművészeti versenyek rendezése mellett a helyi képzőművészeti kultúra fejlesztése is szerepel. Ilyen pl. a Kiváló Iparosok támogatása, a megye területén található népművészeti motívumok összegyűjtése, stb.

A Kör vezetősége figyelemmel kíséri az országos irodalmi eseményeket is. Részvét-táviratot küld az 1922. április 20-án elhunyt **Beöthy Zsolt** családjának. A neves irodalomtörténész és Bessenyei-kutató igen sok alkalommal szerepelt Nyíregyházán a Bessenyei ünnepeken. Sóstói élményeiről verset is írt: Erdőben címmel. A vers eredeti kéziratát a Jósa András Múzeum őrzi. **Beöthy Zsolt** (1848-1922) nyíregyházi kapcsolatairól **Zámbo Ildikó** ad hírt a helyi hírlap 1986. november 29-i számában.

A Kör sikeres rendezvényei, amelyek igen nagy szolgálatot jelentenek Bessenyei gondolatainak népszerűsítésében, hatással vannak a vármegye más városainak közönségére is. Így bizonyára a Körnek is része van abban, hogy az 1922/23-as tanévtől Kisvárda gimnáziuma is Bessenyei György nevét veszi fel. Ettől kezdve a Bessenyei-hagyományok ápolásának Nyíregyháza, Tiszabercel és Nagykálló mellett Kisvárda is fontos bázisa lesz.

Az újjászerveződéstől eltelt három év eredményeit az 1923. október 27-i közgyűlés összegzi. Egy korábbi, hasonló céllal készült hírlapi cikk már előlegezi a jó minősítést. A tudósító úgy érzi, hogy "a mai lehangoló viszonyok között - s ez a megállapítása az országos és helyi társadalmi állapotokra egyaránt érvényes lehet - érdemes áttekinteni ... e kivételesen tevékeny ... közművelődési egyesületnek három évi munkásságát." S ezután következik a bizonyító felsorolás, a sikeres zenei, irodalmi és egyéb rendezvények leltára.

A közgyűlés hivatalosan is elvégzi ezt a felmérést. **Mikecz Dezső** elnöki jelentése a három év alatti "igen bő" tevékenységről szól. Különösen értékesnek minősíti az irodalmi és zenei emlékünnepeket: A Petőfi-Madách és Ábrányi műsorokat, a szabolcsi ifjú költők műveinek bemutatását és a lyceumi tudományos előadásokat.

A történeti áttekintés tényei alapján a fenti értékelést joggal egészíthetjük ki további két, jelentős eredményeket felmutató tevékenységi forma feljegyzésével. Az egyik a helyi irodalmi hagyományok ápolásának intenzív és egyre szélesebb körre kiterjedő - a módosított alapszabályban is rögzített - művelése, vagyis a Bessenyei-kultusz mellett **Benczúr Gyula** és **Jósa András** emlékének intézményes gondozása, népszerűsítése, valamint az itt élő, és a szabolcsi származású alkotók - **Czóbel Minka**, **Lőrinczy György** - bevonása a Kör munkájába.

A másik említésre méltó jelenség a Kör vezetőségének az a magatartása, amely azt bizonyítja, hogy képesek voltak állandó kapcsolatban maradni az

országos intézményekkel, a fővárosi tudományos és művészeti vezetőkkel. Az irodalmi társaságok, az Operaház, a Képzőművészeti Társaság tagjainak, művészeinek rendszeres meghívásával és jelenlétével a Bessenyei Kör rendezvényeinek nívója a kívánatos szinten maradt. Ezt a kedvező főváros-Nyíregyháza kapcsolattartást jól egészítette ki az egyes vidéki irodalmi körökkel egyre erőteljesebbé váló érintkezés.

A Bessenyei Kör e korszakbeli érdemének tekinthető még az a tény is, hogy saját kiadásában jelentette meg a város legjelentősebb költőjének, **Vietórisz Józsefnek** az *Orgonazúgás* című verseskötetét.

A közgyűlés elvégzi az esedékes tisztújítást is. Nyilván az eredményes munka következménye, hogy a vezetésben az 1921-es helyzethez képest nem történik változás, így az új évadban is a **Mikecz Dezső**, **Klekner Károly** és **Kardos István** irányítja a Kör működését. A szakosztályvezetőket is újraválasztják, így a négy szekció élén továbbra is **Vietórisz József** (irodalmi) **Bencs Kálmán** (zenei) **Spányi Géza** (szabadlyceális) és **Imre János** (képzőművészeti) elnökök állnak.

Kardos István javaslatára ismét irodalmi pályázatot írnak ki. A pályadíjak összege jelzi az ország pénzügyi helyzetének állását: a legutóbbi pályázat első díja ezer korona volt, most, 1923. októberében ez ötvenezer koronára emelkedik. A közgyűlésnek nyilvánvalóan módosítania kell a tagsági díjak összegét is. Az eddigi évi 50 koronás tagdíjat most 1000 koronában határozták meg. Nem véletlenül jegyzi fel a közgyűlésről tudósító hírlapíró: "... nagy nehézségeket okoz a drágaság".

A Kör az anyagi nehézségek ellenére is az eddigi szinten kíván működni. Továbbra is tervezik fővárosi művészek meghívását, ami az adott helyzetben nem is könnyű dolog. Bizonyára nem csak az udvariassági formula miatt jelenti **Kardos István** a közgyűlésnek, hogy **Szegheő Ernő**, zongoraművészt "sikerült megnyerni", hogy a Kör legközelebbi zeneestélyén fellépjen.

A város közönsége érdeklődéssel várja az új évadot. A tudósító szerint "általános az izgalom", az emberek kíváncsian várják, mivel rukkol elő az irodalmi szakosztály. **Vietórisz József** elnök mellé időközben igen tehetséges irodalmi titkárt választottak **Fehér Gábor** tanár személyében. S a **Vietórisz-Fehér** kettős képes kielégíteni a közönség kíváncsiságát. Az 1923. december 29-i irodalmi délután programja gazdag és igényes: **Fehér Gábor** bevezetője után **Vietórisz József** mutatja be a most megjelent verseskötetét, majd három tehetséges író: **Juhász Margit**, **Gaál István** és **Gulyás Pál** olvasnak fel műveikből. A közönség elégedett.

A képzőművészeti szakosztály is megkezdi kiállítás szervezési programját. Előbb egy "vegyes" iparművészeti tárlatot mutatnak be, amelyen egyrészt a "nyíregyházi úrhölgyek" által készített "szebbnél-szebb szőnyegek, lámpaernyők, himzések", másrészt **Joachi Ferenc** fővárosi festőművész képei láthatók. **Kiss Lajos** és felesége előkészítő munkája, vagyis, az általuk vezetett képzőművészeti tanfolyam tárgyi eredménye kellemes meglepetést kelt a látogatók körében.

A másik rendezvényük már kifejezetten országos szintű képző- és iparművészeti kiállítás, amelyen **Gádor István** hatvan kisplasztikai alkotással, **Ékes Lajos** grafikákkal, **Szigethy István** rajzsorozatával lép a közönség elé. A kiállítást **Szohor Pál** ajánlja a nyíregyháziak figyelmébe. **Szohor Pálnak** ez az első megnyilvánulása a Bessenyei Kör életében. Aktív munkája eredményeként öt év múlva ő veszi majd át **Vietórisz Józseftől** az irodalmi szakosztály vezetését, 1935-től pedig ő lesz a város polgármestere és a Bessenyei Kör elnöke.

A kiállításnak nagy sikere van. Hírlapi cikkek részletesen méltatják - dicsérik a művészek "elegáns vonalait", "diszkrét eleganciáját", és "rajztechnikáját".

A kerámia tárgyak különösen kelendők. Sok festmény is gazdára talál. A tudósító így összegez: "a nyíregyházi közönség hálával gondolhat a Bessenyei Körre, amely lehetővé tette ennek a kiállításnak a megrendezését". Az a város kívánsága, hogy minél gyakrabban rendezzenek hasonlót, mert "ízlésnevelő hatása vitathatatlan..."

A zenei élet új fellendülése

A zenei szakosztály is feltűnően tevékeny. Előbb **Koricz János** "világgjáró hegedűművész" kápráztatja el a közönséget Mozart hegedűversenyével és Paganini boszorkánytáncával. A hírlapi értékelés szerint "elsőrangú sikerrel". Majd a helyi erők is bemutatkoznak: a 12-es honvéd gyalogezred fúvósai adnak hangversenyt. 1925. februárjában kerül sor **Szegheő János** zongoraestjére, amelyen a Bessenyei Kör saját vonósenekara is fellép **Kovách Árpád** karnagy vezetésével. A közönség érdeklődése a hangverseny iránt olyan nagy - a cikkíró szerint - "mint békében volt". Ezen a kifejezésen 1925-ben nyilván az I. világháború előtti nagy hangverseny-évadot kell érteni. Magam sem tartom túlzásnak a tudósító lelkesedését. Amikor ezeket a sorokat olvassuk a Nyírvidék 1925. február 12-i számában: - "Az Alföldön szinte páratlan az a zenei érdeklődés, zeneművészeti studiumokban való elmélyedés, a zenei események

érdeklődés, zeneművészeti studiumokban való elmélyedés, a zenei események előkészítésében mutatkozó és a művészet rajongó szeretetéből fakadó lázas öröm, amely Nyíregyháza város zenei életét, zenei publikumát jellemzi" - jogosnak és igaznak kell elfogadnunk az értékelést. Ebben megerősít ugyanis az a vélemény, amelyet **Gyergyai Alberttől** hallottam 1965-ben, amikor is a neves irodalomtörténész - meghívásunkra - Nyíregyházán tartott III-előadást. Nyíregyháza kultúrelétéről folyó beszélgetésünk során szinte társadalmilag elfogadott, közismert tényként említette, hogy Nyíregyházán a 20-as évek közepén igen jelentős, országos hírű zenei élet folyt. A **Szegheő János - Kovács Árpád** hangverseny értékelése mindezt megerősíti.

Szabadlyceális témák a Trianon-trauma után

Az 1923-25-ös évek szabadlyceális előadásaira alapvetően az jellemző, hogy az előző periódus kizárólagos, a Trianon-trauma által kiváltott tematika mellett újra foglalkoznak a hagyományos esztétikai, erkölcsi, fizikai és földrajzi tárgykörből vett témákkal. Erre utal pl. **Spányi Géza**nak a szép és a rút problémájáról szóló előadása, amelynek tanulsága így összegezhető: az életet úgy kell ismerni (és elfogadni) ahogy van, a rózsza szépségével és töviseivel együtt. **Szalay Sándor** pedig az elektromosság kísérleti csodáiról tart sorozatot. Igaz ugyan, hogy az áram hőhatásának bizonyítását Magyarország régi és új határanak ízzószálakkal történő bemutatásával végzi, és a két ízzón világító vonal látványa - ahogy a tudósító írja - "megfogta a lelket", a módszer azonban inkább az előadó jó pszichológiai érzékére vall.

Régen és ritkán hallott a szabadlyceális közönség ún. egészségügyi felvilágosító előadást. Most ilyenre is sor kerül. **Csörsz Károly** a debreceni klinika tanársegéde a házasság és a család problémáiról beszél. 1924 decemberében a magyar házasságok boldogság-mutatói - az előadó szerint - így alakultak: 100 házasságból 14 abszolút boldog, 40 boldogtalan, a többi közömbös. Az adatokból tehát úgy tűnik, a család válsága nem ma kezdődött. **Csörsz Károly** a harmónikus, többgyermekes család fontossága mellett érvel, s magyarázatait a közönség ritka figyelemmel hallgatja.

A magyar történelmi festészet nagy alkotóit bemutató **Kozák István** rajztanár nagyszámú érdeklődőt vonz a Benczúr-Munkácsy-Zichy témájú előadására. Az ismeretterjesztők munkáját ebben az időszakban tehát a tematikai megújulás és ennek következményeként a látogatottság fokozódása jellemzi. Mindez **Spányi Géza** elnök és **Valent József** szabadlyceális titkár jó együttműködését dicséri.

A Kör változatlan lelkesedéssel veszi ki részét az országos jubileumi ünnepekből. Ebben az időszakban erre több lehetősége is van. Külön műsorokkal emlékeznek tehát Byron halálának, a Zalán futása megjelenésének és Jókai Mór születésének 100. évfordulójára. A rendezvények színvonalára a **Vietórisz-Fehér** együttes igényessége jellemző. A Jókai-centenáriumon **Czóbel Minka**, a Petőfi Társaság és a Bessenyei Kör tiszteletbeli tagja is előadást tart.

A Kör kapcsolatba lép a Láfontaine Társaság Nyíregyházán megalakuló fiókjával is, amely a világirodalom népszerűsítésén tevékenykedik. Közös rendezvényt is szerveznek.

A Bessenyei-relikviák gyűjtése

A megemlékezések mellett azonban most is központi helyet foglal el a Kör tevékenységében a Bessenyei hagyományokkal való törődés. E témában minden évben ünnepi ülést tartanak. 1924. júniusában **Kállay Miklós** főispán a szónok. Beszédében hangsúlyozza a Bessenyei névvel fémjelzett "kulturpolitikai programot, amely a magyarság és a haladás jegyében valósul meg". Az ünnepség egész napos műsorában **Vietórisz József** is bemutatja a most megjelent Senki Pál című elbeszélő költeményét, amelyet az Akadémia Nádasy-díjjal jutalmazott.

A Bessenyei-relikviák gyűjtését is folyamatos feladatnak tekintik. **Téger Béla** különösen is gondját viseli az ügynek. Az ünnepi ülésen bejelenti, hogy újabb relikviák kerültek a Kör tulajdonába: a Bessenyei-sír áthelyezések előkerült koporsószőg és egy francia nyelvű **könyv**, valamint a **Sárrét** című lap két - a Bessenyei sír 1883-as áthelyezésével foglalkozó - példánya. A 18. századi amszterdami kiadású francia könyvnek egy "Bessenyei capitain 1791" című fejezete is van. A tárgyi emlékeket még egy 1883-as eseményt hírül adó **távirat** is gazdagítja.

Mindezeket **Liptay Jenő** nyíregyházi lakos és bakonszegi földbirtokos adományozta a Körnek. Ő a relikviákat **Vass Jenő**nétől kapta, akinek férje, **Vass Jenő** berettyóújfalusi gyógyszerész, jelen volt a Bessenyei sír 1883-as kihantolásánál. **Téger Béla** azonban nemcsak a gyarapodásról számol be, de azt is a Kör tudomására hozza, hogy a sír jelenleg rendkívül elhanyagolt, senki nem törődik vele. Drámai hangon szólítja fel a hallgatóságot: "Meg kell menteni Bessenyei sírját az enyészettől!" S amikor befejezésül az utókor "hálátlanságáról" szól, gondolatban a Bessenyei Kör felelősségére is utal, hiszen

az megfélekedezett "az apostol sírjának rendben tartásáról". **Téger Béla** egy újabb cikkében arra is felhívja a figyelmet, hogy ideje lenne feljegyezni azokat a meséket, anekdotákat, amelyek szájhagyományként még élnek a Bercel környékiek emlékezetében. Ő maga is hallott a Tisza-parti füzesek alatt, pásztortűz mellett meséket, a "nép lelkében hősként élő Bessenyeiről".

Felhívásának nem ismerjük hatását. De őt magát tovább inspirálja a szép feladat, s gyűjtésének eredményét később a Szabolcsi Szemlében publikálja is.

A Bessenyei Kör történetének az 1921-1925 közötti szakasza a november 6-i közgyűléssel lényegében lezárul. Ismét egy általános vezetőségváltásnak lehetünk tanúi. A **Mikecz Dezső** - **Kardos István** - **Spányi Géza** gárda a közgyűlésen bejelenti lemondását, s kiválik a vezetésből **Fehér Gábor** is. Az elnök egészségi okok, az ügyvezető titkár és a szabadlyceális szakosztály vezetője pedig "elfoglaltságuk miatt" búcsúznak a Körtől. Csak a feltételezés szintjén mondhatjuk, hogy a két utóbbi vezető esetében - akik **Vietórisz József** mellett a legtöbbet dolgoztak, szerveztek és intézkedtek - a lemondásban az egyre romló gazdasági és pénzügyi viszonyok is szerepet játszhattak. 1925-ben ugyanis a korona inflációja olyan mértékű volt, hogy a Szabolcsvármegye törvényhatósága által nyújtott segély összege már öt millióra rúgott, s a Bessenyei Kör tagsági díja pedig a két évvel ezelőtti negyvenszeresére, vagyis ezer koronáról negyvenezerre emelkedett. Ilyen körülmények között ünnepségeket rendezni, vendéglőadónak, művészeknek honoráriumot fizetni igen nagy terheket rótt éppen az ügyvezető titkárra és a szabadlyceális szakosztály vezetőjére. A hírlap is "nyomasztó gazdasági helyzetről" ír, s **Kovács Pál**, a Kör pénztárosa sincs könnyű helyzetben a Kör vagyoni mérlegének elkészítésekor.

A Kör vezetésében a folytonosságot most is **Vietórisz József** jelenléte biztosítja. A tevékenyen dolgozó vezetők közül csak ő és **Imre János**, a képzőművészeti szekció elnöke maradnak a posztjukon.

Az 1920-25-ös **Kardos**-korszakot **Horthy István** krónikája a Kör életében "másodvirágzásnak" nevezi, mivel úgy látja, hogy meghatározó okok és körülmények miatt nem érhették el a **Popini** korszak "nemzetközi viszonylatban is magas színvonalát". Véleménye szerint a művészi élet korlátozó tényezői: - "az ország borzalmas megcsonkítása, a megállás nélkül zuhanó valuta, a sok menekülés, hontalanság, halál és lehangoltság" - rendkívüli módon gátolták, nehezítették a Kör működését. Éppen a kedveztlen körülmények miatt emeli ki különösen is **Kardos István** tevékenységét.

Mai szemmel azt látjuk, hogy az ügyvezető titkár lelkesedése másokat is

magával ragadott, s a Kör ekkori munkájára éppen az a jellemző, hogy az adott szituációban bizonyítani akarta a magyar kultúra létét és életképességét, a magyar szellemiség élniakarását. Ez a bizonyítás az első években olykor erőlködéssé fajult -láthattuk ezt az irredenta-vonal hivatalos megerősödésében- ám a történelmi sokk múlásával a Kör egyre inkább rátalált saját stílusára, s ekkor már a város kultúréletének - irodalmi, zenei, képzőművészeti és tudományos téren egyaránt - tényleges szervezője, irányítója lett. Ahogy a pálma terhek alatt fejlődik, úgy nőtte ki magát az országra nehezedő ideológiai terhek alatt ez a lelkes és szakértő gárda **Kardos István** vezetésével, **Vietórisz József** meg nem szűnő tenni akarásával, **Spányi Géza** szakértelmével és **Téger Béla** Bessenyei-rajongásával. S amikor a maga ritmusában dolgozott, tevékenysége elérte a sokak által nosztalgiával emlegetett fénykor színvonalát. Zenei rendezvényei ismét országos hírűek voltak, kapcsolataik gyümölcsözőek. S bár a helyi hagyományápolásban több lett a romantikus elem, a szabolcsi alkotó tehetségeket fórumhoz juttatták, s így a hivatásos és az amatőr művészet arányos bemutatásával jelentősen hozzájárultak a közönség irodalmi, zenei és képzőművészeti ízlésének fejlesztéséhez.

Munkásságukat minősíti az a tény is, hogy a következő tisztikar nem lesz képes az igényes **Kardos**-színvonalat tartani, így az 1926-tal induló új periódus teljesítménye nemcsak rendezvényszámban, de - néhány szép kivételtől eltekintve - minőségben sem éri majd el ezt a szintet.

VII. EGY ELLENTMONDÁSOS ÉS VÁLTAKOZÓ SZÍNVONALÚ PÁLYASZAKASZ (1926–1931)

Nincs könnyű helyzetben a Bessenyei Kör új vezetősége az 1926-os évad indításakor. A **Kállay Miklós** főispán-elnök által vezetett új tisztikar még nem eléggé gyakorlott és nem összeszokott. **Mikecz Ödön** ügyvezető-titkár és **Borbély Sándor** a lyceálisok elnöke is új vezető.

Bessenyei Sándor sírja

Az irodalmi szakosztály azonban – amelynek 1921 óta változatlanul **Vietórisz József** az elnöke – azonnal rendezvényt produkál: a Városi Színházban nagyszabású Vörösmarty-estet tart, amelyen **Gál Gyula**, a Nemzeti Színház művésze is fellép.

A hagyományápolás terén pedig egy ezeddig elhanyagolt feladatot: **Bessenyei Sándor** költő és műfordító sírjának rendbetételét szorgalmazza. A kezdeményezés **Tomory László** paszabi református lelkész, **Turi Sándor** tanító és **Hrabovszky Sámuel** vízügyi felügyelő nevéhez fűződik. A Kör támogatja munkájukat, hogy a paszabi határban, a Kelincznek nevezett térségben lévő sírt rendbe hozzák.

Folyamatosan működik a képzőművészeti szakosztály is. Előbb **Gimes Lajos** miskolci grafikus és festőművész kiállítását rendezik meg. Az alkotót baráti szálak fűzik a városhoz. Majd újra a helyi műkedvelő, amatőr alkotók műveiből állítanak össze gazdag bemutatót. Most azonban elmarad a várt közönségsiker. A tudósító kifogásolja is a "régiműpártoló" nyíregyháziak távollétét. S úgy tűnik, ez a helyzet az ismeretterjesztő előadások terén is. Ezért a Kör állandó belépőjegyeket ad a nyíregyházi gimnáziumok részére, hogy az előadások látogatottságát biztosítsák.

A Kodály hangverseny

A legértékesebb munkát most a zeneművészeti szakosztály végzi. Az ifjúság részére olcsó bérleteket bocsát ki, és a legjobb fővárosi előadókát hívja meg. Így kerül sor az évad egyik legjelentősebb hangversenyére, 1926. novem-

ber 7-én, a Korona Szálló nagytermében, amikor is **Kodály Zoltán** és **Bazilidesz Mária** közösen viszik sikerre a székely népdalt bemutató műsorukat.

A hírlapi méltatás felső fokon szól a hangversenyéről, ahol **Kodály Zoltán** "valóságos szent beszédet mondott nemzeti muzsikánk múltjáról, jelenéről és jövőjéről". Kodályt "sikeres" tapssal ünnepelték a nyíregyháziak. Az eseményt ma emléktábla őrzi a Korona Szálló falán.

A siker szárnyakat ad a zenei szakosztálynak. A **Kodály-Bazilidesz** hangverseny után még számos, magas művészi szintű műsort rendeznek. Ezek közül is kiemelkedik két produkció. Az egyik: **Jeanne-Marie Darré** francia zongoraművész nő estje, amely a zenei évad "legbájosabb emléke és értéke" minősítést kapja a tudósítótól, mivel budapesti fellépése után a nyíregyházi közönséget is elbűvölte a "szépségtől és fiatalagságtól sugárzó" művész nő briliáns játéka. **Jeanne-Marie Darré** ezután többször is fellép Nyíregyházán. A másik kiemelkedő zenei esemény pedig a világhírű **Doni Kozák** Kórus hangversenye 1928. novemberében.

E három nem mindennapi koncert mellett a zenei szakosztály további rendezvényei is említést érdemelnek. Ebben a periódusban hallhatta még a nyíregyházi közönség **Kilényi Edward** fiatal zongoraművészt, **Helge Lindler** finn "csodaénekest", aki 26 taktust tudott kiénekelni egy lélegzetre, **Hubay Jenő** hegedűművészt, a debreceni MÁV filharmónikusokat **Goda Gizella** operaénekesssel együtt.

A szakosztály tudatos, jó munkáját jelzi az az elhatározás is, hogy érvényesítsék a Kodálytól tanult zenepedagógiai alapelvet, miszerint a zenei kultúra megalapozását már gyermek- illetve ifjúkorban el kell kezdeni, ezért tervezik olyan ifjúsági hangversenyek szervezését, ahol a szakértő előadók az illusztrálásra kerülő művek megértését magyarázattal segítik elő. Ezt a gyakorlatot ma **Bernstein**-módszerként ismerjük. A lendületes munkastílus jele az is, hogy a **Bessenyei Kör** történetében első ízben a hangversenyeket és a bérleti feltételeket vármegyeszerte "hatalmas plakátokon" hirdették meg.

Amíg a zenei szakosztály -az előző korszakhoz hasonló- szép sikereket mutat fel, addig a többi szakosztály rendezvényei nem tudják megközelíteni a korábban elért színvonalat. Így pl. a szabadlyceálisok alig rendeznek jelentőset. Egy Mohács-émlékünnep **Mikecz Üdön** előadással, majd a középosztály váltságáról, az angol fabianizmusról, a magyar újjászületés lehetőségeiről és **Oswald Spengler** történetfilozófiájáról hallgathat a közönség előadásokat. Azonban sem esztétikai, sem egészségügyi vagy szociológiai, sőt természettudományi tematika nincs az évad programjában.

A Kör vezetőségének figyelmét két - a Bessenyei-kultusszal kapcsolatos - gond köti le. Az egyik probléma a bakonszegi sír körül felkavart újságírói vihar, a másik a nyíregyházi Bessenyei-szobor térbeli áthelyezésének ügye.

A fővárosi Magyarország című lapban **Móricz Pál** újságíró szövegesen, hogy tönkremegy Bessenyei sírja, mert a Bessenyei Kör nem fordít rá gondot. A Kör nevében **Téger Béla** válaszol a kritikára. Cikkében előbb visszautasítja a vádat, hogy a Bessenyei Kör "semmi érdeklődést" nem tanúsít névadójának földi maradványai iránt, mivel - ahogy ezt említettük is - a Kör már 1924-ben foglalkozott a sír gondozásának, megóvásának ügyével. Mivel erre **Móricz Pál** nem utal, így cikkét a helyi szerző sértőnek, "a viszonyok ismerete nélkül elkövetett igazságtalan megrovásnak" nevezi. Ám ennél többre nem futja **Téger Béla** igazságainak erejéből, mert ő maga is kénytelen elismerni, hogy munka valóban a Kör feladata, amiről nemcsak beszélni kellene, de el is kell végezni. Pillanatnyilag nem tud jobb megoldást ajánlani, mint hogy helyezték vissza a sírt az eredeti helyére, távolabb tehát a Berettyótól, hogy jobban legyen védve. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy ekkor - tehát 1927-ben - még senki nem gondol arra, hogy Bessenyei hamvait Nyíregyházára kellene szállítani, s így a távol eső sír karbantartási, ápolási gondja egyszer s mindenkorra megoldódna. Mint tudjuk, erre majd 1940-ben kerül sor.

A Bessenyei-szobor áthelyezése

A másik problémát a Bessenyei-szobor új helyének kijelölése és a szobor áthelyezése jelenti. Ismeretes, hogy **Kallós Ede** 1899-ben felavatott szobra Nyíregyháza egyik főterén, a vármegyeháza előtti parkban kapott helyet. A város azóta - az eltelt három évtized alatt - jelentősen fejlődött, lakóházak és közlekedés terén egyaránt. Ha csak az új oktatási intézményeket vesszük is szemügyre, láthatjuk, hogy az utóbbi másfél évtized alatt négy új középiskola épült. Ezekon kívül számos egyéb középület is elkészült. Így pl. 1924-ben a Mártírok téri ortodox Zsinagóga, 1925-ben a Pénzügyigazgatósági Palota (ma Múzeum és Levéltár) és 1928-ban a kéttöbbs Luther-Ház, majd a r.kat. bérház. A Sóstót időközben gyógyfürdővé minősítették, fellendült a villamosforgalom és a kisvasúti közlekedés. És képzőművészeti alkotásokban is gazdagodik a város: elkészült a város által rendelt első világháborús emlékmű: a Hősök szobra, amely - méretei miatt - csak egy tágas parkban érvényesülhetett. Mivel a megyeháza előtti téren álló Bessenyei-szobornak intímabb park is megfelelt, ezért a város vezetősége a szobor áthelyezését határozta

el. Erre 1928 nyarán került sor. Fővárosi szakemberek végezték a munkálatokat, teljes sikerrel. A szobor a mai helyére, tehát a Múzeummal szemben lévő akkor Dessewffy, ma Bessenyei tér Széchenyi utcára néző oldalára került. Sajátos dolog, hogy **Kallós Edét** csak utólag értesítették az áthelyezésről. Előbb zokon vette a mellőzést, de amikor az új környezetben meglátta a szobrot, s összehasonlította a megváltozott régi hellyel, teljes mértékben helyeselte a Kör vezetőségének tettét.

Az 1929-es évnek a Bessenyei Kör fennállásának 30. évfordulója adhatna lendületet. Ez most nagyon is ráférne a Kör egész tevékenységére. A zenei szakosztály és a Bessenyei-relikviák gyűjtésének munkáján kívül a többi területen visszaesett a munka. A Nyírvidek, amely a Körnek valóban hűséges krónikása, sőt propagátora volt az elmúlt három évtized során, most - 1929. február 10-i számában - ilyen kérdéseket tesz fel: "... miért nem működik úgy a Kör, mint eddig?, ... mi a további teendő?"

Az Irodalompartolók Társasága

Mivel a válasz a Kör részéről késik, a városban öntevékenyen megalakítják a Nyíregyházi Irodalompartolók Társaságát. (NYIT) Bejelentik, hogy nem kívánnak a Kör ellenlábasai lenni, de ha a Kör irodalmi téren továbbra is passzívításban marad, akkor kezdik el az irodalmi ünnepek és matinék rendszeres szervezését. Az irodalompartolók nem nyilvánítják magukat szervezetnek, nincs is alapszabályuk, afféle "kávéházi asztaltársaságként" működnek. Bevallott céljuk az, hogy a "pangó nyíregyházi irodalmi élet fellendítésére ... eszméket adjanak a Bessenyei Körnek." Társasági irodalmi életük a Korona Szállóban, a péntek esti vacsora előtt zajlik. Munkájukról, eredményeikről a **Hunek-monográfiában Vertse K. Andor** cikke tájékoztat. A Társaság azonban néhány éven belül az érdeklődés hiánya miatt feloszlik. Annyi hatása minden esetre volt, hogy a Bessenyei Kör akkori laza munkatempóját kissé fokozta. Erre utal az a tény, hogy újra lyceális előadásokat látogathat a közönség. **Rózsaffy Dezső** múzeumőr pl. Munkácsyról tart előadást, és ismét meghívnak egy francia vendégprofesszort: **Louis Villant**, besanconi egyetemi tanárt, aki Napoléon ifjúkoráról beszél. Ez az esemény nyilvánvalóan különlegessége a Bessenyei Kör munkájának annál is inkább, mivel egy évvel ezelőtt már járt itt egy francia egyetemi tanár: **Guerlin de Guer**, aki akkor a nagy reneszánsz költő, **Pierre de Ronsard** költészetét mutatta be. A tolmács akkor is **Gáspár Margit** tanárnő volt.

Az irodalmi szakosztály is új tervekkel készül. Díjtalan irodalmi délutánokat szervez, hogy a városban újra életre keljen az "irodalomkultúra". Erre annál inkább is szükség van, mert a budapesti diákok - **Vajthó László** vezetésével - elkezdik Bessenyei kiadatlan műveinek megjelentetését. Elsőként a Hunyadi eposzt, majd a Tarimenés utazását. Ez a kezdeményezés bizonyára hasonló munkára ösztönözné a Bessenyei Kört is, az adott periódusban azonban nincs olyan szakembere, aki ezt a tevékenységet el tudná kezdeni. Így aztán meg kell elégedniük azzal, hogy tovább gyűjtik a Bessenyei-relikviákat. **Liptay Jenő**, aki már korábban is adományozott a Körnek Bessenyeivel kapcsolatos emléktárgyakat, most **Nadányi Pál** bakonszegi földbirtokostól szerzi meg és adja át a Körnek a Bessenyei-végrendelet másolatát és néhány Bessenyei-levelet. Ennek a tevékenységnek azonban nincs közönségmozgató, irodalmi igényt kielégítő hatása. A korábban mindig nagy sikerű képkiállítások sem érdeklik most a közönséget. A tudósító így rögzíti a helyzetet: "A közönség közönyére jellemző, hogy még az iskolák sem nézték meg a kiállítást..."

A zenei szakosztály azonban most is tevékeny. Az új évadra öt előadásból álló hangverseny-bérletet hirdet, olyan programmal - kommentálja a hírlapíró - "amilyenre csak a Bessenyei Kör hajdani, fényes napjai során volt példa". A bérlettulajdonosok számára az egyéb rendezvényekre - így pl. **Laurisin Lajos** tenorista hangversenyére 50%-os kedvezményt adnak.

Az év krónikájához tartozik még egy szomorú esemény. 1929 májusában meghalt az előző nagy korszak legtevékenyebb vezetője, a Kör egykori titkára **Kardos István**, kultúratanácsos.

Ez év decemberében a 61 éves **Vietórisz Józsefet**, aki immár csaknem egy évtizede az irodalmi szakosztály elnöke, a Kör társelnökévé választják. Mint az eddigiek során láthattuk, élete szinte összefonódott a Kör munkájával. A sors fíntorának is nevezhetnénk azt a tényt, hogy éppen akkor lett a Kör társelnöke, amikor Nyíregyháza irodalmi tevékenysége hullámvölgyben volt. Erről azonban nem **Vietórisz József** tehet. Sokkal inkább az az általánosan romló társadalmi közérzet, az értelmiség anyagi helyzetének romlása, a középrétegek érzéketlensége a kultúra iránt, amely a gazdasági világválság előjeleként itt is éreztette hatását.

A gazdasági viszonyok romlása ellenére a 30-as évek elején ismét van a Bessenyei Körnek - és most a zenein kívül az irodalmi szakosztálynak is - néhány igen hatásos rendezvénye. A szakosztály élére most **Szohor Pál** kerül, aki nagy ambícióval kezdi tevékenységét. Néhány év múlva - polgármestersége idején - eljut a Kör elnöki székéig.

Az évad igen jól indulna, de **Hegedűs Lóránd** elhalasztja Ady-témájú előadását, így arra csak novemberben kerül sor. Így talán még nagyobb az érdeklődés, hiszen - ahogy a sajtó hírverése jelzi - Ady az a magyar költő, aki körül "a legégetőbb társadalmi-politikai-esztétikai kérdések forrongnak". Előadásának színhelye az újonnan épült Ipartestületi Színház (ma: Úttörőház), ahol nagy számú közönség hallgatja meg a volt pénzügyminiszter Ady-élményeiről szóló "könnyed csevegését". A tudósító minden aggály nélkül megállapítja, hogy **Hegedűs Lóránd** értekezése Ady költészetéről "nem volt szakszerű, hanem ennél sokkal több, ... meggyerő közvetlenséggel és kirobbanó humorral elmondott könnyed csevegés az irodalom és az irodalomfilozófia legnehezebb kérdéseiről". Mégsem kell azt gondolnunk, hogy holmi felszínes fecsegés volt ez az előadás, hiszen - a források erről is beszámolnak - **Hegedűs Lóránd** Ady költői nyelvének újdonságait, szokatlanságát és egyénien erotikus szerelmi költészetét is boncolgatta.

Móricz Zsigmond Nyíregyházán

Ez idő tájt kerül sor **Móricz Zsigmond** második nyíregyházi látogatására. **Nagy Endrével** együtt érkeznek, és a Nyugat folyóiratot propagálják. Az előzetes hírlapi cikk így méltatja az e tájról indult író: "**Móricz** a jövődvárás harcoss titánja, a legszebb magyar történelmi regények álmodója, a tiszta szívekben izzó magyar vágyak vateszi erejű érzője és ébresztője." **Móricz Nyíregyházán** a modern magyar irodalomról így beszél: "Az irodalom magasabb rendű, mint az élet, itt teremtik meg az emberi ideálokat. Az irodalmat nem lehet az írók magánügyének tekinteni". Nem hagyhatta szó nélkül a korabeli magyar írók mostoha anyagi körülményeit sem, majd a Nyugatban közölt cikkeiből olvasott fel. Az előadást **Nagy Endre** zárta azzal, hogy a közönséget felkérte a Nyugat pártolására.

Ez a rendezvény igen jó alkalom volt arra, hogy a nyíregyházi közönség a legilletékesebb személyektől kapjon tájékoztatást a korabeli magyar irodalom helyzetéről, s ez által jobban megértse saját - helyi - irodalmi munkájának lehetőségeit és korlátait.

A városban ugyanis irodalmi és színházi téren egyaránt még mindig sok a tennivaló. Nyilván nem véletlen, hogy a gazdasági világválság helyi hatására Nyíregyházán újra felszínre kerül a visszatérő probléma: a színház látogatottságának elégtelensége. Egy hírlapi cikk már azt is kimondja, hogy a város jó hírét veszélyezteti a színház iránti "megmagyarázhatatlan közöny", hiszen

a színház üressége a város "kulturális szégyene". Ennek okait keresve a cikk-író nem hagyja figyelmen kívül, hogy a városnak nincs saját társulata, és hogy az ideérkező vándor-társulatok produkcióinak színvonala nem mindig ki-elégítő. Mégsem ebben látja az igazi magyarázatot. Szerinte a "főok: a közszellem betegsége", vagyis "az egységes közszellem hiánya". Ennek gyógyításá-ra a Bessenyei Kör irodalmi szakosztálya lenne hivatott. A Körnek nem kellene megelégedni csupán előadások rendezésével, hanem - javasolja a hírlapíró - az "egységes közszellem" kialakításáért, így a színházi kultúra emeléséért is munkálkodni kellene. Ez az igény sem újkeletű. Mindig voltak olyan vélemények, amelyek a Kör lehetőségeit és erejét messze meghaladó társadalmi egy-ségesítési munkáját is elvárták volna a város művelődési egyletétől. Ennek a követelménynek a Bessenyei Kör a múltban sem, így ebben a kritikus gazdasági helyzetben éppenséggel nem tudott megfelelni. Igyekezett viszont jó kapcso-latokat kiépíteni más vidéki irodalmi körökkel. Sátoraljaújhelyen a Kazinczy Ferenc Egyesület meghívásának tettek eleget, Miskolcon pedig a Lévay József Körben vendégszerepeltek. A Nyíregyházán tevékenykedő Irodalomkedvelők Társu-latával is együttműködtek: 1930. december 7-én pl. közös irodalmi-zenei prog-ramot szerveztek.

A Bessenyei-hamvak hitelességének első vitája

Újabb gondot okozott a Körnek a bakonszegi Bessenyei-sírral kapcsolatos híresztelés. A **Dajka András** - volt nagyváradi rendőrkapitány - által írt levél kétségbe vonta ugyanis Bessenyei áthelyezett hamvainak azonosságát, s azt állította, hogy egy bizonyos **Váradi** nevű tisztartó csontjai kerültek át a Bessenyei-sírba. A levélíró fel is szólítja a Kört, hogy ismerje be a tévedését, s azt javasolja, hogy Bessenyei igazi hamvait a magyar kirá-lyi testőrség a fővárosban temettesse el. A Kör a Biharmegyei Régészeti Egye-sülethez fordul, hogy kiderítse az igazságot. Az Egyesület titkára okmányok-kal igazolja - a bihari Bessenyei Emlékbizottság exhumálási jegyzőkönyve alapján - hogy a Dajka-féle állítás alaptalan. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy ez a téma mégsem zárul le véglegesen, mert már jóval a hamvak 1940-ben történő Nyíregyházára hozatala után, 1955-ben - tehát már a Bessenyei Kör megszűnte után - **Nadányi Gertrúd**, apjának, **Nadányi Zoltán** költőnek egy meg-jegyzésére hivatkozva - ismét kétségbe vonja a hamvak valódiságát. Erre a feltevésre **Katona Béla** válaszol az Alföld 1956/5-6-os számában, s ezzel - úgy tűnik - végérvényesen sikerül tisztázni a kérdést. Amikor Nyíregyháza

városa 1982-ben a **Ráthonyi József** által süttői márványból készített új, modern kompozíciójú Bessenyei síremléket felavatta, s ez alkalomból a Bessenyei nevét viselő Főiskolán tudományos ülészakot rendeztek, itt hangzott el az ügyet felidéző Katona-előadás, amelynek utolsó mondatát idézem: "... tiszteletünket lencseként összegyűjtő és kisugárzó kegyeletes hely és erekleve nekünk Bessenyei sírja, ezért lehet számunkra megnyugtató ez a tudat, hogy az új síremlék alatt valóban a nagy felvilágosult író hamvai pihennek". A tanulmány teljes szövege a Pro Memoria Bessenyei György című főiskolai kiadványában olvasható. (Nyíregyháza, 1982.)

A hamvak körüli vita 1930-as - a fentiek szerint csak időleges - tisztázása után a Bessenyei Kör vezetőségét új feladatok inspirálják. Az eddigieknél sokkal nagyobb mértékben kívánnak a helyi alkotóerőkre támaszkodni, minden területen. A neves külföldi együttesek, mint pl. a drezdai vonósnégyes, és ismételten a Doni Kozák Kórus fellépései után május 31-én közönség elé lép a Bessenyei Kör saját, helyi erőkből szerveződött vonószekere. Jellemző az 1930-as évre a tudósító megjegyzése: "A most induló hangversenyévadban a Kör helyi művészeket léptet fel, ami nemcsak erkölcsi érdek, hanem a mai súlyos gazdasági helyzetben anyagi szempontból is indokolt megoldás." Ugyanez a szándék húzódik meg a képzőművészeti szakosztály által rendezett képkiallítás mögött is, ahol "két helybeli művész kollekcioit" mutatják be.

Bessenyei-almanach kiadása

Az irodalmi szakosztály helyi erőket megmozgató terveit azonban már nem az "anyagi szempontok" vezérlik. Ebben az esetben az írók és költők közös megjelenése egyben reprezentálása is a szabolcsi irodalomnak. A szervezést az irodalmi szakosztály elnöke, **Szohor Pál** végzi, aki levélben kéri fel a vármegyében élő, irodalmi munkásságukról már ismert írókat, hogy a Bessenyei Kör által megjelentetni kívánt Bessenyei-almanach című kiadvány részére "engedjék át írásaiknak egy-egy jellegzetes művét". A kötetből azt várják, hogy "Szabolcs szellemi életének érdekes tükréeként" az egész országnak bemutassa ezt a tájat, s az itt élő embert. A jó szervezőmunka eredményeként 1930 karácsonyára a **Jóba Elek** nyomdája megjelenteti az almanachot, amely a szerkesztő előszava szerint "a nyírségi kert magunknevelte almafájának gyümölcsét" tárja az olvasó elé. A kötet nevesebb szervezői: **Vietórisz József**, **Fehér Gábor**, **Kiss Lajos**, **M. Juhász Margit**, **Spányi Géza**, **Téger Béla**, **Péter Károly**, **Gáspár Margit**, **Belohorszky Ferenc**, **Tartallyné Stima Ilona**, akik - ismét **Szohor Pál**

szavait idézve - "szerelmes rajongói a nyírségi föld szépségének... és a rokonékküli, elszigetelt, bilincsbevert magyar nyelvnek".

Az Almanach utolsó írásának Nyíregyháza a címe és Szohor Pál a szerzője. Ebben a város nevének - Ecclesia de Nyír - eredetéről, a nyíregyházi gazdák szorgalmáról, a sóstói tölgyerdő létrejöttéről, a nyíregyházi majálisokról és a város irodalmi hagyományairól, művészi teljesítményéről szól. Ez utóbbival kapcsolatban ezt olvashatjuk: "Művészeket nevelni alig volt ideje a fiatal városnak. Eddig csak barázdát hasogatott, iskolát, templomot épített. ... A művészi élet világitótornyául Bessenyei Györgyöt választottuk. Mi most mindnyájan testőrök vagyunk..." A cikkben a lokálpatrióta és a tudatos politikus hangja együtt szólal meg.

Ez a kiadvány méltó és jellemző módon zárja le a Kör történetének ezt a váltakozó színvonalú, a világgazdasági válság által befolyásolt, ellentmondásos szakaszát, s ugyanakkor el is indítja azt az új periódust, amelyet a helyi alkotó erők kezdeményező készsége és Bessenyei irodalmi hagyatékának tényleges ápolása és gondozása jellemez majd, mivel ettől kezdődően kapcsolódik be Nyíregyháza ifjúsága is a Bessenyei-kiadások országosan már elkezdődött munkálataiba.

A Kör 1926-30 közötti működésére valóban a paradoxonok a jellemzőek. Az országos hírű zenei rendezvények mellett, amelyeket: **Kodály Zoltán** és **Jeanne-Marie Darré** neve, vagy a Doni Kozák Kórus fellépte fémjelez, az ismeretterjesztő munka színvonala jelentősen csökkent, s amikor a Kör taglétszáma az 56 éves fennállás során a legmagasabb volt (523 fő!), akkor panaszokdtak a tudósítók leggyakrabban a rendezvények és a színházi előadások gyér látogatottságáról, a közönről és a közönség passzivitásáról.

A problémák megléte két okra vezethető vissza. Az egyik minden bizonnyal külső, gazdasági-társadalmi ok, vagyis az életszínvonal általános romlása, a kultúrát igénylő értelmiségi-polgári rétegek elszegényedése, a középrétegek szellemi igénytelensége.

A váltakozó színvonalú munka másik oka viszont személyi tényezőkben keresendő. Ebben a periódusban ugyanis nem volt a Körnek sem egy **Popini**, sem egy **Kardos**-kvalitású vezetője, aki a súlyosbodó körülmények között is megtalálta volna a kultúrélet fellendítésének lehetőségeit.

Amit a körülmények hatására viszont felismert ez a vezetőség, s ez első-sorban az anyagi fedezetet is biztosító **Szohor Pál** érdeme - hogy ti. nagyobb mértékben kell és lehet a helyi alkotók munkájára, kezdeményező erejére támaszkodni -, azt a Kör történetének következő szakaszában hatékonyan érvényesíteni is fogják.

BESSENYEI ALMANACH

Molnár

Rúzi

SZERKESZTI:

SZOHOR PÁL

A SZABOLCSVÁRMEGYEI BESSENYEI KÖR
IRODALMI SZAKOSZTÁLYÁNAK ELNÖKE.

NYIREGYHÁZA

JÓBA ELEK KÖNYVNYOMDÁJA

2404-1930.

VIII. A HAGYOMÁNYÁPOLÁS ÚJ GYAKORLATA AZ „IRODALMI” KORSZAKBAN (1931–1935)

A Bessenyei Kör eddigi tevékenysége során a névadó emlékének ápolása abban merült ki, hogy évente, az író halálának évfordulóján emlékünnepséget rendeztek, serleget avattak, irodalmi pályázatot írtak ki, és gyűjtötték az ún. Bessenyei-relikviákat. Az előbbieket között voltak országos hírű rendezvények is, amelyek maradandó tárgyi emlékek létesítésével is együttjártak. Ilyen volt az 1899-es nyíregyházi szoboravatás, az 1913-as tiszaberceli emléktábla leleplezése, vagy az 1923-as Bessenyei-serleg avatási ünnepe. Az irodalmi pályázatokra ugyancsak az ország minden részéből érkeztek pályaművek. A Bessenyei-relikviák száma pedig évről-évre nőtt, 1920-tól ez a gyakorlat folyamatosnak tekinthető.

Hiányzott azonban ezekből a tevékenységi formákból egy fontos tényező, amely minden hagyomány-ápolásnak elengedhetetlen tartozéka: a névadó író kiadatlan, irattárakban szunnyadó műveinek a megjelentetése. Szóban és újságcikkekben ugyan már korábban is felvetődött a gondolat, hogy ki kellene adni Bessenyei összes műveit, s gyakorlatban azonban ebben az ügyben a Bessenyei Kör eddig semmit nem produkált. Most viszont – a 30-as években – erre a tevékenységre is sor kerül. Ennek kettős oka van. Az egyik a külső példa és ösztönzés, vagyis az a **Vajthó László** által megindított munka, az Irodalmi Ritkaságok sorozata, amelyben többek között Bessenyei néhány műve is kiadásra került. A másik egy helyi, személyhez kapcsolódó ok. Ekkor került Nyíregyházára az a fiatal tanár: **Belohorszky Ferenc**, aki felismerve a Vajthó-kezdményezés jelentőségét, eléggé lelkes és felkészült volt ahhoz, hogy Nyíregyházán is elkezdje a sajtó alá rendezési és kiadási munkát. **Belohorszky Ferenc** 1930-ban friss diplomával érkezett a városba, s a Kossuth Gimnázium magyar-német szakos tanára lett. Szinte azonnal bekapcsolódott a Bessenyei Kör munkájába. Jelzi ezt az a tény, hogy az 1930 karácsonyára megjelent – korábban már említett – Bessenyei Almanachban már szerepel a Bessenyei bécsi élete című, "szellemtörténeti vázlat"-nak nevezett tanulmányával. Elsősorban az ő kezdeményező kedvének és filosz-hajlamának köszönhető, hogy a Bessenyei Kör, amelynek eddigi története során főleg a hangversenyélet és a szabadlyceális előadások jelentették az erősségét, most az 1931-es évektől az irodalom, a filológia, a könyvkiadás és a folyóirat szerkesztés

terén is jelentős tevékenységet tud kifejteni. E munka alapján nevezhető ez a periódus a Kör "irodalmi" korszakának.

Valóban, az eddigi vezető műfaj: a zene túlsúlya mostanra megszűnik, a hangversenyek száma erőteljesen csökken. Az év során mindössze két jelentősebb hangversenyről tudósítanak a források. Az egyiket - a Bessenyei Kör vendégszereplésének viszonzásaként - a miskolci Léway József Közművelődési Egyesület rendezte, a másikon pedig a nyíregyházi Jótékony Nőegylet tagjai lépnek fel, köztük pl. **Horthy Istvánné** és **Virányi Sári** énekszámokkal, **Szigeti Sándor** pedig zongoradarabokkal.

A szabadlyceálisok tevékenysége sem a régi. Az év során csupán **Fehér Gábor**, **Gáspár Margit** és **Belohorszky Ferenc** - valamennyien irodalmárok - tartanak előadásokat.

Belohorszky Ferenc kiadói tevékenysége

Annál nagyobb eredményt mutat fel a Körrel szoros kapcsolatban álló Kosuth Gimnázium Bessenyei György Önképzőköre. Itt szervezi meg és irányítja a Bessenyei György kisebb költeményei című kötet kiadási munkálatait **Belohorszky Ferenc**. Az 1931. március 6-i hírlapban ez a nyilatkozata olvasható: "Célul tűztem ki, hogy az ifjúság figyelmét Bessenyei műveinek kiadásaira felhívjam."

Az önképzőkör 72 ifjú tagja vállalkozott, hogy vezetésével összegyűjtse és sajtó alá rendezze "eredeti XVIII. századi nyomtatványok alapján" a különböző művekben szétszórtan található, illetve kiadatlan Bessenyei-verseket. Munkájukkal "fel akarták ébreszteni a vidéket is, a közélet minden tényezőjét", s meg akarták mutatni, hogy "van még ifjúság, mely nemhogy megvetné a múltat, hanem jól tudja, hogy csak a múltra építve, a jelenben élve alakíthatja ki a jövő szebb reménysugarait is..."

A lelkes diákok a céltudatos irányítással és **Valent József** önképzőköri tanárelnök segítségével gyors és szép munkát végeztek. Április 26-án "lélekemelő ünnepély keretében, előkelő közönség jelenlétében" került sor a kis kötet nyilvános bemutatására. A sajtó a "végre tettekben meginduló Bessenyei-kultusz első sikeres lépésének" nyilvánítja az eseményt. E jelentős munkában a helyi tanácsadókon kívül **Császár Elemér** irodalomtörténész is közreműködött. A kötet ötszáz példányban jelent meg, s az érdeklődőknek ingyen bocsátották rendelkezésére. Ma már könyvritkaságnak tekinthető.

Az ünnepségen a megyét **Szohor Pál** főjegyző és **Polinszky Pál** kultúr tanácsnok képviselték. A debreceni egyetem elismerését **Hankiss János** és **Pap Károly** tolmácsolták. Az utóbbi szavaiból idézem: "Meghajtom a tudomány zászlaját előttetek, nyíregyházi diákok, kérlek, hogy a megkezdett munkát tovább folytassátok."

Számos üdvözlő-beszéd hangzott még el. A magyar Királyi Testőrség nevében **Máté-Törék Gyula** testőrőrnagy, a nyíregyházi Öregdiákok Szövetségének részéről **Böhm Ignác**, a Debreceni Szemle és a Csokonai Kör képviselőjében **Hankiss János**, a Bessenyei Kör nevében pedig **Fehér Gábor** mondott üdvözlő beszédet. A helyi iskolák elismerését **Obetkó Sarolta** (Leánygimnázium), **Kovács Tivadar** (Kir. Kat. gimnázium), **Arató Béla** (Tanítóképző Intézet), **Margócsy Emil** (Felsőkereskedelmi), **Szilárd Erzsébet** (Női kereskedelmi szaktanfolyam) fejezték ki.

Dísztvíratot küldött a Bessenyei-kiadásokat kezdeményező pesti Berzsényi Gimnázium ifjúsága is. Ezt - az ünnepség során - **Zwick Vilmos**, a gimnázium igazgatóhelyettese olvasta fel.

Az üdvözléseket **Belohorszky Ferenc** köszönte meg, s "további kitartó munkát", e tevékenység folytatását ígérte.

A Kossuth Gimnázium tehát most is példát mutatott. A kisebb költemények megjelenése után a Bessenyei Körtől is elvárható volt, hogy végre "a tudomány berkeiben is" elkezdje a Bessenyei-kultusz művelését.

Az 1932-es év viszont még a tisztújítás gondjainak jegyében telik el. Mivel **Vietórisz József** lemond a társ-elnöki tisztségéről, és a szakosztályvezetők megbízatása is lejár, új tisztkart kell választani. Ennek eredményeként az új elnök **Bencs Kálmán** polgármester lesz, s mellette **Mikecz Üdön** főispán társelnökösködik. Elnökökben egyébként sincs már hiány. Immár a díszelnökök sorában találjuk a korábbi tisztségviselők közül **Geduly Henriket**, **Vietórisz Józsefet** és **Kállay Miklóst** is.

Megújítják a szakosztályokat is. Az irodalmi **Mikecz László**, megyei főjegyző, a képzőművészetit **Imre János**, a megújuló ismeretterjesztő szakosztályt pedig **Schárbert Ármin** tanár vezeti. Az új karnagy, vagyis a zenei szakosztály vezetője: **Kiss János**. A főttkári tisztséget **Spányi Géza** főorvos tölti be, aki már a korábbi korszakokban is tevékeny tagja volt a Körnek, 1922-25 között a szabadlyceális szakosztályt vezette. Most újra bekapcsolódik a Kör munkájába. Mellette - mint ügyvezető titkár - **Belohorszky Ferenc** dolgozik. Ez az új vezetőség - úgy tűnik - képes lesz arra, hogy az átmeneti vissza-
(Szabolcs-Szatmári Szemle, 1983/3:549

esés után a Kör aktivitását fokozza, és a régi színvonalhoz közelítse, sőt irodalmi és publicisztikai téren azt meg is haladja.

A sajtó is felfigyel a változásra. A november 7-i számában jelenti, hogy a Kör "új életkedvvel szervezkedik", hogy múltjához méltó tevékenységet fejtsen ki. A korábbi évek gyengébb munkájáért a gazdasági válságot teszi felelőssé, nyilván nem alaptalanul.

Az új vezetőség valóban gazdag programmal kívánja visszahódítani a közönséget. Ismét "nagy szabású" irodalmi est: Arany János emlékünnep, majd a debreceni írócsoport, a Csokonai Kör meghívása, vendégszereplés Debrecenben, Békéscsabán és Szegeden, jelzik a mozgulást.

Belohorszky Ferenc pedig folytatja a Bessenyei műveinek ismertetését, népszerűsítését: a Rómának viselt dolgai című Bessenyei alkotásról tart előadást.

Mozdul a zenei élet is: új hangverseny-bérletet hirdetnek meg, bár fővárosi művészek meghívására egyelőre nincs pénzük. A képzőművészetiek pedig gyűjteményes kiállítást rendeznek **Molnár Rózsi** festőművész-tanár képeiből.

A vezetés aktivitást jelzi az a tény is, hogy 1932 novemberében egy tisztikari és egy elnöki tanácsülést, decemberben pedig "rendes" ülést is tartottak. Az üléseken készült jegyzőkönyvek - már meglévő levéltári források - jelzik azt az alaposítást és ambíciót, amivel a Kör vezetői hozzáláttak feladataikhoz. Minden megmozdulásról előzetes és részletes tervezetet, majd forgatókönyvet készítettek. Jellemző példája ennek a **Belohorszky Ferenc** által javasolt, előkészített és lebonyolított Arany-émlékest minden mozzanata. De hasonló ügybuzgalommal tervezi meg **Szohor Pál** is pl. a debreceni vendégszereplés programját. Ezen is a helyi erők lépnek fel: **Vietórisz József**, **Juhász Margit** és **Téger Béla** versekkel, **Virányi Sári** énekszámokkal, **Szigeti Sándor** zongorajátékkal, **Keéky István** humoros felolvasással, **Szesztay Andrásné** pedig versmondással szerepel.

A programok mellett a tagfelvétel terén is alapos szervezőmunkát fejtenek ki. Az 1932. december 5-i jegyzőkönyv adatai szerint újabban 68-an kérték felvételüket. Egy hónap múlva viszont már 115 új tagjuk van. A régiekkel együtt így az 1933-as taglétszám 306 fő. A 30-as években egyébként a vidéki irodalmi egyesületek virágkorukat élik. Több mint kétezer kulturális egyesület működik, s taglétszámuk eléri a háromszázezret. Anyagi helyzetük azonban nem egyformán stabil. A fenti időszakban a Bessenyei Körnek is pénzügyi problémái vannak.

A Keéky-ügy vitája

A Kör erkölcsi magatartására és anyagi helyzetére egyaránt fényt vet az ez idő tájt lezajlott ún. Keéky-ügy vitája. **Keéky István** saját irodalmi alkotásainak bemutatásával többször is fellépett a Kör rendezvényein. Most viszont azt kérte, hogy a Kör égisze alatt önálló előadásokat tarthasson, és a tiszta bevétellel saját maga rendelkezék. A kérést a rendes ülésen tárgyalják, igen heves vita után szavazásra teszik fel, s egyetlen szótöbbséggel elutasítják. Egyrészt nem akarnak az ilyen "saját bevételű" rendezvényeknek precedenst teremteni, másrészt nincsenek olyan anyagi helyzetben, hogy ezt megengedhessék maguknak. Ha pénzügyileg jobban állnánk - érvel például **Belohorszky Ferenc** - akkor is inkább ösztöndíjjal vagy pályadíjjal lehetne segíteni az alkotással foglalkozó tagok anyagi gondjain.

A Kör gazdasági tevékenysége, pénzkezelése - egy ekkor előkerült adat szerint - a múltban nem lehetett kifogástalan. A régi iratok átvizsgálása során ugyanis váratlanul 3400 korona készpénzt találtak, amit még 1922-ben gyűjtöttek össze a Bessenyei-serlegre. Természetesen azóta ennek az összegnek az értéke, csakúgy, mint annak idején a hadikölcsönökbe fektetett **Bleuer**-alapítványé is, elveszett. Talán e múltbéli negatív tények is hozzájárultak ahhoz, hogy most - 1933-ban - a főpénztáros mellé még két pénztárost választott a Kör tanácsa, hogy ne legyenek pénzügyi vagy adminisztratív problémái.

A **Schárbert Ármin** vezette szabadlyceálisok is tervszerűen kezdtek dolgozni. Volt olyan hónap, amikor három előadás is elhangzott. Ilyen volt pl. **Éber Antal** képviselő, a fővárosi Kereskedelmi és Ipari Kamara elnökének előadása, aki a gazdasági válság és a kapitalizmus összefüggéseiről beszélt. A következő évre pedig már ez a szakosztály is előzetes program szerinti előadás-sorozatot tervez, melyben művészettörténeti, földrajzi, néprajzi és zoológiai témák egyaránt szerepelnek.

A vonatkozó jegyzőkönyvek tanúsága szerint ebben az időben sem könnyű neves előadókat meghívni. **Baktay Ervin** egy előadásának költségei - honorárium, utiköltség, stb. - kb. 180 pengőre rúgnak, s ezt az összeget a Kör csak nagyon alapos szervezéssel, elég magas helyárrakkal, és a tanulóifjúság mozgósításával képes előteremteni. Mégis vállalkozik rá, mivel **Baktay Ervinnek** a Körösi Csoma Sándor útjait követő nyugat-tibeti expedíciójáról szóló előadását értékesnek tartja.

Az irodalmárok is új módszerekkel végzik a helyi írók szervezését. Kérdőíveket küldenek ki az irodalmi érdeklődésű és szépirodalommal is foglalkozó

megyei alkotókhoz, amelyben "világnézeti különbségre való tekintet nélkül" együttműködésre kéri őket. Összeállítják az egész vármegyére kiterjedő programjukat. A belső, szervezeti megerősödés után gyakoribbá kívánják tenni a külső, a megyei községekben történő szereplést is. Szorgalmazzák, hogy alakítsák meg a Bessenyei Kör helyi, vagyis vidéki szervezeteit. Kultúrpropagandájukban hirdetik is, hogy a Kör csak akkor tudja betölteni hivatását, ha "olyan intelligencia áll mögötte, amelyre minden kultúr-vonatkozásban számíthat". Továbbra is igénylik a sajtó szervezett támogatását. Az érdeklődés fokozására a kor népszerű íróját, **Herczeg Ferencet** kéri fel szónoknak a Bessenyei emlékünnepeken.

Az erőfeszítések nem hiábavalók, az irodalmi propaganda és a toborzási kampány eléri célját, a taglétszám állandóan emelkedik. A sikereket a lyceálisok tervszerű és eredményes munkája is segíti. **Kovács Máténak** a francia gótikáról, **Vietórisz Józsefnek** a Phaedrus meséiről szóló előadásainak nagy közönség sikere van.

A Kör saját könyvtárát létesít

Úgy látják, eljött az ideje, hogy a Kör saját könyvtárát létesítsen, s ezzel is szolgálja a megyei közművelődés ügyét. Ez a célkitűzés egyébként már az 1898-as Alapszabályban is szerepelt. Megvalósítására csak most kerül sor. A Magyar Tudományos Akadémia is támogatja a tervet.

A Kör titkársága kéréssel fordul a kiadókhoz. Az eredmény nem marad el. A jegyzőkönyvi adatok szerint az Athenaeum és a Pallas 8-8, a Singer és Wolfner cég 10, a Légrády Kiadó pedig 50 darab könyvet ajándékozott a könyvtár részére. A könyvek sorsáról - s hasonlóan a serlegek és festmények hollétéről - nincs tudomásunk.

Az egyre szélesebb körben kibontakozó munkához viszont egyre több pénz is kell. A Kör lépéseket tesz állami szubvenció biztosítása érdekében. Hasonló kéréssel fordul a város és a vármegye illetékeseihez is.

A megnövekedett feladatok közepette kell az irodalmi szakosztálynak új elnököt választania. **Mikecz László** ugyanis - elfoglaltságára hivatkozva - lemond. Helyét **Horthy István** közjegyző veszi át, aki ugyan nem szakember, de irogató hajlamú, művészi érzékkel rendelkező lokálpatrióta. Magatartására és vezetői szemléletére jellemző székfoglaló beszédének ez a részlete:

"Fontos, hogy a politika ne avatkozzék az irodalomba, az irodalomnak kell a politikát vezetni." Ekkor 1933. március 28-át írunk.

Közben már folynak az irodalmi szakosztály ún. felolvasó estjei. Ezeken többek között **Belohorszky Ferenc**, **Méreyné Juhász Margit**, **Dienes István** és **Péter Károly** olvasnak fel műveikből.

Egyre jobban szervezi munkáját a zenei szakosztály is. Márciusban Liszt-hangversenynek, áprilisban a 12. honvéd gyalogezred zenekarának tapsolhat a közönség.

Folytatódnak a vendégszereplések. Most a békéscsabai Auróra Kör meghívásának tesznek eleget. A program szervezője ismét **Szohor Pál** ügyvezető elnök, aki tekintettel a két város között fennálló "szoros kapcsolatra", nívós és szép műsort produkál. Fellépteti a Kör minden neves és tehetséges tagját **Vietórisz Józseftől** **Szigeti Sándor** zongoraművészen át **Belohorszky Ferencig**. A közös utazásra a kereskedelmi minisztertől szabadjegyet kérnek. Vendégszereplésük így is több mint 200 pengőbe kerül.

Az új irodalmi elnök, **Horthy István** pedig az első Bessenyei emlékünnepe rendezi a vármegyeháza nagytermében. Ő maga mond megnyitót, majd **Mikecz Üdön** tart ünnepi beszédet. Ebben Bessenyeit és testtársait "nemzetpolitikai társaságnak" nevezi, akik "sorsközösséget" vállaltak nemzetükkel. A hírlapi tudósítás az est sikeréről számol be.

1933 őszén a Körnek az a legnagyobb problémája: hogyan sikerül az új, tíz hangversenyből álló sorozatra 200 bérletet eladni. A Kör már sok munkát fektetett az előkészületekbe, ám egy 3000 pengős keretet kellene előteremtenie a költségekre.

Az érdekesség mellett a helyzet reális megítélése kedvéért érdemes idézni azt a honorárium-igénylistát, amelyet **Belohorszky Ferenc** a fővárosi művészekkel való személyes tárgyalás után a közgyűlés elé terjesztett:

Báthy Anna - Tibor Zoltán: 400 Pengő; Engel István 200; Bartók Béla - Zathureczky Ede: 500; Dullien Klára - Rieger Tibor: 100; Debreceni Trió 120; Pataky Kálmán: 500 Pengő.

A közgyűlés - noha az adott pillanatban a szervezők még csak 50 bérletet adtak el- kivétel nélkül elfogadja az ajánlatokat. Bízik önmagában és a közönségben.

Mi valósult meg ebből a nagyszabású tervből? 1933. november 4-i rendes ülés jegyzőkönyvének tanúsága szerint - mivel végül is csak 92 bérletet tudtak eladni - az esedékes 500 pengő vármegyei segílyt is a hangverseny-sorozat megrendezésére fordítják. Az igényes program tehát, ha nem is teljes egészében, de a legjelentősebb számokat tekintve, megvalósulhat. Így kerül sor elsőként **Dullien Klára** és **Rieger Tibor** hegedű-zongoraestjére, majd a Debreceni Trió

hangversenyére. Őket egy helyi együttes: a Kálvineum énekkara követi. A következő év eseménye január 10-én **Bartók Béla** zongorahangversenye és **Zathureczky Ede** hegedű-koncertje, majd **Hajdú Sándor** - **Szigeti Sándor** gordonka-zongora estje következik. Március 4-én **Báthy Anna** operaestje arat sikert.

Bartók Béla hangversenye

E rövid áttekintés bizonyítja, hogy a Kör az elhatározásait - olykor jelentős erőfeszítések árán is - megvalósította, így az 1933-34-es évadot zenekultúra terén a Kör történetének kiemelkedő teljesítményei között tarthatjuk számon. **Bartók Béla** vendégszereplését - akárcsak **Kodály Zoltán** 1926 novemberi fellépését - emléktábla örökíti meg a nyíregyházi Korona Szálló homlokzatán. Mindkettőt a megyei Idegenforgalmi Hivatal helyezte el 1970-ben. A hangversenyek látogatottságával, a nézők számával viszont nem igen lehettek elégedettek a Kör vezetői. **Margócsy József** személyes, diákkori élményként írja le említett könyvében, hogy a Bartók-hangversenyen - amit az emléktábla "nagysikerűnek" minősít - alig voltak száznál többen a szépen kivilágított nagteremben. Ez az adat azonban elsősorban a kisvárosi közönségnek a modern zene iránti értetlenségére jellemző és mit sem von le a Bessenyei Kör azon törekvésének értékéből, hogy **Bartók Bélát** - nem kis anyagi áldozatok árán - meghívta Nyíregyházára.

A **Schárbert Ármin** által vezetett szabadlyceálisok is egyre jobban hozzájárultak a Kör programjainak gazdagításához. **Spányi Géza** az arcban tükröződő jellemről, **Hankó Béla** az állatvilágban megnyilvánuló szülői szeretetről, **Weiszer Gyula** pedig a Földközi-tengeri útján szerzett élményeiről tart színes előadást.

Az irodalmi szakosztály változatlan lendülettel, helyi és országos erőket egyaránt mozgósítva dolgozik. **Horthy István** szervezésében 1933 őszén **Garay Gyuláné** tart regényelemző előadást, majd **Borbély Miklós** novelláit mutatják be a rendszeressé váló ún. "irodalmi hétfő" keretében. Ugyancsak itt kerül sor **Margócsy Emilné** Kalevaláról szóló felolvasására is.

Horthy István szakosztályvezető mellett ekkor kezd el dolgozni **Szentmiklósi Péter** tanár, aki majd a rövidesen napirendre kerülő folyóirat-szerkesztésben is jelentős szerepet vállal. Most - 1933 november 15-én - ő nyitja meg azt az irodalmi délutánt, amelynek fénypontja **Hankiss János**: Az olvasó, mint szerző című előadása. Erre az évadra esik **Harsányi Zsolt** vendégszereplése is. Egy önálló est keretében új regényéből és humoros írásaiból olvas fel szemelvénye-

ket. Az est sikeréhez a Debreceni Trió és **Galánffy Lajos** zongoraművész fellépése is hozzájárul.

Az erdélyi írók estje

A legnagyobb irodalmi eseményt azonban az erdélyi írók bemutatkozása jelenti. A december 9-i "erdélyi estet" **Mikecz Üdön** főispán, a Bessenyei Kör elnöke nyitja meg. Beszédének jellemző tételei:

"Az a munka, amit Erdély írói végeznek, értünk is történik... A szétszakított-ságban is egy kultúráért folyik a munka."

A vendégek közül **Bánffy Miklós** Bessenyei szellemi nagyságáról, **Kemény József** az erdélyi magyar irodalom helyzetéről beszélt, **Ligeti József** pedig műveiből olvasott fel. A meghívottak közül **Tamási Áron** és **Reményik Sándor** nem tudott részt venni a nyíregyházi vendégszereplésen.

Az 1933-as év irodalmi programját két házi rendezvény zárja: előbb **Borbély Sándor**, **Gáspár Margit** és egy kamaraegyüttes ad műsort, majd **Margócsy Emilné** tart novelláiból ismét nagyszerű felolvasást.

A képzőművészeti szakosztály csak egy, de igen jelentős rendezvénnyel járul ekkor hozzá a Kör kulturális tevékenységéhez: helyi művészek alkotásaiból nyit tárlatot. Ezen többek között **Tóth I. Lajos**, **Grabowiczky Leon**, **Molnár Rózsi**, **Z. Szalay Pál** és **Závorszky Oszkár** állították ki műveiket. A következő évben viszont nagyszabású, a megye nép- és iparművészetét bemutató kiállítást szerveznek, amelyet **József Ferenc** kir. herceg nyit meg. A tárlat anyagáról **Szablya János**, az Iparművészeti Társaság alelnöke elismerően nyilatkozik. Ehhez kapcsolódik **Náday Pálnak** az iparművészet fejlődéséről szóló előadása, amelyben azt hangsúlyozza, hogy a "népi gyökerű törekvéseknek a nemzeti és esztétikai cél mellett szociális szempontjai is vannak." Sor kerül a Népi iparművészetünk című film levetítésére is.

A szabadlyceálisok 1934-es programja is változatos. Nincs már uniformizált és kötelező tematika. **Horváth Béla** fővárosi jegyző a fejlődő Törökországról, **Klekner Károly** a modern sebészetről, **Schárbert Ármin** pedig a földtörténet újkoráról tart - többek között - sikeres ismeretterjesztő előadást.

Indul a Szabolcsi Szemle

Ám ez az év mégis az irodalmárok éve. A régóta dédelgetett - és Alapszabályban már 36 éve rögzített - nagy tervet: az önálló irodalmi-művészeti fo-

lyóirat kiadását ebben az évben végre valóra váltják. Az irodalmi szakosztály ez év februárjában hoz határozatot a folyóirat-alapításról, s 1934. április 10-én az első számot olvashatja a közönség.

A lap megszületése körül elsősorban **Horthy István** és **Szentmiklósi Péter** tevékenykednek, ők a téma előadói az 1934. február 7-i rendes ülésen is.

Az irodalmi szakosztály előkészítő tárgyalásai eredményeként javasolják a Kör elnöki tanácsának, hogy a folyóirat havonta jelenjen meg, s a Bessenyeire utaló Holmi nevet viselje. Az elnöki tanács azonban - több hozzászólás meghallgatása után - úgy dönt, hogy a lap címe Szabolcsi Szemle lesz, és a Bessenyei Kör hivatalos lapjaként kerül kiadásra.

Kiemelésre méltónak tartom az elnöki tanácsnak azt a határozatát, amely a folyóirat jellegéről dönt. Engedélyezik, hogy a lap nemcsak kifejezetten irodalmi, de bármely művészeti, közművelődési és kulturális jellegű írást is közölhet, de a politikai cikkektől elzárkóznak. Elvileg tiltják tehát a politizálást, a gyakorlatban azonban nem tudják kivonni magukat a kor ideológiai ráhatásai alól.

A Kör vállalja az első szám anyagi költségeit. A Szabolcsi Szemle 1000 példányban jelenik meg, egy ív terjedelemben, s minden tag, illetve érdeklődő, tiszteletpéldányként kapja. A továbbiakban a lap az előfizetésekből és a hirdetésekéből akarja magát fenntartani. Ám, ha szükséges - a jegyzőkönyv szavai szerint - a Kör "bizonyos összeggel támogatni fogja a lapot, mert a mai nehéz időkben" nem lehet csak az előfizetőkre építeni. Így kerül később sor az állandó szubvenció biztosítására.

Az új folyóirat szerkesztésével a következő, eddig is tevékenyen dolgozó vezetőségi tagokat bízzák meg:

Főszerkesztő: **Szohor Pál**. Szerkesztők: **Szentmiklósi Péter**, és **Belohorszky Ferenc**. A szerkesztőbizottság elnöke **Horthy István**, tagjai pedig **Borbély Sándor**, **Borbély Miklós**, **Kelen László**, **Téger Béla**, **Margócsy Emilné**, **Méreyné Juhász Margit**, **Kovács Máté**, **Keéy István**, **Vietórisz József**, **Lukács Béla**, **Spányi Géza** és **Szigeti Sándor**.

A lapot a helyi Klafter Nyomda állítja elő, s **Bata Sándor** nyíregyházi Könyvkiadónál jelenik meg. Az első szám - mai szemmel nézve is - jó benyomást kelt. Külső formája, betűtípusa és szerkezete egyaránt megfelel a kor színvonalának. A címdalt **Tóth I. Lajos** tervezte, az azon látható Bessenyei-érem pedig **Szalay Pál** munkája.

A Szabolcsi Szemle életrehívása című bevezető cikkében **Szohor Pál**, a főszerkesztő az alábbi szemléletes költői képpel határozza meg a folyóirat célját:

"... az elszórt irodalmi tanyák termését gyűjtjük össze a Szabolcsi Szemle magtárába, s megnyitjuk vaspántos ajtaját mindenki előtt, akiben feltalálni véljük a kultúra kenyérnevelő kovaszát."

A szabolcsi szellemi erők összefogása, az irodalommal foglalkozó alkotók és kritikusok publikálási lehetősége tehát többé nem ábránd - amit régóta dédelgetett a Bessenyei Kör mindenkori vezetősége -, hanem valóság. Az alapításkor vállalt feladatot most sikerült teljesíteni. A "termés összegyűjtése" sem felelőtlen elképzelés, hiszen a 30-as évekre Nyíregyházán már kialakult egy olyan író-költő-irodalomtörténész csoport, amely képes volt a lapot megfelelő színvonalú irodalmi anyaggal ellátni. Az első évfolyam számaiban csaknem félszáz vers, 25 tanulmány és 13 elbeszélés jelenik meg, s ezek zömét - az országos nevű alkotók, mint pl. **Áprily Lajos**, **Voinovich Géza** és **Zilahy Lajos** mellett - a helyi írók publikálják. Itt találjuk a már eddig is írogató, vagy már önálló kötettel is rendelkező tehetségek legjavát **Vietórisz Józseftől** kezdve **Spányi Gézán**, **Méreyné Juhász Margiton**, **Kelen Lászlón** és **Gáspár Margiton** át **Belohorszky Ferencig**.

A folyóirat irodalompolitikai alapállását azonban nem a főszerkesztő és nem is helyi szerző, hanem **Voinovich Géza**, a Kisfaludy Társaság akkori elnökének írása jelöli ki, aki A költészet hivatása című cikkében (1934/1: 69-70) ezt írja: "Irodalmunk mindig nemzetébresztő, nemzetfenntartó erő volt, s annak is kell maradnia ... Nagy érdeme a folytonossága."

A Szabolcsi Szemle szerkesztőgárdája egyetért ezzel a meghatározással, hiszen így nyer polgárjogot a nemzeti irodalom egészében, s egyben így kötelezi el magát az adott korszak hivatalos irodalompolitikájához. Ezen a plattformon belül igyekszik azt a feladatot teljesíteni, hogy a helyi tehetségeknek itt biztosítson fórumot a kibontakozásra, hogy ne kelljen - mint a múltban - elhagyniuk a megyét, a várost, s Budapesten keresni az érvényesülés lehetőségét.

A folyóirat természetesen - ahogy ezt az alapító határozat is engedélyezte - nemcsak kizárólag szépirodalommal és kritikával foglalkozik. Így már az első számban olvashatunk cikket a Bessenyei Kör házi hangversenyeiről **Szigeti Sándor** tollából, Nyíregyháza művészeti viszonyairól pedig **Spányi Géza** ad igényes áttekintést.

Az új folyóirat fővárosi sajtóvisszhangja kedvező, a Nyírvidék értesülése szerint az első számot "meleg elismeréssel fogadták a legmagasabb irodalmi és művészeti körökben".

A Kisfaludy Társaság vendégszereplése

Az országos felfigyelésnek kétségtelen bizonyítéka, hogy már 1934 májusában a Kisfaludy Társaság népes és neves írócsoportja tesz látogatást Nyíregyházán, **Voinovich Géza** vezetésével. Fellépésüket a Kör vezetősége megtiszteltetésnek és eddigi helyi irodalmi tevékenysége elismeréseként értékeli. A Kör által a Korona Szálló nagytermében rendezett irodalmi esten **Áprily Lajos**, **Harsányi Zsolt**, **Zilahy Lajos** és **Rédey Tivadar** tartanak előadást, illetve olvasnak fel műveikből. Az esten a Kör tagjain kívül a város "egyházi, katonai és polgári előkelőségei" és az "irodalom sorskérdései és nemzetünk életproblémái iránt érdeklődő" közönség vesz részt. A fogadás vezetője **Bencs Kálmán** polgármester, az üdvözlő beszédet **Mikecz Üdön** főispán mondja. Mindketten a Kör jelenlegi elnökei. A **Mikecz**-beszéd jellemző részlete:

"Öreg fa van, de öreg virág nem lehet. A költészet vegetációjában az élet színei fakadnak, de élnek és hatnak a tradíciók, a faji, a nemzeti adottságok is, amelyeknek kultuszában a vidéki társulatok erőt nyernek, bátorítást kapnak a történelmi jelentőségű fővárosi társaságoktól. Ilyen buzdító kézfogás a mai este is."

A "bátorítást" és a befogadást, a szellemi kapcsolatok lehetőségét köszönik meg tehát a helyi felszólalók, mindenekelőtt **Vietórisz József**, aki a Bessenyei-serleggel a kezében méltatja a Kisfaludy Társaság rövidesen száz esztendőös működését (1836-1936), s köszönti a jelen lévő képviselőit, majd **Mikecz László**, **Szohor Pál** és **Sasi Szabó László** üdvözlő beszédei hangzanak el. A helyi sajtó az irodalmi estet a Bessenyei Kör idei legnagyobb szabású akciójaként értékeli.

Az irodalmi szakosztály azonban nem pihen babérajain. Vidéki népszerűsítő körútra indul, hogy a Kör tevékenységét és a Szabolcsi Szemlét propagálja. Kisvárdán, Nyírbátorban és Nagykállóban tartanak irodalmi programokat. Ezek szervezője és előadója a folyóirat szerkesztője: **Szohor Pál**. Alapvetően a Bessenyei-kultusz ápolásának feladatairól és a Szabolcsi Szemle célkitűzéseiről beszél. Ismételten felhívja a megyei értelmiség figyelmét arra, hogy kapcsolódjon be a kultúrmunkába. Ennek egyik gyors és konkrét eredménye, hogy **Virágh Ferenc** kisvárdai irodalmár és helytörténész - május 31-én - előadást tart a Bessenyei Körben Kisvárdá kulturális életéről, majd szemelvényeket mutat be Kisvárdá története című munkájából. Ez a mű 1983-ban meg is jelent.

A zeneiskola megszervezése

A Kör életének felélénkülése hatással van a város ifjúságára is. 1934 szeptemberében a Tanítóképző Intézetben megalakul a Bessenyei Kör Ifjúsági Ünkepzőköre, s az év utolsó harmada még további jelentős eredményeket hoz.

Legfontosabb minden bizonnyal a zenei szakosztály javaslata: egy állandó zenekar működtetésének alapfeltételeként Nyíregyházán zeneiskolát kíván alakítani. A vezetőség egyértelműen támogatja az ügyet, ám még így is csak néhány évi előkészítés után, 1939-ben kezdheti el a munkát a Bessenyei Kör Áll. Engedélyezett Zeneiskolája.

Az intézmény történetét az iskola akkori vezetője, majd a jogutód Állami Zeneiskola igazgatója **Vikár Sándor** írta meg az Ez történt harminc év alatt című, 1972-ben Nyíregyházán kiadott könyvében. Ebből tudhatjuk meg azt is, hogy a városban ekkor már "elégé kiterjedt zeneoktatás" folyt részben iskolákban, részben magánlakásokon. "Itt működött **Füredi Henrik** magánzeneiskolája, ahol hegedű- és zongoratanítás folyt. A lakásán tanított **Volkmann Róza** zongoratanárnő, akinek növendékei az elégé kiterjedt középosztálybeli ismeretségének köréből verbuválódtak. A Kálvineum polgári iskolájában tanított zongorát **Szabó Lili** és **Szita Jolán** ... a Kir. Kat. gimnáziumban pedig **Zsigai Gyula** tanított hegedűt. De egy átfogó, egységes, a város zene-kulturális érdekeit szem előtt tartó és ezt szolgáló zenei intézmény nem volt a városban."

Ennek az igénynek tesz eleget a Bessenyei Kör, amikor éveken át tartó előkészítés után **Vikár Sándor** vezetésével, a debreceni **Galánffy Lajos** és Bessenyei **Erzsébet** zongoratanárok leszerződésével, majd **Somogyi Etelka** alkalmazásával a Kálvineum helyiségeiben megszervezi és 1939-től működtetni kezdi a városi zeneiskolát. Az akkori vezetőség minden bizonnyal hitt abban, amit a többször is idelátogató **Kodály Zoltán** így fogalmazott meg: "... az emberiség boldogabb lesz, ha megtanul a zenével méltóképpen élni. S aki csak valamit is tesz ez irányban, már nem élt hiába."

Az 1934-es év során a városi közönség aktivizálása és a sokszor bírált "vidéki közöny" feloldása érdekében három jelentős programot szerveznek. Az Ady-matinét, amelynek előadója **Ady Lajos**; a délvidéki írók estjét és - talán ez a legértékesebb - szoboravatással egybekötve megemlékeznek **Jósa Andrásról**, születésének 100. évfordulóján.

A Bessenyei Kör egykori vezetőségi tagjának mellszobrát az általa alapított, ma az ő nevét viselő múzeumban helyezik el, s az ünnepségen, **Mikecz Üdön** megnyitóját után **Kiss Lajos** múzeumigazgató méltatja a neves szabolcsi tudós ér-

demeit. Ezzel az eseménnyel fejeződik be a folyóiratalapítás nagy éve, de nem zárul le az irodalmi-korszak első szakasza. Ennek bemutatása előtt azonban egy személyi változásról kell szólnunk.

Az év utolsó napjaiban, 1934. december 27-én, meghal a Kör elnöke, Bencs Kálmán polgármester, kormányfőtanácsos. Helyét és funkcióit Szohor Pál veszi át.

Bessenyei Hunyadi–tragédiájának kiadása

Az 1935-ös év a legértékesebb irodalmi munkája Belohorszky Ferenc nevéhez fűződik. A Szabolcsi Szemlében közzéteszi Bessenyei legelső drámai művét, az eddig kiadatlan Hunyadi László tragédiáját. A Nemzeti Múzeumban őrzött kézirat alapján, a folyóirati közlés mellett külön-lenyomatokat is készítenek, s ezeket szétküldik az ország irodalmi egyleteinek, iskoláinak és könyvtárainak. A Kör ezzel a Bessenyei hagyományőrzésnek ismét a legfontosabb, az érdemi vonalát folytatja.

A kiadáshoz Belohorszky Ferenc tartalmas bevezetőt ír. Tisztázza a darab keletkezési körülményeit, s tájékoztat a sajtó alá rendezés műveleteiről, majd részletesen elemzi a darabot. Rámutat annak esztétikai gyengéire, "színszerűtlenségére", amelyen a későbbi átdolgozások (Virág Benedek, Teleki László) sem tudtak segíteni. Bessenyei műveinek jelentőségét tehát nem esztétikai, hanem erkölcsi-ideológiai téren fedezi fel, mivel a darab tárgya nemzeti, s az író célja is a "nemzet dicsőségének előmozdítása".

Bessenyei tehát - a tanulmány szerzője szerint - a múlt tragikus példája által akarja "megtéríteni nemzetét... és felébreszteni a nyugati műveltségre".

A helyi sajtó is nagyra értékeli a kiadás tényét, megerősítve a közvéleményben is azt az érzést, hogy az ilyen munka a Bessenyei Kör "legsajátosabb feladata".

Sziklay László tevékenysége

A kiemelkedő irodalmi eseménnyel egyidőben azonban más területeken is folyik a Kör tevékenysége. Újra felhívja magára figyelmünket a lyceális szakosztály, amelynek életébe most Sziklay László hoz új színt és új energiát. A kassai születésű irodalomtörténész, aki az Eötvös Kollégiumban szerzett tanári oklevelet, 1934-1941 között tanított Nyíregyházán, a Kossuth Gimnáziumban, s közben a Bessenyei Körnek is aktív tagja volt.

Érdeklődése már ekkor a magyar-szlovák szellemi kapcsolatok kutatására irányult. 1935. március 3-án tartott lyceális előadásán azt kifogásolja, hogy nem kísérjük kellő figyelemmel az elcsatolt területeken élő magyarság sorsát, és az irredentizmus csak nehezíti a kapcsolatok felvételét. Röviddel ezután a Kör irodalmi munkadélutánján is szerepel, ahol a humanizmusról majd a szlovák szellemi élet indulásáról, Kollár jelentőségéről tart sikeres előadást.

A változatos lyceális program dacára a vezető szerepet változatlanul az irodalmi szakosztály játssza. Rendszeres felolvasó-estjein és munka-délutánjain sok érdekes bemutatkozásra, első fellépésre kerül sor. Először hallhatja a közönség Derencsényi Miklósné novelláit, Szombathy Ilona kisvárdai tanárnő verseit, Lengyel János kemecsei kántor-tanító elbeszéléseit, K. Sebestyén Vilmosné, Sipos Erzsébet tanulmányait, Schedelbauer Tivadarné, Gáthy Lajos és Arany György nyíregyházi tanító költeményeit. Arany György érzelmes-hazafias verseiben - a hírlapíró méltatása szerint - "a magyar nép szabadságszeretete és a sorsüldözött művész szava" szólal meg. Két regényíró is bemutatkozik az év folyamán: Tartallyné Stima Ilona és Halász Tibor olvasnak fel részleteket készülő regényeikből.

Ezek az irodalmi rendezvények - amelyeket változatlanul a szakosztály elnöke: Horth István és tevékeny segítőtársa: Szentmiklósi Péter ösztönöz - lehetőséget adnak, fórumot teremtenek a megyében-városban élő, művészi ambíciókat dédelgető és írogató alkotóknak a megszólalásra, a közönséggel való találkozásra. Jóllehet egyikük neve sem került be a Magyar Irodalmi Lexikonba, tevékenységük mégsem lebecsülendő, hiszen egy kisváros szellemi életének mozgásáról, alkotói színvonaláról és egyben a Bessenyei Kör kezdeményező erejéről, a helyi erőket felkaroló mozdulatáról tanúskodik.

Vietórisz József Transcius

A bemutatkozó írók és költők mellett természetesen jelen vannak a már országos nevet és elismerést szerzett alkotók is, így elsősorban és változatlanul Vietórisz József, aki életének 67. évében, 1935 májusában mutatja be a Kör irodalmi délutánján a Transcius magyar fordítását. A XVII. századi szlovák nyelvű énekeskönyv, a Cithara Sanctorum megjelenése országos érdeklődést vált ki.

Előadást tart maga a Kör elnöke, Mikecz Üdön főispán is, mégpedig világirodalmi témáról: Bernard Shaw írói érdemeiről, etikus életszemléletéről ér-

tekezik. **Belohorszky Ferenc** pedig az irodalom népszerűsítésének szabolcsi problémáiról tart felolvasást. Az év legnagyobb vitáját **Varga Károly** előadása váltja ki, amelyben **Szabó Dezső** munkásságát és elveit mutatja be. Az író sajátos nacionalizmusa, az Adyrról alkotott véleménye mellett az előadó hangsúlyozza **Szabó Dezső**nek a germanizmus elleni küzdelmét, amellyel a magyar fajtisztaságot kívánja megővni irodalmi téren is. Az előadó egyértelművé teszi, hogy az író a magyar parasztságban látja a nemzetfenntartó erőt. Ezt a tételét kifogásolja a soron következő vitában **Szentmiklósi Péter**, aki szerint nem a parasztság, de a középosztály őrzi a magyarság fajtisztaságát. A vita színvonala jelzi, hogy a Nyíregyházán élő, irodalommal foglalkozó értelmiség figyelemmel kíséri az országban működő és ható szellemi mozgásokat, ám álláspontja még kialakulatlan s a vitatott irányzatokat csak bizonytalan elképzelésekkel tudja helyettesíteni.

A Kör ebben az évben is folytatja vidéki kiszállásait: 1935. decemberében Nyírbátorban, a helyi Pedagógiai Egyesület vendégeként **Spányi Géza** főtítkár és **Belohorszky Ferenc** tartanak pedagógiai témájú előadásokat.

A Bessenyei-évfordulón a szokásos program szerint idézik fel a testőríró szellemét. **Horthy István** és **Szesztay András** méltatják a Kör névadójának érdemeit. A szakosztály elnökének megnyitója fontos dolgot mond ki Bessenyeiről: "Nem divatos író, nem gyönyörködtet, de mint a felvilágosodás embere, élni fog."

Ugyanerre a konklúzióra jut majd **Vajthó László** is, aki a Bessenyeiről szóló könyvében ezt írja: Bessenyei "szoborszerű alakban fog élni, sokat emlegetve, keveset olvasva".

E felismerések igaza mindmáig érvényes. Ennek értelmében mondja ki **Szesztay András** ünnepi beszéde is, hogy Bessenyei "nem a múltnak az írója, hanem a jelennek az ébresztője."

A korszak helyi irodalmárai tehát alapvetően a Bessenyei-magatartást tartják olyan példának, amelynek 1935-ben aktualitása lehet.

Még két jelenség érdemel figyelmet ebből az évből. A Kör működése szempontjából egyik sem biztató. A rendezvényeket gyakran kísérő kulturális közöny újra kiváltja a Nyírvidék tudósítóinak panaszát. Az érdeklődés hiánya mostanában elsősorban zenei téren gyakori, így pl. az áprilisban rendezett ún. Rákóczi-hangversenyt is "nagyon kisszámú közönség" hallgatta meg.

A másik jelenség viszont már szakmai közönynek számít. A Kör által kiírt irodalmi pályázatokra eddig mindig jelentős számú pályamű érkezett be. Most, 1935 májusában - igaz, hogy nem vers, hanem novella-pályázat kapcsán

derül erre fény -, mindössze négy pályázó küldi be írásait. A Kör tehát lehetőséget kínál a felfedezésre váró vidéki alkotóknak, de hol vannak ezek a tehetségek?

Az „irodalmi” korszak eredményei

Ezekkel a gondokkal zárul a Bessenyei Kör történetének ún. "irodalmi" korszaka. Jellemző erre az időszakra a helyi alkotók felkarolása, fórumhoz juttatása, és a helyi hagyományok ápolásának kiterjesztése, vagyis Bessenyei mellett pl. a **Benczúr Gyula** és a **Jósa András** emlékével való foglalkozás.

A legjelentősebb eseménynek azonban a Kisfaludy Társaság tagjainak és **Bartók Bélának** a vendégszereplése tekinthető. A Kör eredményes működését - eltérően a korábbi időszakoktól, ahol olykor csak egyetlen ember, pl. **Popini Albert** vagy **Kardos István** vállalta az irányítás és szervezés gondját - most számos jól felkészült, a város szellemi, kulturális fejlődését fontosnak tartó, az irodalmi és az ismeretterjesztés iránt elkötelezett szakember, illetve lokálpatrióta érzésű és művészi hajlamú értelmiségi jó együttműködése biztosította.

Mikecz Üdön, az elnök, maga is irodalmi előadásokra vállalkozott, s mellette olyan munkatársak dolgoztak, mint **Horthy István**, **Szentmiklósi Péter**, **Belo-horszky Ferenc** és **Sziklay László**. S az alkotógárda is kibővült: **Vietórisz József** művei mellett rendszeresen ott találjuk **Méreyné Juhász Margit**, **Kelen László**, **Gáspár Margit** és **Margócsy Emilné** alkotásait is. A Szabolcsi Szemle nem küzd anyaghiánnyal, és bár Nyíregyháza nem rendelkezik - mint pl. a korabeli Szeged - egy **Móra Ferenc** kvalitású íróval, a folyóirat a kisvárosi viszonyok között a szellemi élet mozgására, a kultúra terjesztésére lehetőséget teremt. Ami pedig a visszatérően hangoztatott, ebben a periódusban is jelentkező érdeklődés-hiányt, vagyis a sajtó által emlegetett kulturális közönyt illeti, álljon itt tanulságként a helyi hírlap Munkásművelődés - de kinek? című cikkének egy részlete:

"Kellemtlen érzéssel szorongtunk a megyei művelődési ház hatalmasnak tűnő hangversenytermében a munkásművelődési hetek ... megnyitóján ... Az óriási teremben elveszett a maroknyi közönség: a hivatalból ottlévő néhány protokoll vendégen kívül ugyanis csak mintegy húsz-harminc középiskolás gyerek jött el ... Érthetetlen ez az érdektelenség."

Ezek a sorok is nyíregyházi kultúr-eseményről szólnak, helyi újságíró írta, csak éppen egy félévszázaddal később. (Kelet-Magyarország 1985. szeptember 20.)

Az összehasonlítás természetesen nem állja ki a próbát. Az akkori negyven-ezer lakosú kisváros kulturális eseményei nem viszonyíthatók a mai száztfézeres Nyíregyháza szellemi életéhez. Arra azonban figyelmeztet, hogy több megértést kell tanúsítanunk az ötven év előtti elődeink szellemi-akarati erőfeszítéseiről.

IX. A KORABELI IDEOLÓGIAI ÁRAMLATOK HATÁSA A KÖR ÉLETÉRE (1936-1940)

Annak a ténynek, hogy az 1936-os évtől kezdődően érzékelhető szemléleti változás jelei mutatkoznak a Kör életében, két magyarázata is van. Az egyik az a tény, hogy a Kör társelnökét: **Mikecz Ödönt** Budapestre helyezik - ahol előbb sajtófőnök, majd később igazságügyminiszter lesz - így **Szohor Pál** polgármester kezében összpontosul a Kör vezetése. Politikai beállítottsága rányomja bélyegét a Kör minden tevékenységére. Vezetői ambíciója, és a korabeli hivatalos ideológia iránti elkötelezettsége nyilvánvalóvá teszi, hogy a város vezetése csakúgy, mint a Bessenyei Kör irányítása - legalább is személyét és elképzeléseit illetően - egyaránt a nemzeti és szociális jelszavakkal fellépő radikális eszméáramlatok, politikai törekvések hatása alá kerül.

A népi írók szellemi hatása

A szellemi fordulat tényének másik magyarázata az, hogy a népi írók mozgalmának megerősödő hatására a Kör értelmiségi tagjai között is tért hódít a népi ideológia. Ennek egyik nyilvánvaló jele pl. az az előadás, amely 1936. márciusában hangzik el a Kör irodalmi délutánján: Nemzeti és nemzetközi irodalom címmel. Az előadó - **Belohorszky Ferenc** - nemcsak azt állapítja meg, hogy a magyar irodalomnak is - hasonlóan a nemzetközi ideológiai állapotokhoz - "közvéleményt formáló", tehát nemzeti és agitatív irodalommal kell válnia, amely nem szolgálhat üzleti és pártpolitikai szempontokat, de azt is leszögezi, hogy ennek a megújuló irodalomnak a "germán és szlovák befolyás alól" is mentesítenie kell magát, mert csak így teljesítheti "nemzeti feladatát".

Az előadást - újszerű hangvétel és határozott állításai miatt - az irodalmi délutánokon szokatlan, heves vita követi. A felszólalók egy része - így pl. **Benkő László**, **Korompay Klekner Károly**, **Huba János** és **Keéky István** is - lényegében egyetért az előadás téziseivel, ugyanakkor többen is vitatják azok helyességét. **Kovács Lajos** pl. "sok tekintetben nem ért egyet" az előadóval, **Verness Gyula** az irodalom "nemzeti jellegének hangoztatása mellett az "abszolút művészi" igényt is meghatározónak tartja, **Horthy István** - az irodalom szakosztály elnöke - pedig "hosszasan polemizál az előadó fejtegetéseivel" -

olvashatjuk a vitáról a Nyírvidék 1936. március 12-i tudósításában.

A Kör eddigi történetének ismeretében azt mondhatjuk, hogy ez az 1936-os irodalmi - ideológiai vita jöllehet szokatlan, mégis várható és szükségszerű volt. A Kör vitái eddig sohasem lépték át a polgári illemtódex szabályait, témáik megmaradtak a középosztály konzervatív elveinek mértéktartó keretei között. Amiről a múltban szócsatát vívtak, az legfeljebb a lovagias párbaj, vagy a női emancipáció problémáinak témáit érintette. Irodalompolitikai vita eleddig még nem kavarta fel a Kör berkeit. Igaz, az 1898-as Alapszabály eleve elhatárolta magát mindennemű politizálástól, így a Kör eddigi élete különösebb ideológiai problémák nélkül, vagyis a politikai konzervatizmus és a polgári liberalizmus hivatalosan támogatott, illetve elismert elvei alapján, a korabeli fővárosi és vidéki irodalmi társaságok eszmei és esztétikai vonalát követve, békesen zajlott. A hivatalos Magyarország felszíne alatt már évtizedek óta mozduló, ún. népi mozgalmak szellemisége most a Bessenyei Körhöz is elért. Közismert tény - régóta lexikon-tétel -, hogy **Szabó Dezső** már a 20-as évek elején szembefordul a rendszer konzervatív és germán befolyás alá kerülő ideológiájával; hogy fellépése új írói és erkölcsi bátorságot, új irodalmárgatartást sugall, hiszen az ő értelmezése szerinti fajvédelem a magyar parasztság érdekeinek védelmét jelenti. Az is köztudott, hogy tézisei és fellépése nemcsak a népi írókra és a baloldali mozgalmakra, de a két világháború közötti értelmiségi fiatalokra is erőteljes szellemi befolyást gyakorolt. **Szabó Dezső** és a népi írók fokozatosan polarizálódó csoportjainak ideológiája mellett a 30-as évek második felétől már nyilvánvalóan jelen van a magyar szellemi életben a **Németh László** "üdvútana" is, amely a magyar társadalom problémáit a maga sajátosan értelmezett - hivatalosan és leegyszerűsítve: "harmadik utas" koncepciónak nevezett - téziseinek megvalósulása révén kívánta megoldani. A minőségsszocializmusról, a Kert-Magyarországról kialakított elképzelései jelentős hatást gyakoroltak a korabeli magyar szellemi életre.

Ennek az eszmerendszernek a fuallata érződik most a Bessenyei Kör 1936-os irodalmi vitáján. A **Németh László** által megfogalmazott, elsősorban a sajátos magyar "sziget"-koncepcióval való egyetértés szellemében hangzik el a **Belo-horszky**-előadás már idézett tétele, miszerint a megújuló magyar irodalomnak mentesítenie kell magát a "germán és szlovák befolyás alól". A tétel újszerűsége megdöbbsenti a vita résztvevőit, és megosztja a véleményeket. Az elhangzott hozzászólások ideológiai zavarról tanúskodnak. A jelenlévőknek többségének még nincs a témáról kialakult véleménye. Ez a bizonytalanság, a tézisek fogadtatásának hangulata is oka lehet, hogy a Nemzeti és nemzetközi irodalom

című előadás szövege a Szabolcsi Szemle hasábjain majd csak két év múlva, 1938-ban jelenik meg.

A vita tehát érzelmileg felbolydítja a tagságot, de semmi esetre sem okoz ideológiai válságot a Kör életében. A szakosztályok működése a megszokott rendben és módon folyik tovább. Az irodalmárok a magyar múlt jeles alkotóiról, az eddigi stílusban, a hagyományos felfogásban értekeznek. **Varga Károly** tanár a "halhatatlan emlékü nyíri mesemondóról", Krúdyról, **Benigny Andor** - a Kosuth Gimnázium tanára - Bessenyei akadémiai törekvéseiről, **Bellovits Imre**, a kir. kat. gimnázium tanára Harsányi Zsolt új regényéről, **Schédelbauerné Szovátai Gáborka** pedig Erdély nagy költőjéről, Tamási Áronról tart nagy érdeklődéssel kísért irodalmi előadást. Változatlanul helyet kapnak egyéb témák is. Figyelmet kelt **Benkő László** néprajzi: Betyárok és boszorkányok az Alföldön című előadása, amelyet a Kör folyóirata is közöl, vagy **Gaizlerné Csegezy Noémi**nek a hinduizmusról szóló előadás-sorozata is. Irodalomelméleti és kritikai tanulmányok bemutatására is sor kerül. **Csipkay Sándornak** a műfordítással foglalkozó előadását **Gáspár Margit** illusztrálja saját műfordításaival. Az igazi feltűnést azonban **Belohorszky Ferencnek** a "világmarkás regényről", Földes Jolán: A halászó macska utcájáról szóló, nagy vitát kiváltó ismertetése jelenti. Az előadó ugyanis a példadíjas művet egyoldalú, álhumanizmust terjesztő, erkölcsileg hamis, elfogadhatatlan alkotásnak ítéli, amely túlértékelve a francia demokráciát, alábecsüli a magyar politikai viszonyokat. Az előadás állításai ugyancsak megosztják a közönség véleményét.

Újabb lendületet ad a Bessenyei-kultusz ápolásának az a tény, hogy 1936-ban a filozófus-író halálának 125. évfordulójára emlékezhetnek. Az ünnepi műsorban fellép a Tisztviselő Dalkör is. A szónok: **Sasi Szabó László**, bevezetőt pedig a szokásnak megfelelően, **Horthy István** szakosztályvezető tart.

Helyi alkotók művei a Szabolcsi Szemlében

A Kör eddig kialakított gyakorlata szerint most már tervszerűen folyik a helyi irodalmárok, alkotók szerepeltetése is. Az év során számos helyi költő és novellista mutatja be műveit. Így például **L. Farkas Ibolya**, **Horthy István** és **Szovátai Gáborka** verseivel, **Keéky István**, **Margócsy Emilné**, **Kovács Lajos** és **Sziklay László** novelláival, **Kiss Margit** útleírásaival, **Gáspár Margit** pedig műfordításaival lép fel a Kör irodalmi délutánjain.

A megjelenésre érdemes verseket és elbeszéléseket a szerkesztőség a folyóiratban is közli. Az 1936-os évben így tizenegy költő 36 verse, és 8 novellis-

ta egy-egy írása olvasható a lapban. Ez az arány megfelel az előző évek átlagának.

Némi visszaesés tapasztalható a folyóiratban közölt értekezések és tanulmányok számát illetően. Amíg az első évfolyamban huszonnégy, a másodikban huszonhét, addig most, 1936-ban csak tizennyolc ilyen műfajú írás jelenik meg. A legtöbbet publikáló írók most is **Szentmiklósi Péter** és **Belohorszky Ferenc**. Az utóbbinak április 22-én a rádióban is elhangzik a Bessenyeiről szóló tanulmánya.

Az év fontos eseménye még a Kisvárdai Bessenyei Gimnázium ünnepség-sorozata, fenállásának 25. évfordulóján. A május 24-i jubileumi műsor ünnepi szónoka **Tóth József** igazgató.

A Kör történetének érdekes adataként jegyezzük fel, hogy a Kör égisze alatt 1936. októberében Nyíregyházán az eszperantó mozgalom hazai vezéralakjának, a vak **Schwarz Imrének** a segítségével, eszperantó nyelvtanfolyamot szerveznek.

A képzőművészeti szakosztály az év során mindössze egyetlen grafikai és ex libris kiállítást szervez, amelyen a debreceni Ajtósi-Dürer céh tagjai: **Bánszky Tamás**, **Menyhárt József** és **Berky Irma** művei szerepelnek. Az ismeretterjesztők is háttérbe szorulnak, mindössze néhány előadással járulnak hozzá a Kör programjához. A korábban országos hírű zenei rendezvények pedig - úgy tűnik - nincsenek többé. Az év folyamán csak a Kossuth Gimnázium ének- és zenekara tart egy hangversenyt Kisvárdán, a Bessenyei emlékünnepek keretében. Hol vannak már a sokat emlegetett - vagy éppen sokszor bírált - szép idők, amikor még Kodály, Bartók, Dohnányi, Jeanne-Marie Darré vagy a Doni Kozák Kórus hangversenyezett Nyíregyházán?!

A város első gimnáziuma azonban nemcsak ének- és zenekarával emlékezik Bessenyeire, ez évi irodalmi pályázatát is Bessenyei világnézete és felvilágosodás című dolgozatával nyeri **Medgyessy Pál** VIII. o. tanuló.

Az elvégzett munka és a meg nem valósult tervek tudatában kerül sor a Bessenyei Kör 1936-os év őszi közgyűlésére. **Spányi Géza** főtítkári jelentése realisan ítéli meg a Kör tevékenységét. Mivel a folyamatos változások eredményeképpen a Kör most már elsősorban irodalmi egyesületté formálódott, így természetes - állapítja meg a főtítkárr - hogy "a munka oroszlánrészét az irodalmi szakosztály végezte el, amely 25 összefüggőtel, ünnepet, házi estét, stb. rendezett, és a Szabai Szele 6 számát jelentette meg." Kiemeli a jelentősebb eseményeket, a sikeres rendezvényeket, s a folyóirat működését is "becsületos munka" eredményének minősíti, hiszen a lapnak egyre több olvasója van, így a Kör jogosan látja benne "a szabai irodalmi kultúra tükrét".

A gondot elsősorban a zenei szakosztály működésének elégtelensége okozza. A problémával külön ülésen foglalkoznak, mivel **Kovács Árpád** szakosztályvezető is lemond tisztségéről.

A Kör új tervei a következő programokban körvonalazódnak: a Szabolcsi Szemlélet időszakos lappá kívánják változtatni, rendszeresen Évkönyvet szeretnének megjelentetni és előkészülnek az 1938-ban elkövetkező 40 éves jubileumra. E tervek közül sajnos - a következő évek munkáját ismerve - azt látjuk, hogy éppen a leglényegesebb: az Évkönyv kiadása maradt el.

Am az 1937-es évet a Kör életében nemcsak az Évkönyv hiánya minősíti. A tagság és a közönség részéről egyaránt egyre inkább érezhető az érdeklődés csökkenése. Amíg az elmúlt évben viszonylag nagy számú rendezvényről számolhattunk be a főtítkár, most ezek száma is döbbenetesen megcsappant. Még irodalmi előadás is alig hangzik el. Mindössze **Raiháthy Sándornénak** a világirodalmi témájú előadásának (az orosz Arcübasev és az osztrák Weininger munkásságáról), illetve **Bakos Józsefnek**, a Kossuth Gimnázium tanárának a zseniről szóló tanulmányának elhangzásáról számolhatunk be.

A felolvasó délutánok

Folyamatosnak tekinthető viszont a munka a helyi alkotók által tartott keddi, felolvasó délutánokon. Az előző években már bemutatkozott **Kovács Lajos** és **L. Farkas Ibolya** kezdik el az 1937-es év szépirodalmi programját. **Kovács Lajos** felolvasása iránt - a tudósítót idézem - "az érdeklődés korántsem volt olyan mérvű, mint a korábbiakban", pedig a most előadott mindkét novelláját közlésre is érdemesnek ítéli a Szabolcsi Szemle szerkesztősége. A másik irodalmi délután közönségéről nincs információnk. A felkért hozzászólók minősítése szerint **L. Farkas Ibolya** "fejlődőképes és idővel a szakosztály legtehetségesebb tagja lesz". Ekkor bemutatott verseit és novelláját a folyóirat nem közli.

A fenti, már ismert nevek mellett azonban újakkal is megismerkedhet az irodalmi délutánok közönsége. Az alkotói névsorból csak néhányat emelünk ki. Bemutatkozik p. **Jósa Jolán**, aki most **Irinyi János** jelentőségéről tart előadást, és - majd pár év múlva - **Bessenyei** életéről ír sikeres, a rádióban is bemutatott hangjátékot. **Verness Gyula** Az olimpiász és az olimpiai gondolat című előadásával szép sikert arat. Először hallhatja a közönség **Kovács Erzsébet** novelláit. Méltatói "erős megfigyelőképességéről, ügyes meseszövedéességéről" szólnak, s a **Jancsi**, a könyvbarát című novelláját közli a Kör folyóirata.

Sikere van az április 22-i **Ruzsonyi Pálné**: Együgyű szív tündőzései némely életrajzregényről az Úrnak 1936-37. esztendejében című esszéjének, amely **Surányi Miklós** Széchenyi-könyvéről, valamint **Harsányi Zsolt** és **Stefan Zweig** életrajzi regényeiről értekezik. A tudósító a felolvasást értékelve úgy látja, hogy a Bessenyei Körben "komoly, nagy értékek vannak, és az irodalmi délutánok jelentősége kétségtelen".

Ismét jelentős hangsúlyt kap a rendezvények sorában az évenkénti, hagyományos Bessenyei-émlékünnep. A Kör mostani vezetősége - ahogy erről a február 16-i Nyírvidék értesíti az olvasóit - "felismerte azt a nemzetnevelő erőt, amely minden város különleges hagyománytisztelőjében rejlik". Ennek a gondolatnak a jegyében rendezik meg az idei ünnepséget. A hírlap most is erőteljes hírverésbe kezd. Szinte minden nap olvashatunk előzetest, tájékoztató cikkeket az előkészületekről. Így azt is előre megtudja a közönség, hogy az ünnepség műsorán "nemcsak a múlt eseményeinek tárgyi regisztrálása szerepel, hanem ezek az események kapcsolatba kerülnek majd a jelen súlyos problémáival, megvilágítják azokat a tennivalókat, amelyek a jövő érdekében minden magyar kultúremlék vállára nehezednek." Ilyen agitatív hangú hírverés még egyetlen egyszer sem előzte meg a Kör történetének elmúlt 38 éve alatt a névadó emlékünnepét. Maga az ünnepi szónoklat azonban - amelyet most **Szabó Kálmán** a kir. kat. gimnázium igazgatója tart - lényegesen visszafogottabb, mint a sajtó előkészítő hangja. Nyomatásban nem is a Szabolcsi Szemle, hanem a gimnázium Évkönyve jelenteti meg.

Vietórisz József országos elismerése

A hagyományörzés ismétlődő aktusa mellett ez évben egy ritkább, de a fentieknél jelentősebb eseményre kerül sor. **Vietórisz Józsefet**, a Kör és a város egyetlen országos hírű költőjét - akit a Magyar Tudományos Akadémia a Senki Pál c. kötetéért 1924-ben már Nádasdy-díjjal tüntetett ki -, most a Kisfaludy Társaság rendes tagjává választja. A Kör elnöki tanácsülésén - 1937. február 14-én - **Korompay Károly** főtítkárral köszönti "Szabolcs nagy költőjét". Az országos vezető irodalmi társaságának elismerését a Kör nevében is "büszkén könyvelik el".

Még két különleges esemény tartozik az év krónikájához. Az egyik egy nagyszabású - a régi zenei életet idéző - hangverseny, a másik pedig a Kör budapesti vendégszereplése.

Az előzőt igen erőteljes sajtókampány vezeti be. A Nyírvidék már a tárgya-

lások megkezdéséről és menetéről is tudósít. Úgy tűnik, a Kör vezetése mindent elkövet, hogy **Giula Bustabo**, a világhírű olasz hegedűművész nő nyíregyházi fellépése sikeres legyen. Olyan "zenei élményt" ígér a közönségnek, amilyenre "csak a metropolisok kiváltságos publikumának" van lehetősége. Beszámolnak a művész nő eddigi magyarországi fellépéseiről. Külön cikk áradozik a vagyont - százezer pengőt - érő hegedűjéről, amit első fellépése tiszteletdíjából vett. Azt is megtudjuk, hogy a Kör tagjai "impozáns módon" vonulnak fel a hangversenyre, mivel részükre - és a köztisztviselők részére! - jelentős kedvezménynek adnak ki belépőjegyeket.

Nem szabad csodálkoznunk a Kör vezetőinek ügybuzgalmán. A korábbi időkben megszokott volt a külföldi vendégművészek fellépése a nyíregyházi pódiumokon. Mostanában azonban ilyesmire ritkán került sor. A lelkesedés tehát az esemény mai különlegességének szolgált, s bizonyára némi nosztalgia is erősítette.

A Kör fővárosi vendégszereplése

Az év másik nem mindennapi akciója a Kör fővárosi bemutatkozása a Zeneművészeti Főiskola kamaratermében, 1937. december 11-én. A műsorban a legjelentősebb nyíregyházi alkotók és előadók szerepelnek. A megnyitót **Éber Antal**, a város képviselője tartja. **Vietórisz József** verseiből ad elő. **Szohor Pál**, a Kör elnöke, Nyíregyháza lelki arca címmel tart előadást. **Szigeti Sándor**, bankigazgató Debussy és Liszt műveket zongorázik, **Horthy István** saját verseiből olvas fel, **Belohorszky Ferenc** pedig a Bessenyei Szabolcsban című irodalomtörténeti tanulmányát mutatja be. A bemutatkozó vidéki művelődési kör tagjait a Városok Kulturális Szövetsége és a vendéglátók nevében **Németh Lajos** kultúr tanácsos üdvözölte. A Nyírvidék december 16-i tudósítása szerint a pesti közönség megállapíthatta, hogy "a Bessenyei Kör előadása méltóan sorakozik az eddig bemutatkozott vidéki kulturális egyesületekéhez". A műsorból kiemeli a Bessenyeiről szóló Belohorszky-előadást, amelyben a szerző nemcsak Bessenyei "szabolcsi jellegét" mutatta ki, de a bölcsész-költő szellemi hagyatékát "követendő példaként" kiemelve azt hangsúlyozta, hogy "manapság" ez varázsolhatja elénk a "szebb és igazabb magyar életet". Az előadó szerint a mai irodalomnak két fontos kötelessége van: "a szociális magyar élet megteremtése és kisebbségi magyarsággal való szoros együttélés". A tanulmányt a Szabolcsi Szemle 1937/8-as száma is közli. Ugyanebben a számban jelenik meg **Hungarus** aláírással **Belohorszky Ferenc**nek a Belső revíziót.. című cikke is. Az írás előzménye, illetve kiváltó oka az a december 6-i irodalmi rendezvény, amelyen a Bessenyei Kör meghívására fiatal erdélyi írók vendégszerepeltek Nyíregyhá-

zán. A "kisebbségi magyarok erdélyi reprezentásai" **Wass Albert** vezetésével érkeztek ide, s az esten **Bözödi György, Flórián Tibor, Kiss Jenő, Szemlér Ferenc** és **Abafi Gusztáv** mutatkoztak be műveikkel.

Vita a kulturális közönről

A cikk írójának nem a vendégművészekkel, az erdélyi írók ifjú nemzedékével, hanem a helyi közönséggel van problémája. Az esten ugyanis nagyon kevesen jelennek meg. A szerző ebből arra a következtetésre jut, hogy teljes a közöny a kultúra iránt. És nemcsak Nyíregyházán, hanem az egész országban. Neki természetesen az itteni állapotok fájnak. Úgy látja, hogy e városban "a tanári renden kívül egyetlen foglalkozási ág sincs, amely ilyen esetben egyöntetűen ismerné fel feladatát és kötelességét". Az értelmiség egyéb rétegei és a város lakossága érdektelenségével és - a cikk szavai szerint - "durva közönyével" szinte megbénítja a kulturális életet. A helyi jelenség értékeléséből **Belohorszky Ferenc** általános érvényű következtetést von le: "a magyarság létének és egységének legfőbb biztosítója ... egy egységes, minden részében nemzeti gondolkodású és érzésű társadalom, melynek a legfőbb jellemzője a hazafiság vállalása". A cikk címe szerint tehát "belső revízióra" van szükség, mert e nélkül - hangzik a zárótétel - "sohasem lehet magyar feltámadás sem!"

Jóllehet a Bessenyei Kör vezetői, az ambiciózus szervezők és kultúrmunkások nem először panaszkodnak a város lakóinak érdektelenségére, ilyen erős kifakadással azonban még nem találkoztunk a Kör története során. A jelenkori közöny kialakulása több tényezővel is magyarázható. Elképzelhető, hogy a közönség távolmaradását egész egyszerűen a kevésbé érdekesnek ígérkező műsor okozta. De az sem kizárt, hogy anyagi megfontolások játszottak ebben szerepet. És végül azt is fel lehet tételoznünk, hogy a Kör vezetésének az utóbbi években bekövetkezett hangváltása, a világnézeti kérdések előtérbe kerülése is oka lehetett a közönség fokozatosan csökkenő érdeklődésének.

Legyen bár a jelenség oka egyedi vagy összetett, a Kör közönségbázisának gyengülése kétségtelen tény marad. Ezt a körabeli vezetőség - hiszen a belső revízió megvalósítása nyilvánvalóan csak óhaj lehetett - végül is tudomásul veszi. Ennek következménye, hogy az irodalmi szakosztály elnöke úgy dönt: egy időre szüneteltetik az irodalmi házidélutánokat, mert nem akarják "kimeríteni" a közönség "amúgy sem túlságos érdeklődését a Kör ügyei iránt". Ennek az elhatározásnak azonban más oka is van. A következő, tehát az 1938-as év a Kör életében jelentős évforduló: a negyvenedik. Ezt pedig felkészülten, méltóan

tóan szeretnék megünnepelni. Szükséges tehát az erők felmérése, koncentrálása, a jubileumi ünnepség széleskörű előkészítése.

Az Ady Társaság nyíregyházi fellépése

Mindez természetesen nem azt jelenti, hogy a Kör élete, közönség előtti szereplése teljes egészében szünetelt volna. A belső felkészüléssel egyidőben a külső kapcsolatok ápolása, felelevenítése nagy erővel folyik tovább. Ennek jele az 1938. január 22-i program is, amikor a Kör meghívására a debreceni Ady Társaság tagjai adnak műsort Nyíregyházán.

A résztvevők közt találjuk **Ierei Soó Rezső** és **Márton Béla** egyetemi tanárokat, **Gulyás Pál** költőt. A programjukat az alábbi jelszó foglalja egységre: "Fedezzük fel Magyarországot!"

Közben erőteljesen folynak a 40 éves jubileum előkészületei. Az ünnepi hét központi rendezvényének közvetítésére a magyar rádiót is felkérjük. Készülnek az emléklakettek, az emlékező cikkek, s lassan kialakul a meghívandók névsora is. A február 19-i Bessenyei emlékünnepe még a szokásos keretek között zajlik. **Hankiss János** előadása Bessenyeit, mint "magyar élettípust" méltatja. **Belohorszky Ferenc** pedig a Bessenyei-kutatás jelenlegi helyzetéről számol be. Sokkal jellemzőbb azonban **Horthy István** megnyitó beszéde, amelyben az irodalmi szakosztály elnöke a vidéki kulturális életről és saját érzéseiről vall: "Az, hogy vidéken vagyunk, nem ok arra, hogy elhallgassunk. A legeldugottabb falu is éppen olyan illetékes szellemi nagyságok emlékének ébrentartására, mint ... a Nemzeti Színház vagy a Tudományos Akadémia. Hiszen ha holnap megszűnünk ápolni irodalmi nagyjaink emlékét, olyan sötétséget hagyunk magunk után, amihez fogható erre a szegény házra még sosem borult. Nagyon fáj, hogy a nekem oly drága kultúránkról nem mindenki úgy gondolkodik, ahogy én és az a néhány lelkes munkatársam, aki körülvesz." **Horthy István** szavaiból panasz: a Kör szellemi egységének hiánya miatti elkeseredés hangzik. Úgy érzi, csak "néhány lelkes munkatársa" áll ki az általa képviselt vonal mellett.

A megye vezetésében időközben jelentős változások mennek végbe. 1938. április 7-én új főispán: **Jékey Ferenc** kerül a megye élére, aki a Nemzeti Egyiség Párt embere. A megyei levéltár is új igazgatót kap **Váczi Elemér** személyében.

Az év legfeltűnőbb előadását most **Temesváry László** tartja a Bessenyei Körben, az új Olaszországról. Ennek megnyitásakor mondja ki **Szohor Pál**, hogy véleménye szerint a Kör eddig nem foglalkozott eleget a külpolitikai kérdé-

sekkel, pedig ma már a nemzetek közötti kapcsolatok döntő fontosságúak a magyarságra nézve.

A 40 éves fennállás jubileuma

Ilyen politikai légkörben érkezik el a jól előkészített és körültekintően tervezett jubileumi ünnepség-sorozat. Csak a legfontosabb eseményeit soroljuk fel:

- Bessenyei-szobor koszorúzás, ünnepi köszöntők, **Hóman Bálint** kultuszminiszter emlékbeszéde;
- a vármegyei népipari és iparművészeti kiállítás megnyitása;
- a Kulturális Egyesületek Szövetségének vándorgyűlése;
- a Városkultúra című lap különszámának megjelenése, amelyben nyíregyházi írók számolnak be a nyírségi kultúrértékekről;
- az Országos Középiskolai Tanáregyesület szakosztályülése;
- jubiláris díszközgyűlés, amelynek műsorát egy órás rádióközvetítésből hallhatja az ország közönsége is. Ennek megnyitójában állapítja meg **Szohor Pál**, a Kör elnöke, hogy a Bessenyei Kör negyven év alatti életjelenségei mindenkor "a közállapotok függvényei" voltak;
- a Kör folyóirata közli **Horthy István** tanulmányát, amely összegzi a Kör 40 éves történetét;
- Bessenyei-emlékplakettek átadása, stb.

A program tehát valóban gazdag, s az események jól szervezettek. Jelentős ünnep, amelyet országos érdeklődés kísér, amelynek az eddigi eredmények adják meg tényleges értékeit.

Az emlékezések sorából ki kell emelnünk **Vietórisz József**: Visszapillantás a Bessenyei Kör múltjára című írását. Ebben saját személyét illetően ezt írja: "Életem és munkásságom java része szorosan összefügg a Bessenyei-kultusz megindulásával és fejlődésével." A Körről pedig így nyilatkozik: "... a **Kör** története fényesen bizonyítja a tiszteletre méltó eszme jogosságát és életrevalóságát." Különösen a "boldogan viselt" lyceális szakosztály vezetésére és az irodalmi szakosztályban végzett tevékenységére emlékezik szívesen. Az eredmények egyik okát abban látja, hogy az országos nevű írók meghívása "termékenyítő hatással" volt a helyi alkotókra és a közönségre egyaránt.

Az ünnepségek elmúltával azonban a város és a Kör élete egyre inkább a történelmi események által meghatározott mederbe terelődik. Ismeretes, hogy 1938-tól felgyorsul és radikalizálódik Európa és benne a Kárpát-medence

népeinek élete. Az ismert nemzetközi, politikai és katona akciók - a március 12-i Anschluss; az október 1-i Szudéta-vidék megszállása, a felvidéki területek visszacsatolása, stb. - hatása Nyíregyházán is érzelmeket korbácsol és hangulatokat kelt. A városban gyűjtést indítanak pl. a "Magyar a magyarért"-mozgalom javára.

A nagy-politika eseményeivel egyidőben azonban a város kultúrélete a szokásos módon folyik tovább. A könyvnapon **Ignác Róza** dedikálja újabb műveit; a városban francia nyelvtanfolyam indul; **Makkai Sándor** irodalmi előadást tart; **Gere Lola**, az Operaház tagja hangversenyt ad; **Sebestyén Miklós** miskolci színtársulata három hetes vendéggjátéokra érkezik; **Füredi Henrik** zeneiskolai növendékei sikeres évadot zárnak; s a nyár közepén nagy ünneplés keretében alabárdosok kíséretében érkezik Nyíregyházára a Szent Jobb-ot szállító Aranyvonat; a Széchenyi István felsőkereskedelmi iskola megünnepli a 20 éves jubileumát, mozgalom indul új köztéri szobrok - így **Vasváry Pál**, **Benczúr Gyula** és **Simonyi** óbester szobrainak - felállítására ügyében; ismét tervezik a Kör névadója, valamint fivére, **Bessenyei Sándor** hamvainak hazahozatalát.

A Kör december 7-i közgyűlése pedig kijelöli új feladatait, s úgy látja, hogy "a mai megifjodó és megújuló magyar szellem új célokat és irányokat követel" minden kulturális egyesülettől. S a Kör meg akar felelni "hivatásának". Ennek nyilvánvaló jele a közgyűlésen elhangzó elnöki beszéd, melyben **Szohor Pál** - ahogy a Nyírvidék tudósítója írja - "lelkes szavakban hajtotta meg a Bessenyei Kör zászlóját a visszatért Felvidék magyarsága és írói körei előtt, s most már programnak tekintette a felvidéki kultúrcentrumokkal való együttműködést".

A Szabolcsi Szemle szerkesztését - **Szentmiklósi Péter** elhunytja után - **Méreyne Juhász Margit** és **Szesztay András** veszik át. Céljuknak tekintik a fiatal - "szabolcsi talajból sarjadó" - alkotó erők bevonását. Így kívánják szolgálni ezen a tájon a "Bessenyei szellemének aktivitásával ható irodalmi kultúrát".

Az 1939-es évet azoknak a hibáknak a tudatában, és feladatoknak ismeretében kezdheti a Bessenyei Kör, amelyeket **Horthy István** a Szabolcsi Szemle 1938/1-4. számában közölt tanulmányában a Kör történetének összegzéseként megfogalmazott. Az irodalmi szakosztály elnöke a közművelődés jelenlegi "sínylődésének" és a Kör nem eléggé hatékony munkájának okát két tényezőben jelöli meg. Az egyik szerinte a "közönyösség", a másik a "sznobizmus". Szerinte ezek az alapvető gátjai Nyíregyházán az irodalmi élet kiteljesedésének. Nem a külső körülményekben kell tehát a hibák forrásait keresni - írja -, hanem saját

magunkban, művészi igénytelenségünkben, a városi kultúra iránti közönyünkben.

↳ Ez az állapot azonban nem kizárólagosan nyíregyházi jelenség. A korabeli vidéki irodalmi körökre általában jellemző a visszaesés, az érdeklődés megcsappanása. A Kazinczy Kör pl. az 1938-as évet kifejezetten "mélypontnak" minősíti.

A Bessenyei Kör előtt álló feladatokat a szakosztályvezető három pontban összegzi. Ezek szerint a legfontosabb az, hogy a Kör a "közönséget műértésre nevelje". A második feladat, hogy legyen a Körnek egy olyan otthona, vagyis - a szerző szavaival - "kultúrpalotája", amelyben könyvtár, múzeum és egyéb kultúr-célokot szolgáló intézmények dolgozhatnának együtt. S végül a harmadik feladat is összetett és igényes: ki kellene adni Bessenyei összes munkáit, valamint színpártoló és tudományos szakosztályokat létrehozni. A szerző jól tudja, hogy mindehhez "sok pénz" szükségeltetik. El kellene tehát kezdeni a gyűjtést.

A Kör tagsága tehát megismerhette feladatait, ám változatlanul számolnia kellett az adott társadalmi körülményekkel. Az 1939-es évben ugyanis a nemzetközi légkör és a belső gazdasági helyzet egyaránt romlott. Ilyen viszonyok között pedig az emberek figyelmét elsősorban az egzisztenciális problémák, a közvetlen gazdasági ügyek, vagyis saját anyagi szintjük fenttartásának kérdései kötötték le.

A hangulat érzékeltetésére - ha csak címszavakban is - szükséges felidézni azokat az információkat, amelyekről a korabeli nyíregyházi közönség a helyi újságból is értesülhetett. Januári hangulatát **Imrédy Béla** miniszterelnök beszéde - Új magyar élet az ősi rögön - befolyásolja. Február 15-én arról értesül, hogy a kormányválságról elterjedt hírek légből kapottak, másnap a kormány lemondásáról olvashat, harmadnap pedig tudomásul veheti, hogy **Teleki Pál** alakított kormányt. Pár napon belül "Fegyverkezzünk!" címen olvashat vezércikket, majd döntő belpolitikai eseményként könyvelheti el, hogy a NEP és a MÉM egybeolvadásával létrejött a Magyar Élet Pártja, s a képviselőház megkezdte a zsidótörvény tárgyalását. Mindez - 1939 első két hónapjában. S májusban már újabb statárium, majd a MÉP győzelme a szabolcsi választásokon. Júliusban megkezdődnek a kötelező munkaszolgálatra való behívások. Augusztusban teljes elsötétítés, szeptemberben pedig már világháború.

A sajtó vezércikkei folyamatosan propagálják a kormánypárt ideológiai szózatait: "Tisztultabb, önzetlenebb, cselekvőbb magyar lélek kell", vagy: "A magyar szó, magyar lélek, magyar szellemiség fellelvárát építjük."

A Bessenyei Kör ebben a helyzetben nem az elzárkózás, hanem az aktív részvétel útjára lép. Az 1939. január 4-i lapban közölt program-nyilatkozat címében jelzik: "Mi is részt akarunk venni az új társadalom építésében." Céljük az "ifjúság felkarolása, irodalmi igényeinek, vágyainak fokozása, kielégítése."

A Belohorszky-korszak

Az irodalmi szakosztály vezetését **Szentmiklósi Péter** halála és **Horthy István** visszavonulása után **Belohorszky Ferenc** veszi át. A január 13-i ülésen újra elhatározzák a kéthetenkénti vitadélutánok megrendezését, ahol új írói alkotásokat kívánnak bemutatni, ugyanakkor továbbra is feladatuknak tekintik a Bessenyei-kultusz ápolását. Kapcsolatba lépnek a városi népművelési titkársággal, hogy együtt próbáljanak a szabolcsi elmaradt művelődési helyzeten javítani. E célból **Jákváry Kálmán** népművelési titkár előadást tart a Körben A szabolcsi népkultúra jelene és lehetőségei címmel.

A kulturális viszonyokról külön vitát is rendeznek, amelyen **Verness Gyula** az előadó. Megtartják a szokásos februári Bessenyei-emlékünnepeket, majd a felvidéki írók irodalmi estjének bevezetőjeként a szakosztály elnöke ad tájékoztatást a kassai magyar irodalom helyzetéről. A munkadélutánokon **Aradvári László**, **Sziklay László**, **Gáspár Margit**, **Belohorszky Ferencné**, **Vikár Sándor** és **Kiss Lajos** tartanak előadásokat.

A Kör egyik legkiválóbb egykori főtítkára tiszteletére **Kardos István**-emlékalapot hoznak létre, s megemlékeznek Ady halálának 20. évfordulójáról is. **Belohorszky Ferenc** elnöki megnyitója a népi írókkal együtt Adyt is a magyar irodalom meghatározó jelenségeként értékeli: "... Ady most jár igazán csak közöttünk, most hirdeti csak eszméit halló füleknek, most, amikor végre talán a megvalósulás felé közeledik a népies, szociális magyar élet" - olvashatjuk a Szabolcsi Szemlében (1939: 80-82) megjelent cikkben.

A Bessenyei életművével foglalkozó kutatómunka egyik fontos eredményét is **Belohorszky Ferenc** publikálja. Tisztázza Bessenyei és a szabadkőművesség viszonyát, vagyis cáfolja, hogy a bölcsész-költőnek bármilyen kapcsolata lett volna a korabeli páholyokkal. Bessenyei "nagy érdeme - állapítja meg a szerző - hogy öntudatosítja a magyarság és az európaiság összetartozandóságát, ami azonban egészen más, mint a szabadkőművesek világpolgárisága".

(Szabolcsi Szemle 1939: 75-80)

A Bessenyei-kultusz ápolása terén is történik kezdeményező lépés: **Spányi Géza** főtítkárt személyes, Pusztakovácsiban szerzett élményei a sír egyre romló állapotáról megerősítették abban a meggyőződésében, hogy Bessenyei hamvait mielőbb Nyíregyházára kell szállítani. A tagság egyetértésével az ügyben hivatalos kérelmet nyújtottak be **Hóman Bálint** kultuszminiszterhez.

Az irodalmi szakosztály mozgalmas tevékenysége mellett említésre méltó a képzőművészetiek áprilisi kiállítása, amelyen **Z. Szalay Pál** festőművész mintegy száz képét láthatja a közönség.

A Nyíregyházán vendégszereplő egyletek közül ez évben kiemelkedik a Balatoni Társaság irodalmi, művészi és tudományos egyesület látogatása, s a Korona nagytermében tartott sikeres vasárnapi matinéja.

Ami pedig a város közvetlen kulturális gyarapodását illeti, ezen a téren két igen fontos lépésre kerül sor. Az egyik a nyíregyházi Zeneiskola megnyitása. Mint tudjuk, a terv már a korábbi években megszületett, de csak mostanra sikerült megteremteni az anyagi és személyi feltételeket, megszerezni a szükséges engedélyeket. **Vikár Sándor**, a zenei szakosztály elnöke így értékelte a ténytet: "A Bessenyei Kört illeti az elismerés, hogy nem hagyta elaludni a már-már nélkülözhetetlen zenede megteremtésének ügyét." Az új zeneiskola vezetője **Vikár Sándor**, a Kálvineum zenetanára lett.

A Népfőiskola terve

A kulturális fejlődés másik eseménye pedig az az elhatározás, miszerint a Kör a Vármegyei Népművelési Bizottsággal egyetértésben tervbe veszi egy - sárospataki mintájú - népfőiskola létesítését. Ismeretes, hogy hazánkban ez a kezdeményezés a népi írók mozgalmához és **Németh László** nevéhez fűződik.

Az 1939-es év munkájának és eredményeinek összegzése azt mutatja, hogy a kormánypárt ideológiájának hatása mellett a népi írók mozgalmának eszméi is jelen vannak az értelmiségi köztudatban. Konkrét tények jelzik, hogy a Kör céltudatosan kezd foglalkozni a helyi kulturális viszonyok színvonalának javításával, s e téren eredményeket is felmutat (Zeneiskola, Parasztfőiskola). Ugyanakkor fontos elhatározás születik a Bessenyei-kultusz terén is: megteszik az első lépéseket a Bessenyei-hamvak hazahozatala érdekében. Kérelmük - amely hosszú évek tervezgetését váltotta valóra - rövidesen tényleges eredményt hoz. Az 1940-es évnek ez az esemény - tehát Bessenyei hamvainak Nyíregyházára történő áthelyezése - lesz az egyik központi témája.

A városban is bekövetkező társadalmi és politikai események - pl. a hon-

védelmi feladatok előtérbe kerülése -. világosan jelzik, hogy Nyíregyháza sem maradhat ki abból a tervszerűen folyó országos készülődésből, amelynek egyre szorosabb kapcsolata lesz az Európában folyó háborús tevékenységgel. Ezen belül azonban egyelőre még folynak a kizárólag helyi jelentőségű ún. városfejlesztési akciók is. Íme néhány példa: bérbeadják a Sóstói vendéglátást, ahol **Rónai Endre** "színpompás nyári vendéglőt" létesít; kiszélesítik a Zrínyi Ilona utcát, a nyíregyházi korszót; megrendezik a "magyar ruha" nyíregyházi bemutatóját; a hagyományos diákbált is magyaros jellegű táncsal, a sormagyarral nyitják meg; megemlékeznek a Károli-biblia kiadásának 350. évfordulójáról; a finn gyermekek segélyezésére fordítják az Egyetemi Énekkar és a debreceni MÁV Filharmónikusok hangversenyének bevételét, indítják a színházi évadot a János vitézzel; felavatják Kardos István síremlékét a nyíregyházi temetőben és így tovább, hogy csak a legfontosabb jelenségeket említsük.

Ilyen és hasonló jellegű események légkörében folytatja munkáját a Besse-nyai Kör is. Az év első akcióján - az ungvári vendégszereplésen - a Kör legjobb erői vonulnak fel. A hagyományos Bessenyei-émlékünnep szónokául **Vajthó László** egyetemi magántanárt hívják meg. Hangversenyt rendeznek az árvízkárosultak javára és megtartják a Kör zeneiskolájának első növendékhangversenyét. Megemlékeznek **Husztly Jolánról**, a nemrég elhunyt írónőről. **Husztly Jolán** (1898-1937) Nyíregyházán a Felsőkereskedelmi Iskola irodalomtanára volt. Novellái és regényei a fővárosi és a helyi lapok tárca-rovataiban jelentek meg. Négy regényéről tudunk. Ezek közül az 1939-es Muskátli kisasszony és az 1936-ban írt Szőke vize a Tiszának című regénye nyírségi környezetben játszódik. Ez utóbbit a Pesti Hírlap közölte folytatásokban.

A Kör vezetősége az év nagy eseményét: Bessenyei hamvainak hazaszállítá-
sát készíti elő.

Bessenyei hamvainak Nyíregyházára szállítása

Az exhumálásra 1940. május 2-án kerül sor Bakonszegen, a nyíregyházi sír-
avatás pedig két nap múlva - az első nyíregyházi Művészeti és Irodalmi Hét
megnyitásával egyidőben - május 4-én zajlik le. Az átszállítást lebonyolító
Bizottság tagjai - a Szabolcsi Szemle 1940/5-10. számában közzétett exhumá-
lási jegyzőkönyv szerint a következők voltak: "a Bessenyei Kör részéről
Mérey Ferencné, a Szabolcsi Szemle társszerkesztője, **Belohorszky Ferenc**,
az irodalmi szakosztály elnöke, **Sziklay László**, ügyvezető titkár; Szabolcs

vármegye részéről: **Vác Elemér**, vármegyei főlevéltáros; Nyíregyháza város részéről: **Aradványi Endre** törvényszéki bíró, **Izay Géza** felügyelő. Tiszabercel község részéről: **Turi Sándor** igazgató-tanító; A Kossuth Gimnázium Bessenyei Önképzőköre részéről: **Szohor Miklós**, gimn. tanuló, a Nyírvidék Szabolcsi Hírlap részéről: **Aradvári Béla**, a lap szerkesztője. Bihar megyét **Fényes György** főszolgabíró, **Nadányi Zoltán** főlevéltáros, **Barcsay Károly** főügyész, **Szent-andrássy Gusztáv** főjegyző, **Törő István** járási tiszti orvos és **Miskolczy József** földbirtokos képviselte. A Bihari Hírlap részéről **Nagy Gusztáv**, a lap szerkesztője volt jelen.

A Bizottság névsorát és hivatali beosztását azért tartottam szükségesnek teljes egészében közölni, mert a későbbiek során egyes kívülálló személyek megpróbálták kétségbe vonni az exhumálási hitelességének tényét. Maga az exhumálási jegyzőkönyv is kitér tehát pl. **Dajka András** vonatkozó állítására - miszerint a sírban nem Bessenyei hamvai lettek volna -, s azt határozottan elutasítja. Közli a munkálatok előkészítésének menetét és a sír korábbi áthelyezésének hitelességét igazoló bizonyítékokat. Részletesen leírja a sír feltárásának körülményeit: "A hamvak hosszú, kitartó ásási munka után bukkantak elő. A Bizottság áhitattal szemlélte a nagy író földi maradványait. A csontvázat a koponya kivételével az idő teljes mértékben megőrizte, a lábfej, az alsó és felső lábszár, a medence, a hátgerinc-csontok, a bordák, az állkapocs-csont, az alsó és felsőkar csontok, az ujjperecek teljes egészükben megmaradtak... A vele eltemetett süvegéből is maradt egy kevés. **Törő István** tisztiorvos lemérte a csontváz felső lábszár-csontját, amelyről megállapította, hogy 45 cm hosszú, s így kétségtelen, hogy kb. 182-184 cm magas ember maradványa: a gárdista Bessenyei Györgyé."

A hamvakat "kettős pléhkoporsóba" helyezték, fedelén réztáblára vésték az író nevét és adatait.

A nyíregyházi temetőben a főbejáratnál balra az első sírboltban kaptak helyet Bessenyei György földi maradványai. Az ünnapi beszédet Bessenyei emlékezete címmel **Szohor Pál**, a Bessenyei Kör elnöke, a város polgármestere tartotta. Ebben kiemelte: Bessenyeinek az volt az alapvető célja, hogy Magyarországot is "a művelődés európai hadszínterévé tegye". Méltatta természetesen a Bessenyei Kör érdemét is, amit a hamvak áthelyezése érdekében kifejtett.

A Szabolcsi Szemlében (1940/5-10) **Méreyné Juhász Margit** számolt be megkapó líraisággal az exhumálás körülményeiről, s arról a hatásról, amelyet Bessenyei műveinek és tevékenységének megismerése kiváltott belőle. Szép tanulmá-

nyát így fejezi be: "... mi nem a holt Bessenyeit hoztuk haza. Az élő testőr, az élő magyar szól hozzánk a sírja éjszakájából a Természet világában. Hallgassuk csak, mint üzen: "Koporsómon túl vitt beszédem, úgy tetszik, mintha síromnak hamar éjszakáján hozná haldokló szívemet kiderülésre, enyhítvén keservét annak előre tudása, hogy halálomból elevenekhez szólhatok ki. E vizsgálásom a halálnak örök álmai közt is hevülésbe hozza hideg hamvaimat."

A Bessenyei Kör e jelentős akcióján természetesen az országos szervek is jelen voltak. A kormányt **Fáy István** államtitkár, a vármegyét **Jékey Ferenc** főispán képviselte. Az emlékünnepeken részt vett még **Bessenyei Zénó**, a család leszármazottja, **Papp Károly** debreceni egyetemi tanár és **Gulyás József**, a sárospataki főiskola küldöttségének vezetője is. A sírnál a magyar testőrség tagjai adtak díszőrséget.

A Kör Társasággá alakul

Az 1940-es évben a hamvak hazahozatala mellett egy másik jelentős esemény is része a Bessenyei Kör történetének. A Kör 1940. szeptember 24-i közgyűlésén - **Belohorszky Ferenc** javaslatára - kimondják, hogy az eddigi Kör átalakul és Bessenyei Társaság néven folytatja munkáját. Az átalakulás szükségességét így indokolják: "A Bessenyei Körnek olyan Társasággá kell fejlődnie, amely Bessenyei kultuszát tartja elsősorban szemé előtt, s azokat a feladatokat igyekszik megvalósítani, amelyek Bessenyei elveihez és elgondolásaihoz fűződnek." A változás lényegét azonban az új Alapszabály alábbi pontja rögzíti: "A Bessenyei Társaság tagja lehet olyan keresztény magyar honpolgár, aki nem tagja semmilyen nemzetellenes közösségnek." Ez a tétel Magyarországon 1940-ben az intenzív társadalmi polarizáció kezdetét: a zsidóság művelődési egyletekből való kizárását jelenti.

Bessenyei hamvainak méltó környezetben való elhelyezése és a Bessenyei-kutatással kapcsolatban publikált cikkek társadalmi elismeréseként a Magyar Kulturális Egyesület Országos Szövetsége a Bessenyei Társaságot "dícsérő elismerésben" részesítette.

Róna József: Bessenyei

X. A BESSENYEI TÁRSASÁG (1941–1944)

Az 1941-es évtől tehát Szabolcsvármegye eddigi közművelődési egylete irodalmi és tudományos társaságként működik tovább. Nemcsak a név új, de a tisztikar összetétele is megváltozik. Még a múlt év végi közgyűlésen megválasztották az új vezetőséget, melyben a legfőbb változás az, hogy a lemondásra kényszerülő **Spányi Géza** főtítkár helyére **Belohorszky Ferenc**, az irodalmi szakosztály élére pedig **Sziklay László** kerül. **Szohor Pált** egyhangúlag újra elnökké választják, s **Korompay Károly** társ-elnök lesz. A zenei szakosztály élén változatlanuk **Vikár Sándor**, a Képzőművészeti élén pedig **Szalay Pál** irányít.

Táj- és Népkutató Szakosztály alakítása

Megalakítják az új, a Táj- és Népkutató Szakosztályt, melynek vezetésére **Váczy Elemér** főlevéltáros kap megbízást. Még egy szervezeti változás érdemel említést: a Szabolcs megyei Népfőiskolai Munkaközösség beolvad a Bessenyei Társaságba.

A választmányi tagok: **Aradvári Béla**, **Bertalan Kálmán**, **Dohanics János**, **Jansen Ferenc**, **Juhász Sándor**, **Kiss Lajos**, **Kovács Dénes**, **Margócsy EmiIné**, **Mérey Ferenc**, **Mérey Ferencné**, **Mihalovits Sándor**, **Molnár Rózsi**, **Nyárády Mihály**, **Oláh Dániel**, **Papp György**, **Polinszky Pál**, **Rözse István**, **Schárbert Ármin**, **Sasi Szabó László**, **Szoller Aladár**, **Török Dezső**, **Weiszer Gyula**, **Zsolnai Vilmos**.

A tiszteletbeli tagok: **Borbély Sándor**, **Czóbel Minka**, **Dudás Miklós**, **Feilitzsch Bertold**, **Jékey Ferenc**, **Kállay Miklós**, **Kovács Elek**, **Lőrinczy György**, **Mikecz Dezső**, **Mikecz Ödön**, **Túróczy Zoltán**, **Vietórisz József**, többségükben tehát a Kör egykori díszelnökei, illetve régebbi tiszteletbeli tagjai.

A közgyűlésen – a tudósító szerint – "Nyíregyháza város társadalmának minden rétege képviselve volt."

Az évi tagdíjat 6 pengőben állapítják meg, ám ezért a tagok a Szabolcsi Szemlét is megkapják.

A közgyűlés kijelölte a közvetlen feladatokat: rendszeresíteni a Besse-
nyei-plakett kiadását, megszervezni a népfőiskolát, fejleszteni a zeneis-
kolát - amelynek máris száznál több növendéke van - és három éven belül
megépíteni Nyíregyházán a Bessenyei Mauzóleumot.

A Társaság célkitűzéseit az új főtitkár az alábbi három pontban foglalja
össze:

- 1/ A Bessenyei-kultusz megteremtése Szabolcsban...
- 2/ Minél szélesebb rétegek művelődésének előmozdítása...
- 3/ A szabolcsi alkotók tömörítése a Társaság égisze alatt...

A Társaság eddigi történetének ismeretében tudjuk, hogy ez a most nyilván-
osságra hozott hármas célrendszer nem újkeletű, hiszen - talán a 2. pontot
kivéve - eddig is ezek a törekvések jellemezték a munkát. Az újdonság az ér-
telmezésben van. **Belohorszky Ferenc** jelzi, hogy a Bessenyei-kultusz ápolásán
ezután nem a szokásos évi megemlékezéseket, koszorúzásokat értik, hanem azt
szeretnék, hogy maga a "Bessenyei-gondolat" legyen "élő és hatóerő ... abban
a körben, amely emlékét ápolja."

A "minél szélesebb rétegek" művelődésének elősegítése pedig az adott kö-
rülmények között nyilvánvalóan azt jelenti - hiszen a század első évtizedé-
ben már a szabadlyceális szakosztály is ilyen céllal jött létre, - hogy most
ezzel eleve ki szeretnék zárni a közelmúltban a Kör munkája ellen felhozott
vádakat: az elzárkózás és a sznobizmus magatartásformáit. Az alsóbb néposz-
tályok bevonása a kulturális életbe egyébként is összhangban van a népi
írók mozgalmának törekvéseivel.

A szabolcsi alkotók összefogásának célja kezdettől fogva alapszabályban
is rögzített feladata volt a Körnek. Most azonban - éppen a Társaság jelle-
gét adó irodalmi és tudományos tevékenység előtérbe kerülése miatt - ezt a
munkát sokkal tervszerűbben és céltudatosabban, a főtitkár szavaival: "több
felelősséggel" kívánják végezni. Az összefogás lehetőségét a Táj- és Népku-
tató Szakosztály életre hívása is elősegíti. Újra tervbe veszik a Bessenyei-
emlékszoba létrehozását, s össze akarják gyűjteni - a Bessenyei-könyvtár ré-
szére - az író minden megjelent művét.

Szohor Pál elnök programja szerint pedig az eddigi "görögütözes, külső ki-
rakat-eredmények hajszolása" helyett "mélyreható, belső erő kifejtést igénylő"
munkát kívánnak végezni.

Az első népfőiskolai tanfolyam

E célkitűzések realizálását a most induló népfőiskola tervei mintegy igazolni látszanak. A Táj- és Népkutató Szakosztály a "népi alapon megújuló" magyar életproblémákról szervez előadásokat, s megindítja a népfőiskolai programot: 40 parasztfiatalt terveznek beiskoláztatni a négy hetes tanfolyamra. Az internátust Nyíregyházán az egykori Vadász-féle házban - a mai TIT-székház helyén - rendezik be. A résztvevők - a 18-24 éves gazdaifjak - megkívánt előképzettségét minimum 6 elemiben állapítják meg.

A Bessenyei-könyvtár kialakítása érdekében is tényleges lépéseket tesznek. Amikor pl. **Papp György** püspöki titkártól arról értesülnek, hogy a pesti könyvaukción egy ritka Bessenyei-könyv: az Attila és Buda is szerepel, **Szohor Pál** - a tudósító kifejezésével élve - "a tőle megszokott páratlan energiával" megszerzi azt a Társaság számára. **Riedl Frigyes** szerint a Buda halála írásakor **Arany János** is felhasználta ezt a Bessenyei művet.

De nemcsak az irodalmárok és a tájkatatók csoportja kerül közelebb a "népi" ideológiához, a zenei szakosztály is ebben a szellemben kezdi új évadját. **Vikár Sándor** hatásos előadásában "hadat üzen" - ahogy a Nyírvidék cikkében olvashatjuk - az "álmagyar és limonádésan szentimentális, idegen szellemű énekeknek", s felszólítja a közönséget, hogy "Bartók és Kodály gyűjtötte népdalokat, magyar dalokat" énekeljen, s "magyar érzést" kifejező dalokban gyönyörködjön.

A korábbi gyakorlathoz képest az irodalmi szakosztály kritikai álláspontja is szigorodik. **Sziklay László** már az alakuló ülésen tartott elnöki megnyitójában kinyilvánítja, hogy változatlanul támogatják ugyan a vidéki írókat, ha tehetségesek, de nem foglalkoznak a tehetségtelen műkedvelőkkel. Irodalmi ízlésű, öntudatos olvasóközönséget akarnak nevelni.

Bory Zsolt bemutatkozása

Az új tehetségek előtt továbbra is nyitva vannak a Társaság fórumai: a hétfő délutáni irodalmi összejövetelek és a Szabolcsi Szemle hasábjai. Ezt igazolja **Bory Zsolt** nyíregyházi költő szereplése is. Fellépését így kommentálja a sajtó: "Érzései mélyek, impulzívítása gazdag, technikai adottságai meglepőek. Forrongó, mély költői lélek." **Bory Zsolt** a későbbiekben is jelentős szerepet játszik a Társaság és Nyíregyháza kultúréletében.

A hagyományos célok új szemléletű értelmezése mellett a vezetőség a név-

változás tényét formailag is indokolja: az új név arra a közösségre utal, amely a 18. században "Bessenyei György Társasága" nevet viselte, s amelynek működése az új felvilágosult Magyarország alapjait rakta le.

Az új munkastílus kezdetei

Egyre nyilvánvalóbb lesz tehát, hogy az új vezetőség változtatni kíván a Kör korábbi irányítóinak kultúra-szemléletén és munkastílusán, s Bessenyei eszméit a kormánypolitika és a népi ideológia eszme körének szolgálatába akarja állítani. A főtitkár már egy korábbi: Elvek és célok című - még 1939 végén elhangzott - előadásában bírálta a hagyományos vezetői szemléletet és munkamódszereket. Úgy látta, hogy az elődök kultúrélete a "pompás hangversenyek és a reprezentábilis estélyek" szervezésében merült ki, s a Kör elsősorban a "felsőbb- és középosztály" kultúrigényeit szolgálta. **Belohorszky Ferenc** szerint eddig a néppel "senki sem foglalkozott, holott lett volna rá lehetőség". A fenti tézis egyenes következményeként állítja, hogy a Kör csak a harmincas évek elején találta meg "az igazi utat", hogy feladatát méltóan betöltsé, vagyis új tartalmat adjon a Bessenyei-kultusz érdekében végzett tudományos és kultúrmunkának.

Némi eltéréssel hasonló felfogást vall az új feladatokról **Szohor Pál** is, aki szintén egy korábbi, az 1940. május 4-i, Bessenyei hamvainak áthelyezésekor mondott beszédében arra a kérdésre, hogy mi a "nyírségi kultúrmunkás feladata?" - ezt a választ adta: "Középosztályunk soraiban kiépíteni a szellemi honvédelmet, kibányászni, napvilágra hozni e tájék sajátos szellemi kincseit, mely itt él ősmagyar népünk lelkivilágában."

Az elnök tehát elsősorban a középosztály szellemi felfegyverzését tartja a Társaság alapvető feladatának, a főtitkár pedig a tömegbázis szélesítését, a nép művelődésének feladatát kívánja a társasági program részévé tenni. Nyilván ez a szándék fogalmazódik meg a célkitűzések második pontjában, amely a "minél szélesebb rétegek" művelődéséről beszél.

E törekvések szellemében új irodalmi és népművelési módszerekkel, a hivatalos kormánypolitika és a népi ideológia sajátos ötvözetének - vagy egymás mellett élésének - elvi alapjain kezdi el tehát a Bessenyei Társaság 1941-ben terveinek valóra váltását.

Jósa Jolán Bessenyei-hangjátéka

Az év első hírei a népfőiskola megnyitásáról szólnak, majd a rádióban - január 9-én - elhangzó Bessenyei György című hangjátékról kapunk tájékoztatást. Ennek szerzője **Jósa Jolán**, a neves nyíregyházi tudós, **Jósa András** leánya. A műsort **Csanády György** rendezte, Bessenyeit **Perényi László** alakította. A hét képből álló hangjáték a berceli udvarháztól a bécsi szalonokon és a gárdapalotán át a pusztakovácsi házig kíséri végig Bessenyei életét. A hangjáték teljes szövegét a Társaság folyóirata az 1941/1-es számában közli.

A levéltárban is elkezdődik a tervszerű tudományos gyűjtő és rendszerező munka. A Bessenyei családra vonatkozó új forrásanyagokat szereznek a **Kömerling-Horváth** család letétjéből. Ezt a tevékenységet a Táj- és Népkutató Szakosztály irányítja és fogja össze. A szakosztályi üléseken előadások hangzanak el: Helytörténelem, célok, módszerek, majd Magyar népkutatás címmel. Az előbbi **Kring Miklós** egyetemi tanár, a másikat **Mády István**, az Országos Táj- és Népkutató Intézet ügyvezető elnöke tartja. Gyakran szerepel a rendezvényeken **Nyarády Miklós**, akinek a Kék községről készült monográfiája nagy érdeklődést váltott ki.

Az irodalmi szakosztály ülésén **Rezessy Zoltán** gimnáziumi tanár tart előadást a "nemzetnevelő irodalom" fontosságáról. A II. népfőiskolai tanfolyam záróünnepélyén **Belohorszky Ferenc**, **Szohor Pál** és **Tury Sándor** mondanak értékelő búcsúbeszédet. Az utóbbiból idézem a jellemző részletet: "Bessenyei igazi népfőiskolás volt, mert érezte, hogy milyen nagy szüksége van rá a nemzetnek. A népfőiskola azt jelenti, hogy Bessenyei elgondolásait ébresszük fel, tanuljunk élni saját magunkért."

A márciusi ülésen **Móricz György** tart előadást Leopardi művészetéről, a zenei szabadegyetemen pedig **Vikár Sándor** fejti ki nézeteit az "új magyar zenekultúráról". Az előadást művészi bemutató is követi: **Ági Gézané** énekel, **Timáry Mária** hegedűn, **Bodnári Zoltán** pedig zongorán játszik.

A Társaság munkatempója is felgyorsul: most pl. három egymást követő napon is hallgathat a közönség tudományos igényű előadásokat. Ezután pedig ún. tehetségkutató irodalmi akciókat rendeznek külön az alkotó kedvű középiskolás lányok, majd fiúk részére. Ezen tűnik fel **Sipos Ibolya** diáklány. Az okos boldog című novelláját egy irodalmi délutánon be is mutatják.

Jóllehet a Társaság vezetői elvben elutasították a hagyományos ünneplési formákat, március 30-án mégis a Bessenyei-emlékünneppé díszvendégeként fogadják

a szabolcsi származású **Milotay István**, a jobboldali magyar sajtó vezető alakját, az Új Magyarország felelős szerkesztőjét, akit a helyi hírlap a "legkiválóbb magyar publicistának, a nacionalista és keresztény szemlélet bátor szavú hirdetőjének" titulál. Tiszteletére - akárcsak a korábbi időkben - a Koronában rendeznek ebédet, s újra a Bessenyei serleggel a kezében mond köszöntő beszédet **Korompay Károly** társelnök. **Milotay István** Az Alföld Széchenyi, Kossuth és Petőfi lelkében címmel tart előadást. Természetesen a Bessenyei sírhoz is "elzarándokolnak". **Milotay István** és **Korompay Károly** részére átadják a Bessenyei plakettet, és a vendég a Szabolcsi Szemle három évfolyamának díszes borítású kötetét is megkapja. A hírlapi tudósítás emlékezteti olvasóit, hogy a Bessenyei serleg mikor és hogyan került a Társaság tulajdonába. Bizony, régen volt már 1923, s a közönség memóriája sem végtelen, arról nem is beszélve, hogy az újabb generációk mit sem tudhattak a serleg történetéről, sőt a Társaság jelenkori vezetői közül - természetesen **Vietórisz Józsefet** kivéve, aki azonban mostanában érezhetően visszahúzódott - senki nem volt még a Kör tagja. E hagyomány létrejöttéről az emlékezetes **Kardos**-korszak ismertetésekor számoltunk be. A mostani vezetők viszont - már életkoruk miatt is - csak a harmincas évektől kapcsolódtak be a Társaság munkájába.

Április 5-én újra fővárosi vendége van Nyíregyházának: **Vajthó László** irodalomtörténész most az erdélyi költőkről tart előadást.

A zeneiskolában A gyermek és a zene címmel **Vikár Sándor** a néphagyományok, a népies szokások és dalok jelentőségéről beszél. A szakosztályi üléseken ilyen témákról hangzanak el előadások: Szent Bazil és a magyar humanisták; A magyar népkutatás; Czóbel Minka költészete stb.

A népfőiskola részére a Nép- és Családvédelmi Alap segítségével 18.000 Pengőért megveszik az Egyház utcán a vármegyeháza melletti házat.

Egy fontos könyvészeti munka is elkészül: megjelentetik a **Belohorszky Ferenc** által összeállított Bessenyei-repertóriumot, amely nélkülözhetetlen segédkönyve lesz a kor Bessenyei-kutatóinak.

Jelentős személyi változásra kerül sor május 17-én: **Sziklay László** távozik Nyíregyházáról, s az irodalmi szakosztály vezetését **Porzsol István** veszi át. Az új elnök Bessenyei szellemében kívánja vezetni a szakosztályt. Célja a múlt és a jelen minden szabolcsi értékének összegyűjtése, a még ismeretlen tehetségek felkutatása. **Porzsol István**, aki mindvégig tevékeny és

alkotó tagja volt a Társaságnak, a népi írók követőjének vallotta magát. Az 1945 utáni korszakban is egyik kezdeményezője volt a demokratikus nyitásnak.

A zeneiskola újabb hangversenyekkel hívja fel a figyelmet magára, növendékeinek száma már meghaladja a 120 főt, s **Kazacsay Tibor** miniszteri tanácsos a szép fejlődés elismeréseként a kormány nevében hangszereket adományoz az intézménynek.

Az egyházak jelenléte a város kultúréletében

Jellemző a korra, hogy egyre gyakrabban szerepelnek a nyilvánosság előtt az egyházak vezetői. **Túróczy Zoltán** evangélikus püspök a nemzedéki problémákról tart előadást; **Boros Fortunát** ferences szerzetes a Credo-gyűlésen szerepel; **Mécs László** papköltő verseiből olvas fel; a református leányegylet **Mérey Ferencné** ifjúsági színdarabját mutatja be; **Dudás Miklós** görögkatolikus püspök a népfőiskolásokat fogadja kihallgatáson; **Joób Olivér** lelkész a magyar és külföldi népfőiskolák munkáját elemzi; a római katolikus legényegylet ókeresztény drámát visz színre; **Zászkaliczky Pál** főtí lelkész a finn egyházi életről tart előadást; **László Dezső** kolozsvári lelkész az erdélyi szellemről értekezik; a Soli Deo Glória műsoros estét rendez; a Luther Márton Kör **Solymár János** lelkész Péter apostol című bibliai darabját adja elő; és így tovább.

De a könnyebb szórakozást igénylő közönség-réteg is megtalálja a maga műfajait. **Tolnay Andor** társulata a Sárgarigófészek, majd a Mosoly országa című operettet mutatja be; az erdélyi Kékmadár együttes Sztárparadé címen revüműsort ad.

A Társaság rendezvényei közt egyre több a politikai és szociográfiai témájú előadás. Csak néhány jellemző cím az év gazdag anyagából: Az átöröklés problémái; Nemzeti társadalmunk kérdései; A népi kultúra; A régi és az új magyar falu; A magyar társadalom rosszul szervezettségének okai; Nemzeti feladatok és az egyház; Nyíregyháza bokor-bérleti gazdasága; Az alkotmány-reform; Hazánk gyógytényezői; Üzemszervezés és könyvvizsgálat; Széchenyi és Szabolcs vármegye; Az értelmiség szerepe és a megújulás; és így tovább.

Az öntevékeny egyesületek, az egyházi szervezetek és egyéb egyletek rendezvényei mellett és azokkal egyidőben tehát a Bessenyei Társaság tervszerű kulturális és tudományos programokkal van jelen a város életében. Néhány kiemelkedő produktum: **Nyarády Mihály** részleteket mutat be a Kék köz-

ségről készült monográfiájából; a népfőiskola Új út címmel körlevelet ad ki; megjelenik a Társaság kiadványainak hatodik füzeté, amely a II. Szabolcs vármegyei népfőiskolai tanfolyamon elhangzott előadásokat tartalmazza. Ismertebb szerzői: **Polinszky Pál**, **Tury Sándor**, **Jákváry Kálmán**, **Aradvári Béla**, **Rezessy Zoltán** és **Belohorszky Ferenc**. Magvetés címmel kiadják a népfőiskola hallgatóinak írásos válaszait a "Mi a véleményem a városról?" kérdésre. A népfőiskola sikerét jelzi, hogy minden tanfolyamra többszörös a túljelentkezés.

Megjelenik a Zeneiskola első évkönyve is **Vikár Sándor** szerkesztésében. A növendékek - december 18-én - Szent Karácsony éjszakája címmel nagyszerű hangveresenyt adnak, ezen is **Vikár Sándor** tart bevezető előadást: Népi játékok az óvodában címmel.

A Szabolcsi Szemle tanulmányírói

A Társaság folyóirata, a Szabolcsi Szemle az év folyamán négy számot jelentet meg. Tanulmányai közül két fontos írás emelkedik ki. Az egyik **Hankiss János**: Bessenyei Európa és Hunnia között című írása, amelyben a szerző abból a megállapításból indul ki, hogy a magyar írók közül Bessenyeinek volt a legintenzívebb "Európa-élménye". Ezért törekszik a filozófus-író arra, hogy műveivel áthidalja "azt az ásító szakadékot", amely korában hazája és Európa között tátongott. Ennek érdekében teremt műfaj-mintákat, buzdít az anyanyelvvel való foglalkozásra és Akadémia alapításra.

A másik színvonalas tanulmányt **Tóth Béla** írja: Fővárosi és vidéki irodalom címmel. Gondolatmenete a következő: Pest-Buda irodalmi központtá tételéért már Bessenyei és Kazinczy megindították a harcot. És Pest valóban az ország irodalmi életének centruma lett. A Dunaparti város kiemelkedése viszont maga után vonta a vidéki irodalom visszaesését, megszűnt tehát a nemesi kúriák, paplakok műveltség-hordozó és irányító szerepe. Így azután fokozatosan óriási szakadék keletkezett a szellemi élet két pólusa között. Ennek az űrnek a pótlására alakultak a múlt század végén a vidéki irodalmi társaságok, ám - **Tóth Béla** megítélése szerint - már "lekéstek". A hátrányt már nem tudták behozni. Budapest nemcsak mennyiségileg, de minőségben is messze elhúzott tőlük. Ezt az állapotot a szerző nem tartja szerencsésnek. Hiszen irodalmunknak csaknem minden nagy tehetsége vidékről származott. Ezért a következő feladatok közül első helyre teszi a "kulturális decentralizáció szükségességét", hogy a vidéken is meginduljon az igazi szellemi

élet. A vidék felemelése ugyanis az "egyetemes magyar szellem szempontjából is" szükséges - vonja le cikke tanulságait **Tóth Béla**.

A helyi szerzők közül **Belohorszky Ferenc** és **Sziklay László** írásait közli a lap. A népfőiskola záróünnepélyén mondott Belohorszky-beszéd az anyagi értékrendszerrel az "önzetlen tettekézséget" és a "felelősséggel párosult igazi hitet" állítja szembe, **Sziklay László** pedig Nyíregyháza fejlődéséről értekezik. A költészetet **Vajas Klára**, **Mohor Gedeon** és **Bory Zsolt** versei képviselik, s elkezdik a **Nyarády Miklós** helytörténeti tanulmányának folytatásos közlését is.

A további számokból **Jósa Jolánnak** a Bessenyeiről szóló - a rádióban bemutatott - hangjátéka, **Oroszlán Zoltánnak** a Benczúr Gyula művészetét értékelő írása, és különösen **Kiss Margitnak**: Czóbel Minka és a Nyírség című munkája érdemel figyelmet.

A lap Holmi című rovatában összegzi és értékeli a Társaság ez évi munkáját. Fontosnak tartja kiemelni a Milotay-látogatás jelentőségét, valamint azt a tényt, hogy a Társaságnak a Szabolcsi Szemle különnyomataként már nyolc kiadványa jelent meg "a Bessenyei-kultusz jegyében".

Vác Elemér és a népfőiskola

Az 1942-es év - most már programszerűen - a népfőiskolai tanév ünnepélyes megnyitásával kezdődik. Ez már a harmadik tanfolyami év, 25 fővel indul. Vezetője **Vác Elemér**, a Nyírvidék tudósítójának így nyilatkozik: "Nyíregyháza első volt az országban, amely egy kulturális egyesület keretében rendezte meg népfőiskoláját. Cél: a hallgatókat tanultabb emberré, képzetesebb gazdává, jobb állampolgárrá és magyarabb magyarrá tenni. A résztvevők felvételi díjként 5 pengőt, hozzájárulás címén 10 pengőt fizetnek, aminek fejében három héten át teljes ellátást, lakást kapnak."

A nyilatkozat nemcsak reális tájékoztatást nyújt, de a tanfolyam összetett céljának meghatározásával jellemző képet nyújt a korabeli nevelési-képzési-ideológiai követelményekről is. A tanfolyam programjában tehát a szakmai és politikai nevelés feladatai együtt szerepelnek. Néhány előadás cím: - pl. Az irányított gazdálkodás, A falu lelke, Falu és város - ezt szemléletesen bizonyítja.

A nemzetközi helyzet és az egyre radikalizálódó magyar belpolitika hatására a városfejlesztés korábbi üteme ebben az évben már érezhetően lelassul. A nagy beruházások leállnak, csak néhány kisebb értékű munkára kerül

sor. Bővítik pl. a MÁV teherpályaudvart, kikövezik a Bethlen utca egy szakaszát, folytatódik a tanítóképző intézet építése. Nyíregyháza lakóinak száma ekkor már megközelíti a hatvanezer főt. Annak persze nyilván nem a - más városoknál jelentősebb - népszaporulat az oka, hogy a Besenyei Társaság taglétszáma is lényegesen megnő. Az előző év 130-as létszáma ez évre 204 főre emelkedik. Persze, a régi, klasszikus korokhoz képest, ez a szám így is meglehetősen alacsony.

Ebben az évadban a Városi Színház folyamatosan működik. **Tolnay András** társulata szinte minden héten bemutat egy új darabot. Néhány cím jellemzi a program minőségét: A nótás kapitány, Gyergyói bál, Nippon rózsája, Aranypárta, János vitéz, Cirkuszhercegnő, Viharos szerelem, Gyöngyvirágos huszárcsákó, Vedd le a kalapod a honvéd előtt, A 200 pengős férfi, és így tovább. A közönség nyilván abban az időben is igényelte a könnyebb műfajú szórakozást.

A II. világháború hatása a város életére

A kikapcsolódás-keresés minden bizonnyal összefügg az egyre nehezebbé váló életkörülményekkel. A piac árai - egy 1942. februári tudósítás szerint - rendkívüli mértékben emelkednek. Az újságok vezércikkei már az "egy emberként, minden erővel, teljes elszántsággal" való harcot követelik. A "keresztény és nemzeti" jelszavak az élet minden területét elárasztják. A városban gyűjtés indul a Vöröskereszt javára, a polgárista lányok kesztyűket kötnek a katonáknak. **Jékey Ferenc** főispán április 28-án így nyugtatja a megye lakosságát: "... ha szűkösen is, de megvan a mindennapi kenyerünk". Az új iskolai tanévtől bevezetik a "honvédelmi ismeretek" tantárgyat. Politikai szónoklatokban már felhangzik a - "ha az ellenség győzne..." - kezdetű rémület-keltés. Újabb, frontra induló gyalogezredet búcsúztatnak Nyíregyházán. S októberben elrendelik a teljes elsötétítést.

A fenti események és az egyre romló közhangulat hatására látványosan megszorodnak a jótékony célú nőegyleti rendezvények. A református nőegylet irodalmi délutánt, a Luther Szövetség Reményik-estet rendez a vármegye-háza nagytermében, s a "magyar megújulás szellemében" új életre kel a Kaszinó Egylet is.

Május 2-án kerül sor a Kálvineum udvarán a város énekkarainak 1500 fős kórus-találkozójára. Új Magyar Ifjúság címmel a nyíregyházi fiatal alkotók lapot jelentetnek meg. A Luther Szövetség emlékünnepelet tart **Tessedik**

Sámuel születésének 200. évfordulóján. A Kálvineum növendékei a Kalevalát viszik színpadra. Júniusban a Geduly-leánygimnázium a 25 éves fennállását ünnepli, amelynek műsorán **Versényi Ida**; a kolozsvári Nemzeti Színház művésznője is fellép. A város iskoláiban megemlékeznek a Széchenyi, a Kossuth és a Zrínyi évfordulókról.

A Bessenyei Társaság működését januárban a népfőiskola megnyitása, februárban a Bessenyei-émlékünnepély megrendezése jelzi. Ez utóbbin most **Túróczy Zoltán** evangélikus püspök mond beszédet, melynek mottója ez a Bessenyei idézet: "Emeld nemzetedet, ez legyen törvényed!"

A zenei szakosztály azonban ismét nagyszabású, a régi idők hangulatát idéző hangversenyt rendez. A Korona nagytermét "délszaki növényekkel, címerekkel és nemzeti színekkel gazdagon" felékesítik, hogy méltó keretet adjanak **Szentgyörgyi László** hegedűművész hangversenyének. A jó szervezés eredményeként - és mert meglehetősen régen volt már ilyen színvonalú zenei rendezvény - a tudósítás szerint a közönség egy része nem fért be a terembe. Az újságíró rögtön levonja a tanulságot: - "nagyobb termet, méltóbb hajlékot a művészeteknek!" - s hozzáteszi: "haladjon a Bessenyei Társaság ezen a virágos úton, emelje így is városunk kultúráját..." Persze a "méltóbb hajlék", vagyis a kultúrpalota felépítése már jónéhány éve szerepel a Társaság terveiben. Mostanában azonban - az anyagi helyzet ismeretében - már beszélni sem szoktak róla.

A helyi zenei erők is mozdulnak: a Társaság zeneiskolája megrendezi a második nyilvános hangversenyét a Kálvineum tornatermében. A Nyírvidék március 28-i beszámolója nem fukarkodik az elismeréssel. "Zsúfolt ház, kitűnő rendezés... a Társaság tevékenységének legszebb hajtása..., minden támogatást megérdemel Köszönet **Vikár Sándor** igazgatónak..." - olvashatjuk a cikkben.

A sajtó közli **Czóbel Minka** versét, melynek a városra vonatkozó részletét idézem:

"Tündér táj közepén van egy kedves város,
Szőlőktől övezve, erdőkkel határos.
És kik benne laknak, minden szebbre, jobbra
Hajlandók - mutatja Bessenyei szobra.
Dús kévéket hajtott a szellemi élet..."

A Bessenyei Múzeum terve

Czóbel Minka már 1923 óta tiszteletbeli tagja a Társaságnak, annak idején ő ajánlott fel egy jelentős összeget - 1000 Koronát - Bessenyei-relikviák megvásárlására. Most - talán éppen a vers megjelenésének hatására - a május 7-i ülésen **Porzsol István** szakosztályvezető felkéri a tagságot és a megye lakosságát, hogy a létrehozandó Bessenyei Múzeum részére ajánlják fel a tulajdonukban lévő, Bessenyeivel kapcsolatos tárgyaikat, emlékeiket. A múzeum felállításának szorgalmazója maga az elnök, **Szohor Pál**, aki a városháza egyik szobájában kívánja az összegyűjtött tárgyakat bemutatni. Hogy a gyűjtő-akció milyen eredménnyel járt, arról nem beszélnek a források.

Külön érdekessége még ennek az ülésnek, hogy elhangzik az a kívánság, miszerint az irodalmárok azt szeretnék, ha az irodalmi szakosztály külön nevet venne fel, s ezentúl - a Társaságon belül - a **Krúdy Gyula** irodalmi szakosztály nevét viselné. A felvetésnek azonban - **Porzsol István** személyes visszaemlékezése szerint - nem lett eredménye. De hogy a nyíregyházi irodalmárok - a Bessenyei-kultusz ápolása mellett - más jellegű tevékenységgel is foglalkozni kívánnak, azt mutatja **Fehér Gábor** tanár mozdulása, aki 1942. júliusában megalakítja a városban a "Németh László Kört".

A szeptember 5-én, 63 éves korában elhunyt **Móricz Zsigmond**nak, a megye nagy szülöttének emlékére **Vietórisz István** versét közli a Nyírvidék.

Változatlanul nagy az érdeklődés a zeneiskola iránt. Az új tanévre is kétszázas létszámmal indulnak. A kálvineum épületében újabb helyiségeket adnak át az iskola céljaira. Két csoportban zeneóvodai foglalkozások is kezdődnek.

A Klébersberg-émlékplakett

Az év októberében ismét országos elismerést kap a Társaság. A Magyar Kulturális Egyesületek Országos Szövetsége ez évben a Klebersberg-émlékplakettel jutalmazza - a marosvásárhelyi Kemény Zsigmond Társasággal együtt - a nyíregyháziakat. A plakettet **Szohor Pál**, a Társaság elnöke veszi át Budapesten.

Az elismerés indoklása szerint a Társaság azért a munkásságért kapta a plakettet, amelyet a népfőiskola felállítása, a zeneiskola létesítése és a Szabolcsi Szemle kiadása által teljesített.

Ez az indoklás lényegében össze is foglalja a Bessenyei Társaság működésének főbb területeit, amelyeken valóban konkrét és tartós eredményeket tudott felmutatni.

Jó hangulatban ül tehát össze az október 24-i választmányi ülés, hogy számbavéve az eddigi eredményeket, bemutassa az új évad kulturális tervét.

Az eredmények közt helyet kap két rádiószereplés is, ahol **Szohor Pál** a Szabolcsi kard útja, **Belohorszky Ferenc** pedig Az élő Bessenyei című előadása hangzott el. A **Szinnyei-Merse Jenő** kultuszminiszter jelenlétében tartott ülésen határozatot hoznak a hetenkénti irodalmi délutánok folytatásáról, a zeneiskola fokozottabb támogatásáról és a Bessenyei-szoba berendezéséről.

Az irodalmi szakosztály ez évi ülésein még két említésre méltó előadás hangzik el: **Fehér Klára**, a Kálvineum tanára Móricz Zsigmond Életem című regényét ismerteti; **Merényi Oszkár**, a Felsőkereskedelmi Iskola tanára, az irodalmi szakosztály elnökhelyettese pedig a magyar klasszikusok művészetéről, köztük Petőfi, Arany, Madách és Kemény Zsigmond munkásságáról tart előadást. Az év záróakkordjaként megjelentetik a Népfőiskolai Munkaközösség Új út című lapjának karácsonyi számát, amely a népfőiskola új tanfolyamáról nyújt előzetes tájékoztatást.

A Társaság lapja, a Szabolcsi Szemle az idén az alábbi - az üléseken és ünnepélyeken bemutatott - előadások szövegét tartja közlésre érdemesnek: **Túróczy Zoltán** emlékbeszédét, **Belohorszky Ferenc** rádióelőadását, valamint a népfőiskola záróünnepélyén: A magyar közösségi eszme címmel elmondott beszédét. A szerző ebben azt a gondolatot fejti ki, hogy a magyarságnak magának kell megoldania saját problémáit. Bessenyei azt vallotta, hogy a magyar nép gyökereit a paraszti sorban élők jelentik, s a tanfolyam célja is az volt, hogy a nép kiemelkedjen az elmaradottságból.

Vezető személyiségek kiválása

A társaság belső életével, szervezeti kérdéseivel foglalkozó Holmi című rovat összefoglalja az elmúlt évek során bekövetkezett személyi változásokat, vagyis azt a veszteséget, ami az eltávozók miatt következett be az aktív rétegben. Megtudjuk, hogy **Mérey Ferencet** és feleségét, **Méreyné Juhász Margitot** Kolozsvárra helyezték át, **Sziklay László** pedig már korábban Kassára távozott, s elköltözött Nyíregyházáról **Verness Gyula** és **Rezessy Zoltán** is.

A Szabolcsi Szemle fennállásának tizedik évéhez érkezett, s ez az időtartam csúcst jelent a vidéki kultúregyletek által fenntartott irodalmi lapok történetében.

A Társaság eddigi tevékenységének mérlegét Az első út című főtítkári jelentés vonja meg, amely adatszerűen is áttekinti a társasággá válás óta eltelt időszak eseményeit, s egyben minősíti is a megtett utat. Megemlékezve az Ágis tragédiája megjelenésének 170. évfordulójáról megállapítja, hogy Bessenyei életműve Széchenyi útját készítette elő, és csírája volt annak a népi programnak, amely Petőfi és Arany munkásságában érte el tetőpontját. A Társaság Működésének eredményeit pedig abban látja, hogy megpróbálták az "egységes közszellemet" kialakítani, s elősegíteni a "közvélemény kulturális átformálódását." Ez az eredmény azonban korántsem teljes. A főtítkár maga sincs megelégedve a szakosztályok ilyen irányú munkájával. A sikertelenség egyik okát abban látja, hogy a város közönségének kultúrigénye még nem kielégítő, a másik oka pedig az a veszteség, amelyet a Társaságból eltávozók hiánya okozott.

Ez utóbbi megállapítás minden bizonnyal jogosnak tekinthető. Az eltávozottak névsora igen jelentős. Elég ha a már említett **Mérey házaspáron** és **Sziklay Lászlón** kívül a pár éve lehunyt **Szentmiklósi Péterre**, a visszavonult **Horthy Istvánra** és **Spányi Gézára**, valamint az irodalmi szakosztály vezetését átadó **Porzolt Istvánra** utalunk. Ezek a tisztségviselők aktív kultúrmunkások, alkotók, szakírók és szerkesztők voltak. Ilyen kvalitású munkatársak rövid időn belüli kiválása érzékeny veszteség, amit egy vidéki kisváros értelmiségéből akkoriban szinte képtelenség pótolni. A Társaság vezetóbázisa tehát számottevően beszűkül.

Sziklay László jelentősége

Különösen érzékenyen érinti a Társaságot Sziklay László távozása, aki - a főtítkári jelentést idézve - "páratlan hozzáértéssel és agilitással vezette az irodalmi szakosztályt". Kétségtelen, hogy az alkotó **Vietórisz József** mellett Sziklay László volt a Bessenyei Társaságnak az a tagja, aki a magyar irodalomtudományban országos szinten is jelentős eredményeket mondhat magáénak. 1987-ben, 75. születésnapján a Nagyvilágban **Fried István** "hídépítőnek" nevezte Sziklay Lászlót, aki Nyíregyházán írta első tudományos értekezését, s egy félévszázadon át dolgozott az irodalom és a tudomány eszközeivel a népek békéjéért. Sziklay László nem húzódott vissza a

tudomány előkelő területére, hanem "jó tanár módjára" a tudomány ismertetésére is vállalkozott. Bátran hozzátehetjük: Nyíregyháza és a Bessenyei Társaság is sokat köszönhet **Sziklay László** itteni működésének. Nyíregyházi pályaszakasznak értékelő bemutatása még feldolgozásra vár. Távozása után az irodalmi irányítás elsősorban **Belohorszky Ferenc**re és **Merényi Oszkár**ra hárult.

A Társaság - értékekben megcsappanva ugyan - de változatlan lendülettel próbálja folytatni a munkát. A következő évek feladatait a főtítkári jelentés két tényezőben határozza meg:

- emelni a Társasági élet színvonalát;
- s a művelődést a "nemzetnevelés" szolgálatába állítani.

Az 1943-as évet Nyíregyháza és a Bessenyei Társaság életében egyaránt **Szohor Pál** két beszéde indítja. Az egyiket - mint a Társaság elnöke - a Népfőiskola megnyitóján, a másikat - mint a város polgármestere - a front-
ra induló nyíregyházi gyalogezred búcsúztatásán mondja el. Az élet és az irodalom, vagyis a háború és a helyi kultúrakciók együtt indulnak tehát a lassú végkifejlet felé. Együtt és egyre szorosabb kölcsönhatásban.

A társasági életet az alábbi események jellemzik:

- Az irodalmi délutánon **Vietórisz József** bemutatja az Énekek éneke új fordítását, amit a kritika nagyra értékelt.
- A fővárosban sikere van **Tartallyné Stima Ilona** nyíregyházi író nő Emberek a végeken című regényének.
- **Belohorszky Ferenc** a Luther Márton Kör nyilvános önképzőkörén előadást tart Bűnbánat a magyar irodalomban címmel.
- **Szohor Pál** megnyitja **Járdán József** festőművész nyíregyházi kiállítását.
- **Hajdú Anna** hangversenyt ad a nyíregyházi KIE Honvéd-estjén.
- Irodalmi estet rendeznek Büdösközy Mihályon (ma: Tiszavasvári) a népi írók: **Sinka István**, **Veres Péter** fellépésével.

Vajthó László Bessenyei-émlékplakettet kap

A Bessenyei Társaság az 1943-as Bessenyei-émléknapot a tudományosság és a népiség jegyében rendezi meg. Ezt bizonyítja az a tény, hogy nem helyi, hanem meghívott, "illusztris" előadók lépnek fel a február 23-i ünnepi közgyűlésen: **Hankiss János** és **Vajthó László**. Az ugyancsak meghívott **Erdélyi József**, a népi költészet jeles alakja lemondja részvételét.

A Bessenyei-kutatás szempontjából különösen **Vajthó László** tevékenysége fontos: eddigi kiadói munkássága során tizennégy Bessenyei-kötetet jelentett meg. Most pedig a Bessenyei eredetisége című tanulmányát közli a Szabolcsi Szemle (1943: 112-123). A szerző ebben fejti ki azt a nézetét, miszerint Bessenyei csak a felkészülés éveiben vett át közvetlenül gondolatokat az európai felvilágosodás irodalmából, később "mindinkább saját életéhez, eszméihez, szívéhez fordul." Igaz, elsősorban népszerűsíteni akar, s ellentmondásokat egyeztetni, de alig van forrása, amit kritika nélkül hagyyna. Vagyis - érvel tovább Bessenyei eredetiségének védelmében **Vajthó László** - Bessenyei "az idegen áramot azonnal a maga vérkeringésébe kapcsolja". A Filozófus című vígjátékának főszereplője: Pontyi is "bár nemzetközi figura, de magyar ízű". A magyar író általában továbbmegy a forrásainál, "új hangsúlyt, új színt ad egy ősrégi gondolatnak."

Vajthó László tanulmánya nyilvánvalóan emeli a 10 éves fennállását ünneplő vidéki folyóirat színvonalát. A Bessenyei népszerűsítésében szép eredményeket felmutató **Vajthó László** méltán kapja meg a Bessenyei-emlékplakettet.

Ugyanebben az évfolyamban adják közre **Merényi Oszkár**: Magyar lélek, magyar szellem című tanulmányát is, amely ezzel a jellemző megállapítással indul: "Újra erősen nemzeti irányzatú lett a magyar politikai költészet..." Bessenyei érdemeit az alábbi tétélekkel emeli ki: "Bessenyei a magyar gondolat hőse..., elveiben nem a rideg ésszerűség, hanem a nemes humánus vezetete..., a múlt elvadult fájába oltotta bele a modern emberiség ágát: a Világosság, az Értelem és a Gondolati Szabadság eszméjét..., egész életében heroikus küzdelmet vívott az anyaggal, a tartalommal..., a Gondolat végül is halálra sebezte a nagy nemzetkritikust..."

A Vajthó- és a Merényi-tanulmány a két kiemelkedő írása az 1943-as Szabolcsi Szemlének. A többi cikk - pl. **Szohor Pál**: Az első tíz esztendő, **Jákváry Kálmán**: A szabolcsi népművelés tíz éve - inkább emlékeztető jellegű, vagy számvetést készítő írás. Az igazi értékekhez tartozik azonban **Vietórisz József** Énekek éneke fordításának és az Ének a szeretetről című versének közlése. Más vers nem is kerül be a jubileumi számba, és most már teljességgel hiányoznak a lapból az eddig rendszeresen jelen levő novellák és elbeszélések.

Az év többi kulturális eseményét, a Bessenyei Társaság további tevékenységének lényeges elemeit már röviden össze lehet foglalni. Májusban - a Nyírvidék tudósítása szerint - "büszke örömmel" köszöntik **Kiss Lajost**, a

Jósa Múzeum igazgatóját a Szegény asszony élete című könyvének megjelenése alkalmából. Jelentős eseménye a városnak és a Társaságnak egyaránt, hogy a zeneiskola az ötödik évfolyamába lépett. Ebből az alkalomból ismét növendékhangversenyt rendeznek. **Gergelyffi András** államtitkár a kormány elismerését fejezi ki a Bessenyei Társaságnak, **Vikár Sándor** pedig a Népművészet és nemzeti kultúra előadásában a zenei ponyva elvetését, s zenei megújulást javasol. A nagykállóiak emléktáblával jelölik meg nagy szülőttük: **Lőrinczy György** költőnek - a Bessenyei Társaság tiszteletbeli tagjának - szülőházát.

Paszabon, a Szabolcsi Népfőiskolai Helikonon a Társaság munkaközössége kidolgozza az új, a 3 hónapos népfőiskolai tanfolyam tantervét.

Az augusztusi balatonszárszói találkozó - amely a magyar antifasiszta tábor megerősödését jelenti - Nyíregyháza szellemi életében is érezteti majd hatását. Ezt bizonyítja **Féja Géza** előadása.

Az őszi hónapokban azonban a zenés események dominálnak: egy fővárosi jazz-együttes, a helyi honvédszenekar és **Bisztriczky Tibor** hegedűművész hangversenyét hallhatja a város közönsége.

A Merényi-korszak kezdetei

Porzolt István kiválása után az irodalmi szakosztály vezetését **Merényi Oszkár** egyetemi magántanár veszi át, akinek távlati tervei között szerepel a Bessenyei Könyvtár kifejlesztése, az író műveinek szövegghű kiadása, valamint a Bessenyei születésének 200. évfordulójára való felkészülés. Igaz, ez a bicentenárium csak 1947-ben, tehát négy év múlva esedékes, az új szakosztályvezető azonban idejében el akarja kezdeni az előkészületeket.

Merényi Oszkár tudományos igénnyel közeledik a Bessenyei-életműhöz. Ez évben jelenteti meg Nyíregyházán - a Felsőkereskedelmi iskola 25 éves jubileuma alkalmából - a kötetté formált Bessenyei tanulmányait, amelynek Előszava szerint "Szabolcs nagy szülőtte megérdemli, hogy iskoláink, s elsősorban a szabolcsi iskolák, állandóan ébren tartsák Bessenyei emlékét és áldozzanak írói értékeinek". A kötet öt fejezetben tárgyalja a témát: Bessenyei lelki drámájából indítva vizsgálja az író embereszményét és "álomországát", majd az Istenkereső író "kozmosz vallásosságát" bizonyítva jut el Bessenyei magyarságélményének bemutatásáig. Ez utolsó fejezetben állapítja meg, hogy Bessenyei "új kötelelőeszmét adott a magyarságnak: a szellemi kötelelő és szellemi halhatatlanság eszméjét... Az európaiságot

és a magyarságot saját példájával hozta kapcsolatba, mert csak azt fogadta el Európától, amit magyar szempontból is helyesnek tartott."

A Bessenyei Társaság irodalmi szakosztályának új elnöke szerint tehát Bessenyei a nemzetért folyó harcnak "új formáját" véste a magyarság örök emlékezetébe, vagyis: "a nemzet szellemi létéért folyó harcot", amely ugyanakkor a fennmaradásért folyó harc "elválaszthatatlan alkotórésze". Bessenyei személye 1943-ban - a tanulmány zárótétele értelmében - "lelkesezésre ..., áldozatvállalásra ... és hősi életformára" buzdítja a magyarságot. Ez a konklúzió nagyon is összhangban van a magyarság adott, korabeli politikai helyzetével.

Az október 4-i közgyűlés lezárja és értékeli a Társaság három évi munkáját. A főtítkári beszámoló az alábbi területeken mutat ki jelentős sikereket:

- a népfőiskola kifejlesztése;
- a zeneiskola állandó bővítése;
- a Szabolcsi Szemle tizedik évfolyamának elérése;
- és a Bessenyei Könyvtár - mintegy 100 kötettel történő - megalapítása.

A Bessenyei bicentenárium tervezése

Nagyon határozottan vetődik fel a Bessenyei-bicentenárium méltó megünneplésének terve. Különösen **Merényi Oszkár** szorgalmazza, hogy erre az alkalomra - tehát 1947-re - elő kell készíteni Bessenyei műveinek "tudományos kiadását". **Szohor Pál** is támogatja a tervet, sőt mielőbbi kezdést sürget, mivel - a közgyűlésen tett bejelentése szerint - "sikerült megszereznie a Holmi teljes szövegét". Ennek a bizonyítására nincs adatunk. Csak érdekességként jegyzem meg, hogy a mintegy 30 évvel később, az MTA által elkezdett kritikai kiadás-sorozatnak az első megjelenő kötete - amit **Bíró Ferenc** rendezett sajtó alá - éppen a Holmi volt.

Tervezik továbbá egy országos pályázat kiírását Bessenyei életrajzának megírására (a körülmények ismeretében tudjuk, hogy erre sem kerül sor, a Bessenyei életrajzot **Gálos Rezső** írja majd meg 1951-ben), valamint Nyíregyházán egy Bessenyei Múzeum és Mauzóleum felállítását.

Az 1943-as év utolsó jelentős eseményére december 14-én kerül sor. Ekkor - mint már jeleztem - a népi írók mozgalmának kiemelkedő alaja: **Féja Géza** tart előadást a Bessenyei Társaság meghívására a városháza nagytermében.

A Nyírvidék jellemző idézet-címmel kezdi a Féja-előadásról szóló tudósítást: "Ne nézzünk se jobbra, se balra, hanem a nép időtlen, örök és mély hangjára." Az előadás eredeti címe: Élet és irodalom. A tudósító a legfontosabb tételt idézi: **Féja Géza** véleménye szerint 1943 végén az írónak "örök dolgokról kell írnia, és "magyar írónak lenni annyi, mint lemenni a néphez". A népi ideológia eme vegytiszta tételeihez szükségtelen a kommentár.

A "se jobbra, se balra" formula szinkronban van a Kállay kormány ún. "hintapolitikájának" lényegével. Az akkori magyar miniszterelnök a november 12-i külpolitikai expozéjában fejti ki nézeteit, miszerint a háború a nagyhatalmak ügye, a magyar kormány nem támda, de megvédi az ország határait.

Ebben a bizonytalan politikai légkörben, amikor a város tisztségviselői 1944. január elsején a szokásos és kötelező újévi tisztelgést végzik a polgármesteri fogadáson, még nemigen gondolnak arra, hogy abban a rezsimben ez lesz az utolsó ilyen alkalom.

Szohor Pál- a városhoz való kötődését bizonyítandó, vagy mert a most kapott vitézi címhez magyarosabb név illett - megváltoztatja a nevét, így a Bessenyei Társaság elnöke ezentúl **Nyíregyházi Pálnak** nevezi magát. Így írja alá azt az 1972-ben Torontóból feladott levelét is, amelyben a nyíregyházi tűzoltóegyletnek a háború idején Ausztriában elrejtett értékeiről küld híradást.

Bár az első hónapok rendezvényei a megszokott módon folynak - működik a Kaszinó, ülésezik a Népművelési Bizottság, magyar- finn műsort ad a Kálvineum, megnyitják a munkásfőiskolát, megemlékeznek **Déryné Széppataki Róza** születésének 150. évfordulójáról, tisztelegnek a 100 éve született **Munkácsy Mihály** emléke előtt és készülnek a **Benczúr Gyula** centenáriumra, és így tovább, a polgármester-elnök február 24-i beszámolójában már elhangzik ez a mondat: "Az ország lángban áll körülöttünk."

Az irodalmi szakosztály elnöke, **Merényi Oszkár** viszont így nyilatkozik a Nyírvidéken: "Ma sokan furcsának találják irodalmi kérdésekről beszélni akkor, amikor milliók harcolnak... mégis kell az irodalom. Mert az irodalom a nemzet ígéje..." Ennek megfelelően a Bessenyei Társaság el is kezdi az irodalmi felolvasó délutánok sorozatát, hogy ez által is "fejlessze a közönség ízlését, és megteremtse a kapcsolatot irodalom és élet, a szépség, igazság és a magyar sorskérdések között."

A népi írók eszméi a városban működő más szervezetek rendezvényein is

hangot kapnak: **Juhász Géza** Új magyar irodalom címmel tart előadást a Turul Bajtársi Szövetség délutánján, melyben a Petőfi-Arany irodalmi népiesség mai követőinek - **Szabó Dezső**, **Erdélyi József**, **Kodolányi János**, majd **Németh László**, **Szabó Pál** és **Veres Péter** - érdemeit méltatja. Az előadó szerint ők a "legmélyebb magyar valóság" feltárói.

1944 márciusától azonban felgyorsulnak a magyar politikai élet eseményei.

Jellemző a hangulatra, hogy a városban minden eddiginél nagyobb körben és gazdagabb programmal ünneplik meg március 15-ét, s egyben Kossuth halálának 50. évfordulóját. A Kossuth Gimnázium mellett a Tanítóképző, a Geduly-leánygimnázium, a KIOSZ és a tisztviselőkar is külön emlékünnepet tart. A Társaság elnöke a Hősök szobránál tartott ünnepségen méltatja Kossuth szabolcsi kapcsolatait, **Túróczy Zoltán** püspök is emlékbeszédet mond. És amíg tartanak az ünnepségek és a szónokok a magyar szabadságról beszélnek, s a Bessenyei Társaságban **Hankiss János** az irodalom tudományáról, **Merényi Oszkár** pedig az irodalom hivatásáról tart előadást, melyben kijelenti, hogy "a magyar irodalomnak életképes magyar lelket kell formálnia", a következő napon - március 19-én - megtörténik Magyarország német megszállása, s a Kállay-kormány lemondása.

S jóllehet a város mindennapi élete látszólag változatlanul folyik tovább: - a színházban **Hlatky László** társulata a Kaméliás hölgyet játssza; majd **Földessy Géza** társulata - **Vígözvegy**, **Mosoly országa**, **Gülbaba**, stb. népszerű darabokkal - kezdi el nyíregyházi előadásait; a szokásos könyvnapokat is megrendezik; és a Zeneiskola tanévzáró hangversenye is rendszerben lezajlik, amelyen **Nyíregyházi Pál** méltatja az öt év alatt elért szép oktatási eredményeket - a Társaság már nem képes a folyamatos és tartalmas munkára.

Az 1944-es év őszétől a közvetlen háborús eredmények miatt a város élete megbénul. A Társaság vezetői közül többen is - így **Nyíregyházi Pál** és környezete - elhagyják a várost. Október 31-től új korszak kezdődik Nyíregyháza és a Bessenyei Társaság történetében.

XI. A DEMOKRATIKUS ÚJRAKEZDÉSTŐL AZ ÖNFELSZLATÁSIG (1945–1949)

Az új történelmi korszak első kultúrmozdulatai

Nyíregyháza és a Bessenyei Kör 1944. október 31-ével kezdődő új történelmi korszakának eseményei egyéb források híján - a megszűnt Nyírvidék Szabolcsi Hírlap tudósításai helyett - az új, demokratikus szellemű újságok híranyagából rekonstruálhatók.

Az első hírlap a Farkas Pál szerkesztésében 1944. november 8-tól megjelenő Magyar Nép. 1946-tól azonban már a Szabolcsi Kis Újság és a Nyírség című lap, 1948-tól a Nyírségi Magyar Nép, 1949-től pedig a Nyírségi Néplap hírei és cikkei segítik az új történelmi korszak kultúréletének felidézését. A sajtó - ebben az időben is - változatlanul a legfőbb tömegkommunikációs eszköz, melynek dokumentációs anyaga - az adott korszakra nézve - forrásértékű.

Nyilvánvaló azonban, hogy a város lakóinak és vezetőségének a történelmi korszakváltás utáni első lépéseket nem kulturális, hanem gazdasági és politikai téren kell megtennie, hiszen az adott állapot mindenképp előtti az egzisztenciális problémák megoldását, az élet normális keretek közötti megindítását követeli. A szénellátás és a villanyvilágítás biztosítása, az újjáépítés megkezdése, a sóstói híd felépítése, stb. jelentik az elsősorban megoldandó gondokat. Mivel Nyíregyházán a korabeli tudósítások szerint nincs alapvető élelmiszerhiány, így a borsodi szénért a város élelemmel tud fizetni, sőt Budapestre is indíthat egy hatvan vagonos burgonya-szállítmányt.

Az élet meghatározó gazdasági feltételeinek rendezése után kerülhet sor az egyéb intézmények működésének megindítására. A korabeli híradások arról tanúskodnak, hogy Nyíregyházán a közigazgatási és kulturális helyzet igen gyorsan normalizálódott. Egy 1945. január 28-i hírlap-cikk - nyilván nem kis túlzással - már ezt írja: "Nyíregyházán békebeli élet folyik." A megállapítást azonban jónéhány tény igazolja: megnyitják a Korona éttermet, a MADISZ József Attila emlékünnepséget rendez, amelyen a Nyíregyházához sok szállal kötődő, akkor ifjú újságíró: Rákos Sándor - ma József Attila díjas költő és műfordító - mond beszédet. Február folyamán már hangversenyt hallgathatnak a Városi Színházban, s a Pedagógusok Kollégiuma pedig műsoros népnünnepélyt szervez. Márciusban nemcsak a 15-i emlékünnepelezen, hanem a MADISZ irodalmi estjén is részt vehetnek a város érdeklődő lakói. Ezen Tenigli László tart

előadást: A népies irodalom a népi írók fellépéséig címmel.

A megye életének tavaszi eseményei közül emlékezésre méltó **Bajcsy-Zsilinszky Endre** hamvainak Tarpán történő ünnepélyes elhelyezése. A megye első - 1945 utáni - főispánja: **Erőss János** búcsúztatja a "nemzet nagy halottját". Nyíregyházán pedig ún. népegyetemi előadás-sorozatot készít elő az ifjúsági szervezet. A színházban a fővárosi Revűszínház, majd **Árvai Gusztáv** társulata tart előadásokat - műsorán a régi sikerdarabok: a Mosoly országa, a Badacsonyi kéknyelű stb. szerepelnek. A városban újabb éttermek (Gyureskő, Kakukk) nyitnak.

A hitleri Németország kapitulációja után a Magyar Nép vezércikke: "Ez volt az utolsó háború Európában" címmel jelenik meg.

1945 nyara is meglepően gazdag kultúreseményekben: előbb **Magyar László** operaénekes, majd **Lázár Mária** és **Komlós Juci** lépnek fel nyíregyházi színpadokon. A rendezvények színhelye ebben az időben zömmel a református Gyülekezeti Ház nagyterme, a megye- és városháza dísztermei helyett. A MADISZ újabb műsoros táncestet rendez, s augusztusban a Hármadombon megtartják az első aratóünnepet.

Az irodalmi igény kielégítésére *Jövők* címmel új hetilap is indul, munkatársai: - többek között - **Bernát György**, **Murczkó Károly**, **Rákos Sándor**, **Sarlós Ottó** stb.

A Kör újjászerveződésének késése

A Bessenyei Társaságnak azok az eddigi vezetői, akik az új politikai viszonyok között kezdeményezhetnének, - úgy tűnik - még nem tartják a körülményeket alkalmasnak a társasági élet megindítására.

E téren a helyzet a következő évben sem változik. A késlekedés pedig azal jár, hogy számos területen elvesztik eddigi irányító szerepüket. Az eddig a Bessenyei Társaság által patronált Zeneiskola ügyét pl. az állami szervek karolják fel, így ennek működése az 1946-os évben már normális keretek között folyik. Hangversenyeket rendeznek, s megtartják a növendékek szokásos tanévzáró zenei ünnepélyét is.

Az irodalmi rendezvényeket is más szervezetek - olykor alkalmi együttesek, mint pl. Lélektani és Pedagógiai Szeminárium hallgatói - kezdeményezik. A Nagy magyarok üzennek című összeállításuk - amelyben **Petőfi** és **Arany** versei mellett **Bartók** és **Kodály** népdalai és **Madách** Tragédiájának részletei hangzanak el - nagy sikert arat. A Szabolcsi Kis Újság tudósítója szerint

"az emberek megérik, ha valami mást, valami komolyat kapnak..." A Kereskedelmi Alkalmazottak Szakszervezete nótás délutánra invitálja a közönséget.

A Gábos Kálmán színjászói

Az év legnagyobb kultúrsikerét a **Gábos Kálmán** tanító által létrehozott Nagyhalász-Homoktanya-i műkedvelő együttes éri el **Darvas József**: Szakadék című darabjának bemutatásával. A sikerre jellemző, hogy a helyi és megyebeli előadások után augusztus 20-án a nyíregyházi városi színházban is telt ház előtt játszanak. **Gábos Kálmán** máig emlékezetes sorozatának célja egyértelmű: a demokratikus szellemű népi kultúra szolgálata. A nyíregyházi előadásokról szóló - **Rácz Géza** által írt - cikkben ezt olvashatjuk: "... tanyán is lehet igazi művészi értékeket alkotni."

1946 nyara több jelentős kultúreseménnyel szolgál. **Keresztury Dezső** kultuszminiszter könyvtárat adományoz Varjúlapos ifjúságának; megemlékeznek Babits halálának évfordulójáról; **Vidor Győző** előadást tart a városi színházban A magyar értelmiség ma és holnap címmel. Nyíregyháza Szabad Művelődési Tanácsa pedig - augusztus 11-én - nagyszabású hangversenyt rendez, helyi művészek fellépésével. Ekkor mutatkozik be **Sztraky Tibor** - ma a debreceni Kodály Zoltán zenei szakiskola igazgatója - első önálló zongorahangversenyével. A közreműködők között találjuk **Áginé Bocskay Ibolya** énekművésznőt és **Vikár Sándor** zeneiskolai igazgatót.

Az ősz folyamán megalakul a Kelet-Magyarországi Szabad Művészakadémia, és a MADISZ Munkás Színháza. **Horváth Márton** - a Szabad Nép akkori főszerkesztője - nagygyűlésen beszél az értelmiség helyzetéről. Az SZDP szintén értelmiségi gyűlést szervez, amelynek előadói **Horányi Béla**, **Gertner Pál** és **Rex-Kiss Béla**. Ugyanakkor - a szellemi újjáépítés érdekében - szabadegyetemet is indítanak. Megnyitására **Kéthly Anna** és **Kiss Roland** érkezik a városba. A program néhány előadás címe jelzi, milyen témák állottak az átalakulóban lévő társadalom érdeklődésének előterében: **Kiss Roland**: Vallás és szocializmus; **Ősz Dénes**: Művészek a forradalomért; **Hankiss János**: Irodalom és demokrácia; **Labossa Lajos** - nyíregyházi vallástanár -: Demokrácia, szocializmus és pedagógia.

A város közhangulatát a most induló áttelepítési akciók és **Fazekas János** polgármester munkanélküliség leküzdésére és a hazatérő hadifoglyok segélyezésére irányuló programja, majd az új forint életbe lépése befolyásolják. A közoktatás terén is vannak problémák: kevés a pedagógus, fizetésük nem

kielégítő, a tankönyvek színvonala és szelleme is kívánni valót hagy maga után. A sajtó hasábjain vitát kezdeményeznek az állam és egyház kapcsolatáról, amelynek alaptétele szerint a szocialista államrend nem jelent harcot a kereszténység ellen. A Nyírség című lap vitaindító vezércikkére - többek között - **Mihalovich Sándor** fősperes is válaszol. Nyilatkozatának lényege: "Nekünk a történelmi materializmust az erkölcsi erők elismerésével kell kiégszítanünk."

A Szabadművelődési Tanács

A Bessenyei Társaság eddigi feladatköre, kultúraszervező tevékenysége most zömmel a Szabadművelődési Tanácsra hárul, melynek vezetője **Porzsol István**, a Társaság irodalmi szakosztályának egykori elnöke. Ő kezdeményezi a városi kultúrmunkások összefogását, előadás-sorozat szervezését és koordináló kultúrnapot készítését. A népfőiskolák alakítása is újra napirendre kerül, mivel ezt a művelődési formát kultuszminiszteri rendelet is szorgalmazza.

Az eddigi hagyománynak megfelelően a szomszéd város, Debrecen tudományos és művészeti egyesületei változatlanul segítik Nyíregyháza szellemi igényeinek kielégítését. A Csokonai Színház már rendszeresen tart itt előadásokat, most a Tanítónő és A három testőr a sikerdarabok. A debreceni Ady Társaság pedig Beethoven-hangversenyt rendez Nyíregyházán a Művészeti Hetek keretében. A Gyülekezeti Házban tartott matinét **Pukánszky Béla** egyetemi tanár nyitja meg. A Nyírség című lap tudósítója - az egykori Nyírvidéktől örökölt stílusban - így propagálja az eseményt: "A műsoron fellépő kiváló művészek híre és nagyszerű képessége biztosítéka annak, hogy mindazok, akik szívesen fürdetik meg lelküket a klasszikus muzsika szépségeinek tündértávjában, ezen a hangversenyen tiszta és zavartalan műélvezetben részesülhetnek."

A Bessenyei Népfőiskola Képzőművészeti Tagozata

Az 1946-os év utolsó kiemelkedő művészi eseményére december 8-án kerül sor: **Ősz Dénes** nyitja meg a helyi alkotók képzőművészeti kiállítását, amelynek egyik említésre méltó részlete, hogy **Tildy Zoltán** köztársasági elnök részére megvásárolják a művész **Don Quichote** című képét. A rendezvény igazi jelentősége azonban annak a tervnek a megfogalmazása, miszerint

Nyíregyházán Művészeti Akadémiát kell létrehozni. Ennek formájáról a következő év márciusában dönt a Szabadművelődési Tanács: a Bessenyei Népfőiskola keretében hoznak létre egy képzőművészeti tagozatot. A résztvevőit - mint a korábbi népfőiskolásokat - kollégiumban helyezik el, s a színvonal érdekében - ahogy a Magyar Nép jelenti - "a város értékes pedagógusai teljes apparátussal" kezdik el a munkát. A tagozaton ugyanis a szakmai ismeretek mellett filozófiát, irodalmat, történelmet és néprajzot is előadnak. Nyíregyházán ekkor számos kiváló képzőművész él, mint p. Barzó András, Boross Géza, Berki Nándor, Diószeghy Balázs, Fiedler Ferenc és Ősz Dénes. A későbbiek során közülük többen is, külföldön csinálnak karriert. A szabadiskola növendékeinek száma 10-15 között váltakozott. Az akkori tanítványok közül ma többen is - Berecz András, Soltész Albert - jelentős szerepet töltenek be megyénk képzőművészeti életében. A művészeti iskola - a városi Szabadművelődési Felügyelőség irányítása alatt - 1952-ig működött.

Az 1947-es közgyűlés

1947. márciusában hallat magáról először az újjászerveződő Bessenyei Kör. A nyírbátori Báthory István Múzeum Szalontai gyűjteményéből 1987-ben került nyilvánosságra az 1947. február 14-i alakuló közgyűlés jegyzőkönyve. Ennek alapján rekonstruálható az újjáalakulás története.

A közgyűlésen Tompos Endre alispán jelentette be a "korszerűsített" Bessenyei Társaság létrehozásának szükségességét. A jelenlevők egyhangúlag Merényi Oszkárt, a Községi Kereskedelmi Iskola igazgatóját választották meg elnöknek. A dísz- és tiszteletbeli elnökök meghívás útján, a tisztségviselők pedig titkos szavazással kerültek a vezetőségbe. Ime a Bessenyei Kör 1947-es tisztikarának a jegyzőkönyv mellékleteként közölt teljes névsora:

Díszelnökök:

Dudás Miklós püspök
Tomasovszky Mihály
Tompos Endre alispán
Vietórisz József ny.ig.

Tiszteletbeli elnökök:

Veress Sándor alispán h.
Békefi Benő ref. ig.lelkész
Bodonyi Márton népugyész
Dohanics János tanítóképz.ig.
Fazekas János polgármester
Kovács Ferenc rendőrorrnyag

Elnöki tanács tagjai:

Dankó János kom. párt titkár
Gloviczky Zoltán orvos
Görömbey Béla főügyész
Krecsák László ev.kántor
Kusnyerik János orvos
Losonczy Ferenc orvos
Major Mártonné zenetanár
Márkus László orvos
Mester András detektív
Német Sándor
Nyulasy Imréné tanár
Palicz Mihály oszt.v.
Porzsolt István igazgató

Lupkovics György ny. bíró
Mihalovics Sándor kanonok
Pálffy Ernő K.P. főtitkára
Sipos Miklós izr.hit.közs.elnöke
Solymár János ev.ig. lelkész
Török Dezső rk.kanonok
Vajda Emil bankigazgató

Elnök:

Merény Oszkár e. magántanár

Társelnök:

Rácz Géza polgármester h.

Ügyvezető elnök:

Csengery Pál árvaszéki ülnök

Főtitkár:

Szalontai Barnabás vm. aljegyző

Titkár:

Tarnavölgyi György ügyvédjelölt

Jegyzők:

Márton Mihályné irodatiszt
Elekfy Katalin tisztviselő

Pénztáros:

Sarkady Katalin irodatiszt

Könyvtáros:

Murvay Miklós tanf. titkár

Ellenőrök:

Jantó Tibor ügyv. jelölt
Tassy József gondnok

Háznagy:

Urbán János kereskedő

Ügyész:

Szesztay András ügyvéd

Raichl György tisztviselő
Sághy Gyula orvos
Sonnkoly István zenetanár
Szilvássy József ig. tanító
Vajdas Klára polg.isk.igazgató

Számvizsgáló bizottság:

Fekesházy László ár.v.ülnök
Veress Lajos jogtanácsos
Kovács István tanfelügyelő

Póttagok:

Margitics Gyula tanfelügyelő
Diószeghy Balázs tanár

Irodalmi szakosztály elnöke:

Makra Sándor tanfelügyelő

Táj- és népkutató szako. elnöke:

Bálint Béla gimn. tanár

Zenei szakosztály elnöke:

Vikár Sándor zenetanár

Képzőművészeti szako. elnöke:

Boross Géza festőművész

Foto szakosztály elnöke:

Szalontai Barnabás vm.aljegyző

Nyelvi szakosztály elnöke:

Merényi Oszkár e. magántanár

Bölcselettudományi szakosztály:

Kiss Lajos tanár

Általános tudományi szakosztály:

Kiss Lajos múzeumi igazgató

A közgyűlésen a főtítkár ismertette az új Alapszabályt, amit a jelenlevők - néhány formai kiegészítéssel - elfogadtak.

Az Alapszabály II./5 paragrafusa szerint a Kör célja: "A Bessenyei-kultusz ápolása és ennek megfelelően a Kör működési területén az irodalomnak, művészetnek, tudománynak művelése."

Fő törekvésük pedig az, hogy ébrentartsák a "városok és falvak népének önművelési tevékenységét" és fokozzák az "olvasási vágyat". Üsztönözni kívánják a "családi könyvtárak létesítését" és "közös kultúrtevékenységek" révén akarják "egybefogni a falvak és városok népét". Újra programba veszik folyóirat és napilapok kiadását, Szabolcsi Irodalmi Hét rendezését és népfiskolák szervezését is.

Merényi Oszkár az elnöki zárszóban arra kéri az új tisztikart, hogy Bessenyei György születésének 200. évfordulóját előkészítendő "szíves buzgalommal és lelkesedéssel" igyekezzenek dolgozni, hogy az ünnepség "méltó legyen" Bessenyeihez.

Az anyagi támogatás kérése

Ennek érdekében, és a Kör gazdasági helyzetének megalapozására, kérelemmel fordulnak a város képviselőtestületéhez, s ebben évi 6.000 Ft-os segély megszavazását kérik. Indokaik között részletesen kifejtik a Kör új művelődési terveit és a Bessenyei évforduló megrendezésének programját. A nagyszabásúra tervezett ünnepség előadójának **Ortutay Gyula** minisztert hívják meg, s az emlékezés-sorozat részeként Bessenyei Összes Műveinek kiadását is tervezik. S ezen felül még pályázatot is kívánnak hirdetni Bessenyei életrajzána megírására. Ezek a tervek elfogadhatóan indokolják a fenti összegű segély kérését. Nem csekély az összeg, de a tét is nagy.

A döntés kedvező befolyásolására a vármegyei alispáni hivatal - **Szalontai Barnabás** szövegezésében - kiadja az Alapszabály láttaoztatásáról szóló 9600/1947-es üggyiratot, amelyben ez olvasható: "Olyan nagy érdeklődés mutatkozik meg a Társaság sorsa iránt és a Társaság ügyét a vármegye szellemi életének legjobbjai karolták fel, úgyhogy a magunk részéről a legteljesebb mértékben pártoljuk..., hogy a Társaság megújult tisztikarral és a demokratikus szellemben átalakított alapszabályok mellett működését újra megkezdhesse... A Kör valóban demokratikus szellemben fog működni, erre minden garancia megvan."

Ilyen előzmények után került sor a képviselőtestületi közgyűlésre, amelyen a város irányító szervezetének lényegében az elődei által létrehozott,

éppen félévszázada működő, s most demokratikus formában újjáalakuló művelődési egyletének sorsáról kell döntenie.

A képviselőtestület az 1947. április 18-i rendes közgyűlésén tárgyalta a kérelmet, s az alábbi határozatot hozta:

"Nyíregyháza megyei város képviselőtestülete a Bessenyei Irodalmi Kör évi 6.000 Forint községi segély iránti kérelmét elutasítja."

Ugyanekkor azonban megbízta a polgármestert, hogy a Bessenyei bicentenáriumi ünnepség "kiadásainak fedezetéről gondoskodjon."

A határozat értelmében tehát a Bessenyei Kör csak rövid távon kapott lehetőséget a működésre - egy ünnepi program megrendezése erejéig -, távlati terveihez, s egyáltaláni létezéséhez nem áll rendelkezésre állami támogatás.

A képviselőtestületi döntés nem volt egyhangú. A jegyzőkönyv tanúsága szerint **L. Kovács András** és **Bíró József** pártjuk nevében kérték "a segély megadását", és **Solyomssy Mihály** is egy mérsékeltbb összegű, de állandó szubvenció mellett emelt szót. Más pártok képviselői viszont - így pl. **Palicz Mihály**, **Dankó János** és **Vajda Emil** - "ilyen nagy összegű segély megadását nem látták indokoltnak". A határozat ez utóbbiak álláspontját fogadta el, s így a képviselőtestület csak az ünnepi program költségeit szavazta meg. A döntésnek nyilvánvalóan meghatározó hatása lett a Kör további sorsára.

Ortutay Gyula beszéde a Bessenyei-ünnepségen

A Kör vezetői, mindenek előtt **Merényi Oszkár**, **Szalontai Barnabás**, **Kovácsné Kokas Berta** és **Bory Zsolt** - mivel 1947. május 8-án megérkezett a belügyminiszteri engedély, miszerint a Kör "a működését tovább folytathatja" - nagy lendülettel kezdenek el dolgozni. A távlataiban kedvezőtlen képviselőtestületi döntés ellenére is méltó keretek között kívánják megrendezni a Bessenyei bicentenáriumot. A központi rendezvények főrendezője **Szalontai Barnabás**. Ünnepi előadónak - amint tervezték - **Ortutay Gyula** válás- és közoktatásügyi minisztert, a szabolcsi kultúrállapotok jó ismerőjét kérik fel. Meghívót küldtek **Rákosi Mátyásnak** és **Rajk Lászlónak** is. Az előbbi - ahogy ez a Szalontai-hagyatékban lévő anyagból kiderül - az MKP Értelmiségi Osztálya által írt levélben "más irányú elfoglaltságára" hivatkozva mondja le részvételét.

A Bessenyei-nap, eseményeit a helyi napilap, a Magyar Nép június 10-i be-

számlója rögzíti. Az ünnepség három részben zajlott le. Délelőtt a Bessenyei-szobor és a sír megkoszorúzására került sor. A szobornál az új főispán: **Tomasovszky Mihály** emlékezett, a temetőben pedig **Porzolt István** mondott "nagyhatású gyászbeszédet". Természetesen - a hagyományok szerint - a megyei és városi intézmények, iskolák és a pártok képviselői is koszorúztak.

Az alkalomra készült elegáns meghívó a Bessenyei-nap lényegi részét, a délutáni nagygyűlés műsorát közli. Az ünnepséget a Gyülekezeti Ház nagytermében a megye, a város, a nemzeti bizottságok, a szakszervezetek és az iskolák képviselői előtt **Tompos Endre**, a Bessenyei Kör díszelnöke nyitotta meg. Beszédében - amelyet a rádió is közvetített - az alábbi tétételeket hangsúlyozta: "A Kör nem exkluzív klub! Ajtóit sarkig kitártuk, jó szívvel és örömmel fogadunk mindenkit, aki a népi kultúra elérése érdekében velünk együttműködni kíván."

A **Vikár Sándor** által megzenésített Bessenyei vers énekkari előadása után következett a nagyon várt Ortutay-beszéd. Megállapításait részletesebben ismertetem, hiszen ekkor még a Bessenyei Kör vezetői is úgy gondolták, hogy a miniszter kijelentései mintegy elvi alapot és hivatalos ösztönzést jelenthettek az újjáalakult, új szellemű Kör további működéséhez.

A magyar kultuszminiszter 1947. júniusában mindenekelőtt "örömének adott kifejezést", hogy a város történelmi múltú művelődési egyesülete újra megkezdte működését. Kijelentette: "nem kívánjuk, hogy egyedül Budapest, mint egyetlen vízfej legyen az ország szellemi életének, művelődésének a központja. A helyes művelődéspolitikát azt kívánja, hogy mindenütt, szerte az országban, ahol erre lehetőség kínálkozik, ahol erre tehetség, akarat mutatkozik, kialakítsuk azokat a kultúrközpontokat, amelyek segítségével az egész társadalom művelődése emelhető."

Ez a miniszteri nyilatkozat tehát - bölcs előrelátással - megadta a Bessenyei Kör jövőbeni munkájához az elvi hozzájárulást. A beszéd további részében **Ortutay Gyula** - fiatal néprajzkutatóként - Szabolcsban szerzett tapasztalatairól és a magyar parasztság előtt álló jelenkori felemelkedés útjáról, majd Bessenyei máig érvényes, időszerű gondolatairól fejtette ki véleményét. Utalva a háborús eszmék értelemellenes tébolyára, megállapította: "...egész művelődéspolitikánknak, egész nemzetünknek szüksége van arra, hogy megtanulja Bessenyeitől a szabad, a tiszta, az értelmes gondolkodást... Bessenyei azok közé tartozik, akik a háborúnak, a pusztításnak ellene szegültek." Bessenyei életművében ugyanis - folytatta gondolatait a

miniszter - "egyszerre találkozunk saját magyarságunk izzó, lángoló szeretetével, és a világ népeinek megértésével, egy olyanfajta nemzetközi szolidaritás meghirdetésével, amely napjainkban szinte idegen a világon."

A nagy tetszéssel fogadott beszéd zárógondolata így hangzott: "Nekünk, akik a magyar demokráciát építjük, meg kell tanulnunk, hogy magyarságunk, nemzeti múltunk minden értékes hagyományát megőrizzük." Együtt és egyszerre kell tehát szolgálni "a hagyomány és a haladás gondolatát".

A miniszteri expozé megállapításai - összhangban a korszak koalíciós politikai elveivel - szélesre tárta a kapukat a nemzeti múlt és a nemzeti jelen kapcsolatainak vizsgálata előtt, s ezzel hivatalosan is bátorítást adott a Kör munkájának új alapokon történő, de a hagyomány-ápolást továbbra is művelő és a város művelődését szolgáló újjászervezéséhez.

A protokollnak megfelelően az Ortutay-előadás után a Bessenyei Kör elnöke: **Merényi Oszkár** mondta el Bessenyei és a szabad gondolat című emlékbeszédét, majd ünnepi műsor zárta a délutáni programot. **Demeter Frigyes** előadta **Vietórisz József** Bessenyei ódáját. Az est sikeréhez hozzájárultak **Megyerné Benyhe Vilma**, **Szenthelyiné Havassy Gizella** és **Sonkolyné Klinszky Margit** ének-, illetve zongora számai. Elhangzott még **Makra Sándor** Bécsi táncosnő című novellája is, s a műsort **Rácz Géza** társelnök szavai zárták.

A tudósító külön kiemeli, hogy az ünnepség sikeres megrendezéséért "**Szalontay Barnabás** főtitkárt illeti meg a dícséret."

A Bessenyei-nap harmadik része a Korona kerthelyiségében, társas-vacsora keretében zajlott le. Ez a program azért tartozik a Kör történetéhez, mert az itt elhangzó **Ortutay Gyula**-pohárköszöntő mintegy gyakorlati tanácsokat ad arra vonatkozóan, hogy "milyen utakon járjon a Bessenyei Társaság".

Mivel a beszéd szövege nem áll rendelkezésünkre - a Szalontay-hagyatékban sem található - így annak részleteire **Kocsis Ferenc** hírlapi kommentárjából következtetünk. Az újságíró ebben erőteljesen hangsúlyozza a Társaság vezetőihez szóló miniszteri figyelmeztetést. "Meg kell szívlelni mindenkinek, még a Bessenyei Társaság jelenlegi vezetőinek is a miniszternek azt az útmutatását - írja a tudósító -, amelyben támogatását attól teszi függővé, hogy a Bessenyei Társaság ne az elefántcsont-toronyban élők szűk köréé, hanem az egész nép, a munkás és paraszti dolgozók nagy tömegeié kell, hogy legyen." És még egy - a kommentár szerint - "forradalmian hangzó" kijelentés: "a Társaságot ne különböző társadalmi, egyházi vagy politikai potentátok vezessék, hanem a szellem emberei..."

Kocsis Ferenc cikke a következő években radikalizálódó politikai irány-

zat szellemében és modorában íródott. Bírálja a "miniszter pártjának" helyi vezetőit, s a helyzet tisztázását sürgeti.

Az utolsó tisztikar új tervei

Ami a Bessenyei Kör 1947-es vezetőségének hivatali vagy politikai funkcióit illeti, erre egyértelműen a demokratizálódás, a szélesre tárt kapuk elve a jellemző. Az elnök egyetemi tanár, a főtitkár tisztviselő, az irodalmi szakosztály elnöke tanfelügyelő, vagyis nyilvánvalóan a "szellem emberei", akik a Nyíregyházán immár félévszázada működő Társaságot képesek lennének úgy irányítani, hogy az az új társadalmi igényeknek, a város új szellemi fejlődésének megfeleljen. Helyet kapnak benne a pártok, az egyházak, az iskolák és a polgárok képviselői. A mintegy 60 fős tisztikarban, s az elnöki tanács tagjai közt találunk orvost és párttitkárt, zenetanárt és jogtanácsost, kereskedőt és múzeumigazgatót, lelkészt és népügyészt. Közülük jónéhányan - **Szalontai Barnabás, Porzolt István, Vikár Sándor, Krecsák László, Diószegi Balázs** és **Boross Géza**, stb. - a későbbiekben is jelentős szerepet játszottak a megye szellemi, művészeti életében.

Az Ortutay-beszéd lendületet és biztatást ad munkájukhoz. Ennek jele az is, hogy az év folyamán új belépési nyilatkozatokat nyomtatnak, vagyis folytatni kívánják a Kör szervezését.

Az újrakezdés komolyságára utal az a tény is, hogy július 4-én Nyírbátorban, július 20-án pedig Polgáron is megalakul mintegy 30 fővel a Kör helyi szervezete, és szeptember 24-én Nyírbátorban - a helyi vegyeskar és a nyíregyházi zeneiskola tanárai, **Vikár Sándor** vezetésével - nagyszerű hangversenyt tartanak. Nyírbátorban **Kovács Lajos** ügyvéd, Polgáron pedig **Homolay Gyula** tanár lett a Kör elnöke. Mindkét helyen **Szalontai Barnabás** tartott toborzó beszédet.

A Magyar Nép október 4-i híradásából pedig arról értesülünk, hogy a Bessenyei Kör ismét pályadíjakat tűz ki, hogy felkutassa a Szabolcsban élő "népi irodalmi tehetségeket". Október 25-én újra Nyírbátorban és Mátészalkán tartanak - **Vikár Sándor** és **Áginé Bocskay Ibolya** közreműködésével - hangversenyeket.

Úgy tűnik tehát, hogy a város és a megye kulturális életében a Bessenyei Kör - a történelmi változások okozta megtorpanás után - megújult vezetéssel és elődeihez illő szorgalommal kívánja folytatni a félévszázada elkezdődött munkát.

A szellemi élet ebben az évben ország szerte fellendülőben van. A helyi színházban a debreceni Csokonai Színház - **Beleznay István** társulata - olcsó bérletekkel és leszállított helyárrakkal igyekszik színházhoz szoktatni a város új közönségét. Az ekkor bemutatott darabjai - A mosoly országa, Csókos asszony, Ürdöglovas, Bajadér, Kaméliás hölgy - ezt a célt szolgálják. Igen kiváló a társulat 1947-es színészgárdája. Itt játszik ekkor **Mezei Mária**, **Rátkai Márton**, **Bulla Elma** és **Rózsahegy Kálmán** is.

Az élet más területein is mozdulnak a szellemi energiák. Az MSZBT irodalmi matinét rendez szovjet írók műveiből. Ezt **Adriányi László**, a Kossuth Gimnázium tanára nyitja meg, s **Bihari József**, a szervezet debreceni titkára tartja az előadást. A verseket **Debreceni Tibor** VIII-os Kossuth-gimnazista - ma a Népművelési Intézet munkatársa -, és **Fikly Kálmán** mutatják be.

A "Siess, adj, segíts" - mozgalom javára rendezett hangversenyen **Áginé Bocskay Ibolya** lép fel. Az Országos Református Konferencián pedig az alábbi időszzerű előadások hangzanak el: **Makai László**: A ma embere a kereszténység és a marxizmus között; **Békefi Benő**: Kereszténység és marxizmus mint gyakorlati valóság; **Fekete Sándor**: Az egyház missziói felelőssége és a marxizmus. Az előadások iránt egyházi és mozgalmi körökben egyaránt élénk érdeklődés nyilvánult meg.

A Pedagógusok Szabad Szakszervezete is irodalmi estet rendez, amelyen **Sík Sándor** egyetemi tanár tart előadást A vers mint a próza ellenpárja címmel.

A most induló 3 éves terv a város építkezését is fellendíti. Tervek készülnek új vásárcsarnok, gőzfürdő és sportcsarnok építésére, valamint a város csatornázási gondjainak megoldására. Ezek népszerűsítésére, illetve a lakosság tájékoztatására az év szeptemberében városfejlesztési kiállítást rendeznek. Az időközben megalakuló Petőfi-szobor bizottság **Berky Nándort** kéri fel a mű elkészítésére.

Ez az év tehát Nyíregyháza életében is a gazdasági és szellemi újrakezdés éve. A város minden jelentős intézménye mozdul, hogy az új történelmi korszak új fejlődési lehetőségeit tartalommal töltsse meg. Elegendő egy ismételt pillantást vetni az év eseményeire: - a Bessenyei György Népfőiskola keretében a képzőművészeti tagozat megalakulására, a hangversenyek, színházi bemutatók, irodalmi matinék, kiállítások és konferenciák tényére, a Bessenyei-nap rendezvényeire, köztük kiemelten az Ortutay-beszédre, az új pályadíjak kiírására és így tovább - hogy bizonyítsuk a város szellemi életének tényleges és sokoldalú megpezsztülését, s a Bessenyei Kör új terveinek realitását.

Az 1848-as év a magyar történelemben a "centenárium" jelzővel indult, csak később változik a "fordulat" évére.

A Bessenyei Kör januári közgyűlésén - ahogy erről a Nyírség című hírlap beszámol - elhatározzák, hogy a következő év tavaszán emléktáblát helyeznek el **Krúdy Gyula** nyíregyházi szülőházán. Ám az ügy elég lassan halad, és csak az év végi közgyűlésen adnak megbízást **Berky Nándornak** az emléktábla elkészítésére. Az akció mindenestre azt jelzi, hogy a Kör kezdeményezni is képes, s újra meg akarja találni helyét a város szellemi életében.

A város hivatalos kulturális intézményei is mozdulnak. Elsősorban a Szabdművelési Tanács a központi irányító. A 48-as Ifjúsági Bizottsággal karöltve megrendezik Petőfi születésének 125. évfordulóján - a szobor-avatással egybekötött - emlékünnepeket. Mint a korábbi években, az ünnepségen most is a város polgármestere: **Fazekas János** elnököl.

Ám januárban nemcsak kulturális rendezvényekben bővelkedik a várostörténet eseménykrónikája: Szabolcsban ekkor okoz súlyos károkat a tiszai árvíz. Maga **Darvas József**, az akkori építési- és munkaügyi miniszter is a helyszínrre érkezik, s nyolc millió forint segélyt biztosít az árvízkárok helyreállítására. A zeneiskolások hangversenyt, a gimnáziumok ifjúsága műsoros esteket - a Kossuth-diákok **Margócsy József** irányításával magyar-francia irodalmi műsort - rendeznek az árvízkárosultak javára.

Ez idő tájt neves személyiségek - **Tildy Zoltán** köztársasági elnök, majd **Nógrádi Sándor** államtitkár - tesznek hivatalos látogatásokat Nyíregyházán. De a művészeti vonal is mozgásban van. Tavasszal **Latabár Kálmán** fellépése arat nagy sikert. A Szabadságharcos Szövetség díszhangversenyt, a Munkás Dalkör pedig jubiláris hangversenyt rendez, amelyen bemutatják **Vikár Sándor** Petőfi: A Szabadsághoz című versére komponált szerzeményét is. Az Iparos Székházban magyar nóta estet tartanak, s megkezdődik a Bessenyei Kör és a Szabdművelődési Tanács közös szabadegyetemi tudományos előadás-sorozata. A program gazdagsága és a témák változatossága a koalíciós korszak szellemiségére utal. Ennek illusztrálására tekintsük meg a korabeli plakát műsorajánlatát.

Kovács Máté államtitkár: Magyar művelődéspolitiká

Karácsony Sándor egyetemi tanár: A magyar béke

Kondor Imre egyetemi tanár: A kultúra sorsa

Merényi Oszkár egyetemi m.tanár: A nevelés a közösség szolgálatában

Mészáros Ede egyetemi tanár: Magyarországi latin műveltség

Történelem, jog:

Szabó István egyetemi ny.r. tanár: A magyar jobbágy sorsa

Adriányi László: 1848 eszméi

Lupkovics György: Nemzetközi egyezmények élete

Nyarády Mihály: Nyíregyháza az 1848-as szabadságharcban

Földrajz, néprajz, társadalom:

Balogh István egyetemi ny.r.tanár: A társadalom élete

Kádár László egyetemi tanár: A magyar föld és a magyar ember

Lükő Gábor egyetemi m.tanár: Néprajz és irodalom

Irodalom:

Bárczy Géza egyetemi tanár: Magyar nyelv és magyar történelem

Hankiss János egyetemi tanár: Világirodalom (Tolsztoj, Dante, Balzac)

Juhász Géza egyetemi tanár: A magyar népi irodalom

Merényi Oszkár egyetemi m. tanár: A magyar líra a XX. században

Művészet:

Járdányi Paulovics István egyetemi tanár: Görög művészet

Pukánszky Béla egyetemi tanár: Bartók Béla

Sonkoly István zenetanár: Kodály Zoltán

Vikár Sándor: Az igazi magyar népdal

Természettudomány:

Szalay Sándor egyetemi tanár: Atomenergia és civilizáció

Bodnár János egyetemi tanár: A modern vegyészet világképe

Tankó Béla egyetemi tanár: A mai fizika világképe

Vendégelőadók és művészek is szerepelnek a városban. **Gárdonyi Zoltán**, a Zeneművészeti Főiskola tanára az evangélikus templomban ad orgonahangversenyt, **Kettesy Aladár**, a debreceni klinika világhírű szemészprofesszora Az értelmiség szerepe a népi demokráciában címmel tart előadást a KMP székházában, **Sötér István** pedig a magyar irodalom új útjairól, lehetőségeiről értekezik.

A Bessenyei Kör által kiírt irodalmi pályázatra a június 30-i határidőre - ahogy **Vajda Márton** főszerkesztő lapja, a Nyírségi Magyar Nép hírül adja - néhány "szép és értékes pályamunka is érkezett.

A zsűrizésre a debreceni egyetem tanárait kérték fel. Az egyetem egyébként ebben az évben vette fel Kossuth Lajos nevét.

A nagypolitika változásai nyomán Nyíregyházán is sor kerül néhány vezető-cserére. Az alispáni posztra **Palicz Mihály** lép, a város új polgármestere pedig **Kiss Zoltán** lesz.

A nyári színházi évadban a Csokonai Színház társulata mutatja be Madách: Az ember tragédiáját, majd Az orosz kérdés, A méla Tempefői, A botcsinálta doktor, A fősvény kerülnek sorra. A repertoár klasszicizálódása mellett azonban a változatlan közönségigényt elégítik ki a népszerű operettek, mint a Cigánybáró, a Néma levente, vagy A legkisebb Horváth-lány című darabok. Műsoron tartják a Rigó Jancsit, a Gül Babát és a János vitézt is.

A város kultúrtörténetének ritka érdekességű ténye az is, hogy ez idő tájt egy Apolló című dán művészeti folyóiratban - a helyi újság híre szerint - méltatás jelenik meg a nyíregyházi Bessenyei György Képzőművészeti népfőiskoláról. Az adatszolgáltatóról nincs tudomásunk.

Az irodalmi munkadélutánok

1948 őszén újra megrendezik a Bessenyei Kör egykor igen népszerű ún. irodalmi munkadélutánjait. Ezek célja most is összetett. Egyrészt a Kör tagjai kapnak lehetőséget, hogy beszámoljanak munkásságukról, bemutassák alkotásaikat, másrészt viszont a résztvevők megismerkedhetnek az aktuális irodalmi és művészeti problémákkal, és - a kör szellemiségének és frazeológiájának megfelelően, ahogy a hírlapíró fogalmazza - "kritika és önkritika útján tárgítják látóköruket."

Az első munkadélutánt szeptember 29-én rendezik. Ezen **Bory Zsolt** költő és **Merényi Oszkár**, a Kör elnöke szerepelnek. **Bory Zsolt** - aki a nyár folyamán kultuszminiszteri ösztöndíjjal Budapesten volt tanulmányúton - most legújabb verseit mutatja be, az elnök pedig Lev Tolsztojról tart értékelő előadást, amelyben a Háború és béke íróját, a nagyrealizmus képviselőjét mint a "világirodalom leghaladóbb szellemű íróját" méltatja. Ezt az előadást majd a Magyar-Szovjet Művelődési Társaság Tolsztoj-estjén is megismétli. A munkadélután sikerén felbűzölve elhatározzák, hogy műsorukat a megye más településein is bemutatják. A Körnek egyébként is szokása a vidéki kiszállás, hiszen ez a múltban is a szellemi hírverés egyik legjobb eszközének bizonyult.

A Tiszántúli Irodalmi Est

A Kör hagyományainak megfelelően továbbra is kapcsolatot tartanak a debreceni Ady Társasággal, és október 8-án - a Szabadművelődési Tanáccsal karöltve - együttes műsorral lépnek a nyíregyházi közönség elé. A rendezvényt Tiszántúli Irodalmi Estnek nevezik. A műsor méltó az elnevezéshez. A legjobb debreceni és nyíregyházi alkotók és előadók, költők és irodalomtörténészek: **Juhász Géza, Kardos Pál és Varga Imre**, illetve **Merényi Oszkár, Bory Zsolt** és **Kovácsné Kokas Berta** szerepelnek az esten. Jellemző azonban, hogy még az ilyen színvonalas, a Szabolcsi Hét keretében sorolt rendezvényre sem a városháza, vagy a megyeháza dísztermében - mint a korábbi évek során -, hanem az egyik elemi iskola dísztermében kerül sor.

Az 1948-as év utolsó eseménye a decemberi közgyűlés, amelyen a Kör vezetősége két lényeges témát tárgyal meg. Mindkettő záróakkordnak tekinthető. Az egyik a Krúdy-emléktábla ügye. Mint jeleztük, ekkor adnak megbízást **Berky Nándor** szobrászművésznek az alkotás elkészítésére. A másik téma pedig az elmúlt évben kiírt irodalmi pályázat eredményhirdetése. Ennek részleteiről azonban a források nem tájékoztatnak.

A továbbélés lehetőségei

Az 1947-48-as éveknek a Bessenyei Kör által kezdeményezett akciói - ha nem is érték el a korábbi nagy korszakok mennyiségi eredményeit - minőségben és szellemiségben mindenképpen jelentékenyek és színvonalasak voltak. Azt mondhatjuk, hogy a Kör a város hivatalos kultúrszervezetei és intézményei mellett - és azokkal együttműködve - betöltötte a sajátos irodalmi és kultúrfeladatokat ellátó, a megyei hagyományokat ápoló és az alkotótehetségeket felkaroló társadalmi egyesület szerepkörét, s mint ilyen: értékes és szerves része lett az új Nyíregyháza szellemi életének.

Úgy tűnt, hogy a Kör megújult, s a háborús időszak szellemiségétől és a korábbi ideológiai hatásoktól magát elhatároló vezetősége a hagyományos értékörző program új szemléletű megvalósításával valóban gazdája és irányítója lehet a Bessenyei-örökség ápolásának és a szabolcsi irodalmi élet szervezésének. Ehhez azonban - ahogy az négy évtized távlatából megítélhető - csak a közvetlen személyi feltételei voltak adottak. A Kör elnöke: **Merényi Oszkár**, egyetemi magántanár, felkészült irodalomtörténész volt. 1956 decemberében ő lett a Megyei Tanács által kiadott Szabolcs-Szatmári Szemle felelős szer-

kesztője, aki a folyóiratot Bessenyei Holmijának szellemében akarta szerkeszteni. További munkássága - Bessenyei mellett főleg a Berzsenyi-kutatás és kiadás terén - országos jelentőségűvé emelkedett. **Bory Zsolt** a Kör jegyzője nemcsak tehetséges költő, de kiváló szervező is volt, erre utal az a munka, amit évek hosszú során át a Megyei Könyvtár főmunkatársaként a megyei író-olvasó találkozók szervezése terén végzett. **Kovácsné Kokas Berta** a későbbiekben a Bessenyei György Tanárképző Főiskola tanszékvezető tanáraként fejtett ki jelentős szellemi tevékenységet. S a Kör ifjan is agilis szervezője, főtitkára: **Szalontai Barnabás** pedig a nyírbátori múzeum Állami-díjas igazgatója lett. És volt még itt jónéhány gyakorlott és felkészült szakember: **Vikár Sándor, Porzsolt István, Diószegi Balázs, Margócsy Emil, Schárbert Ármin** és még sokan mások, akik erkölcsi és szakmai tekintetben egyaránt alkalmas vezetői lehetnek volna a Körnek. Rajtuk kívül az egyre nagyobb létszámú nyíregyházi gimnáziumok tanári kara, az új társadalmi szervezetek művészi hajlamú tagjai is minden bizonnyal jelentős tudományos és szervezői segítséget nyújtva nemcsak életben tudták volna tartani a Kört, de a nehéz korszakok átvészélése után új fellendítésére is képesek lettek volna. Ekkor már munkába állt Nyíregyházán egy új, tehetséges irodalomtanár-nemzedék is: mint **Adriányi László, Kádár Tihamér**, és mindenek előtt **Margócsy József**, akinek később - a Tanárképző Főiskola főigazgatójaként - nagy szerepe volt abban, hogy a főiskola éppen Bessenyei György nevét vette fel.

A probléma tehát abból adódott, hogy a meglévő közvetlen személyi feltételek mellett, illetve a Kör mögött nem állt egy olyan intézmény: állami hivatal, vagy mozgalmi szervezet, vagy legalább néhány, a megyei vagy városi vezetésben befolyással rendelkező, a város hagyományait és új érdekeit megértő személy, aki felismerve a Kör létében rejlő lehetőséget, tekintélyt és anyagi támogatást tudott volna biztosítani a további működéséhez, a jogfolytonosság fenntartásához.

Ennek hiányában és annak következtében, hogy az ország politikai irányú új fordulatot vett, az ilyen jellegű társadalmi egyesületek, művelődési körök fennmaradására az irodalom és a kultúra irányítása terén is a voluntarista módszereket alkalmazó politikai légkörben egyre kevesebb volt a lehetőség. A vidéki irodalmi körök többsége tehát - gyakorlatilag a hivatalos erkölcsi és anyagi támogatás hiányában - az 1949-es év folyamán feloszlott.

Az utolsó közgyűlés

Erre a sorsra jutott a Bessenyei Kör is. Az 1949. december elsejére összehívott közgyűlés - a tagság egy részének távolmaradása miatt - határozatképtelen volt. A december 20-án megismételt ülést azonban az alapszabályok értelmében "a megjelentek számára való tekintet nélkül" határozatképesnek kellett tekinteni, ahogy ez a Megyei Levéltárban őrzött közgyűlési jegyzőkönyv másolati példányán olvasható. Ezen az utolsó ülésen **Merényi Oszkár** elnökön és **Bory Zsolt** jegyzőn kívül jelen voltak: **Berky Nándor**, **Tassy József**, **Vikár Sándor**, **Rácz Géza**, **Sarkadi Katalin**, **Balogh József**, **Diószegi Balázs**, **Porzsolts István**, **Kádár Tihamér**, **Füzessi Imre** tagok.

Az elnöki megnyitó után a jegyző ismertette a választmány javaslatát. A jegyzőkönyv szövegéből idézzük: "... a Bessenyei Kör csaknem két év óta semmiféle anyagi támogatásban nem részesül és így működését folytatni képtelen..."

Az önfeloszlató határozatot - **Dinda Oszkár** osztályvezető aláírásával ellátott 1951. január 13-i keltezésű leiratában - a Belügyminisztérium "jóváhagyta".

XII. A SZELLEMI ÖRÖKSÉG NEM „EREKLYE”

A Jövőt mutató elődök című könyvében (Gondolat K. Bp. 1986) Aczél György ezt írja: "Az örökség nem ereklye, tanulságokat és tapasztalatokat kutatunk benne".

A Bessenyei Kör, illetve Társaság félévszázados története, az elődök küzdelme immár megközelíthető, elemezhető példa és tanulság az utódok számára. Ezek a tettek, szellemi mozdulatok vallanak önmagunkról.

Beszélnék a Kör fogantatásának, megalakulásának sajátosan nehéz kisvárosi körülményeiről, s az elmúlás nem éppen dicsőséges pillanatairól. A szellemi értékek megőrzésére vállalkozó utódok előtt pedig nyilvánvaló, hogy a Kör létezése és működése, eseménytörténetének összessége Nyíregyháza városának irodalom- és művelődéstörténetét, s ugyanakkor a korszak nemzeti irodalmának miniatürizált, a fővárostól való távolsággal arányosan halványuló visszfényét jelenti.

Az évtizedek történelmi távlatából nézve a külső szemlélő legfeljebb a sok igyekezetet és a kevés eredményt, vagy a meg-megújuló lelkesedést és a felcsillanó külsőségeket veszi észre. A porondon lévők azonban minden történelmi periódusban tudták, mert átélték, hogy munkatársaikban a szereplési vágy mellett mindig ott munkált a szépség és igazság szeretete, s az az egészséges lokálpatrióta hajtóerő, amely a poros és alvó kisváros lakóit a művészetek szeretetére és befogadására, a kultúra támogatására igyekezett szoktatni, amely - a régió irodalmi-művészeti-néprajzi és zenei értékeinek összegyűjtése és népszerűsítése által - az otthon-érzéshez szükséges hagyománytudat kialakításán is fáradozott.

S hogy e fáradozásnak volt-e, van-e értelme? Vietórisz József, Popini Albert, Kardos István és társai már csak életük példájával, megélt küzdelmeik tanúságával tudnak válaszolni.

Az ő történetükből a jelennek szóló - és nem csak helyi érvényességű - tanulságok, sőt: figyelmeztetések egész sora int felénk. Aki megismerte ezt a félévszázados szellemi küzdelmet hibáival, eredményeivel együtt, az előtt nem lehet kétséges, hogy az elődök példáján okulva még idejében számításba kell venni a ma is létező, de már a múltban is gondokat okozó problémákat.

Az értékes kulturális örökséget ugyanis nem elég birtokba venni, szükséges azt a kor igényeihez igazodva újrafogalmazni, "átsajátítani".

Tisztázásra vár mindenek előtt az egyetemesség és a provincializmus, a tehetség és a műkedvelés, az irodalomszemléleti egységesség és a művészeti pluralizmus viszonya. Állást kell foglalni az érték-kiválasztás és a minőség devalvációjára, a közösségi kultúra és a közönség szórakozási igényének témáiban. És szembe kell nézni - s erre különösen is figyelmeztet a múlt - a vezetésben és a tagságban egyaránt kísértő emberi tényezőkkel, vagyis az önzetlenség és hiúság, az együtt-dolgozás és rivalizálás, a kezdeményező aktivitás és protokoll-szürkeség kontrasztjainak minden lehetséges következményével, hogy időben rátaláljunk a nyilvánvaló kritikus pontok mai feloldási lehetőségeire. E félévszázados helyi irodalomtörténet - az értékfolytonosság tényeit felmutatva - nem hagy kétségeket afelől, hogy komolyan kell venni a históriát, az élet tanítómesterét.

Ma is érvényes **Eötvös József** bölcs tanácsa: "Jó emlékoszlopot állítani a jövő nemzedéknek útravalóul". A Bessenyei Kör igazi szellemi-értelmiségi vezetőinek emberi nagysága, szakmai elhivatottsága és városszeretete sem feledtetheti ugyanis velünk a körülöttük és ellenükben burjánzó emberi méltatlanságot, a kisszerűséget és az intrikát, a lekezelő közönyt, sőt nem egyszer a rosszindulatú ellendrukkeri magatartást, amely nemcsak gátolta munkájukat, de a szolgált ügy igazába vetett bizalmunkat is kikezdtte.

Az elődök szellemi erőfeszítéseinek buktatói arra is felhívják figyelmünket, hogy nem is olyan könnyű meghúzni az igényesség és a sznobság, vagy a színvonaltartás és az exkluzívitás közt húzóódó kritikus határvonalat. Ők sem mindig tudták eldönteni: hol csúszik át a helyi értékek népszerűsítése a provincializmus szegyenébe, mikor süllyed a tehetséggondozás helyes ügye a dillettantizmus pátyolgatásának értelmetlenségébe.

Nyíregyháza 1945 előtti irodalmi-szellemi élete összefonódott és együtt formálódott a Bessenyei Kör működésével. A Kör hibái egyértelműen hátráltatták a városi kultúra kibontakozását, eredményei viszont nyilvánvalóan hozzájárultak ahhoz, hogy az egykori kisváros irodalmi műhelyekkel, művészeti közösségekkel rendelkező regionális kultúrközponttá váljék.

Azok a közösségi mozdulatok: mint a szobor-állítás vagy a zeneiskola létesítése; az olyan kezdeményezések: mint a fővárosi és külföldi irodalmi és zenei élet kiválóságainak meghívása vagy a népfőiskolai tanfolyamok szervezése; a hagyományörzés értékes tényei: mint a Bessenyei-könyvkiadások és a Bessenyei-hamvak megóvása; és a szervezett lehetőségek, amelyek a helyi alko-

tók számára megnyilatkozási fórumot és Szabolcsi Szemlét nyújtottak: nemcsak méltánylást érdemelnek, de a folytathatóság ígérését is magukban hordozzák. A város és a megye nemcsak elvben, de az elmúlt évtizedek gyakorlatának bizonyossága szerint tettekben is vállalta a Bessenyei-kultusz ápolását. Ennek tényeit és dokumentumait rendszerezi az Így él köztünk Bessenyei című kötet. (Nyíregyháza, 1986.)

"A múltnál nincs kényesebb dolog..." - tanította Goethe.

A kilencven évvel ezelőtti első Alapszabály a Bessenyei kultusz ápolásának vállalása mellett azt is célul tűzte ki, hogy - a kormány hivatalos programját támogatva - feladatának tekinti a megyében élő nem magyar ajkúak "magyarosítását". A mai Társaságnak ennél minőségileg fontosabb és méltóbb feladata van: a régió magyar ajkú lakosainak "európaisítása".

Bessenyei már a 18. század végén javasolta: "Nekünk is jobb lesz... a nagy világ után menni." Ebben az értelemben, vagyis az európai-magyarság eszméjének szellemében szükséges e táj lakóiban - az otthon-érzés és az idetartozás élményével együtt - a szellemi értékmegőrzés, a nemzeti hagyománytisztelet és az Európához-tartozás tudatát erősíteni.

ÁGIS TRAGÉDIÁJA C. MŰVEVEL
200 ÉVVEL EZELETT LETT A
MAGYAR FELVILÁGOSODÁS VEZÉRALAKJA

BESSENYEI GYÖRGY

ÍRÓ, FILOZÓFUS ÉS KULTÚRPOLITIKUS,
AKI 1755 – 1760 KÖZÖTT A PATAKI
KÖLLEGIUM DIÁKJA VOLT
1972

A sárospataki emléktábla (1972)

Somogyi József szobra Sárospatakon (1988)

FORRÁSMŰVEK

- ACZÉL** György: Jövőt mutató elődök (Gondolat K. Bp.1986.)
- ARADVÁNYI** Endre: Feljegyzés Bessenyei sírjának 1940-es exhumálásáról.
(In: Bánszki István: Így él köztünk Bessenyei György, Nyíregyháza, 1986.)
- ARANY János Társaság** Alapszabálya (Nagykőrös, 1925.)
- BAKÓ** Endre: Hajdú-Bihar megye irodalmi kalauza
(Debrecen, 1984.)
- BARAKSÓ** Erzsébet: Munkásművelődés - de kinek?
(Kelet-Magyarország 1985. szeptember 20.)
- BÁNSZKI** István: Bessenyei-tükör (Nyíregyháza, 1982.)
- BÁNSZKI** István: Így él köztünk Bessenyei
(Nyíregyháza, 1986. Szabolcsi Téka)
- BESSENYEI ALMANACH** (Nyíregyháza, 1930.)
- BESSENYEI** György: A magyar nemzetnek szokásairól...
(Magyar Irodalmi Ritkaságok, 1942.)
- BESSENYEI** - dosszié
a Szabolcs-Szatmár megyei Levéltár anyagában
(F 51) Nyíregyháza, Levéltár
- BESSENYEI** György: Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék
(1781)
- BESSENYEI** György: Kisebb költeményei (Nyíregyháza, 1931.)
Sajtó alá rendezte: Belohorszky Ferenc
- BESSENYEI** Györgynek, a magyar felújulás nagy írójának bakonszegi sírjából, 1940. május 2-án történt exhumálásáról szóló jegyzőkönyv
(Szabolcsi Szemle 1940/5-10)
- BESSENYEI** György Tanárképző Főiskola név-felvételi okmányai
A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsának
1972. évi 17. számú törvényerejű rendelete
(Magyar Közlöny, 1972/67.)
(Főiskolai Irattár)

- BESSENYEI György:** Tolerancia
(Kiadta a Bessenyei György Tanárképző Főiskola, Némedi Lajos bevezetőjével.
- Sajtó alá rendezte: Bánszki István és
Csorba Sándor
Nyíregyháza, 1978.)
- BELOHORSZKY Ferenc:** Bevezető a Hunyadi László tragédiájának kiadásához.
(Szabolcsi Szemle, 1935.)
- BENEDEK János:** Bessenyei szobra (vers)
(Nyírvidék 1899. május 9.)
- CSABAI Lászlóné:** Településfejlesztés Nyíregyházán
(Szabolcs-Szatmári Szemle 1987/3:261)
- BEKE József:** A Kecskeméti Katona József Társaság tevékenységének története 1971-től 1981-ig.
(In: A Katona József Társaság évkönyve, Kecskemét 1971-1981.)
- BUDAPESTI Szabolcsi Kör** (Nyírvidék, 1881. december 15.)
- CSERVENYÁK László:** Nyíregyháza örökváltsága (Nyíregyháza, 1969.)
- ERDÉSZ Sándor - KATONA Béla:** Fejezetek Nyíregyháza művelődéstörténetéből. (Nyíregyháza, 1973.)
- FAZEKAS Árpád:** Orvosi emlékek Szabolcs-Szatmárban
(Nyíregyháza, 1975.)
- FEILITSCH Berthold:** Felhívás a vármegye és Nyíregyháza lakosságához (Nyírvidék, 1897. december 27.)
- FRIED István:** A hídepítő - Sziklay László 75 éves
(Nagyvilág, 1987/1:128)
- GEDULY Henrik:** Emléktábla-avató beszéd
(Nyírvidék, 1913. szeptember 28.)
- GEDULY Henrik:** Nyíregyháza az ezredik évben
(Nyíregyháza, 1896.)
- GYURICSKU Kálmán:** Bessenyei György síremlékének avatása
(Szabolcs-Szatmári Szemle 1982/4:78)
- HÁRSFALVI Péter:** Az önkormányzat Nyíregyházán a XVIII-XIX. században (Budapest, 1982.)

- HOFBAUER László:** Vidéki irodalmi társaságaink története a XVIII. század végétől a XIX. század elejéig. (Budapest, 1930.)
- HORTHY István:** A Bessenyei Kör 40 éves története (Szabolcsi Szemle, 1938/1-4:3:65)
- HUSZÁR Tibor.** Nemzetlét - nemzettudat - értelmiség. (Magvető K. Bp. 1984)
- JUHÁSZ Margit:** A bihari remete hazatért (Szabolcsi Szemle, 1940/5-10)
- KATONA Béla:** A Bessenyei-hagyományok ápolásának kezdetei Szabolcsban és Nyíregyházán (Szabolcs-Szatmári Szemle 1972/4:65)
- KATONA JÓZSEF Társaság** Alapszabálya (Kecskemét 1970)
- KAZINCZY FERENC Társaság** működési szabályzata (Sátoraljaújhely, 1984)
- KOSSUTH Gimnázium** Évkönyvei (1888/89. tanév - 1946/47. tanév)
- KISS János:** Népi Kollégium Nyíregyházán
- Dokumentumok a nyíregyházi Bessenyei György Középiskolai Kollégium történetéből - (Kelet-Magyarország 1986. augusztus 30.)
- KÜPECZI Béla:** Az irodalmi társaságok szerepe a közművelődésben és irodalmi életünkben. (Elhangzott az Irodalmi Társaságok I. Országos Találkozásán.
- Kiadta a Radnóti Irodalmi Társaság Győr, 1986)
- LUKÁCS Ödön:** Nyíregyháza Szabad Kiváltságos város története (Budapest, 1886-87)
- MARGÓCSY József:** Utcák, terek, emléktáblák I-II. (Nyíregyháza, 1984, 1986)
- MARGÓCSY József:** Megyénk irodalmi hagyományai (Nyíregyháza, 1972.)
- NÉMEDI Lajos:** Bevezetés Bessenyei György: Tolerantia c. kötetéhez (Nyíregyháza, 1982.)
- NÉMETH Péter:** A Műemléki Albizottságok XII. Országos Értekezlete Nyíregyházán (Szabolcs-Szatmári Szemle, 1983/3:549)

- NÉMETH Péter - MEZŐ András:** A régi Nyíregyháza
(Nyíregyháza, 1973.)
- NYÉKI Károly:** Diplomata és műfordító A svéd kapcsolat
- 50 éve halt meg Leffler Béla nyíregyházi
tanár-irodalmár -
(Kelet-Magyarország 1986. november 29.)
- NYÍREGYHÁZA** története
(Szerk: Cservenyák László és Mező András,
Nyíregyháza 1987. Nyíregyházi Kiskönyv-
tár 15.)
- NYÍRVIDÉK** 1880-1944. közötti cikkei, jelentései a Bes-
senyei Kör rendezvényeiről, működéséről.
- ORTUTAY Gyula:** Ünnepi beszéd Bessenyei születésének 200. év-
fordulóján.
(Magyar Nép, 1947. június 10.)
- PÁLL Géza:** Öregdiákok tanára
(- Portré Belohorszky Ferencről, - Kelet-Ma-
gyarország, 1986. június 9.)
- POPINI Albert** fegyelmi vétségének tárgyalási jegyzőkönyvei
(1919-29). (Evangélikus Országos Levéltár)
- PRO MEMORIA BESSENYEI GYÖRGY**
(Az 1982. október 25-i tudományos emlékülés
anyaga.
- Szerkesztette: Bánszki István - (Nyíregy-
háza, 1982.)
- RAOVÁNYI Sándor:** Bessenyei serleg
(Nyírvidék, 1923. január 11.)
- SAJÓ Sándor:** Bessenyei (vers) (Nyírvidék, 1899.)
- SASI SZABÓ László:** Bessenyei serleg
(Nyírvidék, 1922. december 17.)
- SÍPOS Lajos:** Emlékezés a múltra
(Nyíregyháza, 1891.)
- SZABOLCS VÁRMEGYE** Almanachja
(Szerkeszti: Evva István - Kisvárdá, 1910)
- SZABOLCSVÁRMEGYEI Bessenyei György Művelődési Kör** Alapszabálya
(Nyíregyháza, 1898.)

- SZALONTAI Barnabás** hagyatékából a Bessenyei Kör működésére vonatkozó anyag (1947)
(Nyírbátor, Múzeum)
- SZOHOR Pál:** Nyíregyháza az örökvaltság századik évében
(Nyíregyháza, 1924)
- TÉGER (Aradvári) Béla:** Tiszaparti magyarok regéket mondanak Bessenyeiről.
(Nyírvidék, 1925. december 25.)
- VIDOR Marcel:** Bessenyei estéje (vers)
(Nyírvidék, 1913. szeptember 28.)
- VIETÓRISZ István:** Tirpákok (Életkép egy város hőskorából)
(Nyíregyháza, 1939.)
- VIETÓRISZ József:** A bihari remete (vers)
(Nyírvidék, 1901. december 15.)
- VIETÓRISZ József:** Giuseppe költeményei
(Nyíregyháza, 1896.)
- VIETÓRISZ József:** Tervezet a szabad lyceum megindítása ügyében
(Nyírvidék, 1908. november 15.)
- VIKÁR Sándor:** Ez történt harminc év alatt (A nyíregyházi zeneiskola története)
(Nyíregyháza, 1972.)

Nagy Lajos: Bessenyei Társaság Emlékérem

TARTALOM

ELŐSZÓ	5
I. A SZELLEMI ÖRÖKSÉG VÁLLALÁSA	7
II. AZ EGYLET-ALAKÍTÁS ANYAGI ÉS SZELLEMI ELŐKÉSZÍTÉSE (1752-1897)	15
(- Az újkori Nyíregyháza kialakulása; - A sajtó szerepe az egylet- alakításban; - A város szellemi bázisának bővülése; - Nyíregyháza és Bes- senyei "találkozása"; - A Bessenyei-szobor akció; - Nyíregyháza a mil- lennium éveiben; - Lukács Üdön alapítvány; - A megye és a város riva- lizálása; - A Bessenyei Kör megalakulásának közvetlen előzményei.)	
III. AZ ALAKULÓ KÖZGYŰLÉS ÉS AZ ALAPSZABÁLY (1898)	29
(- Egylet-alakítás: közösség teremtés!?!; - Az első tisztikar, a Fei- litzsch-korszak; - Az Alapszabály általános és sajátos jegyei; - Az Alapszabály összehasonlító minősítése.)	
IV. LENDŰLETES KEZDET BESSENYEI-SZOBOR AVATÁSSAL (1899-1901)	39
(- Az első közgyűlés; - A Bessenyei-szobor avatása; - A "Régiségi múzeum" megnyitása; - Az első irodalmi és színházi akciók; - Tervek Bessenyei összes műveinek kiadására.)	
V. A BESSENYEI KÖR FÉNYKORA (1901-1919)	49
(- Társadalmi, nemzetiségi és nyelvi problémák; - Újabb szakosztályok (színészeti, nyelvi) alakulása; - Az 1901-es Bessenyei-émlékünnep; - A Popini-korszak; - A Bleuer-alapítvány; - Az első elnök-váltás; - A szabadlyceális szakosztály indulása: a Vietórisz-program; - A ti- szaberceli emléktábla-avatás; - A szabadlyceális programok fellendü- lése; - Az I. világháború hatása a Kör életére; - A fénykor értéke- lése.)	
VI. ÚJJÁSZERVEZŐDÉS A FORRADALMAK UTÁN (1920-1925)	75
(- A Popini-ügy; - A Kardos-korszak; - A Benczúr-szoba létesítése; - A Bessenyei-serlegek; - A Képzőművészeti Szakosztály indulása; - A zenei élet új fellendülése; - Szabadlyceális témák a Trianon- trauma után; - A Bessenyei-relikviák gyűjtése.)	
VII. EGY ELLENTMONDÁSOS ÉS VÁLTAKOZÓ SZINIVONALÚ PÁLYASZAKASZ (1926-1931)	93
(- Bessenyei Sándor sírja; - A Kodály hangverseny; - A Bessenyei-szo- bor áthelyezése; - Az Irodalompartolók Társasága; - Móricz Zsigmond	

Nyíregyházán; - A Bessenyei-hamvak hitelességének első vitája;
- Bessenyei-almanach kiadása.)

VIII. A HAGYOMÁNYÁPOLÁS ÚJ GYAKORLATA AZ "IRODALMI" KORSZAKBAN

(1931-1935) 103

(- Belohorszky Ferenc kiadói tevékenysége; - A Keéky-ügy vitája;
- A Kör saját Könyvtárat létesít; - Bartók Béla hangversenye; - Az erdélyi írók estje; - Indul a Szabolcsi Szemle; - A Kisfaludy Társaság vendégszereplése; - A zeneiskola megszervezése; - Bessenyei Hunyadi-tragédiájának kiadása; - Sziklay László tevékenysége; - Vietórisz József Tranosciusa; - Az "irodalmi" korszak eredményei.)

IX. A KORABELI IDEOLÓGIAI ÁRAMLATOK HATÁSA A KÖR ÉLETÉRE (1936-1940) .. 121

(- A népi írók szellemi hatása; - Helyi alkotók művei a Szabolcsi Szemlében; - A felolvasó délutánok; - Vietórisz József országos elismerése; - A Kör fővárosi vendégszereplése; - Vita a kulturális közönről; - Az Ady Társaság nyíregyházi fellépése; - A 40 éves fennállás jubileuma - A Belohorszky-korszak; A Népfőiskola terve; - Bessenyei hamvainak Nyíregyházára szállítása; - A Kör Társasággá alakul.)

X. A BESSENYEI TÁRSASÁG (1941-1944) 139

(- Táj- és Népkutató Szakosztály alakítása; - Az első népfőiskolai tanfolyam; - Bory Zsolt bemutatkozása; - Az új munkastílus kezdetei; - Jósa Jolán Bessenyei-hangjátéka; - Az egyházak jelenléte a város kultúréletében; - A Szabolcsi Szemle tanulmány-írói; Váczy Elemér és a népfőiskola; - A II. világháború hatása a város életére; - A Bessenyei Múzeum terve; - A Klébersberg-emlékplakett; - Vezető személyiségek kiválása; - Sziklay László jelentősége; - Vajthó László Bessenyei-emlékplakettet kap; - A Merényi-korszak kezdetei; - A Bessenyei bicentenárium tervezése.)

XI. A DEMOKRATIKUS ÚJRAKEZDÉSTŐL AZ ÖNFELOSZLATÁSIG (1945-1949) 159

(- Az új történelmi korszak első kultúr-mozdulatai; - A Kör újjászerveződésének késése; - A Gábos Kálmán színjászói; - A Szabadművelődési Tanács; - A Bessenyei Népfőiskola Képzőművészeti Tagozata; - Az 1947-es közgyűlés; - Az anyagi támogatás kérése; - Ortutay Gyula beszéde a Bessenyei-ünnepségen; - Az utolsó tisztikar új tervei; - Az irodalmi munkadélutánok; - A Tiszántúli Irodalmi Est; - A továbblépés lehetőségei; - Az utolsó közgyűlés.)

XII. A SZELLEMI ÖRÖKSÉG NEM "EREKLYE" 177

FORRÁSMŰVEK 181

TARTALOM 187